TAŞOVA ŞEHİT BEKİR ÖZDEMİR

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

FIKIH

YAZARLAR
Prof. Dr. Orhan ÇEKER
Prof. Dr. Saffet KÖSE
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Servet BAYINDIR
Yrd. Doç. Dr. İbrahim YILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK
Yrd. Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU
Hasan Serhat YETER

MEB

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK

TÜRKÇE

Ahmet POLAT

GÖRSEL TASARIM

Özge ERGENEL

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

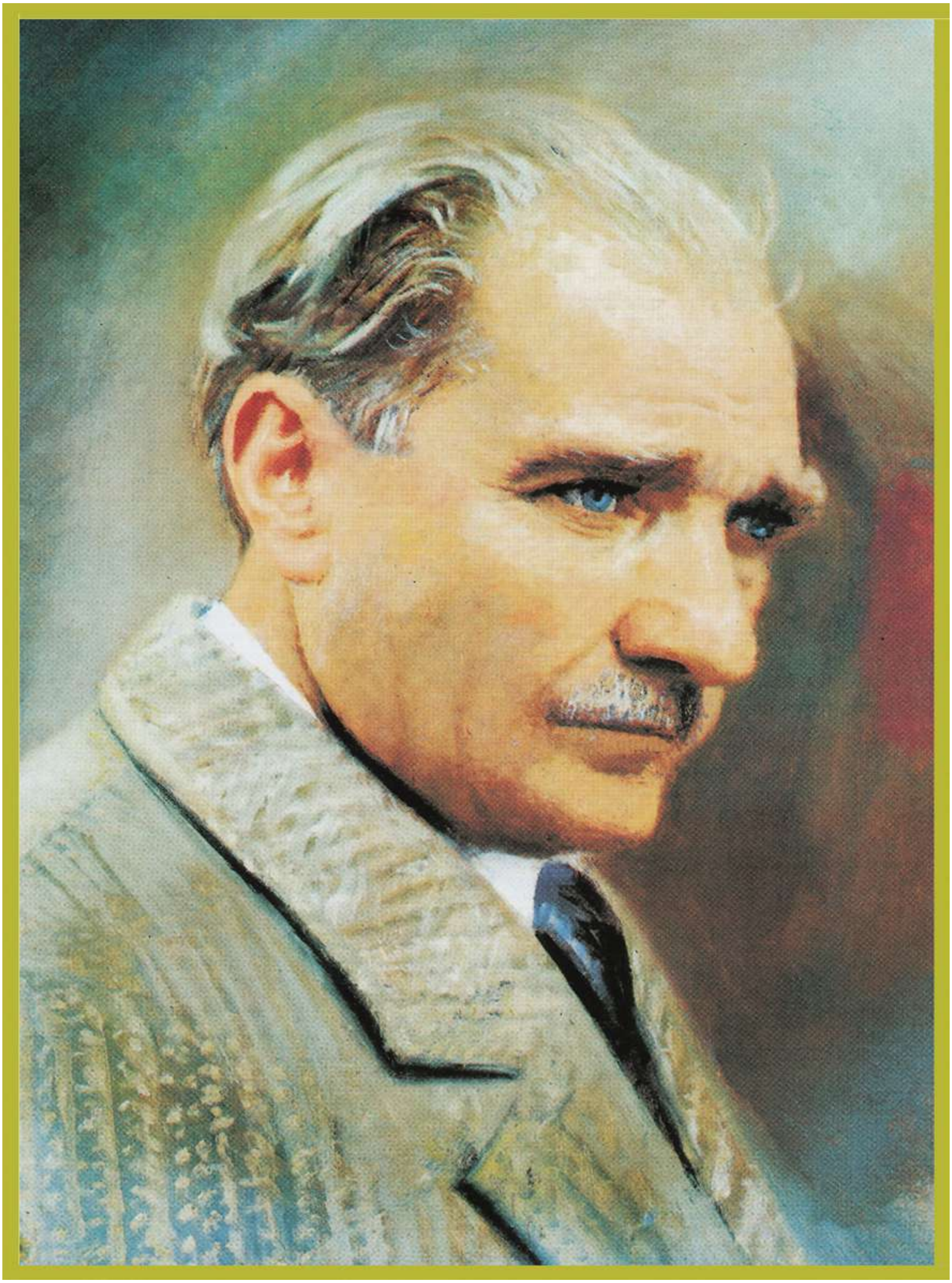
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhisselam
b.	: bin
bk.	: bakınız
C	: cilt
c.c.	: celle celalühü
cm	: santimetre
çev.	: çeviren
gr	: gram
Hz.	: Hazreti
JASSS	: The Journal of Academic Social Science Studies
Kg	: kilogram
km	: kilometre
m	: metre
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
md.	: madde
nşr.	: neşriyat
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
s.	: sayfa
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve selem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
yay.	: yayınları

İÇİNDEKİLER

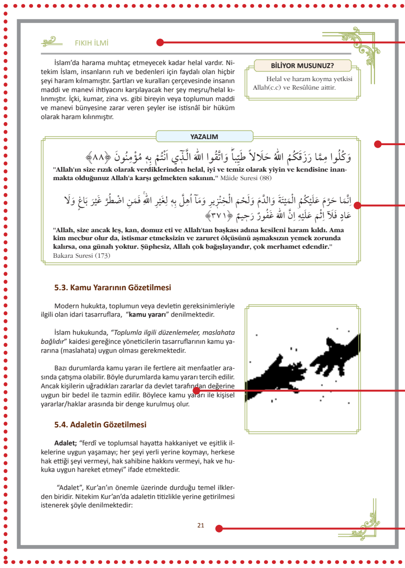
ORGANİZASYON ŞEMASI

Ünite başlığı

Ünite Kapağı

Hazırlık soruları

Ünite başlığı

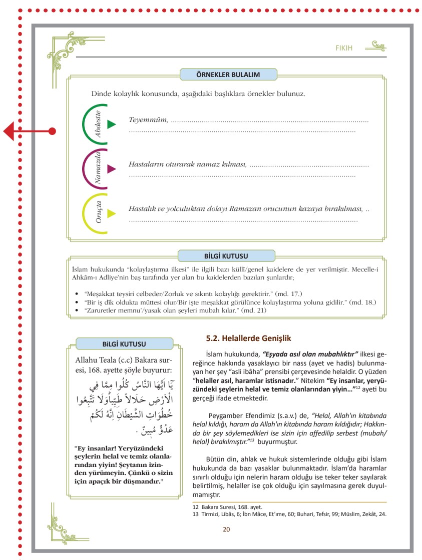
Etkinlik kutusu

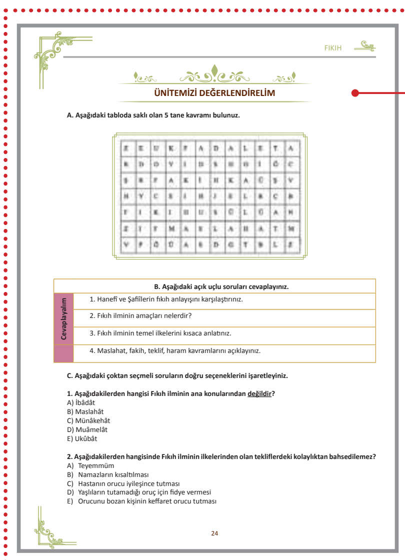
Bazı ayetlerin orjinal metinleri verilmiştir.

Konu metni

Sayfa numarası

Bazı ayetlerin orjinal metinleri verilmiştir.

Değerlendirme soruları:
(Açık uçlu
Çoktan seçmeli
Boşluk doldurma
Doğru/Yanlış)

ORGANİZASYON ŞEMASI

Sözlük
Kitabınızda geçen belli başlı kavramların anlamlarına buradan kolayca ulaşabilirsiniz.

Kaynakça
Kitabınız hazırlanırken faydalanılan belli başlı kaynakların listesi

- BiLGİ KUTUSU
- YORUMLAYALIM
- NOT EDELİM
- TARTIŞALIM
- BİLİYOR MUSUNUZ?
- ÖĞRENELİM

Yukarıda bazı örnekleri verilen kutucuklarda, işlenen konunun daha iyi kavranması ve akılda kalabilmesi için aktarılan bilgiler ışığında listeleme, sıralama ve tanımlama gibi hemen kitabınızın üzerine yapabileceğiniz etkinlikler bulunmaktadır.

- DEĞERLENDİRELİM
- ARAŞTIRALIM
- DÜŞÜNELİM
- İNCELEYELİM
- YAZALIM
- DİKKAT EDELİM

Yukarıda bazı örnekleri verilen kutucuklarda, işlenen konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak ilave bilgiler verilmekte, bu bilgileri yeri geldiğinde yorumlamanız veya defterinize not etmeniz istenmektedir.

Kitabınızında bulunan karekodlar sayesinde kitabınızın tüm PDF'sine, ünitelere ve işlenen konu ile ilgili materyallere ulaşabilirsiniz

1. Ünite
FIKIH İLMİ

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. "Fıkıh, fakih, adalet, mükellef, mekâsıdu'ş-şeria" kavramlarının anlamlarını araştırınız.
2. Fıkıh ilminin önemi üzerinde düşününüz.
3. Fıkıh ilminin içermiş olduğu konuları ana başlıklarıyla öğreniniz.
4. Fıkıh ilminin diğer bilimlerle ilişkisini arkadaşlarınızla tartışınız.

1. Fıkıh İlminin Tanımı, Amacı ve Önemi

a. Tanımı

Fıkıhta, meseleleri delillere dayanarak incelemek en önemli kurallardan birisidir.

Arapça "فَقِهَ – يَفْقَهُ / fakihe-yefkahü" fiilinin mastarı olan "fıkıh" kelimesi sözlükte, "bir şeyi iyice düşünmek, derinlemesine anlamak", "bilmek (ilm) ve anlamak (fehm)" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh kelimesi Kur'an ve sünnette birçok yerde sözlük anlamında kullanılmıştır.

Kavram olarak fıkıh; şer'i veya ameli hükümleri ayrı ayrı delillerine dayanarak bilmektir. Ebu Hanife fıkh'ı şöyle tanımlıyor: "Kişinin lehinde ve aleyhinde olan hükümleri bilmesidir."[1]

"Fıkıh" kelimesinin bugün bilinen anlamda kullanılması belirli bir sürecin sonunda olmuştur. İlk dönemlerde tüm İslami ilimleri içine alacak şekilde geniş anlamda kullanılmıştır. Ayet-i kerîmede şöyle buyurulur:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَٓافَّةًۜ فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ اِذَا رَجَعُٓوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ۟.

"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."[2]

ayetinde geçen, لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ **dinde (dinî ilimlerde) derin bilgi ve anlayış sahibi olmak"** ifadesinde yer alan "fıkıh" kelimesi ve

مَنْ يُرِدِ اللّٰهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

"Allah, kimin hakkında hayır dilerse onu dinde derin anlayış sahibi (fakih) kılar"[3] hadisinde geçen, يُفَقِّهْهُ فِى الدِّينِ ***dinde derin anlayış sahibi olmak***" ifadesinde yer alan "fıkıh" kelimesi geniş anlamda; "dinde derin anlayış ve kavrayış sahibi olma" anlamına gelmektedir.

ARAŞTIRALIM

Kur'an-ı Kerim'de "fıkıh" kelimesi kaç ayette geçtiğini araştırıp, bulduğunuz ayetlerden birini defterinize yazınız.

1 Karaman, Hayrettin, "fıkıh". TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s.14.
2 Tevbe Suresi, 9/122. ayet.
3 Buharî, İlim, 10.

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) vefatından sonra hicri II. yüzyılın ortalarından itibaren ise dinî ilimler ortaya çıkmasıyla birlikte terim olarak **"fıkıh"** kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

Fıkıh ilmi ile uğraşan din âlimlerine ***"Fakîh / Müctehid"*** denilmektedir.

İlk dönemlerde ***"Müftî"*** kelimesi de fakîh ve müctehid terimleri ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde ***müftî*** kelimesi, kişinin fıkıh ilmindeki ehliyetini ve seviyesini gösteren fıkhi bir terim olmaktan ziyade, (ülkemizde olduğu gibi Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı) *kamu-idari* görevi üstlenen din adamı anlamına gelmektedir.

Fıkhın, bazı mezheplere ve Mecelle'ye göre tanımı şöyledir:

1) Hanefîlerin Fıkıh Tanımı:

Hanefî mezhebinin kurucu imamı olarak bilinen **İmam A'zam Ebu Hanife** fıkhı şöyle tanımlamaktadır:

اَلْفِقْهُ: مَعْرِفَةُ النَّفْسِ مَا لَهَا وَمَا عَلَيْهَا

"Fıkıh; kişinin lehinde ve aleyhinde olan hükümleri bilmesidir."[4]

2) Şafiîlerin Fıkıh Tanımı:

İmam Şâfiî fıkhı şöyle tanımlamıştır:

اَلْفِقْهُ: اَلْعِلْمُ بِالْاَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ الْعَمَلِيَّةِ الْمَكْتَسَبَةِ الْمَسْتَنْبَطَةِ مِنْ أَدِلَّتِهَا التَّفْصِيلِيَّةِ

"Fıkıh; tafsîlî delillerden (ayet ve hadislerden) elde edilen/istinbât edilen şer'î amelî hükümleri bilmektir."[5]

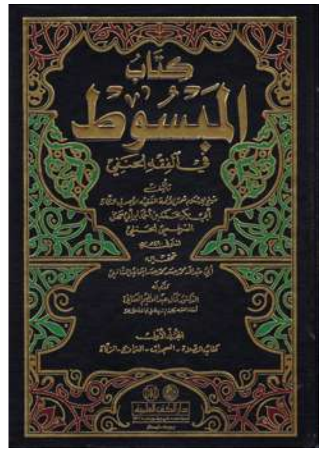
3) Mecelle'nin Fıkıh Tanımı:

Mecelle'nin ilk maddesinde fıkıh şöyle tanımlanmıştır:

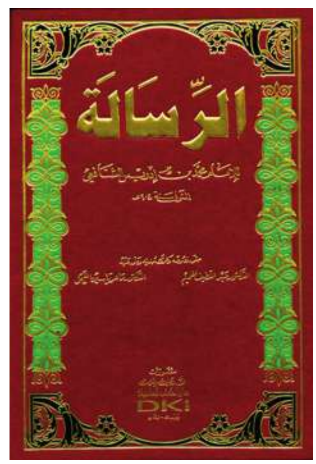
اَلْفِقْهُ: اَلْعِلْمُ بِالْمَسَائِلِ الشَّرْعِيَّةِ الْعَمَلِيَّةِ (اَلْمُكْتَسَبَةِ مِنْ أَدِلَّتِهَا التَّفْصِيلِيَّةِ)

"Fıkıh; mesâil-i şer'iyyeyi ameliyyeyi bilmektir."[6]

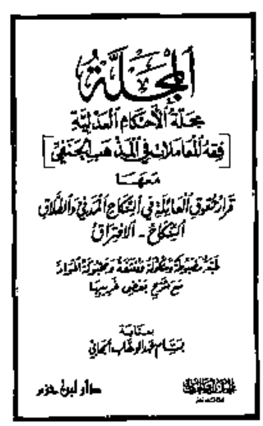
4 Karaman, Hayrettin, "Fıkıh". TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s.15.
5 Karaman, Hayrettin, "Fıkıh". TDV İslam Ansiklopedisi, C 13, s.15.
6 Mecelle, md. 1.

İmam Serahsi'nin "el-Mebsut" adlı eseri.

İmam Şafii'nin "er-Risale" adlı eseri.

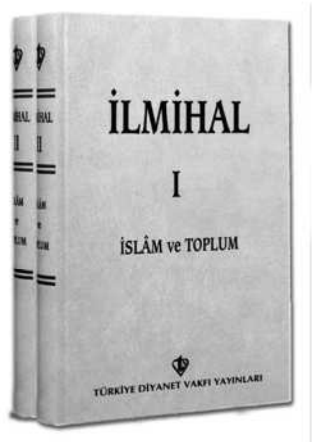

"Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye"

YAZALIM

Kavram haritasındaki boş bırakılan yerlere uygun fıkıh tanımını yazınız

Fıkhın Tanımı	Hanefîlere göre	
	Şafiîlere göre	
	Mecelle'ye göre	

Fıkhın çeşitli konularını içerisine alan bir ilmihâl.

PAYLAŞALIM

"İnsanların neden toplumsal bir düzene ihtiyacı vardır?" sorusu çerçevesinde fıkhın amacıyla ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Diğer taraftan Fıkıh ile İslâm Hukuku terimleri arasında içerik açısından farklılık olduğu gibi hukuk tekniği açısından da farklılık bulunmaktadır. Günümüzde özellikle akademik çevrelerde "Fıkıh" yerine "İslâm Hukuku" tabiri kullanılmaktadır. Fıkhın "ibadetler" konusunu içeren bölümü ise "ilmihâl" denilen müstakil kitaplarda incelenmektedir.

b. Amacı ve Önemi

Yüce Allah, insanların bir arada barış, huzur ve güven içerisinde istikrarlı bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için peygamberler aracılığı ile inanç, ibadet, ahlak ve hukuk kurallarını içeren ilahî kitaplar göndermiştir. Tüm ilahî dinlerin ve kitapların gönderiliş amaçlarının temelinde; insanın Allah ile olan ilişkisini düzenlemek, insanlar arasında hak ve adaleti tesis etmek gibi gayeler yer almaktadır. Fakihler, İslam dininin temel amaçlarını **"makâsıdü'ş-şerîa"** (Şeriatın gayeleri) olarak ifade ederler.[7] Makâsıdü'ş-Şerîa; insan-Allah, insan-insan, insan-devlet ve devlet-devletler-arasındaki ilişkileri düzenleyerek insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak, haksızlıkları engellemek, adaleti, huzur ve güveni tesis ederek istikrarlı bir toplum düzeni inşa etmektir.[8]

Kur'an ve sünnete dayanan fıkıh ilminin temel amacı da, Kur'an ve sünnette yer alan hükümlerin doğru bir şekilde anlaşılmasını ve Müslüman bireyin şer'î hükümler çerçevesinde Allah'ın rızasına uygun bir şekilde sosyal hayatını düzenlemesini sağlamaktır.

FIKIH İLMİNİN GENEL AMACI:

• Varoluş gayemizin kulluk olduğu bilincini kazandırmak, • Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşamamıza katkı sağlamak, • Kur'an ve sünnette yer alan hükümleri, yaşam tarzına dönüştürmek, • Kişilerin haklarını ve sorumluluklarını belirlemek,	• Hakların ihlalini ve vazifelerin ihmalini önlemek. • Toplumda adalet, barış, huzur ve güveni tesis etmek, • Hukuk-ahlak bütünlüğünü sağlamak, hukuka saygılı bireyler yetiştirmek, • Güven ve huzur içinde istikrarlı bir toplum oluşturmaktır.

7 Şâtıbî, el-Muvâfakât, II, 6.
8 Atar, Fıkıh Usûlü, s. 343.

Yukarıda genel olarak ifade edilen **fıkıh ilminin temel amacını ve önemini** şu şekilde özetlemek mümkündür;

Bu bağlamda fıkıh ilmi, *hayatın akışı içerisinde vahiy ile insan davranışlarını buluşturmakta, Kur'an ve sünnette yer alan şer'î hükümlerin pratiğe aktarılmasına ve bir yaşam tarzına dönüştürülmesine köprü olmaktadır.*

Şu hâlde *her bir Müslüman için gerekli olan ilmihâl düzeyindeki fıkıh bilgisini öğrenmek farz, toplumsal düzeydeki fıkıh bilgisini öğrenmek ise farz-ı kifâye olmaktadır.*

2. Fıkhın Konusu ve Kapsamı

Fıkıh ilminin temel gayesi insan davranışları ile ilgili Allah ve Rasûlü'nün koymuş olduğu hükümleri tespit etmektir. Bu bağlamda fıkıh, insanın davranışlarıyla (*ef'âl-i mükellefîn*) ilgili Kur'an ve sünnette yer alan şer'î hükümlerin doğru bir şekilde anlaşılmasını ve insanın bunları hayata aktarmasını konu edinmektedir.

Fıkıh ilmi; bireyin ve toplumun tüm hayatını içine alacak şekilde kul-Rab, insan-insan, insan-devlet, devlet ve devletler arası ilişkilerin vahyin ışığında düzenlenmesini konu edinir.

İslam hukukçuları genel olarak **fıkıh ilminin** içerdiği konuları; ***ibâdât (ibadetler), muâmelât (hukuki işlemler), feraiz ve ukûbât (cezalar)*** olmak üzere dörtlü bir tasnife tabi tutmuşlardır. **Mecelle** ise fıkhın tanımını yaptığı ilk maddesinde; "***ibâdât (ibadetler)", "münâkahât (evlenme-boşanma)", "muâmelât (hukuki işlemler)", feraiz ve "ukûbât (cezalar)***" olmak üzere fıkıh ilminin konularının beş ana başlıkta ele alınabileceğini belirtmektedir.

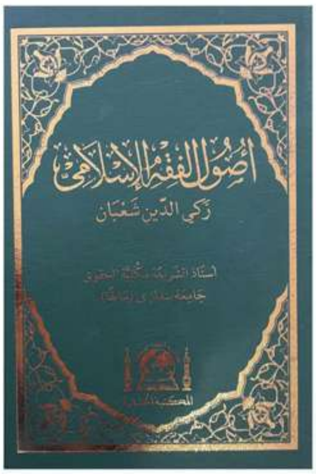
FIKIH İLMİNİN ANA KONULARI

- **İBÂDÂT** (İbadetler)
- **MÜNÂKEHÂT** (Aile Hayatı İle İlgili Hükümler)
- **MUÂMELÂT** (Sosyal Hayatla İlgili Hükümler)
- **UKÛBÂT** (Dünyevi Cezalar İle İlgili Hükümler)
- **FERÂİZ** (Miras ve Vasiyet)

Fıkıh İlminin Ana Konuları:

- **İbâdât:** Tahârât, abdest, gusül, namaz, zekât, oruç, hac, kurban gibi konular
- **Münâkehât:** Nikâh, talâk, nesep ve nafaka gibi konular
- **Muâmelât:** Alım-satım, kira, rehin, havale, keffâret, tazminat gibi konular
- **Ukûbât**: Kısas, diyet, adam öldürme, zina, hırsızlık, yol kesme gibi konular
- **Ferâiz:** Miras ve vasiyet

3. Fıkıh-Fıkıh Usulü İlişkisi

Zekiyüddin Şaban'ın "Usulü'l-Fıkhi'l-İslamî" adlı eseri.

Fıkıh ilmi; *usûl-i fıkıh ve fürû-i fıkıh* olmak üzere iki ayrı alt ilim dalından oluşmaktadır.

Usûl-i fıkh, fıkhın nazari/teorik yönünü ele alır. Fıkıh usulünün ana konuları şunlardır. Şer'î deliller ve kaideler, bu delil ve kaidelerden çıkarılan şer'î hükümler, bu hükümleri çıkaran müctehid ve müçtehidin hüküm çıkarırken kullandığı ictihad yöntemleri.

Fürû-i fıkıh fıkhın tatbiki/uygulama yönünü ele almaktadır. Fıkıh, fakîhin/müctehidin, tafsîlî delillerden (ayet ve hadis) elde ettiği şer'î-amelî hükümlerden oluşmaktadır. Hukuki hayatımızla ilgili ihtiyaç duyduğumuz hükümler füru-i fıkhın konusunu oluşturur.

Usulü fıkıhla füru-i fıkhın ilişkisi şu şekildedir: Usulü fıkıh fakîhin/müçtehidi şer'i ameli hükümleri çıkarabilmesi için takip etmesi gereken bir usulu/yöntemi/metodu gösterir. Füru-ı fıkıh ise bu usul ile elde edilen hükümlerin hepsini gösterir.

4. Fıkıh İlminin Diğer İlimlerle İlişkisi

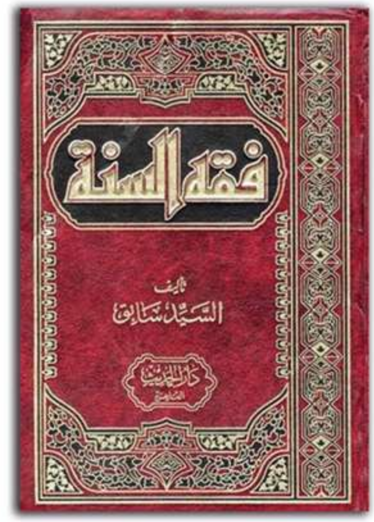
TARTIŞALIM

Fıkıh ilmiyle uğraşan birinin fıkıh usulünü bilmemesi ne tür problemleri oluşturur? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.

Bireyi veya toplumu ilgilendiren bir meselenin şer'î/dinî yönünün doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için fıkıh ilminin başta dinî ilimler olmak üzere diğer ilim dalları ile iletişim kurması zorunluluk arz etmektedir. Fıkıh ilmi, bir meselenin şer'î hükmünü tespit ederken tefsir, hadis, siyer, islam tarihi, tasavvuf, kelam, Arap dili ve belağati gibi dinî ilimlerden yararlanır. Ayrıca fıkıh ilmi, ihtiyaç duyulması hâlinde fen, fizik, kimya, tıp, coğrafya,

matematik, sosyoloji, psikoloji, iktisat gibi diğer ilimlerin verilerini kullanmayı da ihmal etmemelidir. Dolayısıyla fıkıh ilminin, dinî ilimlerle doğrudan, diğer ilimlerle dolaylı bir şekilde ilişkisi bulunmaktadır.

Diğer dinî ilimlerin yanı sıra fıkıh ilminin en çok irtibatlı olduğu ilim dalları tefsir ve hadis ilimleridir. Tefsir ilmi, Kur'an ayetlerinin doğru bir şekilde anlaşılması ile ilgili konu başlıklarını içermektedir. Hadis ilmi ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ın bir açıklaması ve uygulaması olan hadislerinin tespiti ve doğru bir şekilde aktarılması (sened ve metin tenkidi) ile ilgili konu başlıklarını içermektedir. Fıkıh ilminin gayesi ise Kur'an ve sünneti doğru anlamak ve hayata aktarmaktır. Dolayısıyla fıkıh ilminin tefsir ve hadis ilminden bağımsız olması düşünülemez. Ayrıca fıkıh ilminin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetin dilinin Arapça olması, fıkıhta Arap dili ve belagatine vakıf olmayı zorunlu kılmaktadır.

Seyyid Sabık'ın "Fıkhü's-Sünne" adlı eseri.

Fıkıh ilminde hüküm verilirken farklı ilim dallarından da istifade edilir. Kıyas konusu işlenirken **mantık** ve **felsefe** ilminden faydalanılır. Zekât ve miras hesapları yapılırken **matematik**ten yararlanılır. Maslahat konusu işlenirken **sosyoloji** ilminin verileri esas alınır.

Günümüzde fıkıh ilminin diğer ilimlerle olan ilişkisinin tipik örneklerini tıp dünyasında görmek mümkündür. Nitekim bilim ve teknolojideki gelişmelerle özellikle tıp dünyasında *organ nakli, klonlama, tüp bebek, DNA testi* vs. gibi birçok yeni fıkhi sorun gündeme gelmiştir. Bu olayların fıkhi yönünü doğru bir şekilde tespit edebilmek için fıkıh ilminin **tıp** ilminin verilerine ihtiyacı bulunmaktadır. Aynı zamanda bu tarz konularda fıkhi hüküm verilirken yapılan işlemlerin ahlaki ilkelere uygunluğu üzerinde de durulur.

Fıkıhta verilen hükümlerin fetva ve takva yönü bulunmaktadır. Müeyyide bakımından fıkhın fetva yönü daha çok hukuk ilmiyle, takva yönü ise daha çok **ahlak** ilmiyle bağlantılıdır.

Din, *hukuk* ve *ahlak* sosyal düzen kurallarıdır ve birbirleriyle yakın bir irtibat hâlinde bulunurlar. İnsanların birbirleriyle olan ilişkilerinde her bir sosyal düzen kuralının farklı bir yaptırım gücü bulunur ve bu kurallar kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmamışlardır.

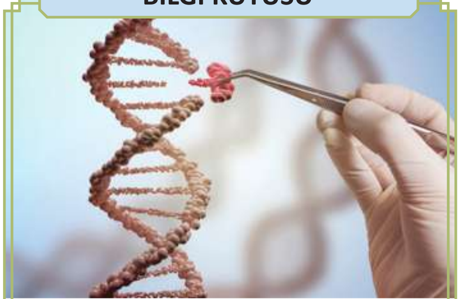
ÖRNEKLER BULALIM

Fıkıh ilminin, mantık, felsefe ve sosyoloji ile ne yönden bir ilişkisi olabilir? Örnekler bulunuz.

Mantık:..
Felsefe:...
Sosyoloji:......................................

Hukuk kuralları bazen ahlak kuralına, ahlak kuralı da bazen hukuk kuralına dönüşebilir. Yoksul kişilere yardım etmek, başkasının namusuna, malına göz dikmemek, hem hukuk, hem ahlak hem de din kuralı olarak karşımıza çıkabilir. Mesela; otoparkta özürlüler için bir park yeri ayırmak, ahlak kuralı iken insanlar gerekli özeni göstermediğinde ve özürlüler mağdur olduğunda bir

BİLGİ KUTUSU

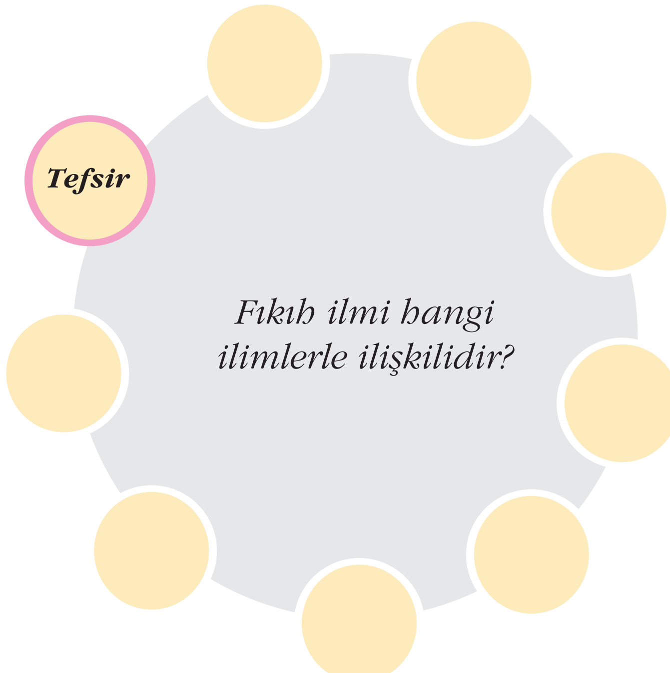

Günümüzde tıp alanında ilerlemeler gözlemlenmekte, klonlama, organ nakli gibi yapılan işlerin dini yönden doğruluğu sorgulanmaktadır. Fıkıh ilmi bu noktada devreye girmekte, kitap ve sünnet çerçevesinde bunlara cevaplar sunmaktadır.

hukuk kuralına dönüşmüştür. Özürlüler için otoparkta yer ayırmak mecbur hâle getirilmiş, özürlü olmadığı hâlde buralara arabasını park edenlere hukuki cezai müeyyide uygulanmaktadır. Fıkhen de bu kural uygun karşılanmaktadır.

TAMAMLAYALIM

Aşağıdaki kavram haritasını fıkıhla ilgili olan ilimleri yazarak tamamlayınız.

5. Fıkıh İlminin Temel İlkeleri

Hukuk sistemlerinin kabul etmiş olduğu ve üzerinde önemle durdukları kendi yapılarına özel bazı temel ilkeleri bulunmaktadır. Fıkhın, yani İslam hukukunun da kendi yapısına özel benimsemiş olduğu bazı temel ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkelerin başında "kolaylık"; "helallerde genişlik"; "kamu yararının gözetilmesi" ve "adaletin gözetilmesi" gibi ilkeler gelmektedir.

Aşağıda kısaca bu ilkeler üzerinde durulacaktır.

Allah insana taşıyamayacağı yükü yüklemez.

5.1. Tekliflerde Kolaylık

Teklif kelimesi sözlükte; "bir kimseye külfetli, meşakkatli bir işi yüklemek" anlamına gelmektedir. Fıkhi/dinî bir terim olarak ise teklif; *Allah'ın, bir işi yapma veya yapmama hususunda insanı yükümlü tutması*" anlamına gelmektedir.

İslam hukukunda mükellefin bir hüküm ile yükümlü tutulabilmesinin temel şartlarından biri de kişinin teklif edilen fiili ***yapabilecek imkân ve kudrette sahip olmasıdır.***

Allahu Teala (c.c) bu konuda Bakara suresi, 286. ayette şöyle buyurur:

"لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْساً اِلَّا وُسْعَهَا..."

"Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar..."

Hz. Peygamber (s.a.v.) de dinde kolaylaştırmanın önemi ile ilgili şöyle buyurmaktadır;

"Din kolaylıktır. Dini aşmak isteyen kimse, ona yenik düşer. O hâlde, orta yolu tutunuz. En iyiyi yapmaya çalışınız..."[9];

"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin"[10];

"Ümmetimden hata, unutma ve zor karşısında yaptıkları affedilmiştir"[11]

Buhârî, Ilm 12, Edeb 80;

"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin"

İslam'da kolaylıkların en çok geçerli olduğu yerler her Müslüman'ın yapmakla yükümlü olduğu kulluğun özünü oluşturan ibadetlerdir.

9 Buhârî, Îmân, 29. Nesâî, Îmân, 28.
10 Buhârî, İlim, 11.
11 İbn Mâce, Talâk, 16.

ÖRNEKLER BULALIM

Dinde kolaylık konusunda, aşağıdaki başlıklara örnekler bulunuz.

Abdestte ▶ *Teyemmüm,* ....
....

Namazda ▶ *Hastaların oturarak namaz kılması,* ....
....

Oruçta ▶ *Hastalık ve yolculuktan dolayı Ramazan orucunun kazaya bırakılması,* ..
....

BİLGİ KUTUSU

İslam hukukunda "kolaylaştırma ilkesi" ile ilgili bazı küllî/genel kaidelere de yer verilmiştir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin baş tarafında yer alan bu kaidelerden bazıları şunlardır;

- "Meşakkat teysiri celbeder/Zorluk ve sıkıntı kolaylığı gerektirir." (md. 17.)
- "Bir iş dîk oldukta müttesi olur/Bir işte meşakkat görülünce kolaylaştırma yoluna gidilir." (md. 18.)
- "Zaruretler memnu'/yasak olan şeyleri mubah kılar." (md. 21)

BiLGİ KUTUSU

Allahu Teala (c.c) Bakara Suresi, 168. ayette şöyle buyurur:

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْاَرْضِ حَلَالاً طَيِّباًوَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ .

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır."

5.2. Helallerde Genişlik

İslam hukukunda, ***"Eşyada asıl olan mubahlıktır"*** ilkesi gereğince hakkında yasaklayıcı bir nass (ayet ve hadis) bulunmayan her şey "asli ibâha" prensibi çerçevesinde helaldir. O yüzden "**helaller asıl, haramlar istisnadır.**" Nitekim **"Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin…"**[12] ayeti bu gerçeği ifade etmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de, *"Helal, Allah'ın kitabında helal kıldığı, haram da Allah'ın kitabında haram kıldığıdır; Hakkında bir şey söylemedikleri ise sizin için affedilip serbest (mubah/helal) bırakılmıştır."*[13] buyurmuştur.

Bütün din, ahlak ve hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da bazı yasaklar bulunmaktadır. İslam'da haramlar sınırlı olduğu için nelerin haram olduğu ise teker teker sayılarak belirtilmiş, helaller ise çok olduğu için sayılmasına gerek duyulmamıştır.

12 Bakara Suresi, 168. ayet.
13 Tirmizi, Libâs, 6; İbn Mâce, Et'ıme, 60; Buhari, Tefsir, 99; Müslim, Zekât, 24.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Helal ve haram koyma yetkisi Allah(c.c) ve Resûlüne aittir.

İslam'da harama muhtaç etmeyecek kadar helal vardır. Nitekim İslam, insanların ruh ve bedenleri için faydalı olan hiçbir şeyi haram kılmamıştır. Şartları ve kuralları çerçevesinde insanın maddi ve manevi ihtiyacını karşılayacak her şey meşru/helal kılınmıştır. İçki, kumar, zina vs. gibi bireyin veya toplumun maddi ve manevi bünyesine zarar veren şeyler ise istisnâî bir hüküm olarak haram kılınmıştır.

YAZALIM

وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلَالاً طَيِّباً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذٖٓى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

"Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının." Mâide Suresi (88)

اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزٖيرِ وَمَٓا اُهِلَّ بِهٖ لِغَيْرِ اللّٰهِۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا
عَادٍ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٣٧١﴾

"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."
Bakara Suresi (173)

5.3. Kamu Yararının Gözetilmesi

Modern hukukta, toplumun veya devletin gereksinimleriyle ilgili olan idari tasarruflara, "**kamu yararı**" denilmektedir.

İslam hukukunda, *"Toplumla ilgili düzenlemeler, maslahata bağlıdır"* kaidesi gereğince yöneticilerin tasarruflarının kamu yararına (maslahata) uygun olması gerekmektedir.

Bazı durumlarda kamu yararı ile fertlere ait menfaatler arasında çatışma olabilir. Böyle durumlarda kamu yararı tercih edilir. Ancak kişilerin uğradıkları zararlar da devlet tarafından değerine uygun bir bedel ile tazmin edilir. Böylece kamu yararı ile kişisel yararlar/haklar arasında bir denge kurulmuş olur.

5.4. Adaletin Gözetilmesi

Adalet; "ferdî ve toplumsal hayatta hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı; her şeyi yerli yerine koymayı, herkese hak ettiği şeyi vermeyi, hak sahibine hakkını vermeyi, hak ve hukuka uygun hareket etmeyi" ifade etmektedir.

"Adalet", Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu temel ilklerden biridir. Nitekim Kur'an'da adaletin titizlikle yerine getirilmesi istenerek şöyle denilmektedir:

Adalet ile hareket eden kurtulur.
Zulmeden ise ahirette perişan olur.

“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın...”[14]

Adalet ilkesi, hukuka bağlı kalmayı, eşitlik ve hakkaniyete uygun hareket etmeyi gerektirir. Adaletin olmadığı yerde haksızlık ve zülüm var demektir. Zulmün olduğu yerde ise korku ve huzursuzluk hâkim olur. “Zulüm ile âbâd olanın, ahiri berbat olur”; “**Küfür devam eder, ancak zülüm devam edemez” denilmiştir.**

BİLGİ KUTUSU

Allahu Teala (c.c) Nahl suresi, 90. ayette şöyle buyurur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ
فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."

DÜŞÜNELİM

Kenar-ı Dicle’de bir kurt kapsa koyunu,
Gelir de adl-i ilahi sorar Ömer’den onu.

(Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Koca Karı ile Ömer Şiiri)

Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy’un bu beytindeki adalet duygusunun boyutu üzerine tefekkür ediniz.

14 Nisa Suresi, 4/135. ayet.

بسم الله الرحمن الرحيم

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ

أَلَا لَهُ الْحُكْمُ

وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ

"Sonra hepsi, gerçek sahipleri Allah'a döndürülürler. İyi bilin ki hüküm yalnız O'nundur. O, hesap görenlerin en çabuğudur." *(Enam suresi 62.)*

BİLGİ KUTUSU

Füru-ı Fıkıh Kitapları

- Mukayeseli İslam Hukuku: Hayreddin Karaman
- Fıkıh Ansiklopedisi: Vehbe ez-Zühaylî
- Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı: Abdurrahman Cezîri
- Hukuk-i İslamiyye ve Istılâhât-i Fıkhiyye Kâmusu: Ömer Nasuhi Bilmen
- el-Hidâye: Mergînânî
- Bidâyetü'l-müctehid: İbn Rüşd el-Hafîd

Usul-ü Fıkıh Kitapları

- İslam Hukuk Usulü: H. Yunus Apaydın
- Fıkıh Usûlü: Fahrettin Atar
- el-Muvâfakât: İmam eş-Şâtıbî
- el-Müstesfâ: İmam el-Gazzâlî
- İslam Hukuk İlminin Esasları: Zekiyyuddin Şaban

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki tabloda saklı olan 5 tane kavramı bulunuz.

Z	E	U	K	F	A	D	A	L	E	T	A
R	D	O	Y	I	D	S	H	O	İ	Ğ	C
Ş	R	F	A	K	İ	H	K	A	Ü	Ş	V
H	Y	C	E	I	H	J	E	L	R	Ç	B
F	I	K	I	H	U	S	Û	L	Ü	A	N
Z	I	F	M	A	S	L	A	H	A	T	M
V	P	Ğ	Ü	A	S	D	G	T	B	L	Z

	B. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.
Cevaplayalım	1. Hanefî ve Şafiîlerin fıkıh anlayışını karşılaştırınız.
	2. Fıkıh ilminin amaçları nelerdir?
	3. Fıkıh ilminin temel ilkelerini kısaca anlatınız.
	4. Maslahat, fakih, teklif, haram kavramlarını açıklayınız.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi Fıkıh ilminin ana konularından değildir?
A) İbâdât
B) Maslahât
C) Münâkehât
D) Muâmelât
E) Ukûbât

2. Aşağıdakilerden hangisinde Fıkıh ilminin ilkelerinden olan tekliflerdeki kolaylıktan bahsedilemez?
A) Teyemmüm
B) Namazların kısaltılması
C) Hastanın orucu iyileşince tutması
D) Yaşlıların tutamadığı oruç için fidye vermesi
E) Orucunu bozan kişinin keffaret orucu tutması

3. Aşağıdakilerden hangisi Türkçe usulü fıkıh kitaplarından değildir?
A) İslam Hukuk Usulü - H. Yunus Apaydın
B) Fıkıh Usûlü - Fahrettin Atar
C) el-Muvâfakât - İmam eş-Şâtıbî
D) el-Müstesfâ - İmam el-Gazzâlî
E) Kutadgu Bilig - Kaşgarlı Mahmut

Ç. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanı "D", yanlış olanı ise "Y" ile işaretleyiniz.		
Yanlış mı? (Y) Doğru mu? (D)		Y Fıkıh İlminin Temel İlkeleri arasında kamu yararının gözetilmesi yoktur.
		D Toplumda adalet, barış, huzur ve güveni tesis etmek, fıkıh ilminin amaçlarındandır.
		D Mecelle 'de Fıkıh " Mesâil-i şer'iyyeyi ameliyyeyi bilmektir." olarak tanımlanmıştır.
		D İnsanların hata, unutma ve zor karşısında yaptıkları affedilmiştir.

2. Ünite
FIKIH İLMİNİN DOĞUŞU, GELİŞMESİ VE İCTİHAD

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. “Sahabe, tabiûn, tebeü’t-tâbiîn, fukaha-i seb'a, mezhep, nass, fetva, ictihad, müctehid ve Mecelle” kavramlarının anlamlarını araştırınız.
2. Fıkıh ilminin hangi dönemlerden geçtiğini öğreniniz.
3. Günümüzde yaşayan fıkıh mezheplerinin isimlerini, kurucularını ve hangi ülkelerde bulunduklarını araştırınız.
4. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nin “İctihad” maddesini dikkatlice inceleyiniz.

1. Fıkhın Başlangıç Dönemi ve İctihad

NOT EDELİM

Nas; Kur'an-ı Kerim ve hadislerde bir konu hakkındaki açık hüküm ve bunu gösteren sözlerdir.
(MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 275.)

Fıkıh ilminin başlangıç dönemi üç ana başlık altında ele alınır. Bunlar; *Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemi*, *Sahabe dönemi* ve *Tabiîn dönemidir.*

1.1. Hz. Peygamber Dönemi

İslam Hukuku'nun doğuşu Peygamberimiz'in (s.a.v) hayatta olduğu zamanı kapsar. Bu dönemde vahiy gelmekte, hükümler yeni yeni ortaya konmaktadır. Kur'an-ı Kerim ve onun açıklayıcısı olarak sünnet-i seniyye peyderpey hükümleri beyan etmektedir. Önceki şeriatlerde var olan kimi hükümler aynen, kimileri uyarlama ile geçerli kılınmakta, bir yandan da yeni yeni hükümler konulmaktaydı. ''Def-i mefasid, celb-i menafiden evladır.'' Külli kaidesine göre diyebiliriz ki fayda sağlayan şeyler emredilmiş, zararlı şeyler yasaklanmıştır. Bu dönemde hükümlerin kaynağı, Kitap ve Sünnet'in ortak adı olan **nass**lardır.

KARŞILAŞTIRALIM

Mekke döneminde fıkhi hükümler azdır ve genel kural niteliğindedir. Medine döneminde ise fıkhın genel kaideleri oluşmuştur.

Buna göre fıkıh ilmi açısından Mekke ve Medine dönemlerini karşılaştırınız.

Hz. Peygamberin (s.a.v.) tebliği, Mekke döneminde daha çok inanç ve ahlaki konulara yönelik olmuştur. Bu dönemde fıkhi hükümler az olmakla birlikte, ele alınan inanç ve ahlak ile ilgili ilkeler, daha sonraki dönemin temelini oluşturmuştur.

Medine dönemi ise İslam'a davet dönemidir. Bu dönemde fıkıh, yeni oluşan toplumun esaslarını belirlemeye yönelmiştir. Gerek bireysel, gerekse toplumsal konularda önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Örneğin, zekât, oruç gibi ibadetler bu dönemde emredilirken, içki, kumar ve faiz gibi yasaklar da bu dönemde yürürlüğe girmiştir.

Hz. Peygamber dönemi fıkhı, kolaylık, tedrîc ve nesh ilkeleri çerçevesinde şekillenmiştir:

Teşri: Bu dönemde teşri yani hüküm koyma kaynağı Allah ve Rasûlüdür. Allahu Teâlâ'nın hakkında hüküm bildirmediği konularda peygamberimiz de müstakil hüküm koyabilir.

Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sünneti de bizim hüküm kaynaklarımızdandır. Sünnet vahiyin denetimindedir ve bu yönüyle sıradan bir insanın beyanı değildir. Rasûlullah Efendimizin (s.a.v.) sünnetini devre dışı bırakmak, İslam'ı bozmak maksatlıdır. Ayet-i Kerime'de şu şekilde ifade edilmiştir:

يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهٰيهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَٓائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتٖى كَانَتْ عَلَيْهِمْ...

"...Peygamber, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır..."[1]

Hasta kişi ayakta duramayacak durumda ise kolayına gelecek şekilde namazını kılar.

Kolaylık: İnsanın gücünü aşan bir şey İslam'da emredilmemiştir. Peygamber Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem her şeyin en hayırlısının orta yol ve denge hâli olduğunu bildirmiş ve aşırılıklardan kaçınmayı öğütlemiştir:

يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا وَ بَشِّرُوا وَ لَا تُنَفِّرُوا...

"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz , nefret ettirmeyiniz..."[2]

İslam, sorumlu tuttuğu emirlerin yerine getirilebilmesi için birçok kolaylaştırıcı hükümler koymuştur: Su bulamayan için teyemmüm, ayakta namaz kılamayan için oturarak namaz kılmak, yolculukta Ramazan orucunu tutmama ruhsatı bunların bir kısmıdır.

İslamî hükümler, Müslümanlar tarafından kolayca uygulanabilecek özelliktedir. Bunlar içerisinde herkese zorunlu olarak emredilenler kolaylık özelliğini çok bariz şekilde yansıtırlar. Mesela 5 vakit farz olan günlük 17 rekât namaz kolaydır ve herkese emredilmiştir. Fakat teheccüd namazı gibi nafile bir namaz, kişisel isteğe bağlıdır ve farza göre zordur.

Tedrîc: Tedrîc son hükme varmak için basamak basamak ara hükümler koyup sonunda esas hükmü ortaya koymaktır. Mesela içki yasaklanırken insanları önce içkiden soğutucu ve uzaklaştırıcı ara hükümler konmuş, en sonunda tümden yasaklanıp kesin hüküm beyan edilmiştir.

Nesh: Nesh daha önce konmuş bir hükmün sonraki yeni hükümle ortadan kaldırılmasıdır. Mesela Peygamberimiz (s.a.v) önceleri kabir ziyaretini yasaklamışken, sonradan ziyarete müsaade etmiş ve önceki hükmü kaldırmıştır.

Nesh olayı vahyin sona ermesiyle yani Peygamberimizin vefatı ile son bulmuştur. Dolayısıyla Kur'an'ın tarihsel ve mahallî/

1 Araf suresi 157.
2 Buhari, İman 12.

yerel olduğu iddiaları tamamen batıl ve insanı küfre götüren iddialardır. Bu gibi iddialardan son derece uzak durmak gerekir.

YAZALIM

Fıkhın kolaylık, tedrîc ve nesh ilkelerine örnekler yazınız.

Teşri	Kolaylık	Tedrîc	Nesh

1.2. Sahabe Dönemi

Bu dönem Efendimiz'in (a.s) vefatından sonra dört halife ve Emeviler döneminin başlarını kapsar. Bu dönemde sahabe içerisinde fıkıh bilgisi ile ileri çıkmış ve ictihad etmiş kimseler vardı. Sahabenin tümü için bunu söylemek mümkün değildir. Sayısı yüz binleri bulan sahabe toplumu, müctehid sahabileri taklid ederek onların fetvalarıyla amel etmişlerdir. Bu durum bize sahabe döneminde de müctehid ve mukallidin olduğunu açıkça göstermektedir ki zaten sünnetullah'ın gereği budur.

TAMAMLAYALIM

Meşhur fakih sahabileri yazarak kavram haritasını tamamlayınız.

Bu dönemde Sahabe fukahâsı, meydana gelen hâdise ve meselelerin üzerine eğilmiştir. Sahabe arasında kendi re'yi ile ictihad yapanlar olmakla birlikte onlar hata yapma endişesiyle kendi re'yleri ile ictihad yapma yerine çoğunlukla şura yoluyla ictihad yapmayı tercih etmişlerdir. Bu da "sahabe icması"nı ortaya çıkarmıştır.

Bu müctehid sahabeler içerisinde yedi tanesi çokça ictihadda bulunmuş olup onların fetvaları büyük birer cilt tutacak kadardır. Bu yedi kişi *Hz. Ömer* ve *Hz. Ali*, *Abdullah b. Ömer*, *Abdullah b. Mes'ûd* ve *Abdullah b. Abbas*, *Zeyd b. Sabit* ve *Hz. Aişe*'dir.

1.3. Tâbiîn Dönemi

Emeviler döneminin sonlarını teşkil eden bu dönemde Medine, Mekke, Basra, Kûfe, Şam ve Mısır'da fıkıh önderi tabiîn âlimleri yaşamaktaydı. Bu

dönemi daha çok sahabenin talebeleri olan tabiînîn oluşturduğu görülmektedir. Tabiîn dönemindeki fakihler, ileride oluşacak olan meşhur mezhep imamlarının hocaları olmuştur.

Bu dönemde fıkıhla ilgili yazılı metinler ortaya çıkmaya başlamıştır. Fıkhın alanı genişlemiş, önemli mescitlerde fıkıh halkaları oluşmaya başlamıştır. Gerek hoca gerekse bölge farklılığından dolayı çeşitli görüşler meydana gelmiştir.

Bu dönemde iki fıkıh merkezi ön plana çıkmıştır: **Hicaz (Medine)** ve **Irak (Kufe)**.

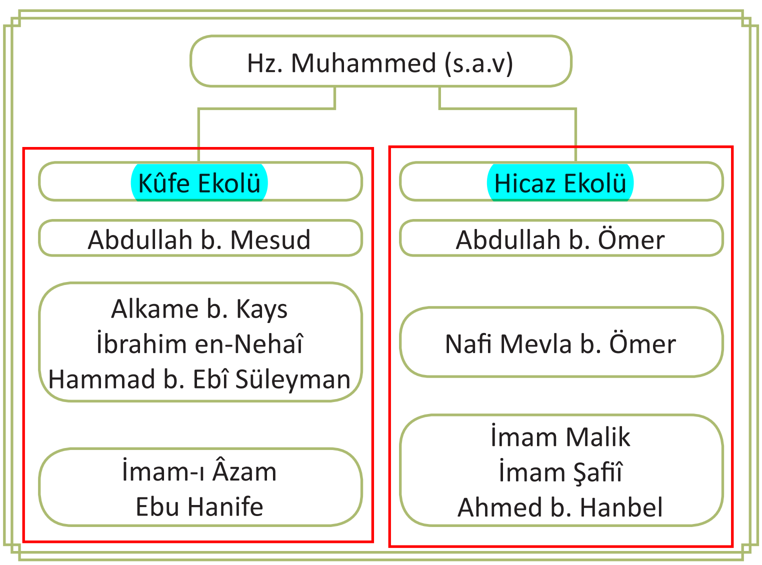
Tabiîn döneminde yetişen Medineli yedi meşhur İslam hukukçusu vardır ki bunlara fukaha-i seb'a denir. Bunlar fıkıh, hadis ve tefsir alanında şöhret kazanmış kişilerdir. İsimleri şöyledir: Urve b. Zübeyr, Said b. Müseyyeb, Ebu Bekir b. Abdurrahman b. Haris b. Hişam, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Harice b. Zeyd b. Sâbit, Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir Sıddık, Süleyman b. Yesâr.

Hicazlılara **Ehl-i Eser**, Iraklılara **Ehl-i Rey** denilir. Ehl-i Eser'in temsilcisi Medine'de *Said b. el-Müseyyeb*, Iraklıların temsilcisi ise *İbrahim en-Nehaî*'dir. İleride ehli reyi *İmam-ı Âzam Ebu Hanife* ve ehli reyi *İmam-ı Malik* temsil edecektir.

BİLGİ NOTU

Medine'li meşhur yedi fakih tabiîn "fukaha-i seb'a olarak anılmaktadır. Bu âlimler:

1. Urve b. Zübeyr (ö. 94/712)
2. Said b. Müseyyeb (ö. 94/712)
3. Ebu Bekir b. Abdurrahman b. Haris b.Hişam (ö. 94/712)
4. Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe (ö.98/716)
5. Harice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 104/722)
6. Kasım b. Muhammed b. Ebu Bekir (ö.107/725)
7. Süleyman b. Yesâr (ö.107/725)

FIKIH EKOLÜ

1.4. İctihad

İctihâd, sözlükte "bütün gücü harcamak, ısrarcı olmak" gibi anlamlara gelen " جَهْد " kökünden bir mastardır ve kelime olarak "bir şeye ulaşabilmek için bütün gücü harcamak" demektir. Fıkıh usulü terimi olarak ise ictihâd, fakihin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü har-

caması” anlamındadır. İctihâd ehliyetine sahip olan âlime müctehid denir. Fıkıh literatüründe fakîh ve müftî de benzer anlamda kullanılır.

1.4.1. İctihad ve İctihadın Konusu

Bütün şer’î hükümler içtihada konu olamaz. Bazılarında ictihad caizdir, bazılarında ise caiz değildir. İctihâd, hakkında kesin hüküm bulunmayan meselelerde söz konusu olur.

Mânâya ve hükme delaleti kesin olan, kendisiyle şer‘î bir hükmün açıkça anlaşılabildiği, başka türlü anlaşılmasına imkân olmadığı delillere, "subûtu ve delâleti kat‘î deliller" denir. Bu nedenle subûtu ve delâleti kat’î olan nassların belirlediği hükümlerde ictihâd yapılamaz.[3] Örneğin;

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ

(Analarınızla evlenmek size haram kılındı...)[4] ayeti, hem Kur'an ayeti olması hem de mânaya delaletinin açık olması bakımından subûtu ve delaleti kat’î bir delildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim korunmuş, bütün ayetleriyle Allah’tan geldiği şekliyle sabit olmuş bir kitaptır.[5] Yani subûtu kat’îdir. Ayet, kendisinden başka bir anlam çıkarılamayacak açıklıkta ve kesinlikte annelerle evlenmenin haram oluşunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu konu ictihâda kapalıdır. Dolaylı şekilde hüküm bildiren, yorum ve izaha muhtaç olan ayet ve mütevatir hadisler ise subût bakımından kat’i, delâlet bakımından ise zannî delillerdir. Bu tür nasslar, ictihada açıktır. Farklı ihtimaller sebebiyle de değişik görüşler ortaya çıkmaktadır. Kurban kesme hükmü örnek olarak zikredilebilir. Kurban ibadeti ile ilgili ayetlerin[6] delaletinin zan ifade etmesi nedeniyle kurban kesmek, Hanefîlere göre vacip, diğer mezheplere göre ise mendub sayılmıştır.

Tek kişiden rivâyet edilen âhâd haberler ile meşhur hadisler subût bakımından zannî delillerdir. Zira bu türden rivayetler, subût bakımından kesin değildir. Nikâhta velinin izni ile ilgili hadisler buna örnektir. Her mezhep fıkıh usulü eserlerinde kendi kabul şartlarına göre bu hadisleri değerlendirmiş ve ictihadlarında kullanmışlardır.

DEĞERLENDİRELİM

Allahu Teâlâ, Kur’an-ı Kerim’de,

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ اَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لَا تُقْسِمُوا طَاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Münâfıklar sen kendilerine emrettiğin takdirde mutlaka savaşa çıkacaklarına dair en ağır bir şekilde Allah’a yemin ettiler. De ki: “Yemin etmeyin. Sizden istenen güzelce itaat etmektir. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”
Nur suresi, 53.

Ayet-i kerîmede geçen جَهْدَ kelimesini ictihad kavramıyla ilişkisi bakımından değerlendiriniz.

BİLGİ NOTU

Osmanlı’nın son döneminde Hanefî mezhebine bağlı olarak belli konuların kanunlaştırıldığı Mecelle-i Ahkâmı Adliyye 14. maddesinde, hakkında kesin ayet veya hadis bulunan konularda ictihadın caiz olmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Mevrid-i nassda ictihâda mesağ yoktur” kesin naslarla belirlenmiş açık hükümlerde içtihada yer yoktur.

Kur'anı Kerim, korunmuş ve bütün ayetleriyle Allah’tan geldiği şekliyle sabit bir kitaptır.

3 H. yunus Apaydın, "İctihad", TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, s. 435.
4 Nisa suresi, 23. ayet.
5 Bk. Hicr suresi, 9. ayet.
6 Bk. Hac suresi 28-36. ayetler; Kevser suresi 2. ayet.

Subût ve delâlet yönünden kat'î nassların belirlediği hükümlere **"te'abbüdî hükümler"** denir. Bunlar değişmeye ve ictihâda kapalıdır. Sebebi de bu hükümlerdeki insanların faydasının (maslahat) zaman ve mekana göre değişmemesi, sabit olmasıdır. İbadetler, hadd kapsamına giren cezalar, helaller haramlar, miras hükümleri, belli bir sayıya bağlanan hükümler buna örnek olarak zikredilebilir. Mesela domuz eti, usulüne uygun kesilmemiş murdar hayvanların etleri (meyte), kan, Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvanların etleri haramdır[7] ve bu hükümler değişmez. İctihad ile elde edilmiş hükümler, Kur'an ve sünnetin açık hükümlerine aykırı olamaz. Haramlar helal, helaller haram kılınamaz.

Müctehid için öncelik dinin temel kaynakları olan Kur'an ve sünneti bilmektir.

1.4.2. İctihadın Şartları

İctihâd, uzmanlık derecesinde ilmi bir faaliyettir. Dolayısıyla ictihad yapmak için gerekli donanıma sahip olmak gerekir. Bu şartlar da şunlardır:

- Müctehit öncelikle dinin temel kaynakları olan Kur'an ve sünneti bilmelidir. Ayetlerin kendine has bir dili, üslubu ve nüzul sebebi vardır. Hadislerin ise bir vürûd sebebi ve kültürel arka planı vardır. Müctehidin bu konularda gerekli birikim ve donanıma sahip olması gerekir. Ayrıca müctehid Kur'an ve sünneti anlayabilecek derecede Arapçayı da bilmelidir.
- Müctehit, fıkıh ilmini ve tarihini bilmelidir. Fıkıh, hem uygulama hem de düşünce düzeyinde tarih boyunca büyük bir gelişim göstermiştir. Bazı konularda icmalar oluşmuştur. İctihat yapılırken tarihî mirastan yararlanmak gerekir.
- Müctehit, fıkıh ilminde yeterli derecede bilgi ve birikime sahip olmalıdır. Özellikle fıkhın kaynaklarını ve bu kaynaklardan hüküm çıkarabilmenin yol ve yöntemlerini bilmelidir.
- Müctehit, dinin genel amaçlarını bilmelidir. Çünkü yapılacak ictihat, dinin genel amaçlarına uygun ve yerinde olmalıdır. Müctehit hakkında kesin delil bulunan hükümlerde ictihat yapılamaz. Örneğin, namazın ve orucun farz olması içtihada konu olmaz. Ancak hakkında kesin delilin bulunmadığı konularda ictihad yapılabilir. Örneğin, cuma namazının farz olması ictihada konu olmaz ama cuma namazının şartları konusunda ictihat yapılabilir. Müctehit nasih mensuh kunularını da bilmelidir.
- Müctehidin, toplumun değişen hayat şartlarını ve ihtiyaçlarını iyice kavramış olması gerekir. Ayrıca içinde yaşadığı toplumun örf ve âdetlerini iyi bilmelidir. Çünkü örf ve âdetler de fıkhi hükümler çıkarılırken istifade edilen delillerdendir.

TARTIŞALIM

Ebu Hanife şöyle demiştir:
"Bizim ictihad yoluyla elde etmiş olduğumuz görüşümüz doğrudur; ama hatalı olma ihtimali de vardır. Diğer görüşler ise bizce yanlıştır; ama doğru olma ihtimali taşımaktadır. Bizim elde edebildiğimiz herhangi bir hüküm, bizce doğru olan en güzel görüştür. Kim bundan daha iyisini ortaya koyarsa doğru olan odur, biz de ona uyarız."
Hayrettin Karaman İslam Hukukunda Ictihad, s. 149-150.

Ebu Hanife'nin bu görüşünü ictihadla varılan hükümlerin önemi bakımından tartışınız.

7 Bk. Bakara suresi, 173. ayet, Mâide suresi, 3. ayet.

1.4.3. İctihadın Gerekliliği

İctihad, her zaman ve her yerde dinin hayat ile bağlantısını kuran, dinin pratiğe yansımasını sağlayan faaliyettir. İctihad dini bir görevdir ve ilke olarak farz-ı kifayedir. Bu durum aynı zamanda bu alandaki boşluğun doldurulması için müctehidlerin yetiştirilmesinin ümmet üzerinde de farz-ı kifâye derecesinde bir görev olduğunu da göstermektedir.

İctihad bilimsel bir faaliyet olduğu için ehline bu kapı her zaman açık olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v) ictihadı teşvik amaçlı usulüne uygun yapılan ictihadlarda müctehidlerin isabet hâlinde iki, hata durumunda bir ecir alacaklarını[8] beyan eder.

Bunlar içtihada verilen önemin göstergesidir. Çünkü İslam dininin hayata intibakını sağlayan ve fıkha dinamizm kazandıran yol, budur.

Bu konuya Sevgili Peygamberimizin hayatından bir örnek verecek olursak;

Hz. Peygamber (s.a.v.) **Muâz b. Cebel**'i Yemen halkına dinî hükümleri öğretmek ve yargı görevini ifa etmek üzere gönderirken sorar:

PANO HAZIRLAYALIM

Sınıfınızda ictihad ve ilgili olduğu kavramlar hakkında bir pano hazırlayınız.

8 Bk. Buhârî, İ'tisâm, 20, 21; Müslim, Akdiye, 15; Ebû Dâvûd, Akdiye, 2.

- Ne ile hükmedeceksin?
Muâz: Allah'ın kitabı ile.
- Ya onda açık bir hüküm bulamaz isen?
Muâz: Rasûlünün sünneti ile.
- Onda da bulamaz isen?
Muâz: İctihad ederim, meseleyi çözümsüz bırakmam.

Bu cevaplar üzerine **Hz. Peygamber:** *"Rasûlünün elçisini muvaffak kılan Allah'a hamdolsun"* der.[9]

Bu diyalog, bütün zamanlar ve makanlarda içtihadın gerekli olduğuna ve onun işlevine işaret etmesi açısından son derece önemlidir.

TARTIŞALIM

Rasûlüllah (s.a.v.), bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ.

"Hâkim (Müctehid) ictihadıyla hüküm verir ve isabet ederse kendisine iki ecir, ancak hata ederse bir ecir vardır." (Buhârî, İ'tisâm, 13, 21; Müslim, Akdıye, 15; Ebû Dâvud, Akdıye, 11; Tirmizi, Ahkâm, 3)

Bir müctehid niçin hatalı hüküm verirse sevap kazanmaktadır? Arkadaşlarınızla tartışınız.

Değişen zamanın ve farklılaşan coğrafyanın ihtiyaçlarına uygun çözüm üretmede böylece fıkhın gelişmesinde ictihat güçlü bir faktör olmuştur.

İctihadın gerekli olduğunu başta Peygamberimiz olmak üzere sahabe ve sonraki dönemlerdeki ictihad faaliyetlerine bakarak da anlamak mümkündür.

Namaza nasıl çağrılacağı konusunda sahabe ile yaptığı istişareden sonra ezanın meşruiyeti yönünde karar vermesi;[10]
Evladın, ölen babası adına hacc yapabileceği;[11]
Ramazanda eşini öpenin orucunun bozulmayacağı[12]
Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ictihadlarına örnek olarak zikredilmiştir.

Sahabe ictihadlarından da birçok örnek zikredilebilir. Mesela *Hz. Ömer* ferdi olarak kılınan teravih namazlarının ortaya çıkardığı dağınık görüntüyü ortadan kaldırmak amacıyla cemaatle kılınmasına hükmetmiştir.[13]

Hz. Ömer (r.a.) zamanında ictihadla teravih namazının camaatle kılınmasına karar verilmiştir.

Hz. Ömer'in aynı anda üç boşamayı sahabe fakihleriyle istişareden sonra üç talak sayması bir başka örnektir.[14]

Tabiînden birçok müçtehidin içtihadı kaynaklarımızda yer almaktadır. Mesela kadılık görevinde bulunan ve Hz. Ali'yi gördüğü, İbn Mes'ûd'dan hadis rivayet ettiği belirtilen dolayısıyla tâbiûndan olan *İbn Şübrüme*'nin içtihadlarından iki örnek:

9 Bk. Ebû Dâvûd, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.
10 Bk. Buhârî, Ezân, 1; Müslim, Salât, 1.
11 Bk . Tirmizî, Hac, 87; Müslim, Hac, 408; İbn Mâce , Menâsik, 10; Ebu Davud, Menâsik, 26.
12 Ebu Davud, Savm, 33.
13 Hayrettin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 117.
14 Hayrettin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 117.

TARTIŞALIM

İctihad kapısının kapandığını kabul edenlerin gerekçeleri sizce neler olabilir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

NOT EDELİM

Tabiîn müctehidlerinden bazıları şunlardır:

- Said b. el-Müseyyeb (Medine)
- Ata b. Ebi Rebah (Mekke)
- İbrahim en-Nehai (Kûfe)

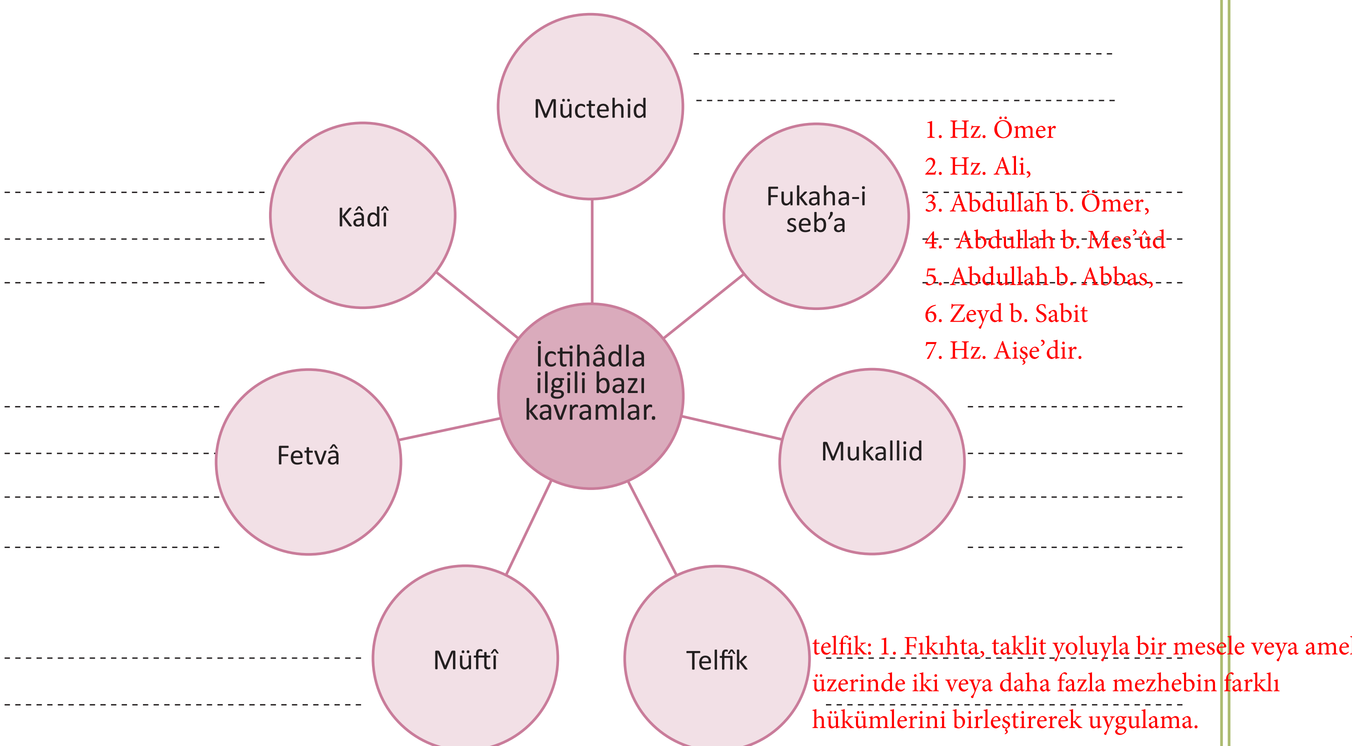
Karısının nafakasını karşılayamayacak kadar fakir olan bir kimsenin evliliğine mahkeme kararı ile son verilemez.

İslam ülkesine izinle giren bir gayri müslimi öldüren Müslüman'a kısas uygulanır.[15]

Günümüz dünyasında birçok yeni mesele ortaya çıkmıştır. Bunlar Müslümanları da ilgilendirmektedir. Bunların dini hükmünü bilmek için ictihada ihtiyaç vardır. Mesela genetik bilimindeki gelişmeler, gıdalarla ilgili yeni uygulamalar, tıp ve sağlık konularındaki organ nakli gibi yeni uygulamalar, ilaç sanayiindeki helal gıda ve sağlık problemleri, sürekli güncellenen ticaret ve ekonomik meseleler, bankacılık, bireysel emeklilik, sigorta gibi konular yeni tartışmalar örnek olarak zikredilebilir.

TAMAMLAYALIM

Aşağıdaki kavramların anlamlarını bulup kısaca yazınız.

15 Özen, Şükrü, "İbn Şübrüme", TDV İslam Ansiklopedisi, C 20, s.380.

2. Mezheplerin Oluşum Dönemi

Bazı âlimler mezheplerin oluşumunu tabiîn dönemi olarak kabul etseler de genel kabule göre mezhepler tebe-i tâbiînin yaşadığı hicri 1-2 / miladi 8-9. asırlarda oluşmaya başlamıştır. Bu dönemde fıkhi çalışmalarda önemli gelişmeler olmuştur. Meşhur imamların yaşadığı ve mezheplerin oluştuğu dönemi kapsamaktadır. İlim merkezi olan *Kûfe*'nin yanı sıra *Bağdad* da merkez hâline gelmiştir.

Fıkhın bütün alanlarında ictihadlar yapılmış, fıkıh kitapları yazılmaya başlanmış, böylece fıkıh **tedvin** edilmiştir. Fıkıh çalışmaları mezhep merkezli olarak yürütülür olmuştur. Bu dönemde o kadar çok fıkıh çalışması yapılmıştır ki bu miras hâla İslam âlemine yetmektedir. Oluşmuş olan meşhur mezhepler tüm ümmet tarafından kabul görmüştür. Öyle ki sonraki fakihler, bu dönemden devraldıkları kaide ve esaslar ile yeni çıkan meselelere fetvalar verir olmuştur. Bu dönem rahatlıkla denebilir ki fıkhın yüz akı ve gurur vesilesi olduğu dönemdir.

NOT EDELİM

Mezhep; Sözlükte "gitmek" anlamındaki zehâb kökünden hem masdar hem de "gidecek yer ve yol" mânasında mekân ismi olan mezheb kelimesi, terim olarak "dinin asli veya fer'î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem" diye tanımlanabilir.
(Bostan, İdris, "mezhep" TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s.526.)

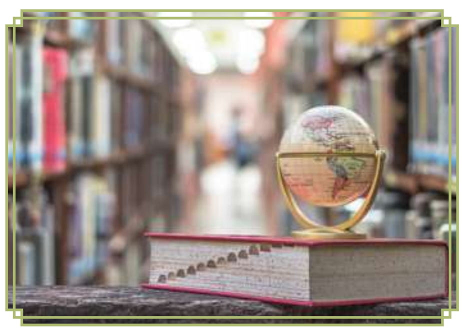
2.1. Fıkıh Mezheplerinin Doğuşunu Hazırlayan Sebepler

Mezheplerin bir ekol olarak ortaya çıkmasına sebep olan sosyal etmenler şunlardır:

- Müslümanların nüfusunun çoğalması,
- Farklı kavimlerin Müslüman olması,
- İslam topraklarının Ensülüs'ten Orta Asya'ya kadar çok geniş bir coğrafyaya genişlemesi,
- Çok farklı örf ve adetlerin İslam kültürü arasına girmesi,
- Ticari ve sosyal münasebetlerin olağanüstü gelişmesi,
- İlim merkezlerinin etkin hâle gelmesi,
- Pek çok toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkması,

Mezheplerin bir ekol olarak ortaya çıkmasında etkili olan ilmi etmenler:

- Nassın anlaşılmasındaki ihtilaflar,
- Nassın subûtu ile ilgili ihtilaflar,
- Müctehidlerin bazı hadislere ulaşıp ulaşamamasından kaynaklanan ihtilaflar,
- Müteâriz nasların telifi veya bu nasların tercihindeki ihtilaflar,
- Usül kaidelerindeki ihtilaflar,
- Hüküm çıkarma metodlarındaki ihtilaflar.

Mezheplerin ortaya çıkmasında müslümanların farklı coğrafyalarda yaşaması da etkili olmuştur.

Nas: Kur'an ayetlerine ve hadislere verilen ortak ad. Vahiy ile sabit olan ifade.
Mütearız: Birbirine zıt ve muhalif olan.
Sübût; sabit olma, tahakkuk (gerçekleşme) ortaya çıkma, doğru çıkma, sahih olma, vukû bulma, var olma

Mezhepler arasında yaşanan ilmi tartışmalar, farklı görüşlerin ve mezheplerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

2.2. Fıkhi Mezhepler

Müctehidlerin, ayet ve hadisleri farklı yorumlamaları ile ortaya çıkan görüş ayrılıkları sonucunda, fıkıh mezhepleri ortaya çıkmıştır. Mezheplerin ilk nüveleri tabiîn döneminde oluşmaya başlamış, bu oluşum tebe-i tabiîn döneminde daha sistemli hâle gelmiştir.

LİSTELEYELİM

Mezheplerin doğuşunu hazırlayan sebepler ile ictihadlar arasında yaşanan ihtilafların temel sebeplerini aşağıdaki tablolarda listeleyiniz.

Mezheplerin Ortaya Çıkış Sebepleri	İctihadlar Arasında Yaşanan İhtilafların Sebepleri

GÜNÜMÜZE ULAŞAN MEZHEPLER VE İMAMLARI

- Sünni Mezhepler ve İmamları
  - **HANEFÎLİK** İmam-ı Âzam Ebû Hanife (Numan b. Sâbit)
  - **MALİKÎLİK** Malik b. Enes
  - **ŞAFİÎLİK** İmam Muhammed b. İdris eş-Şafi
  - **HANBELLİLİK** İmam Ahmed b. Hanbel
- Şii Mezhepler ve İmamları
  - **ZEYDİLİK** İmam Zeyd b. Ali
  - **CAFERİLİK** İmam Ca'fer es-Sadık

GÜNÜMÜZE ULAŞMAYAN MEZHEPLERİN İMAMLARI

- **İmam Evzâî**
- **İmam İbn Şübrüme**
- **İmam Abdurrahman b. Ebî Leylâ**
- **İmam Davud b. Ali**
- **İmam İbn Cerir et-Taberî**
- **İmam Süfyanu's Sevrî**
- **İmam Leys b. Sa'd**

Fıkıh mezheplerinin en belirgin özellikleri şunlardır:

- Mezhebler din değil dinin yorumudur.
- İnsan ürünü olan ictihad farklılığından temayüz etmişlerdir.
- İslam'ın fikir özgürlüğünün ve düşünce zenginliğin göstergeleridir. Farklı mezhepteki görüşler, İslam'ın yaşanmasında zaman, mekân ve şartlara göre kolaylık sağlamaktadırlar.
- Değişime açıktırlar. Fıkıh mezhepleri yeni gelişmeler karşısında farklı çözümler üreterek İslam'ın daha rahat yaşanmasını sağlarlar.
- Fıkhi mirasımızdaki ilkeler temel alınarak güncel meseleler çözülebilir.

Günümüzde fıkhi mezhepler denilince daha çok Müslümanlar arasında meşhur olmuş ve hâlen yaşamakta olan dört mezhep (Hanefîlik, Malikîlik, Şafiîlik ve Hanbelîlik) akla gelir. Ancak tarihte bunların dışında da mezhepler ve bu mezheplere ictihadlarıyla öncülük etmiş müctehid imamlar var olmuştur. Ne var ki temsilcileri günümüze kadar ulaşamadığı için bunların görüşleri sadece kitaplar arasında kalarak Müslümanlar arasında yaygınlaşamamıştır.

2.2.1. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebinin kurucusu **İmam-ı Âzam Ebu Hanife**'nin (80/699 – 150/767) adı **Nu'man b. Sâbit**'tir. Aslen Afganistanlıdır. Babası Sabit Kûfe'ye göç etmiş, Numan Kûfe'de doğmuştur. Ebu Hanife küçük yaşta hafız oldu. İlim hayatına Kelam ile başladı daha sonra fıkha yöneldi. Bir yandan ticaret ile uğraşan Ebu Hanife kısa zamanda Fıkıh ilminde zamanının en parlak sima-

ARAŞTIRALIM

Hanefî kurucusu İmam-ı Âzam Ebu Hanife'nin hayatını ve ilmî çalışmalarını araştırınız.

BİLGİ KUTUSU

İmam-ı Âzam'ın onlarca talebesi olmuştur. Onun görüşleri ve ilmi mirası bu talebeleri aracığıyla korunmuş ve yaygınlık kazanmıştır. Talebeleri arasında "imameyn" (iki imam) olarak bilinen İmam Muhammed ve İmam Ebu Yusuf ile İmam Züfer en meşhurlarındandır.

YORUMLAYALIM

İmam Ebû Hanife'nin ictihâdından bir örnek:

Ebû Hanife'ye, İmam Evzâi soruyor:

-Namazda rükûa giderken ve doğrulurken niçin ellerinizi kaldırmıyorsunuz?

-Çünkü Rasûlullah'den (s.a.v.) bunu yaptığına dâir sahih bir rivâyet gelmemiştir.

-Haber nasıl sahih olmaz? Bana Zühri, Sâlim'den, o babasından, "Rasûlullah'ın (s.a.v.) namaza başlarken, rükûya varırken ve doğrulurken ellerini kaldırdığını" haber verdi.

-Bana da Hammâd, İbrâhim'den, o Alkame ve el-Esved'den, bunlar da Abdullah b. Mes'ud'dan, "Rasûlullah'ın yalnız namaza başlarken ellerini kaldırdığını, bir daha da kaldırmadığını" haber verdi.

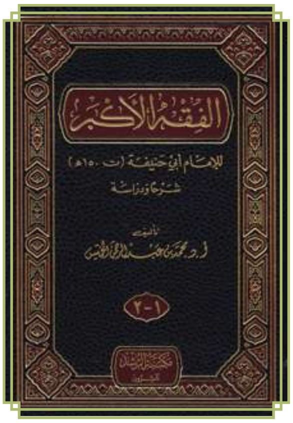
-Ben sana Zührî, Sâlim, babası yoluyla Hz. Peygamber'den haber veriyorum, sen ise bana, Hammâd ve İbrâhim haber verdi diyorsun?

-Hammâd b. Ebî Süleyman, Zührî'den, İbrâhim de Sâlim'den daha fakîhtir. İbn Ömer'in sahâbî olusu ayrı bir fazîlettir, ancak fıkıhta Alkame ondan geri değildir. el-Esved'in birçok meziyetleri vardır. Abdullah'a gelince; o Abdullah'tır!

Bu cevap üzerine Evzâî, susmayı tercih etmiştir.

(Karaman, İslam Hukuk Tarihi, 138-139)

İmam Ebû Hanife, kendisiyle tartışan bir başka müçtehidi hangi yöntemle susturmuş olabilir. Siz de bir yorum getiriniz.

İmam-ı Âzam'ın el-Fıkhu'l-Ekber adlı eseri

larından olmuştur. Kabiliyet yanında gayreti de bunda etkilidir. Kendisi şöyle demiştir: "Hz. Ömer'in fıkhını, Hz. Ali'nin fıkhını, Abdullah b. Mes'ud'un ve Abdullah İbn Abbâs'ın fıkhını onların ashâbından aldım"[16].

En etkili üstadı Hammad b. Ebi Süleyman'dır. İbadet, ilim, ticaret ve ziyaret hayatı haftalık program dahilinde düzenli bir şekilde devam ediyordu. Emeviler'in son ve Abbasilerin ilk döneminde yaşamıştır. Nihayet 70 yaşında iken Bağdad'da vefat etmiştir. Türbesinin yeri Dicle kenarında kendi adıyla anılan Cami'nin içindedir. Mahallesi onun adı ile anılmakta olup ismi A'zamiyye'dir.

Eseri

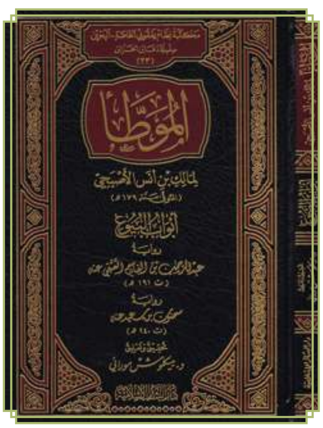
İmam-ı Âzam'ın fıkıh ilmi birikimi talebeleri tarafından kaleme alınmıştır. Bizzat kendisinden bize birkaç tane risalesi gelmiştir. **el-Fıkhu'l-Ekber**'i bunların en meşhurudur.[17] Bu eserin ana konusu inanç esaslarıdır.

Ebu Hanife hüküm çıkarmada kitap, sünnet, sahabe icmaı veya sahabe kavli sıralamasına uyar, tabiîn fetvası ile kendini bağlı saymadığını ifade eder. Bu delillerden sonra kıyas istihsan ve örf gibi delillerle ictihad eder.[18]

Hanefî mezhebi günümüzde Orta Asya, Balkanlar, Türki Cumhuriyetler, Türkiye'nin çoğunluğunda, önemli ölçüde Kafkasya ve Hint alt kıtasında, kısmen de Ortadoğu ve Mısır'da yayılmıştır.

Her dönemde varlığını devam ettirmiş olan Hanefî mezhebi, fıkhi sorunlara çözüm üretmede en aktif mezhep olmuştur. İmam-ı Âzam ve talebeleri fıkhi meselleri tartışarak gelecekte olma ihtimali olan olaylar üzerinden de fıkhi hükümler çıkarmışlardır.

Hanefî mezhebinde kaynak eserler üç bölümde ele alınır: Zahiru'r-Rivaye, Nadiru'r-Rivaye ve Vakıât, Fetava veya Nevazil.[19]

İmam Malik'in Muvatta adlı eseri

2.2.2. Malikî Mezhebi

Malikî mezhebinin kurucu imamı **İmam-ı Malik**'in (93/711 – 179/795) tam adı **Malik b. Enes el-Esbahî**'dir. Doğma büyüme Medinelidir. Medine dışına pek çıkmamıştır. İmam Nafi', Zührî ve özellikle fıkıh ilminde Rabietu'r-Re'y en etkili hocalarıdır. İmam-ı Şafiî onun talebesidir. Hadis ilminde de en güvenilir (sika) imamlarımızdandır. **Muvatta**' adlı kitabı ilk yazılan kaynak hadis kitaplarımızdandır. Medine'de vefat etmiş olup mezarı Cennetu'l-Baki'dedir.

16 M. Ebû Zehra, Ebû Hanife, 44

17 Zehebî, Menâkıb, 20-21; M. Ebû-Zehra, Târihü'l-fıkh, II, 161; A. Emin, Duha'l İslam, II, 185; el-Mekkî, Menâkıb, I, 74-78.

18 Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 13.

19 Bk. Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 10, 12, 21-22.

mesalihimürsele: Hakkında ayet, hadis, icma ve kıyas gibi emir veya yasak edici dini bir delil bulunmayan ve İslam dininin ruhuna uygun olan faydalı şeylere göre hüküm verme veya davranma.

*Medinelilerin yaşantısı*nı fıkıhta rehber edinen İmam Malik, *mesalih-i mürsele*yi de en çok kullanan müctehidler arasında sayılır.

İmam-ı Malik'in kurduğu bu mezhep özellikle Kuzey ve Orta Afrika'ya yayılmıştır.

İmam-ı Şafiî'nin kabri (Kahire- Mısır)

2.2.3. Şafiî Mezhebi

Mezhebin imamı **İmam-ı Şafiî**'nin (150/767 – 204/819) asıl adı **Muhammed b. İdris eş-Şafiî**'dir. Aslen Kureyşlidir. Sülalesi, Peygamber Efendimizin sülalesi ile Abdulmenaf'ta birleşir. Filistin'in Gazze şehrinde doğmuştur. Çok küçük yaşta babadan yetim kalmıştır.

İlk tahsilini Mekke'de yapmıştır. 20 yaşına gelince Medine'ye İmam-ı Malik'ten ders okumaya gitmiş ve ondan Hicazlıların fıkhını tahsil etmiştir. Şafiî yaklaşık 15-16 yıl Bağdad'da kalmış ve orada Iraklıların fıkhını tahsil etmiştir. Ömrünün son dört yılında Kahire'ye göç etmiş ve orada vefat etmiştir.

Türbesi kendi adıyla anılan caminin içerisinde olup ziyaret edilmektedir.

İmam-ı Şafiî'nin Bağdad'taki görüşlerine **mezheb-i kadîm**, Mısırdaki görüşlerine **mezheb-i cedîd** denilmektedir. İmam-ı Şafiî, pek çok eser yazmıştır. Ayrıca bir de şiir divanı vardır.

Şafiî mezhebinde en eski eserler bizzat İmam Şafiî tarafından yazılmıştır. **Risale, Hücce, Ümm** gibi eserlerini sayabiliriz.

İmam Şafiî kendi kitabında fıkıh yöntemini kendisi bizzat ifade etmiştir. Öncelikle *Kuran* ve *Sünnet*i daha sonra *icma*yı, *sahabe kavli*ni ve *kıyas*ı delil olarak kabul eder. Ayrıca *istishab* delilini sıklıkla kullanır.[20]

istishab: 1. Sabit olan bir hükmün, değiştiğine delil bulununcaya kadar, olumlu veya olumsuz hâliyle devam etmesini kabul etme

YORUMLAYALIM

İmam Şafiî'nin ictihâdından bir örnek:

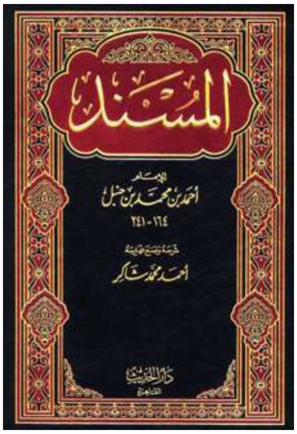
"Cuma günü yıkanmak vaciptir." hadisini rivâyet ettikten sonra da şöyle diyor: Bu hadiste geçen "vâcib" ifadesinin, "ahlakan gerekli, temizlik için tercih edilmeli..." gibi mânalara gelme ihtimâli vardır. Nitekim Arapça'da biri diğerine şöyle der: "Mâdem ki sen beni, ihtiyaçlarını tatmin için uygun buldun senin hakkın bana vâcib oldu." (Şâfiî, İhtilâfu'l-hadis, s. 179.).

İmam Şafiî, hadise bakışta neyi esas almıştır. Siz de bir yorum getiriniz.

20 es-Şafiî, er-Risâle, s. 512, 599, 600.

Şafiî mezhebi Güneydoğu Asya, kısmen Hint alt kıtası, Kafkasya, Türkiye'nin doğusu, Ortadoğu ve Afrika'nın batısında yayılmıştır.

2.2.4. Hanbelî Mezhebi

İmam Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned adlı hadis kitabı vardır.

Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed b. Hanbel'in (164/780 – 241/855) tam adı Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî'dir. Bağdad'da doğdu. Hadis toplamak ve ilim tahsil etmek için diyar diyar gezdi. Bağdad'da İmam-ı Şafiî'nin ders halkalarında bulundu. Ezberlemediği hadis kalmadı diye bilinir. En güvenilir (sika) hadis âlimlerimizdendir. Meşhur Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Nesâî kendisinden hadis nakletmişlerdir. Hadisçiliği fıkıhçılığından önce gelir. Ahmed b. Hanbel'in fıkıh usulü temel olarak hadislere dayanır. Bağdad'da vefat etmiştir. Mezarı Bağdad'da Babu'l-Harb mezarlığındadır ama yeri tam bilinmemektedir.

Ahmed b. Hanbelin en önemli eseri **el-Müsned** adlı hadis kitabıdır. Hanbelî Mezhebinde en eski çaplı eser İbn Kudame'nin el-Muğnî'sidir. Mezhebin en eski metni ise Hırakî'nin el-Muhtasar'ıdır.

Genel olarak Suudi Arabistan, çok az da Kafkasya, Balkanlar ve Suriye'de yayılmıştır.

Şii mezhepler, aşırılıkları söz konusu olduğundan tarih boyunca İslam ümmetinin geneli tarafından kabul görmemiştir. İran'da yaygın olan **Caferilerin** usulü, dört sünnî mezhepten farklıdır. Sünnet kapsamında sadece ehl-i beyt ve ehl-i beyt taraftarı olan bazı sahabiler kanalıyla gelen rivayetleri kabul etmektedirler. Yalnızca peygamberin sözleri değil, onlara göre masum sayılan imamların sözleri de Sünnet kapsamında görülmektedir. Sünni ekollerle ihtilafa düştükleri meseleler arasında geçici evlenmeyi (muta nikâhı) kabul etmeleri ve abdest sırasında çıplak ayağa meshetmeleri, en bilinenlerindendir.

Az sayıda mensubu kalan ve Yemen'de varlığını sürdüren **Zeydilik** ise bir şii mezhebi kabul edilmekle birlikte fıkıhta Hanefî mezhebine yakın görüşlere sahiptir.

3. Fıkıh İlminde Mezhepler Sonrası Gelişmeler

Mezheplerin teşekkülünden zamanımıza kadarki asırları fıkhın istikrar dönemi olarak isimlendirmek makul ve gerçek olanıdır. Bu dönemi duraklama, gerileme ve uyanış gibi isimlerle ifade etmek son derece yanlıştır. Bu şekildeki isimlendirmeler batılı araştırmacılara ait olup gerçeği yansıtmamaktadır.

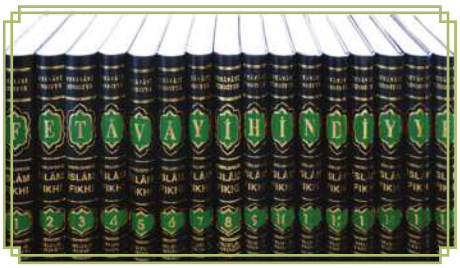

Kanunlaştırma döneminden önce istikrar dönemi yaklaşık olarak 925 yılından başlar, 1869 yılına kadar devam eder. Bu zaman diliminden önce mezhepler oluşmuş, müessese olarak kuruluşunu tamamlamış, usulü ve ilkeleri ortaya konmuş, hem âlim yetiştiren hem meselelere çözüm getiren, istikrarlı araştırma merkezleri hâline gelmiştir. Bundan sonraki dönemde fıkıh istikrar bulmuş bir yapı olarak faaliyetini sürdürmüştür. Bu dönemde artık araştırmaları kurumsallaşmış olan bu mezhebler zaviyesinden meselelere çözüm aranmıştır. Bir çözüm aranırken 'kime göre' veya 'filana göre' üslubu yer alacaktır. Bu sonuca, daha önceki müctehid ve imamlarımızın çalışmaları vesilesiyle varılmıştır.

Mezhepler Sonrası Dönemde Yapılan Çalışmalar:

Bu dönemde yapılan çalışmaları maddeleyerek şöyle izah edebiliriz:

- Dönemin ilk asırlarında özellikle Hanefî mezhebinde mezheb içi usül çalışmaları yapılmıştır.
- Zamanla ortaya çıkmış yeni meselelerin cevapları temel ilkelere göre verilmiş ve bu yolda eserler yazılmıştır (Vakıât, Fetava veya Nevazil).
- Tahric işi yapılmıştır. Yani daha önce verilmiş hükümlerin sebep ve illetleri tesbit edilmiştir.
- Tercih işi yapılmıştır. Yani hangi görüş daha kuvvetli ve tercihe değer ise onlar tesbit edilmiştir.
- Kavaid-i Külliye eserleri yazılmıştır.
- Metinler (mezheplerin temel kitapları, ders kitapları) yazılmıştır.
- Fıkıh eserlerinde geçen hadislerin tahrici yapılmış olup hadislerin sıhhat durumu ortaya konmuştur.
- Yazılmış olan eserlere şerhler ve haşiyeler yazılmıştır.
- Umumiyetle âlimlerimizi ve özelde mezhebleri müdaafa eden eserler yazılmıştır.
- Müstakillen fetva kitapları yazılmıştır. Bunlar da ya resmi olarak veya sivil olarak hazırlanmıştır.
- Bu dönemde bazı kanunnameler ve fermanlar çıkarılmıştır.
- Mahkemelerde hükümler kayıtlara geçirilmiş ve böylece şer'iye sicilleri oluşturulmuştur.

Fetava-yı Hindiyye

Devlet tarafından heyetlere resmen hazırlatılan fetva kitabına en güzel örnek 1664-1672 yılları arasında Hindistan'da Hanefî mezhebine göre hazırlanmış olan **Fetava-yı Hindiyye**'dir. Bu arada Osmanlı Devletinde Şeyhulislamlık gibi bir makamda bulunan âlimlerin yazdığı fetva kitaplarına da resmi muamele yapılmıştır. Buna Ebu's-Suud'un **Fetava**'sını örnek verebiliriz.

Mecelle, İslam Dünyasında yapılan kanunlaştırma faaliyetlerine öncülük etmiştir.

3.1. Fıkhın Kanunlaştırılması

19 yüzyıl ve 20. yüzyılın başları, fıkıh tarihinde kanunlaştırmanın yapıldığı dönem olarak dikkat çeker. Bu dönemdeki en meşhur kanunlaştırma faaliyeti Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye isimli çalışmadır.

Mecelle; Osmanlı Devleti zamanında, Ahmed Cevdet Paşa Başkanlığındaki ilmî bir heyet tarafından, İslam hukukuna bağlı kalınarak 1851 madde olarak hazırlanan bir kânun metnidir. Bu maddelerin ilk yüz maddesi küllî kaideler olarak kabul edilir. Ayrıca ticaret hukuku (muamelat) ve muhakeme usulü (edebu'l-kadi) konuları da yer almaktadır. 1876 yılında Abdülhamit Han zamanında tatbik edilmeye başlanan Mecelle, 1926'da yürürlükten kaldırılmıştır.

Mecelle; kendisinden sonra İslam Dünyasında yapılan kanunlaştırma faaliyetlerine de bir temel teşkil etmiştir.

Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi

Hukuk-i Aile Kararnamesi: Hukuk-i Aile Kararnamesi ilginç özellikleriyle dikkat çekmiştir. 157 maddeden oluşmuştur. Sadece Müslümanların değil, Hristiyan ve Yahudi vatandaşların da aile konusunu düzenlemiştir. Hanefî dışındaki meşhur mezheplerden de alıntı yapmıştır. Sonuna gerekçe kısmı eklenmiştir. Ayrıca nikâh ve boşanmaların resmi kayda geçmesini, resmen bildirilmediği ve kayda geçirilmediği takdirde cezai müeyyide uygulanacağı hükmü eklenmiştir. Yürürlükten kaldırıldıktan sonra Osmanlı'dan kopan ve yeni devlet hâline gelen yerlerde yürürlüğü devam etmiş, Bulgaristan'da 1945 yılına kadar, Suriye'de 1953'e kadar yürürlükte kalmıştır. Lübnan'da sünnî Müslümanlar arasında hâla yürürlüktedir. Şimdilerde pek çok fakültede ders kitabı gibi okutulmaktadır.

3.2. Fıkıh İlminde Yeni Gelişmeler

Yaklaşık olarak 1920'lerden bu yana ortaya çıkan özellikle ticari ve teknik yeni gelişmeler karşısında fıkıh ilmi mensupları cevaplar vermeye, eserler yazmaya gayret etmişlerdir. Bu cevap ve eserler, özel hukuk alanında olduğu gibi devletler arası hukuk konularında da görülmektedir. Bu zaman diliminde yapılmış çalışmaları şu şekilde maddeleyebiliriz:

1. Özellikle 1921 yılından sonra yine İslam'a dayalı kanunlar hazırlanması için heyetler oluşturulmuştur. Bu heyetlerin de yapmış olduğu kıymetli çalışmalar vardır. Mesela aile ilgili olarak hazırlanmış 142 maddelik kanunname ve şahsın hukuku ile ilgili raporlar zikre değer çalışmalardır. 1926'ya gelindiğinde bütün bu heyetler ve çalışmalar kaldırılmış, Avrupa'dan hazır kanunlar yürürlüğe konmuştur.
2. İlmî kongreler, sempozyumlar ve çalıştaylar yapılmaktadır. Son zamanlarda iktisat ve sağlık konuları üzerinde "Uluslara-

TARTIŞALIM

İnsan ve toplum hiçbir zaman fıkhın dışında değildir. Buna dayanarak gelecekte fıkıh ilmine dair ne tür çalışmalar yapılabilir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

rası Hicri Takvim Birliği Kongresi", "Helal ve Sağlıklı Gıda Kongresi", "Uluslararası Helal Ürün Sempozyumu", "Mülteciler ve Sağlık Sempozyumu" gibi uluslararası kongre ve sempozyumlar yapılmıştır.

3. Üniversitelerde İslam Hukuku kürsüleri ve bölümleri kurulmakta ve açılmaktadır.

4. Akademik çalışmalar yapılmakta ve tezler hazırlanmaktadır.

5. Hizmet içi kurslarda ve sivil faaliyetler arasında fıkıh eğitimi yapılmaktadır. (Diyanet Eğitim Merkezleri ve sivil kurumlar gibi).

6. Şer'iye sicili çalışmaları ve değerlendirilmesi yapılmaktadır.

7. İndeksler hazırlanmakta ve ilgili kitaplara eklenerek basımlar yapılmaktadır.

8. El yazma eserler tahkikli olarak yayına hazırlanmaktadır.

9. Çeşitli tercemeler yapılmaktadır.

10. Fetva heyetleri günlük meselelere fetvalar vermektedir.

11. Eskiden beri ibâdât, muâmelât, münakehât ve müfârakât, ukûbât şeklinde işlenen fıkıh konuları biraz daha ayrıntılı hâle getirilmiş, Ferâiz, Adâb (Fıkıh hükümlerinin uygulanma usulü), Ahval-ı Şahsiye, Ahkâm-ı Sultaniye ve Siyaset-i Şer'iye (Devletler ve Kamu hukuku) gibi isimlerle fıkha yeni başlıklar ilave edilmiştir.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.	
Cevaplayalım	1. Hz. Peygamber döneminde hükümler indirilirken gözetilen kolaylık, tedrîc ve nesh ilkeleri hakkında bilgi veriniz. Sayfa: 29
	2. Sahabe dönemindeki fıkhi faaliyetleri kısaca anlatınız. Sayfa: 30
	3. Tabiûn döneminde mezheplerin temelini oluşturan iki yaklaşım hakkında bilgi veriniz. Sf: 31
	4. İctihadı kısaca tarif ediniz. Sayfa: 31
	5. İctihâd yapabilecek kişide hangi şartlar aranır? Sayfa: 33-34
	6. Telfîk kavramının ifade ettiği anlamı olumlu/olumsuz yönleriyle değerlendiriniz.
	7. Fıkhın istikrar dönemindeki faaliyetlerden beş tanesini yazınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi sahabe fakîhlerindendir?
A) İbn Abidin
B) İbn Rüşd
C) İbn Mes'ud
D) İbn Hanbel
E) İbn Hişam

2. Aşağıdakilerden hangisi fıkıh mezhepleri arasında yer almaz?
A) Hanefî
B) Zeydî
C) Eş'ari
D) Hanbelî
E) Malikî

3. Aşağıdakilerden hangisi Kûfe şehrinde ehli reyin ortaya çıkma sebeplerinden biri değildir?
A) Farklı kültürlere açık bir şehir olması.
B) İhtiyaç ve problemlerin fazla olması.
C) Zayıf hadislerin halk arasında yaygın olarak kullanılması.
D) Geniş bir hadis mirasına sahip olması.
E) Her türlü gelişmeye açık bir şehir olması.

4. Aşağıdakilerden hangisi müçtehidin mutlaka bilmesi gereken alanlardan değildir?

A) Kitap ve Sünnet

B) İcmâ' ile ilgili konular

C) Teknoloji

D) Arap dili ile ilgili konular

E) Akıl yürütmenin yani mantık ilminin ilkeleri

5. Aşağıdaki yazar ve eser eşleştirmesinden hangisi yanlıştır?

A) Ebu Hanife - Fıkhul Ekber

B) İmam Şafiî - el-Ümm

C) İmam Malik - er-Risale

D) Ahmed b.Hanbel - Müsned

E) Serahsi - Mebsut

C. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanı "D", yanlış olanı ise "Y" ile işaretleyiniz.

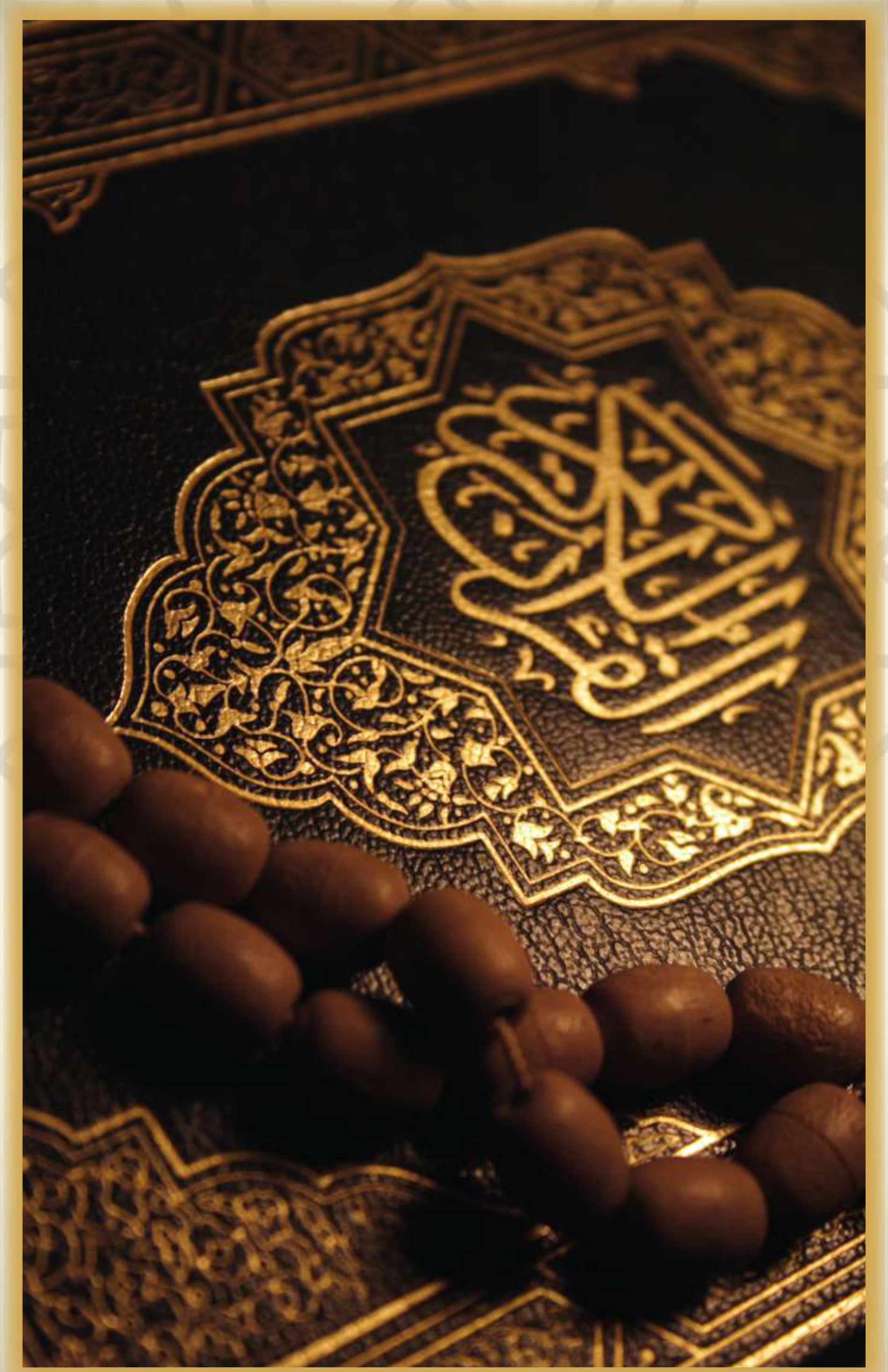
(...D...) Vahyin gelmesi, Peygamberimiz döneminin fıkhını şekillendirmiştir.

(...Y...) İmam-ı Âzam Ebû Hanife sahabe döneminde yaşamıştır.

(...D...) Müslüman toplumun geri kalmasının nedeni ictihâd kapısının kapanmış olmasıdır.

(...D...) Naslar tarafından sınırları çizilmiş olan konular içtihada kapalıdır.

(...D...) Fıkhi hükümler, asla kanun şekline getirilemez.

3. Ünite:
FIKKİ HÜKÜMLER ve KAYNAKLARI

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. “Ehliyet, hüküm, mükellef ve delil” kavramlarının anlamlarını öğrenerek defterinize yazınız.
2. İçinde farz ve sünnet kavramlarının geçtiği iki cümle defterinize yazınız?
3. Sizce İslam dinin temel kaynakları neler olabilir? Araştırınız.
4. **“Allah (c.c), her insanı ancak gücü ölçüsünde mükellef kılar…”** (Bakara suresi, 286. ayet) ayetiyle anlatılmak istenen nedir? Belirtiniz.

1. Ehliyet

Ehliyet; insanın kendisine hüküm taalluk edecek bir durumda olması, teklife muhâtap olması, leh ve aleyhinde haklara sahip olmasıdır.[1]

Ehliyet sahibi bir kimseye din tarafından yöneltilen emir ve yasaklara **"teklif"**, bunlarla sorumlu olan kişiye ise **"mükellef"** denir. Mükellef olan kimse ehliyet şartını da taşıdığı için kendisine yöneltilen dinî yükümlülüklerden sorumludur. Dinen geçerli bir mazereti olmadığı sürece bu yükümlülükleri yerine getirmeyen mükellef yine din tarafından konulan yaptırımlarla karşı karşıya kalır.

Kişinin mükellef olabilmesi için, öncelikle kendisine teklif edilen yükümlülüğü yapabilecek güçte olması ve onu kendi iradesiyle yapması gerekir. Örneğin, bir kimse zekât ile sorumlu tutulabilmesi için belirli bir mali güce (nisap) sahip olmalıdır.

Teklif, mükellefin gücü oranındadır, onun gücünü aşacak boyutta olursa, sorumluluk ya tamamen düşer veya hafifletilir. Çünkü kolaylık İslam'ın temel prensiplerinden biridir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şöyle açıklanmıştır: **"Allah bir kimseyi ancak gücü ölçüsünde mükellef kılar..."[2]**

Kişinin mükellef olması için kendisine teklif edilen şeyi bilmesi gerekir. Allah (c.c) ile insanlar arasında elçi olan peygamberlerin temel görevlerinden birisi, Allah'ın (c.c) emir ve yasaklarını insanlara bildirmektir. Örneğin yeni Müslüman olduğu için namazın farz olduğunu bilmeyen bir kimsenin sorumluluğu, öğrendiği andan itibaren başlar. Bilmediği zamanlarda geçirdiği namazları kaza etmesi gerekmez.

ÖRNEKLER BULALIM

لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا

"Allah, bir kimseyi ancak <u>gücü ölçüsünde</u> mükellef kılar..."

(Bakara suresi, 286. ayet)

Yukarıdaki ayette altı çizili kısımla anlatılmak istenen durum nedir? Örnek vererek açıklayınız.

1.1. Ehliyetin Şartları

Kişinin ehliyetli ve sorumlu olması için bazı şartları taşıması gerekir. Ehliyetin temel şartı akıldır. Akıl olmadan insanın mükellef olması mümkün değildir. İnsanın muhatap olduğu emir ve yasakları anlaması için akıl gereklidir.

Akli seviyesi yeterli olmayan kişi, mükellef tutulduğu işi yapamaz. Ayrıca aklı olmayan kimsenin sorumluluğu yoktur veya sınırlıdır. Bu kişi, namaz ve oruç gibi dini yükümlülüklerden sorumlu değildir.

Allah (c.c) katında ehliyet sahibi olmayan insanların sorumluluğu yoktur.

1 Hayreddin Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul 1986, 1, 178
2 Bakara suresi, 286. ayet.

İnsanların akli seviyeleri farklı olduğu için aklın objektif ve tutarlı ölçülerle tespit edilmesi gerekir. Buluğ çağı bu ölçülerin başında gelir. Bir de bir kimsenin iyi ve kötüyü, kâr ve zararı birbirinden ayırt edebilme özelliği olan temyiz kudretine sahip olması gerekir. Buluğ çağına girip temyiz gücüne sahip olmak aklın varlığı için bir alamet kabul edilmiştir.

Yukarıda anlatılan ehliyet şartlarını taşıyan bir kimse, dinin ve hukukun emir ve yasaklarına muhatap olur.

YAZALIM

Aşağıdaki boşluklara ehliyet şartlarını yazınız ve kısaca açıklayınız.

Ehliyet şartları	

Ehliyet iki kısma ayrılır:

1. Vücub (hak sahibi olma) ehliyeti: İnsanların bir takım haklara sahip olabilmesi ve onlardan yararlanabilecek durumda olmasıdır. Buna "hak ehliyeti" adı verilir. Böyle bir ehliyete sahip olabilmek için insanın hayatta olması veya sağ doğmuş olması yeterlidir. Anne karnındaki çocuk da sağ doğmak şartıyla bu ehliyeti ve onun sağladığı hakkı elde eder. Örneğin, annesi hâmile iken babası vefat eden çocuk sağ olarak doğduğunda babasının mirasından payını alabilir. Anne karnında eksik olan vücup ehliyeti doğumdan sonra tam hâle gelir ve ölüme kadar devam eder.

Çocuğun vücub ehliyeti anne karnında iken başlar.

2. Edâ (yapma) ehliyeti: İnsanın sahip olduğu hakları kullanabilecek durumda olmasıdır. Bu sebeple buna ***fiil ehliyeti*** adı verilmiştir. Edâ ehliyetine sahip olmak için insanın, temyiz gücüne sahip olmalıdır. **Temyiz**, iyi ile kötüyü, yararlı ile zararlıyı ayırt edebilme gücüne denir. Bu güce sahip olana da ***mümeyyiz*** denir. Temyiz gücü, akıl ve buluğ ile oluşur. Buluğdan önceki temyiz gücü bazı mükellefiyetler ve haklar bakımından eksik sayılır.

- **Temyiz Öncesi Dönem:** Yedi yaşının altında olan çocuklar ile akıl hastaları temyizden yoksun yani **gayri mümeyyiz** kabul edilirler. Bunların vücup ehliyeti tam olsa da edâ ehliyetleri yoktur. Bütün işlemlerinde veli kontrolü ve gözetimi altındadırlar. Bu sebeple de sözlü olarak yapılması gereken tasarruflar konusunda **kısıtlı (mahcûr)** sayılırlar. Bu kısıtlılık durumu, alış-veriş, adak, yemin, bağış gibi işlemlerinin geçersiz olmasına sebep olur. Bu gibi işlemleri

onlar adına velileri yapar. Ancak çarpma, vurma, yakma, yıkma gibi yollarla verdikleri zararlardan malen sorumlu olurlar. Örneğin, altı yaşında bir çocuk başkasına ait bir otomobili yaksa bu zarar onun malından ödenir. Ödemeyi onlar adına velileri yapar.

- **Temyiz Dönemi:** Bu dönem, yedi yaşından buluğ dönemine kadarki dönemi kapsar. Çünkü temyiz gücü, akıl ve buluğ ile oluşur. Bu dönemde bazı mükellefiyetler ve haklar bakımından çocuk eksik sayılır. Örneğin, dokuz yaşındaki bir çocuk tek başına ve sırf kendi iradesiyle ticâret yapamaz. Çünkü yedi yaşından buluğ çağına kadar olan dönem içerisinde bulunan mümeyyiz çocuklar kanuni temsilci de denilen velilerinin kontrolü ve gözetimi altındadırlar. Bunların yaptıkları işlemler üç kısma ayrılır: Başkasına bağış yapma gibi tamamen zararlarına sayılan işlemleri geçersizdir. Bağış kabul etmek gibi tamamen yararlarına olan tasarrufları geçerlidir. Alış-veriş gibi, yarar ve zararlarına olma ihtimali olan işlemler ise velilerinin onayına bağlıdır. Veli onaylarsa geçerli, onaylamazsa geçersizdir. Bu yaştaki kimseler namaz, oruç gibi dinî hükümlerle yükümlü değillerdir. İşledikleri suçlardan ise bedenen değil de malen sorumludurlar.

- **Bulûğ Dönemi:** Dinî emir ve yasaklarla tam anlamıyla sorumlu olabilmek için tam edâ ehliyeti gerekir. Bu da ancak buluğ çağına girdikten sonra olur.

- **Rüşd Dönemi:** Hukuki ehliyete sahip olmak için reşid olmak gerekir. **Rüşd çağı**na ulaşanlar, kendi iradeleri ile hak elde edebildikleri gibi, borç altına da girerler. Aynı zamanda işledikleri bir suçtan dolayı hem bedeni ve hem de mali olarak sorumlu olurlar. Örneğin, bu yaştaki bir kimse kendi iradesiyle bir otomobil satın alabilir, var olan otomobilini satabilir ve otomobiliyle haksız olarak çarpıp hasar verdiği bir başkasına ait otomobilin hasarını tazmin etmekten sorumlu olur.

TARTIŞALIM

On bir yaşında büluğa ermemiş bir çocuk Ramazan ayında herkesin gözü önünde su içerse bu tutumundan dolayı bir müeyyide uygulanmaz. Ancak aynı çocuk attığı taşla bir başkasının evinin camını kırarsa bundan dolayı sorumlu tutulur. Bu iki durumdaki farklılığın sebebi ne olabilir? Arkadaşlarınızla tartışınız.

1.2. Ehliyeti Kısıtlayan Durumlar

Hak ehliyeti denilen **"vücub ehliyeti"** kişi hayatta ve hür olduğu sürece devam eder. Edâ ehliyeti ise bazı durumlarda kısıtlanır, bazen de tamamen ortadan kalkar. Edâ ehliyetini kısıtlayan veya ortadan kaldıran durumlara **"ehliyet arızaları"** denir. Bu durumlar meydana gelişinin kişinin elinde ve iradesi dâhilinde olup olmamasına göre iki kısma ayrılır:

a) Semavi a**rızalar:** Meydana gelmesi insanın iradesi dışında olan ehliyet ârızalarına **"semavi arızalar"** adı verilir. Çocukluk, akıl hastalığı, ölümle sonuçlanan hastalık, uyku, bayılma, unutma, bunama gibi durumlar semavi arızalar arasında sayılabilir.

Bu tür ârızalar, ehliyeti olumsuz yönde etkilemekte, yapacakları işlem ve yükümlülüklere göre ya kısıtlamakta veya tamamen ortadan kaldırmaktadır. Mesela, çocukluk ibadet yükümlülüğünü tamamen ortadan kaldırdığı için beş vakit namaz kılmayan bir çocuk bundan sorumlu olmaz. Çocukluk bazı suçlardan mali olarak sorumlu olmayı engellemediği hâlde bedenen sorumlu olmaya engel olduğu için ehliyeti kısıtlamıştır. Aynı şekilde çocuğun yaptığı bağış geçerli olmadığından çocukluk ehliyeti tamamen ortadan kaldırmış olmaktadır.

b) Müktesep Ârızalar: Meydana gelmesinde insanın kendi iradesi ve fiili olan ârızalara **"müktesep arızalar"** adı verilir. Sarhoşluk, ciddiyetsizlik, bilgisizlik (cehâlet), savurganlık (sefâhet), hata gibi durumlar bu arızaların bazı örnekleridir. Bu tür ârızalar genel olarak ehliyeti ortadan kaldırmayıp kısıtlayıcı bir özelliğe sahiptirler. Mesela, sarhoşun bazı hukuki tasarrufları geçersiz sayılır. Aynı şekilde savurgan kişilerin bazı hukuki tasarrufları kısıtlanır.

Bir kimsenin razı olmayacağı ve kendi iradesi ile yapmayı tercih etmeyeceği bir işi gerçekleştirme zorunda bırakılmasına **ikrah** denir. Gücü yettiği kadar kendini savunmasına rağmen ikrah baskı altına alınmış, silah zoruyla veya benzeri bir yöntemle istemediği bir işi yapmak zorunda bırakılmış kimse, Allah (c.c) katında tam olarak sorumlu tutulmaz, hukuki açıdan da -resmi makamlara ispat edebilmesi durumunda- kendi aleyhine yaptığı işlem iptal edilir.

BİLGİ KUTUSU

Peygamberimiz buyurdular ki: "Kalem üç kişiden kaldırılmıştır; uyanıncaya kadar uyuyan kimseden, akıl baliğ oluncaya kadar çocuktan, akli dengesi yerine gelinceye kadar deliden" (İbn Mâce, Talak: 15)

Alzheimer hastası olanlar, namaz vaktinde namaz kılmayı unutsalar Allah (c.c) katında sorumlu olmazlar.

LİSTELEYELİM

Eda ehliyetini kısıtlayan durumları gruplandırıp örnekler de vererek listeleyiniz.

2. Hüküm

Hüküm, kelimesi sözlükte, hükmetmek, karar vermek, idare etmek, bir işin hikmeti ve sonucu gibi anlamlara gelir. Bir şeyin iyice araştırılıp soruşturulmasından sonra verilen karara 'hüküm' denir. Bunun çoğulu **'ahkâm'**dır. Fıkıh terimi olarak hüküm *mü-*

Yüce Allah hükümleri Kuran'da apaçık insanlara bildirmiştir.

kelleflerin fillerine bağlanan dînî (şer'î) özelliktir. Allah'ın (c.c) ve peygamberinin emir, yasak ve serbest bırakma gibi konulardaki prensiplerinin tümüne **"hüküm"** denir.

Fıkhi hükümleri koyan Yüce Allah ve Peygamberdir. Her ikisine de "şâri'" yani kanun koyucu denir. Yüce Allah'ın koyduğu hükümleri Peygamberimiz (s.a.v) insanlara iletir, açıklar ve uygulayarak gösterir. Bir konuda Allah'ın (c.c) bir hükmü varsa ve O'nu gerek Kur'an'la, gerek peygamberi ile bize bildirmişse, insana düşen o hükmü hayatında tatbik etmektir. Mü'minler, Allah'ın (c.c) hükümlerine teslim olanlardır ve insanlar hakkında hüküm verme durumunda olurlarsa, adaletle hükmedenlerdir.[3]

Hükmün *vad'î* ve *teklîfî* olmak üzere iki çeşidi vardır.

2.1. Vad'i Hükümler

Vad'î hüküm, "Şâri'in (dinen hüküm koyucunun) bir şeyi başka bir şey için şart, sebep ve mâni kılmasıdır." İki hüküm arasındaki bağa denir.

Sebep: Şâri'in varlığını hükmün varlığı, yokluğunu da hükmün yokluğu için alamet kıldığı durumdur. Mesela, Ramazan ayında yolculuk hâli (sefer) ve hastalık durumu (maraz) oruç tutmamak için birer sebep sayılır. Şayet sebeb, hüküm ile uygunluk taşırsa hem illet (gerekçe) hem de sebeb adını alır.

Şart: Bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olmakla beraber, onun yapısından bir parça oluşturmayan fiil veya özelliktir. Örneğin, namaz için abdest bir şarttır. Abdestsiz namaz sahih olmaz. Fakat abdest namazın mahiyetine dâhil değildir. Namaz kılmak istemeyen de abdest alabilir.

Mâni: Engel olan durumdur. Örneğin, abdestin bozulması namazın sıhhatine engeldir.

LİSTELEYELİM

Aşağıda verilen vadi hükümlere sizler de birer örnek bulunuz.

Vadi hüküm	Örnek 1	Örnek 2
Sebep	Vakit namazın sebebidir	
Şart	Niyet etmek orucun şartıdır	
Mani	Borçlu olmak zekât vermeye manidir	

3 bk. Nisâ suresi, 58. ayet.

2.2. Teklifi Hükümler: Ef'al-i Mükellefin

Teklîfî hüküm, kanun koyucunun mükelleften bir fiili yapmasını veya yapmamasını istemesi ya da onu yapıp yapmama arasında serbest bırakmasıdır. Bunun için insanların davranışları ile ilgili hükümlere **"mükellefin fiilleri (efâl-i mükellefîn)"** veya **"fıkhi hüküm"** denir.

Şâri', bazen yapılmasını istediği bir şeyi "yap" şeklinde *olumlu* ve *emir kipi* ile ifade eder. **"Namazı kılınız, zekâtı veriniz ve rükû edenlerle beraber rükû ediniz."**[4] ayeti buna örnek verilebilir.

Bazen de terk edilmesini istediği bir şeyi "yapma" tarzında *olumsuz* ve *yasaklama* yoluyla ortaya koyar. **"Zinaya yaklaşmayınız"**[5], **"İçki ve kumardan kaçınınız"**[6]ayetleri olumsuz talebin örnekleridir.

Şâri', bazen herhangi bir olumlu ya da olumsuz talepte bulunmadan *serbest* bırakarak hüküm koyar. **"...De ki, helal ve temiz olan bütün şeyler size helal kılındı."**[7]ayeti, Şâriin serbest bırakma yoluyla ortaya koyduğu hükmün bir örneğidir. **"Allah alış-verişi helal, faizi haram kıldı"**[8]ayetinde ise hem serbest bırakma hem de yasaklama hükmü beraber ifade edilmiştir.

Ef'al-i mükellefin (mükellefin fiilleri) olarak meşhur olan fıkhi hükümler şunlardır:

Farz: Şâri tarafından bağlayıcı bir şekilde ve kesin delil ile emredilen ve ifade ettiği anlamda tereddüt bulunmayan eylemlerdir. Farzlar, başka anlama gelme ihtimali bulunmayan ayet, mütevatir veya meşhûr hadis gibi kesin delillere dayanır.

Farzın yapılması kesin olarak gereklidir. Farzı terkeden ağır cezayı haketmiş olur; farz olduğunu inkâr edenin dinden çıktığına hükmedilir. Cuma namazı, Ramazan orucu, namaz hac ve zekât gibi ibadetler Kur'an'da yer alan farz hükümlerdir. Beş vakit namazın farz olduğu, hangi namazların farz olarak kılınacağı ve rekât sayıları, Cuma namazının şartları ile zekâta, oruca, hacca ve kurbana ait detaylı hükümler ise sünnet tarafından belirlenmiştir.

ÖRNEKLER BULALIM

Aşağıdaki başlıklara uygun örnekler bulunuz:

- Vakti belli olan farz:
  - Beş vakit namaz
  - ------------------------------
  - ------------------------------
- Vakti belli olmayan farz:
  - Zekât
  - ------------------------------
  - ------------------------------

4 Bakara suresi, 43. ayet.
5 İsra suresi, 32.ayet.
6 Mâide suresi, 90. ayet.
7 Mâide suresi, 4. ayet.
8 Bakara suresi, 275. ayet.

Farz; mükellefe göre, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere ikiye ayrılır:

FARZ-I AYN	FARZ-I KİFAYE
Mükellef olan her Müslüman'ın kendisinin yerine getirmesi gerekli olan farzlardır.	Mükelleflere ayrı ayrı değil, topluca emredilen fiillerdir. Müslümanların bir kısmı bunları yerine getirince diğerleri sorumluluktan kurtulur. Farz-ı kifayenin sevabı yalnız onu işleyenlere aittir. Toplumda, bu farzı kimse yerine getirmezse, bütün toplum günahkâr olur.
Beş vakit namazın farzlarını kılmak ve Ramazan orucunu tutmak farz-ı ayndır.	Cenaze namazı kılmak, şâhitlik yapmak, insanların ihtiyacı olan sanatları ve ilimleri öğrenmek ve Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek farz-ı kifâyedir.

BİLGİ KUTUSU

Bir farzı belirlenen vakit içerisinde yerine getirmeye "edâ" denir. Vaktinde yerine getirilmeyen farz mümkün olan en kısa zamanda yerine getirilmelidir ki buna da "kaza" denir. Vaktinde kılınamayan farz namaz ve Ramazan günlerinde tutulamayan oruç, sene içerisinde ve en kısa zamanda kaza edilmelidir. Edâsı farz olan bir yükümlülüğün kazası da farzdır.

Vacip: Allah (c.c) veya Resûlü tarafından yapılması kesin olarak istenilen ancak dayanağı farz kadar kesin olmayan (zanni) fiillerdir.

Fiilin dayanağının farz kadar kesin olmaması, bazen dayandığı delilin bize gelişi kesin olsa da, yoruma müsait olmasından kaynaklanır. Bazen de delilin kesin olmayışının sebebi, bize gelişinin kesin yolla olmayışındandır. Fıtır sadakası vermek, Kurban Bayramı'nda kurban kesmek vacibin bazı örnekleridir.

Kur'ân okunmadan kılınan namaz geçersiz olur. Çünkü;

...فَاقْرَؤُوا مَاتَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ...

"...O hâlde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz..."[9] ayeti, namazda Kur'ân'dan bir miktar ayetin okunmasının (kıraat) farz olduğuna işaret etmektedir. "Fâtiha suresini okumayanın namazı olmaz."[10] hadisi ise emir ifade etmektedir ama yoruma açıktır. Nitekim bu hadis, "Fâtiha suresi okunmadan kılınan namaz hiç geçerli değildir" şeklinde yorumlanabildiği gibi, "Fâtihasız namaz tam ve mükemmel olmaz." diye de anlaşılmıştır. Bu sebeple söz konusu delilin bize gelişi kesin olsa da yoruma müsait olması onun delaletinin kesinliğini engellemektedir.

Hanefî mezhebine göre Kurban kesmek vaciptir..

9 Müzzemmil suresi, 20. ayet.
10 Ebû Davud, salat, 136.

Farz kavramını vacip kavramının üzerinde kesin emir anlamında kullanmak, Hanefî mezhebine ait bir durumdur. Diğer mezhepler farz ve vacibi aynı anlamda kullanmaktadırlar. Bu mezhepler Hanefîlerin vacip olarak kabul ettikleri hükümleri ya farz veya "müekked sünnet" olarak kabul etmektedirler.

Vacibin mükellef tarafından yerine getirilmesi gereklidir. Ancak vacibin inkârı, kişiyi dinden çıkarmaz.

YAZALIM

Farzla vacip arasındaki farkları aşağıda boş bırakılan yerlere yazınız.

1. Farzı inkâr eden dinden çıkar fakat vacibi inkar eden dinden çıkmaz.

2. --

3. --

Sünnet: Hz. Peygamber'in (s.a.v) farz ve vacip kapsamı dışında kalan yani kesin ve bağlayıcı olmayan ancak tavsiye ve örnek olma niteliği taşıyan söz ve fiillerinin genel adıdır.

NOT EDELİM

Sünnet-i hüdâ: Sünnetin müekked ve gayr-i müekked çeşidine "**Sünnet-i hüdâ**" da denilir. Peygamber efendimizin, ibadet olarak değil de âdet olarak devamlı yaptığı şeylere **"Sünnet-i zevâid"** denir. Zevaid sünnetleri terk etmek mekruh değildir. Ayakkabısını sağdan giymesi, soldan çıkarması gibi.

BİLGİ KUTUSU

Farz namazların cemaatle kılınması ve ezan okunması gibi dinin alametlerinden (şiar/şeâir) sayılan sünnetler toptan terk ve ihmal etmek dinin şiarlarına zarar vereceği için câiz görülmemiştir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Terk eden ise cezayı hak etmemekle birlikte kınamayı ve azarlamayı hak eder.

ÖRNEKLER BULALIM

Müekked ve gayr-ı müekked sünnetlere örnekler bulunuz.

Müekked Sünnet: Hz. Peygamber'in (s.a.v) devamlı olarak yaptığı veya sırf mecburi olmadığını göstermek için ara sıra terk ettiği fiillerdir. Bunlar bir anlamda dinî vecibeler için koruyucu ve tamamlayıcı nitelik de taşımaktadırlar. Bu sebeple önem bakımından farz ve vacipten sonra üçüncü sırada yer alırlar. Sabah,

öğle ve akşam namazlarının sünnetleri, ezan, kamet ve cemaatle namaz müekked sünnetlerdendir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Terk eden ise ceza almaz ancak kınamayı ve azarlamayı hak eder.

Gayr-ı müekked sünnet: Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazen edâ edip, bazen terkettiği sünnetlerdir. İkindi ve yatsı namazlarının ilk sünnetleri bunun örneklerindendir. Gayr-ı müekked sünnetlere, **"müstehab"** veya **"mendub"** adı da verilir. Bu gruba giren sünneti yapan sevap kazanır, terk eden kınama ve azarlamayı hak etmez.

Engelli insanlara yardım etmek müstehabdır.

Müstehab: Sözlükte güzel görülen, sevimli ve tercih edilen amel demektir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazen işleyip, bazen terk ettiği, İslam âlimlerinin dini bakımdan uygun ve güzel bulup işlediği işlere "müstehab" denir.

Nafile namaz ve oruçların bir kısmı bu niteliktedir. İbadetlerin yapılışında; farz, vacip ve sünnetlerin dışında kalan bazı davranışlar müstehabtır. Sabah namazının, ortalık aydınlanıncaya kadar geciktirilmesi, sıcak mevsimde öğle namazının serin vakte kadar ertelenmesi, engelli bir kimseye yardımcı olmak müstehaba örnek verilebilir. Müstehabın yapılmasında sevap vardır, terkinde ise kınama yoktur.

Mübah: Mükellefin yapıp yapmamakta serbest olduğu fiillere "mübah" denir. "Helal" ve "câiz" kelimeleri de bu anlamda kullanılır. Örneğin, yemek, içmek, uyumak, yürümek gibi davranışlar mübahtır.

Mübahlık, yapılan bütün iş, söz ve davranışların aslını oluşturur. Bu, **"eşyada aslolan mübahlıktır"** prensibiyle ifade edilir. Bir davranış, esasen mübahtır. Din o konuda farklı bir hüküm getirmediği sürece de bu mübahlık devam eder. Bütün işlerin aslı mübah olunca yasaklama bunun istisnası olmuş olur. Örneğin temel prensip olarak yaratılan her şey helaldir. Ancak Allah (c.c.) domuz eti ve içki gibi bazı şeyleri yasaklayarak bunlardan istisna etmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Oruç tutmak aslı itibariyle meşru bir fiildir, fakat bayram gününde oruç tutmak haram kılınmıştır. Çünkü bu günlerde insanlar Allah'ın (c.c) misafiri sayılırlar. Ayrıca bayram sevincini birlikte yiyerek içerek yaşarlar. Oruç ise bu sevinci yaşamaya aykırıdır. İşte bu haricî unsur sebebiyle, bayramda oruç tutmak meşru sayılmamıştır.

Haram: Allah (c.c) veya Resûlü tarafından yapılmaması ve vaz geçilmesi kesin olarak istenilen fiile "haram" denir. Bir fiilin haram niteliğinde olabilmesi için ayet, mütevatir veya meşhur hadisle kesin ve bağlayıcı şekilde yasaklanması gerekir. Başkasının malını haksız yere yemek, adam öldürmek, evlilik dışı cinsel ilişki (zina), alkollü içki içmek, yalan söylemek, kumar oynamak, faiz dinin kesin haram kabul ettiği ve yasakladığı bazı fiillerdir.

Haramı yapmayan ve terkeden, mükâfat ve sevap kazanır, yapan ise âsî ve günahkâr olur. Haramı inkâr eden dinin sınırları dışına çıkar.

Haramın çeşitleri

İslam dininin "haram" diye nitelediği fiiller gözden geçirildiği zaman, her birinin pek çok zarar içerdiği görülür. Haram fiil, kötü olduğundan veya kötülüğü iyiliğinden daha fazla olduğu için yasaklanmıştır. Bu kötülük fiilin kendisindedir veya fiilin beraberindeki diğer hususlardandır.

Mekruh: Allah (c.c) ve Resûlü'nün hoş görmediği ve zarar veren fillere mekruh adı verilir. Hem haram hem de mekruh, yasaklanan ya da hoş karşılanmayan veya çirkin olan fiilleri ifade eder. Ancak haram; ayet, mütevatir veya meşhur sünnetle kesin ve bağlayıcı şekilde yapılmaması istenen fiili ifade eder. Mekruh ise; yine bu delillerle yapılmaması istenen fiilleri ifade eder. Fakat mekruh kabul edilen fiilleri anlatan delillerin ifade ettiği yasak, kesin ve bağlayıcı değildir. Bunun sebebi, yasağı bildiren delilin yoruma açık olmasıdır yani kesinlik ifade etmemesidir.

Mekruh ikiye ayrılır:

Tahrimen mekruh: Allah (c.c) ve Resûlünün, zanni bir delille kesin olarak yasakladığı fiillerdir. *Harama yakın mekruh* demektir. Örneğin, Peygamberimiz (s.a.v.) başkasının satın almak için müşteri olduğu mala aynı anda müşteri olmayı yasaklamıştır. Tahrimen mekruhu işlemek cezayı gerektirir, fakat bunu inkâr eden dinden çıkmaz.

Tenzîhen mekruh: Allah (c.c) ve Resûlü'nün kesin ve bağlayıcı olmayan bir üslupla yasakladığı fiildir. *Helala yakın mekruh* demektir. Namaz için mescide gidecek kimsenin soğan veya sarımsak yemesi bu çeşit bir mekruhtur. Bu yasağı bildiren deliller ilgili fiillerin yapılmamasının yapılmasından daha iyi olacağını bildirdiği için, bunlara helala yakın mekruh denilmiştir. Tenzihen mekruhu işlemek cezayı ve kınanmayı gerektirmez. Fakat bu kapsama giren bir şeyi yapan üstün, daha iyi ve faziletli olan şekle aykırı davranmış olur. Mekruh, dinen hoş karşılanmayan davranışlar olduğundan her iki mekruhu terk eden kimse de övgüyü hak eder.

Müfsit: Bir ibadeti bozan veya kısmen geçersiz kılan fiillere denir. Namaz esnasında konuşmak veya gülmek, oruçlu iken bilerek bir şey yiyip içmek ve abdestli iken uyumak veya bayılmak bu ibadetleri bozan davranışlardır.

Ayıplı mal satmak da alışveriş akdini kısmen geçersiz kılar. Bundan dolayı da her birine "müfsit" denilmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Haram li-zâtihî (Doğrudan Haram)

Allah (c.c) ve Resûlü'nün geçici ve bir sebebe dayalı olmaksızın baştan itibaren kendi yapılarındaki kötülük veya zarardan dolayı haram kıldığı fiildir. Buna "bizzat haram" veya **"haram li-zâtihî"** denir. Zina, hırsızlık, ölü hayvan etini satmak doğrudan haramdır.

BİLGİ KUTUSU

Haram li-gayrihi (Dolaylı Haram)

Esasen helal olduğu hâlde, haram kılınmasını gerektiren bir durum sebebiyle haram kılınan fiildir. Buna **"haram li-gayrihi"** denir. Kendisine cuma namazı farz olanlar için Cuma vaktinde alış-veriş yapmak, bayram gününde oruç tutmak böyledir.

ÖRNEKLER BULALIM

Aşağıdaki başlıklara uygun örnekler bulunuz:

- Tahrimen Mekruh

  ....

  ....

- Tenzîhen Mekruh

  ....

  ....

EŞLEŞTİRELİM

Aşağıda teklifi hükümler ile bu hükümlerin tarifi karışık olarak verilmiştir. Hükümle o hükme ait tanımı eşleştiriniz.

1. Farz	(…) Şârinin mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiiller
2. Vacip	(…) Şârinin yapılmamasını kesin ve bağlayıcı bir tarzda istediği fiiller
3. Sünnet	(…) Şârinin yapılmasını hoş karşılamadığı fiiller
4. Müstehab	(…) Şârinin yapılmasını kesin ve bağlayıcı bir tarzda istediği fiiller
5. Mubah	(…) Yapıldığında sevabı olan terkedildiğinde günahı olmayan fiiller
6. Haram	(…) İbadeti bozan fiiller
7. Mekruh	(…) Farz kadar kesin olmasa da Şârinin yapılmasını istediği fiiller
8. Müfsit	(…) Peygamberimiz (s.a.v.)'in yapıp ümmetine de yapmalarını tavsiye ettiği fiiller.

ÖRNEKLER BULALIM

Siz de örneklere benzer şekilde her bir teklifi hüküm için birer örnek bulunuz.

TEKLİFİ HÜKÜM	ÖRNEK 1	ÖRNEK 2
Farz	Oruç tutmak	
Vacip	Bayram namazı kılmak	
Sünnet	Dişleri misvaklamak	
Müstehab	Yaşlı birine yardımcı olmak	
Mubah	Yemek içmek	
Haram	Yalan söylemek	
Mekruh	Camiye kirli elbiselerle gitmek	
Müfsit	Namazda konuşmak	

3. Azimet ve Ruhsat

Azimet: Azimet, ârızî (geçici) hâllere bağlı olmaksızın başta konan asli hükümlere verilen ad olarak tarif edilmektedir. Bu hükümler, kişinin karşılaştığı sıkıntı ve zorluklar gibi ârızî (geçici) durumlara bağlı olmadan, başlangıçta konan ve normal şartlarda herkesin uymakla mükellef olduğu asli hükümlerdir. Azimet, farz, vacip, haram, mekruh, sünnet, nafile ve mubah gibi bütün teklifî hükümleri içine alır. Örneğin, beş vakit namaz, azimet olarak farz

kılınmış bir hükümdür. Mükellefiyet şartlarını taşıyan herkes, ciddî bir mazereti olmadıkça, her zaman bu hükmü ifa etmek mecburiyetindedir.

Ruhsat: Yüce Allah'ın kulların mazeretlerine binâen ve onların ihtiyaçlarını dikkate alarak koyduğu geçici hükümlerdir. Buna göre ruhsat, genel ve azimet şeklindeki hükümlerden mükellefi sıkıntıdan kurtarmak için konulan istisnalardır.

Örneğin, başka bir çare bulamayan kişi, açlıktan ölecek durumda kalırsa, açlıktan ölmesini önleyecek asgari miktarda murdar et yemesine ruhsat verilmiştir.

Yine, hasta veya yolcuların, oruç tutmayı ertelemelerine ruhsat verilmiştir.

Ruhsat bulunan hususlarda insan azimet veya ruhsata göre amel etmekte serbesttir. Ancak asli hüküm olması nedeniyle ruhsat tanınan durumlarda kişinin azîmetle amel etmesi, örneğin hasta bir kişinin güçlüklere rağmen, hayatını tehlikeye sokmamak şartıyla, oruç tutması daha faziletli bir tutumdur. Hastanın hayatı tehlikeye girecekse ruhsatla amel etmesi vacip, böyle bir durumda azîmetle amel etmesi ise haramdır.[11]

ÖRNEKLER BULALIM

Dinimiz, insanların zorda kaldığı ve sıkıntıya düştüğü durumlarda ruhsat denilen bazı kolaylaştırıcı hükümler koymuştur. Örneğin abdest veya boy abdesti almak isteyen birinin su bulamaması veya suyu kullanma imkânının olmaması durumunda teyemmüm alabilmesine imkân tanınmıştır.

Siz de İlmihal kitaplarından araştırma yaparak buna benzer örnekler bulunuz.

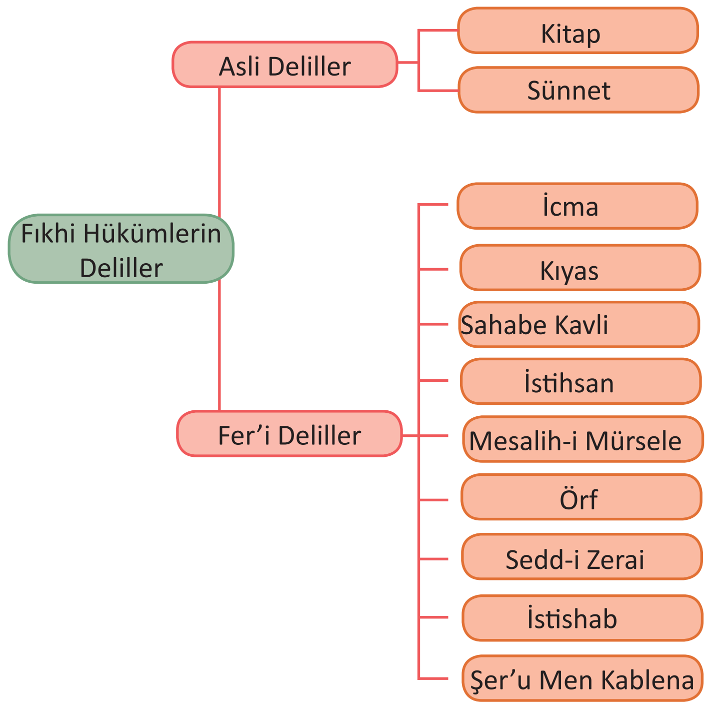

----

4. Fıkhî Hükümlerin Delilleri

Fıkhi hükümlerin delilleri denildiğinde bu hükümlerin dayandığı deliller ve kendilerinden elde edildikleri kaynaklar anlaşılır. Dolayısıyla Belirli ve meşru kaynaklara dayanmadan dinî bir hüküm vermek mümkün değildir. Bu sebeple fıkıh bilginleri, bu delillere dayanarak, zamanın şartlarını ve insanların ihtiyaçlarını da dikkate alarak gerekli fıkhi hükümleri ortaya koyarlar. Bahsedilen bu deliller asli ve fer'î (ikinci derece) deliller olmak üzere iki kısımdır.

11 TDV, İslam Ansiklopedisi, C 4, s, 330

4.1. Asli Deliller

4.1.1. Kitap

Kitap ile kast edilen Kur'ân-ı Kerim'dir. Bütün dinî ve fıkhi hükümlerin temel kaynağı Kur'ân'dır. Bütün kaynaklar, bir şekilde Kur'ân'a bağlı olduğundan o bütün delillerin aslıdır.

Hz. Peygamber'e (s.a.v) yirmi üç sene içerisinde belli aralıklarla, vahiy yoluyla Arapça olarak indirilen Kur'ân Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği mesajları içerir. Hz. Peygamber'e (s.a.v) indirilen Kur'ân, vahiy kâtipleri tarafından yazılmış, sahabenin pek çoğu tarafından ezberlenmiş ve en sağlam nakil yolu olan tevâtürle hiçbir değişikliğe uğramadan ve mushaflarda yazılı olarak bize nakledilmiştir.

Kur'ân, Allah (c.c) ile Peygamber arasında özel bir iletişim kanalı olan vahiy yoluyla indirilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatıyla vahiy sona ermiş ve Kur'ân'ın indiriliş süreci tamamlanmıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatıyla vahiy sona erse de Kur'ân'ın mesajları evrensel olup kıyamete kadar geçerlidir. Müslüman'ın Kur'an'ın hükümlerine uygun yaşamaları ve hüküm vermeleri gerekir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

BİLGİ NOTU

...اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دٖينَكُمْ
وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتٖى
وَرَضٖيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دٖيناً...

... Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim ...[12]

12 Mâide suresi, 3. ayet.

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

"...Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir."[13]

Dinî ve fıkhi hükümlerin temel kaynağı Kur'an'dır.

Fıkıh âlimleri, kendi içinde tutarlı yöntemleri kullanarak Kur'ân'ı yorumlamış ve gerekli fıkhi hükümleri çıkarmışlardır. Kur'ân'ı yorumlama ve ondan ihtiyaç duyulan fıkhi hükümleri elde etme süreci de kıyamete kadar devam edecektir.

Kur'ân'da inanç, ahlak gibi pek çok konu yanında fıkhi konularla ilgili de pek çok hüküm de yer almaktadır. Bu hükümlerin bir kısmı *genel prensip* tarzında, bir kısmı ise *detay* açıklamalar tarzındadır. Müslüman birey ve toplumun ihtiyaç duyduğu bütün dinî hükümler ya prensip veya ayrıntı olarak bir şekilde Kur'ân'da yer alır. Örneğin, haksız kazancın haram olması, adalete riayet edilmesi, yönetim başta olmak üzere önemli her işte istişâre edilmesi, emanete riâyet konusunda hassasiyet gösterilmesi, sözleşmelere bağlı kalınması, sorumluluğun kişisel olması ve hukuk önünde herkesin eşit olması gibi hükümler Kur'ân'da yer alan genel prensiplerden bazılarıdır.

Yalan söylemenin, faizli işlem yapmanın, zina etmenin, içki içmenin, iftira atmanın, yalan yere şâhitlik yapmanın, gıybet yapmanın, insanı alaya alıp küçük görmenin haram olması şeklindeki hükümler ise detay sayılabilecek hükümlerdendir. En ayrıntılı fıkhi hükümler âile ve mirasla ilgilidir.

Kur'ân'da yer alan hükümler bir anda indirilmemiş, İlahî iradenin takdirine ve insanların ihtiyacına bağlı olarak yirmi üç sene gibi uzun bir zaman dilimine yayılmıştır. Fıkhi hükümler bazen insanların beli konularda sordukları sorular üzerine, bazen de soru ve talep olmadan doğrudan indirilmiştir.

BULALIM

Kur'ân fıkhi hükümleri açıklarken bazen helal kılma, yer yer haram kılma, zaman zaman da emir tarzında ortaya koyar. Bu, Kur'ân'ın hükümleri açıklama üslubudur. Şu ayetler Kur'ân'ın hüküm koyma üslubunu göstermektedir: "Namaz kılınız ve zekât veriniz"[13] "Allah (c.c) size alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır"[14], "Bugün size iyi ve temiz şeyler helal kılınmıştır."[15]

Siz de Kur'an-ı Kerim'in hüküm koyma uslubuna dair yukarıdaki örneklere benzer örnekler bularak yazınız

* ....
* ....
* ....

13 Mâide suresi, 44. ayet.
14 Bakara suresi, 43. ayet.
15 Bakara suresi, 275. ayet.
16 Mâide suresi, 5. ayet.

4.1.2. Sünnet

BİLGİ NOTU

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظاًۜ

Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.
(Nisâ suresi, 80.ayet.)

Hz. Peygamber (s.a.v) dini öğretme, açıklama, uygulayarak ve örnekleyerek gösterme şeklindeki bir takım davranışlarda bulunmuştur. Kur'ân vahiy yoluyla doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v) indirildiği için onu en iyi anlayan, açıklayan ve uygulayan da odur.

Buna göre sünnet, Hz. Peygamber'den (s.a.v) Kur'ân dışında nakledilen söz, fiil ve onaylardır. O, dinî hükümleri bazen sözlü olarak, bazen bizzat uygulayarak bazen de başkasının yaptığı güzel davranışları onaylayarak ortaya koyuyordu. Hz. Peygamber'in (s.a.v) sözlü sünnetlerine **"kavlî sünnet"**, uygulama şeklinde olanlara **"fiilî sünnet"**, onaylama tarzında olanlara ise **"takrîrî sünnet"** adı verilir. **"Ameller niyetlere göredir..."**[17] hadisi kavlî sünnete, namaz kılma şekli fiili sünnete, kadınların kabir ziyaretini görüp müdahale etmemesi ise takrîri sünnete örnektir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) dini açıklama ve öğretme maksadıyla ortaya koyduğu bu sünnetler dinin ikinci temel kaynağıdır. Çünkü ayetlerin en güzel ve en güvenilir açıklama ve uygulamaları sünnet tarafından ortaya konulmuştur. Yüce Allah Hz. Peygamber'e (s.a.v) böyle bir yetki vermiş, Müslümanlara da ona uymalarını emretmiştir. İlgili ayetlerden bazısı şöyledir:

وَاَط۪يعُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُواۚ فَاِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُٓوا اَنَّمَا عَلٰى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ

"Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve (kötülüklerden) sakının. Eğer (itaatten) yüz çevirirseniz bilin ki Rasûlümüzün vazifesi apaçık duyurmak ve bildirmektir."[18]

Hz. Peygamber (s.a.v) de sünnetin dinde kaynak olduğunu ifade etmek için şöyle buyurmuştur: **"...Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."**[20]

Hz. Peygamber (s.a.v) dini açıklamakla görevli olduğundan bu görevini yapar, sahabe de bu konuda onu takip ederdi. Kendisi de sahabeye dini bir hükmü kendisinin yaptığı gibi yapmalarını isterdi. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v): **"Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle namaz kılın..."**[21] buyurmuştur.

Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v) bütün fiilleri dinde bağlayıcı ve dinî hükümleri açıklayıcı nitelik taşımaz. Bu sebeple **O'nun fiilleri** *üç kısma* ayrılmıştır:

17 Buhârî, Bedü'l-Vahy, 1; Müslim, İmare, 155; Ebu Davud, Talak, 11
18 Mâide suresi, 92. ayet.
19 Nisâ suresi, 80.ayet.
20 Buhârî, Nikâh, 1.
21 Buhârî, Ezan, 18.

- **Birincisi,** Hz. Peygamber'in (s.a.v) bir insan olması sebebiyle her insan gibi yaptığı davranışlardır. Yemesi, içmesi, giyinmesi, hastalık tedavisi, savaşlara karşı aldığı önlemler, ziraata dair uygulamaları gibi hususlar bu fiillerinin bazı örnekleridir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu tür davranışları vahye değil, kişisel tercih ve tecrübelerine dayanır.

ÖRNEK VERELİM

Aşağıdaki sünnet çeşitlerine örnekler veriniz.

Kavlî Sünnet:
....
Fiilî Sünnet:
....
Takrirî Sünnet:
....

Hz. Peygamberin (s.a.v) Fiilleri
- İnsan olması sebebiyle fiilleri
- Peygamber olması sebebiyle fiilleri
- Dini öğretme ve örnekleme tarzındaki fiilleri

Ancak kişisel olarak bunlara uymak isteyenler de kınanmazlar.

- **İkincisi**, Peygamber olması sebebiyle sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) özgü olan bazı fiillerdir. Bu fiiller sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v) mahsus olduğu için Müslümanların bunların bir kısmını yapması dinen zorunlu değildir, bir kısmını yapması ise dinen yasaktır. Örneğin, teheccüt namazı, Hz. Peygamber'e (s.a.v) mahsus fiillerdendir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) teheccüt namazı kılması farz, peşpeşe oruç tutması ise dinen mubahtır. Fakat diğer Müslümanların teheccüt namazı kılması sünnet, hiç ara vermeden peş peşe oruç tutması ise tenzihen mekruhtur.

- **Üçüncüsü**, Peygamberimiz'in (s.a.v)dini öğretme ve örnekleme tarzındaki fiilleridir. Bu tür fiilleri fıkhi hüküm kaynağıdır ve Müslümanlar için de bağlayıcıdır. Delil olan sünnet de esasen budur.

Kaynak olma açısından sünneti de dört ana başlıkta ele alabiliriz:

BİLGİ NOTU

وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ
وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُواۚ وَاتَّقُوا
اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ شَد۪يدُ الْعِقَابِ

.... Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.
(Haşr Suresi 7)

- **Tebyin**, Kur'ân'ın manası kapalı hükümlerini açıklığa kavuşturmaktır. Namazların kılınış şekli, rekâtlarının sayısına, orucun tutulmasına, zekâtın verilmesine, haccın uygulanmasına dair hükümler, bu gruba dâhildir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öyle kılın."[22],

"Haccın nasıl yapılacağını benden öğrenin..."[23]

Kaynak Olması Açısından Sünnet

- Tebyin (Ayetleri açıklayıcı sünnet)
- Teşri-Tedric (Yeni hüküm getiren sünnet)
- Te'kid (Teyit edici sünnet)
- Tekyid-Tahsis (Sınırlandırıcı sünnet)

- **Teşri-Tedric** , Hz. Peygamber'in (s.a.v) gerekli olduğu zaman müstakil olarak hüküm koymasıdır. Yüce Allah bu konuda Hz. Peygamber'e (s.a.v) yetki verdiğini şu ayetlerle ifade etmiştir:

"Allah) ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman artık mümin bir erkek ve kadının o işi kendi isteğine göre seçme hakkı yoktur"[24].

"Gerçek şu ki, Allah'ı ve ahiret gününü (korku ve ümitle) bekleyen ve Alla'ı her daim ananlar için Allah'ın elçisi güzel bir örnek oluşturur"[25].

Hz. Peygamber'in (s.a.v) dine ait pek çok konuda, Kur'ân'da doğrudan yer almadığı hâlde müstakil olarak sünnetle koyduğu hükümler vardır. Örneğin, farz namazların dışında kıldığı namazlar, ramazan orucu dışında tuttuğu oruçlar, âdetli kadının namaz kılmasını ve oruç tutmasını yasaklaması, başkasının alış-verişi üzerine alış-veriş yapmayı yasaklaması sünnetin müstakil hüküm koyma işlevini gösterir.

- **Te'kid**, bazen Kur'ân'da yer alan bir hükmü yakın ifadelerle veya anlam olarak tekrarlayarak pekiştirir. Örneğin Kur'ân'da, **"Rabbin sadece kendisine ibadet etmenizi ve anne-babanıza iyilik yapmanızı emretti. Onlardan biri**

BİLGİ NOTU

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْراً اَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالاً مُبِيناً

Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resülüne karşı gelirse şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır. *(Ahzâb Suresi 36)*

22 Buhârî, Ezan, 18.
23 Nesâî, Menâsik, 220.
24 Ahzâb suresi, 36. ayet.
25 Ahzâb suresi, 21. ayet.

veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa onlara "öf" bile deme, onları azarlama ve onlara güzel sözler söyle..."[26] buyurulmuştur. Bu ayet ana-babaya iyi davranılmasını emretmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) de, "Kime iyilik edeyim?" diye bir soru soran sahabiye: *"Annene, annene, annene, sonra babana sonra da yakın akrabana iyilik et."*[27] buyurmuştur. Yine Kur'ân'da komşu hakkı ile ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: **"Allah'a ibadet edin ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolda kalmışa ve sağ ellerinizin malik olduklarına güzellikle davranın. Çünkü, Allah, her büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez."**[28] Hz. Peygamber (s.a.v) ise: "Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse komşusuna ikramda bulunsun"[29] buyurmuştur.

- **Takyid-Tahsis**, bazen de sünnet Kur'ân'da yer alan genel hükümleri sınırlandırır. Örneğin Kur'ân'da: **"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın..."**[30]buyurularak bütün müminlerin cuma namazını kılmasını farz kılmıştır. Fakat Hz. Peygamber (s.a.v) bu ayetin genel hükmünü sınırlamış ve cuma namazının erkeklere farz olduğunu açıklamıştır[31].

YORUMLAYALIM

Sünnetin fıkhi hükümlerdeki yerini yorumlayınız

BİLGİ KUTUSU

Sünnetler bize mütevâtir, meşhur ve âhad yollarla nakledilmiştir.

Mütevâtir sünnet: Hz. Peygamber'den yalan söylemek üzere anlaşmaları mümkün olmayacak kadar kalabalık bir grup tarafından nakledilen sünnetlerdir. Müslümanların cemaatle namaz kılması buna örnektir.

Meşhur sünnet: Tevatür sayısına ulaşmayan bir grup tarafından nakledilen sünnettir. Örneğin, "Ameller niyetlere göredir" bu kabildendir.

Âhad sünnet: Hz. Peygamber'den bir veya iki râvinin naklettiği sünnettir. Mütevâtir ve meşhur dışındaki sünnetlere genel olarak âhad denir. Âhad sünnetin s ayısı diğerlerinden daha çoktur.

4.2. Fer'î Deliller

Müctehidler, kitap ve sünnet delilini incelemişler ve asıl kaynaklarda tavsiye edilen ikinci derece kaynakları tespit etmişler, bu kaynaklardan da hüküm çıkarmışlardır. Bunların en önemlileri icma' ve kıyastır. Fıkıhta kitap, sünnet, icma' ve kıyas için en önemli dört delil anlamında **edille-i erbaa** kavramı kallanılmıştır. Ayrıca hüküm çıkarmada başvurula*n istihsan, mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâi, örf-âdet* ve *istishab* gibi kaynaklar da mevcuttur.

26 İsrâ suresi, 23. ayet.
27 Müslim, Birr, 2.
28 Nisâ suresi, 36. ayet.
29 İbn Mâce,
30 Cum'a suresi, 9. ayet.
31 Ebû Davud, Salat, 215.

BULALIM

Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde icmanın varlığından söz edilemez.

Neden?

....

....

....

4.2.1. İcma

Sözlükte icma, bir işi yapmaya kesin kararlı olmak, azmetmek ve görüş birliği etmek gibi anlamlara gelmektedir. **Terim** olarak ise, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra herhangi bir dönemde yaşayan müctehidlerin dinî (şer'î) bir konunun hükmü hakkında görüş birliği içinde olmalarıdır.

İcmanın gerçekleşmesi için, müctehidlerin görüş birliği ettiği konunun dinî bir konu olması, görüş birliğinin Hz. Peygamber 'in (s.a.v) vefatından sonra olması, görüş birliği edenlerin Müslüman ve müctehid olması, icma sayılacak bir görüş birliğinin olması gerekir. İcmanın meydana gelmesi için müctehidlerin bir araya toplanması şart olmayıp görüşlerini teker teker bildirmeleri ile de icma gerçekleşebilir.

İcma, *sarih* ve *sükûtî* olmak üzere ikiye ayrılır:

- İcmaya konu olan dini meselede bazen müctehidler açıkça ve teker teker görüşlerini ortaya koymalarına **sarih icma** denir. Örneğin, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Kur'ân'ın mushaf hâline getirilmesi konusunda sarih bir icma oluşmuştur.

Kur'an'ın mushaf hâline getirilmesi konusunda sarih bir icma oluşmuştur.

- Bazen de bir grup müctehid tarafından ortaya konulan bir dini hükümden haberdar olan Müctehid aksine bir görüş belirtmez ve susar. Bu da onların ortaya çıkan icmayı dolaylı yönden onayladıkları anlamına gelir ki, buna da **sükûtî icma** denir.

Müctehidler dini bir mesele üzerinde icma ederken kitap, sünnet veya kıyas gibi bir delile dayanmaları gerekir. Buna *"icmanın senedi(dayanağı)"* denir. Bu icmanın temelsiz ve sadece şahsi görüşlere dayanmadığını ve dini temeli olduğunu gösterir. Buna göre icma, bazen manası açık ve kesin olan ayetin anlamını pekiştirmek içindir. *"Namaz; kitap, sünnet ve icma ile sabittir"* cümlesindeki icmanın böyle bir fonksiyonu vardır. Bazen de icma farklı anlamlara gelebilecek bir ayetin manasını sınırlayarak kesinleştirmek için yapılır. Örneğin, **"namazı kılınız ve zekâtı veriniz"** ayetlerinde yer alan "salat" ve "zekât" kelimeleri farklı anlamalara da gelmektedirler. Ancak bunların dinde bilinen anlamıyla namaz ve zekât anlamına yorumlanması gerektiği konusunda sarih icma vardır.

4.2.2. Kıyas

Kıyas kelimesi **sözlükte**, bir şeyi bir başka şeyle ölçmek, takdir etmek ve iki şeyi birbirine eşitlemek gibi anlamlara gelmektedir. **Terim olarak** ise, kitap, sünnet veya icmada hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermektir.

BİLGİ NOTU

Kıyas yapabilmek için şu dört unsurun bulunması gerekir:

Asıl, fer', aslın hükmü ve illet.
Asıl, hükmü nasla belirlenmiş olan ve kendisine kıyas yapılacak meseledir.
Fer', nasslarda hakkında hüküm bulunmayan ve bulunana kıyas edilecek meseledir.
Aslın hükmü, kaynaklarda yer alan ilk hükmün taşıdığı helallik, haramlık, vaciplik gibi hükümlerdir.
İllet, asıl ile fer' arasındaki benzerliği sağlayan ve kıyas yapılmasına imkân veren ortak niteliktir.

Örneğin, Kur'ân ve hadislerde *şarabın* hükmü belirlendiği hâlde *biranın* hükmü belirlenmemiştir. Yüce Allah şarapla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوٓا اِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْاَنْصَابُ
وَالْاَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."[32]**.**

Müctehid biranın hükmünü belirleyebilmek için birayı şaraba kıyas etmektedir. Bunun için ortak bir nitelik aramaktadır. İki madde arasında benzerliği sağlayan ve aynı zamanda şarabın haram kılınmasının gerekçesi olan ortak nitelik "sarhoş edicilik"tir. Buna göre sarhoş ettiği için şarap haram ise sarhoşluk veren bütün alkollü maddeler ve bira da haramdır. Burada asıl şarap, fer' bira, aslın hükmü haram, illet ise sarhoş ediciliktir.

Üç kişiden ikisinin fısıldaşarak konuşmasının yasaklanmamasına kıyasla, farklı bir dille konuşmaları da yasaklanmıştır. Peygamberimiz (s.a.v) **"üç kişi olduklarında, ikisi üçüncülerini bırakıp gizlice konuşmasınlar"**[33] buyurmuştur.

Kıyas ile yeni bir hüküm ortaya konulmuş olmaz, var olan hüküm kıyas yöntemi ile ortaya çıkarılmış olur. Bunun için şarabı yasaklayan nassın içerisinde aslında diğer sarhoş edici ve uyuşturucu maddelerin hükmü de vardır. Ancak bu nasslarda şarap

32 Mâide suresi, 90.ayet.
33 Buharî, İsti'zân, 45; Müslim, Selam, 36.

isim olarak yer alırken, diğerleri nitelik (illet) olarak yer almaktadır. Müctehid bu ortak niteliği tespit ederek fer'in hükmünü aslın hükmüne katmaktadır.

ÖĞRENELİM

Aşağıdaki tabloda kıyasın nasıl yapıldığına dair bir örnek bulunmaktadır.

KONU	İLLET	HÜKÜM	DELİL
Asıl: Şarap	Sarhoş edicilik	Haram	Maide 90 **"Ey İman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları, şeytan işi birer pisliktir; bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz".**
Fer: Bira	Sarhoş edicilik	Haram	Kıyas

4.2.3. Sahabe Kavli

Sahabe kavlinde maksat Resûlullah'ın ashabından birisinden nakledilen içtihadi görüş ve fıkhi fetvalardır. Makasıd-ı şeriatı en iyi bilenler onlardır. Yüce Allah **"Önde gidenlerin birincileri olan Muhacir ve Ensar ile onlara güzelce uyanlardan Allah razı olmuştur; onlar da Allah'tan razı olmuşlardır"**[34] ayetinde sahabeleri övmüştür. Bu konuda Peygamberimiz (s.a.v) de **"Ümmetimin en hayırlısı, benim zamanında bulunanlardır; sonra onlara yakın olanlar, sonra onlara yakın olanlardır"[35]** buyurarak onların hayırlı insanlar olduklarını ifade etmiştir.

Kitab, Sünnet ve icmada hüküm bulunmadığı zaman Hanefî, Mâliki, Şafiî, ve Hanbelî fakihleri "taabbudî (ictihâdi olmayan) hükümlerde sahabe kavli kesin hüccettir" demişlerdir.[36]

İmam Malik, hadisin yanında sahabe sözlerine ve fetvalarına da çok önem vermiştir. İmam-i Şafiî (r.a.) *"Risale" i*simli eserinde *"Kitap ve sünnette bir hüküm bulunmazsa sahabelerden birinin sözüne uymak gerekir"*[37] demiştir.

4.2.4. İstihsan

Sözlükte bir şeyi güzel saymak, iyi olarak kabul etmek, tercih etmek gibi anlamlara gelir. **Terim olarak** istihsan, müctehidin özel bir delile veya sebebe dayanarak genel kuraldan ayrılarak daha özel bir hükmü tercih etmesidir.

Müctehidin dayandığı özel delil veya sebep, nass, icma, zaruret olabilir. Bu gerekçelerden birine dayanarak müctehid bir meselenin benzerlerine verdiği hükümden vaz geçip yeni bir hüküm vermektedir. İstihsan yönteminde müctehid, genel hükümden özel bir hükmü istisna etmektedir.

34 Tevbe suresi, 100. ayet
35 Müslim, Fezailu's-Sahabe, 213, 215; Ebu Davud, Sünnet, 9
36 Mir'âtu'l-Usul, 2:250; Gazali, El-Mustasfa, 1:135
37 Şafi, Risale, 597-598

Unutarak yiyip-içenin orucunun bozulmaması istihsan yoluyla sâbittir. Genel kurala göre orucun bozulması gerekir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Oruçlu iken unutarak yiyip içen kimse orucunu tamamlasın, zira onu Allah yedirip içirmiştir"**[38] Ebû Hanîfe'nin; "Bu hadis olmasaydı, kıyasa göre amel edip, unutarak yiyip içenin orucunun da bozulacağına hüküm verirdim" dediği nakledilir.[39]

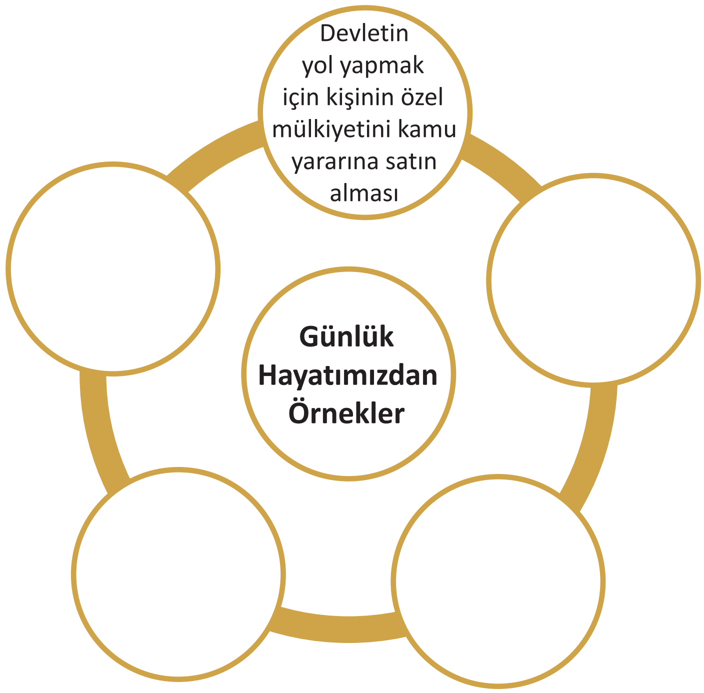
Genel kurala göre, necaset giderilmeden su temiz olmaz. Kuyu pislense, suyun tümünü boşaltmak gerekir ancak bunu yapmak müşkildir. Fakihler istihsan ile hüküm vererek belli miktar kova su çıkarılınca kuyuyu temiz kabul etmişlerdir.

4.2.5. Mesalih-i Mürsele

Sözlükte, "mesâlih-i mürsele", herhangi bir kayda bağlanmayan maslahatlar anlamına gelmektedir. **Terim olarak** mesâlih-i mürsele, insanlara bir yarar sağlayan veya onlardan bir zararı savan ancak geçerli olup olmadığına dair delil bulunmayan maslahatlardır.

TAMAMLAYALIM

Maslahat-ı âmme ile ilgili günlük hayatınızdan örnekler vererek kavram haritasını tamamlayınız.

Başlıca üç çeşit maslahat vardır:

Muteber maslahatlar: Şâri'in hüküm koyarken dikkate aldığına dair delil bulunan maslahatlardır. Şâri' bunları dikkate aldığına göre müctehid de bir meselenin hükmünü tayin ederken bu gibi maslahatları dikkate almalıdır. *Dinin, canın, aklın, neslin* ve *malın* korunması gibi maslahatlar bu türdendir.

Mülga maslahatlar: Şâri'in hüküm koyarken dikkate almadığına ve geçersiz saydığına dair delil bulunan maslahatlardır.

NOT EDELİM

Meşhur İslam âlimi İmam el-Gazzâlî (ö. 505/1111) *yararlı olanın elde edilmesi zararlı olanın giderilmesi"* ilkesinin önemiyle ilgili şöyle demektedir;

"Maslahattan maksad, şer'în (dinin) amacını korumaktır. Dinin insanlara yönelik olan amacı ise, onların din, can, akıl, nesil ve mallarını korumak olmak üzere beştir. İşte bu beş temelin korunmasını içeren her şey maslahat, bu beş temeli ortadan kaldıran her şey de mefsedet olup bu mefsedetin giderilmesi ise maslahat icabı gereklidir." (Gazzâlî, el-Müstasfâ, II, 482.)

Örneğin *kumar oynatmak* bir işletmenin daha fazla kazanç sağlaması gibi bir maslahat içerir. Ancak Şâri, haram kazanç yoluyla ulaşılacak maslahatı iptal etmiş ve geçersiz saymıştır.

38 Buhârî, Eymân: 15, Savm: 26; Tirmizî, Savm: 26; Müslim, Sıyâm: 171.
39 Zekiyyüddin Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, s. 165.

Maslahatlar		
Muteber Maslahatlar - Dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması gibi.	Mülga Maslahatlar -Kumar oynatmak, tefecilik gibi.	Mürsel Maslahatlar -Koruyucu hekimlik tedbirlerine başvurmak gibi.

Mürsel maslahatlar: Şâri'in geçerli veya geçersiz saydığına dair bir delil bulunmayan maslahatlardır. Mürsel maslahatlara göre hüküm vermeye **"ıstıslah"** denilir. Örneğin, devlet bütçesi giderleri karşılamıyorsa kamu yararı için devlet ilave vergiler koyabilir. Yol güvenliği yoksa kişilerin maslahatı için seyahati engelleyebilir. Genel sağlığı koruma maslahatı gereği olarak koruyucu hekimlik tedbirlerine başvurabilir.

4.2.6. Örf

Çoğunluğun veya bir toplumun benimseyip alışkanlık hâline getirdiği iyi ve faydalı fiillerdir.

Örf her zaman iyi olmak zorunda iken âdet hâline gelmiş davranışlar her zaman iyi olmayabilir. Örneğin, cep telefonu ile meşgul olmak adet hâline gelmiş olabilir, fakat bunun her zaman iyi bir adet olduğu söylenemez. Bir şeyin örf hâline gelmesi için, dinin veya ortak aklın (akl-ı selîm) o alışkanlığı iyi bulması ve içine sindirmesi gerekir.

Cep telefonunu ile çekim yapmak âdet olsa bile bazı yerlerde (okulda, müzede) çekim yapmak dinen geçersiz sayılan fasit bir örf olabilir.

Dinî hükümlerin bir kısmında örf bir delil olarak kullanılmıştır. Çünkü Kur'ân'da ve sünnette bazı hükümler anlatılırken örfe atıfta bulunulmuştur. Mesela, Yüce Allah bir ayette örfe şöyle işaret etmiştir:

"...Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir..."[40].

Hz. Peygamber (s.a.v) de şöyle buyurmuştur: **"Müminlerin güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir"[41].**

İnsana ve topluma hitap eden İslam, örfe değer vermekle aslında insana ve insanların ortak aklına değer vermiştir. Bu sebeple hakkında nass olmayan birçok konuda örfe başvurulur. İnsanlar arasında yapılan sözleşmelerdeki belirsizliklerin açıklığa kavuşturulmasında, ücretlerin ve çalışma saatlerinin belirlenmesinde, kiralık evin masraflarının kime ait olduğunun belirlen-

40 Bakara suresi, 233. ayet.
41 Ahmed b. Hanbel, I, 379.

mesinde, yeminlerin tespitinde, gerek toplumda ve gerekse aile içinde hak ve vazifelerin dağılımında örfe başvurulmaktadır.

Fıkhi hükümlerin zamana, yere ve şahsa göre değişmesi söz konusu olabilir. Esasen değişime konu olan, kaynağı örf olan hükümlerdir. Çünkü örfün değişimine bağlı olarak hükümler de değişiklik gösterebilir.

BİLGİ NOTU

- Örfün geçerli olabilmesi için nasslara aykırı olmaması gerekir.
- Örfün değişimine bağlı olarak hükümler de değişiklik gösterebilir.

4.2.7. Sedd-i Zerâi

Sözlükte, bir yere götüren vesileyi engellemek anlamına gelir. **Terim olarak** sedd-i zerai, kötülüğe giden yolların kapatılmasıdır.

Bazı fiiller aslında yasak olmadıkları hâlde kötülüğe götürdüğü için yasaklanır. Örneğin, kenevir bitkisi uyuşturucu için de kullanıldığından bu bitki ve tohumlarının üretimi kontrol altına alınabilir. Yine, balık avlamak aslında helal bir eylemdir. Fakat balık neslinin tükenmesine vesile olacağı zaman bazı mevsimlerde yasaklanabilir.

TARTIŞALIM

Bir dükkân sahibi, dükkânını market için kiraya verince aldığı kira ücreti helal olurken kumarhane için kiraya verince aldığı ücret haram olur. Bu durumun sebebini başka örnekler de vererek sınıfta tartışınız.

4.2.8. İstishab

Sözlükte istishab, beraberliği istemek, birlikte olmayı devam ettirmek gibi anlamlara gelmektedir. **Terim olarak** ise, bir zamanda mevcut olan durumun, değiştiğine dair delil bulunmadıkça, hâlen varlığını koruduğuna hükmetmektir.

Bir kişinin suçu ispat edilinceye kadar suçsuz olduğunun ispatı, kazanılmış hakların korunması ve kesin olan bir şeyin şüphe ile ortadan kalkmayacağına hükmetmek bu yöntem ile olmaktadır. Örneğin, kendisinden uzun süre haber alınamayan ancak ölüp ölmediğine dair bilgi de bulunmayan kişinin kaybolmadan önce edindiği haklar korunur ve malı mirasçılarına dağıtılmaz. Uzun zamandan beri bir malı elinde bulunduran kimse, başka birisi çıkıp kendisine ait olduğunu ispat etmedikçe bu malın sahibi sayılır.

TARTIŞALIM

Teneffüs bittiğinde sınıfa dönen bir öğrencinin çantasında parasını göremeyince teneffüse çıkmayıp tek başına sınıfta oturan bir arkadaşına "hırsız" demesini doğru buluyor musunuz? İstishab delili bakımından tartışınız.

BİLGİ KUTUSU

İstishabla ilgili bazı prensipler vardır ve bunlar aynı zamanda istishabın çeşitleridir. Söz konusu prensipler şunlardır:

- **Beraet-i zimmet asıldır:** Sanık, suçlu olduğu ispat edilene kadar suçsuzdur.
- **Eşyada aslolan mübahlıktır:** Haram olduğuna dair kesin bir delil bulunmayan her şey, nimet olması yönüyle mubahtır.
- **Şek ile yakîn zail olmaz:** Bir şeyin var olduğu kesin olarak biliniyorsa onun varlığının şimdi de devam ettiğine hükmedilir ve şüphe sebebiyle yokluğuna hükmedilemez.

"Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun..."
(Enfal Suresi, 24.ayet)

4.2.9. Şer'u Men Kablena

Sözlükte "bizden öncekilerin şeriatı/şeriatları" anlamına gelen şer'u men kablena tabiri, Hz. Muhammed'den (s.a.v) önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dinî hükümler anlamındadır.

Kur'an ve sünnette yer almayan önceki ilâhî tebliğlerin geçerliliği ve bağlayıcılığı yoktur. Önceki ilâhî dinlere ait tebliğde olan ve aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de veya Hz. Peygamber'in hadislerinde yer alan hükümler eğer nesh edilmişse yine bağlayıcı değildir. Örneğin En'âm suresinin 146. ayetinde **"Yahudilere tırnaklı hayvanların hepsini haram kıldık. Sığır ve koyunların ise, sırtlarında veya bağırsaklarında bulunanlar, ya da kemiklerine karışanlar dışındaki içyağlarını (yine) onlara haram kıldık. İşte böyle, azgınlıkları sebebiyle onları cezalandırdık. Biz elbette doğru söyleyenleriz."** bahsedilen yasaklı yiyecekler Müslümanlar açısından söz konusu değildir. Çünkü ayetin devamında yasağın Yahudilere azgınlıkları yüzünden konulduğu ifade edilmiştir.

Yürürlükte olduğuna dair delil bulunan hükümler ise bağlayıcıdır. Örneğin Bakara suresi 184. ayette **"Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı"** şeklinde ifade edilen oruç ibadeti yürürlüktedir ve bağlayıcı bir hükümdür.[42]

DOLDURALIM

Fıkhi hükümlerin delillerini ilgili alanlara kısaca tanımlayarak yazınız ve tabloyu doldurunuz.

ASLİ DELİLLER

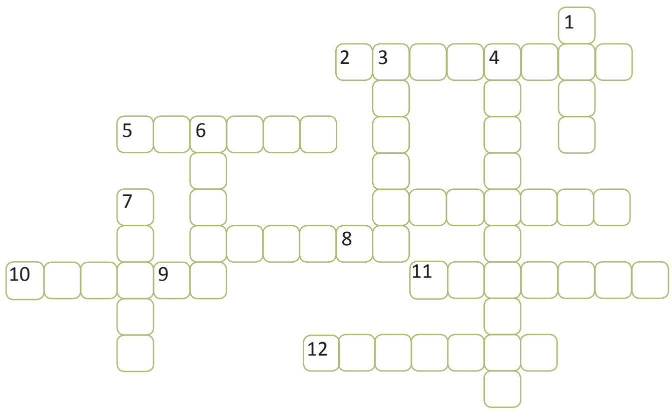
FER'İ DELİLLER

42 TDV, İslam Ansiklopedisi, C 39, s, 15-16

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

1. Şâri tarafından bağlayıcı bir şekilde ve kesin delil ile emredilen ve ifade ettiği anlamda tereddüt bulunmayan eylemler

2. Mürsel maslahatlara göre hüküm vermek

3. Hz. Peygamber'den (s.a.v) Kur'ân dışında nakledilen söz, fiil ve onaylar

4. Kötülüğe giden yolların kapatılması

5. Allah (c.c) ve Resûlü'nün, kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarz yapılmamasını istediği fiiller

6. Bütün dinî ve fıkhi hükümlerin temel kaynağı

7. Allah (c.c) veya Resûlü'nün, mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiiller

8. Kişinin haklara sahip ve borçlarla yükümlü olma yeteneği

9. Şâri'in, normal durumlarda bütün mükellefleri dikkate alarak bildirdiği daimî hükümler

10. Şâri'in varlığını hükmün varlığı, yokluğunu da hükmün yokluğu için alamet kıldığı durum

11. Ehil bir kimseye din tarafından yöneltilen emir ve yasaklar

12. Bir ibadeti bozan veya sakatlayan fiil veya eksiklik

B. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Ehliyet ne demektir? Tanımlayarak çeşitlerini yazınız.
2. Bir teklifi hüküm olarak sünnet ne demektir? Çeşitleriyle beraber örnek vererek açıklayınız.
3. Azimet ve ruhsat kavramlarını örnek vererek açıklayınız.
4. İcma nedir? Tanımlayarak icmanın çeşitlerini yazınız.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi meydana gelmesi insanın iradesi dışında olan ehliyet ârızalarından biri <u>değildir?</u>

A) Akıl hastalığı
B) Bayılma
C) Unutma
D) Cehalet
E) Bunama

2. Aşağıdaki fıkhi hüküm kaynaklarından hangisi yardımcı kaynak (fer'i delil) <u>değildir</u>?
A) İstihsan
B) İstishab
C) Sünnet
D) Örf
E) Mesalih-i mürsele

3. Aşağıdakilerden hangisi vadî hükümdür?

A) Müstehab
B) Mendub
C) Mekruh
D) Sünnet
E) Şart

4. Aşağıdakilerden hangisinin hükmü diğerlerinden <u>farklıdır?</u>
A) Kurban
B) Teravih namazı
C) Vitir namazı
D) Bayram namazı
E) Namazda Fatiha suresini okumak

5. Aşağıdakilerden hangisi kıyasın unsurlarından <u>değildir?</u>

A) Fer'in hükmü
B) Aslın hükmü
C) İllet
D) Fer'
E) Asıl

Ç. Aşağıda verilen bilgilerden doğru olanı "D", yanlış olanı ise "Y" ile işaretleyiniz.

(...) Eda ehliyeti kişi hayatta ve hür olduğu sürece devam eder.

(...) Dinin emir ve yasaklarından sorumlu olan kişiye mükel-

lef denir.

(...) Ezan okunması ve cemaatle namaz kılınması müekket sünnettir.

(...) Delilinin varlığında ve ifade ettiği manada kesinlik bulunan hükümlere vacip denir.

(...) Vaktinde yerine getirilmeyen farzların vakit çıktıktan sonra yapılmasına kaza denir.

D. Aşağıdaki boşlukları uygun ifadelerle doldurunuz.

(takriri, eda, istishab, istihsan, kavli, mani)

1. Sebebe hükmün bağlanmasına engel olan duruma .... denir.
2. Bir farzı belirlenen vakit içerisinde yerine getirmeye ....denir.
3. Başkasının yaptığı ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) de haberdar olduğu zaman onayladığı davranışlara ....sünnet olarak isimlendirilir.
4. ....müctehidin özel bir delile veya sebebe dayanarak genel kuraldan ayrılarak daha özel bir hükmü tercih etmesidir.
5. ....bir zamanda mevcut olan durumun, değiştiğine dair delil bulunmadıkça, hâlen varlığını koruduğuna hükmetmektir.

4. Ünite:
İBADÂT

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1- Cemaat, muktedî, münferid, müdrik, mesbük kavramlarını Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nden okuyunuz.
2- Gusletmeyi gerektiren durumlar hakkında ilmihâl kitaplarından bilgi edininiz.
3- Tevbe suresi 60. ayeti bulup zekât verilecek kişileri not ediniz.
4- Ramazan orucunun dışında oruç tutanlara rastladınız mı? Bu kişilerin tuttukları oruçları sorarak oruç çeşitlerini yazınız.
5- Orucun insan sağlığına olumlu etkilerini bir hekimden öğreniniz.
6- Harem, tavaf, vakfe, ihram kavramlarının anlamlarını öğreniniz.
7- Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebi hakkında ansiklopedilerden bilgi edininiz.
8- Kurban ibadetinin toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıları üzerinde büyüklerinizle konuşunuz.
9- Cihadın hangi yöntemlerle yapılabileceğini araştırınız.

1. Namaz

İNCELEYELİM

Sınıfınıza bir ilmihâl kitabı getirerek içinde hangi konuların yer aldığını inceleyiniz. Abdest ve namaza dair konuları gözden geçiriniz.

KONUŞALIM

Ezan olmasaydı toplumda ne gibi sorunlar oluşabilirdi? Sınıfta arkadaşlarınızla konuşunuz.

Sözlükte, dua, istiğfar, övgü anlamlarına gelen namaz, dinî bir **kavram** olarak, İslam'ın beş temel esasından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan bir ibadettir. Farsça bir kelime olan namaz Kur'an-ı Kerim'de "salât" kelimesi ile ifade edilmiştir. İçerisinde zikir, tesbih, dua, kıyam, rükû, secde gibi ibadetleri toplayan namaz ibadeti, amellerin Allah'a en sevimli olanıdır.

1.1. Ezan ve Kamet

Ezan kelimesi **sözlükte** "bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, ilan etmek" anlamlarına gelir. Dinî bir **terim** olarak ezan, farz namazlarının vaktinin girdiğini belli sözlerle ve özel bir şekilde ilan etmek, bildirmek demektir. Ezan okuyan kimseye **müezzin** denir.

Namaz Mekke döneminde farz kılınmakla birlikte, ezan hicretten sonra uygulamaya konulmuştur. Ezan hicri 1. yıldan itibaren okunmaya başlanmıştır. Medine'ye hicretten sonra, Mescid-i Nebî'nin inşası tamamlanıp düzenli bir şekilde cemaatle namaz kılınmaya başlanınca, Hz. Peygamber namaz vakitlerinin girdiğini duyurmak için ne yapabileceğini arkadaşlarıyla görüşmeye başlamıştır. Bu esnada Hz. Peygamber'e vahiyle, ayrıca sayıları yirmiye kadar ulaşan sahabiye rüyalarında bugünkü ezanın şekli öğretilmiştir. Hz. Bilal (r.a.) tarafından sabah namazında, yüksekçe bir evin damında okunarak uygulamaya konulmuştur.

Ezanın Metni

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ

اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ

حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ

حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ

لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ

Ezan Kur'an, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'andaki; **"Ey iman edenler, Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında..."**[1] Ayetindeki çağrıdan kasıt ezandır. Peygamberimiz *"İnsanlar ezan okumanın ve namazda ilk safta bulunmanın sevabını bilselerdi, sonra bunları yapabilmek için kur'a çekmek zorunda kalsalardı, mutlaka kur'a çekerlerdi."*[2] buyurmuştur.

İslam'ın en önemli şiarlarından sayılan ezanı ve kameti bir bölge halkının tamamen terk etmesi doğru değildir. Ezan, bir ülkede İslam varlığının sembolüdür. Bu yüzden dünyanın her yerinde Arapça okunur. Ezanla topluma hem na-

1 Cuma suresi, 9. ayet.
2 Buhari, Ezan, 9.

maz vakitleri bildirilmiş hem de İslam dininin en yüce esasları cihana ilan edilmiş olur.

Günde beş vakit ezan okunur.

Kamet, sözlükte "ayağa kalkmak, durmak, düzgün ve itidal üzere olmak" gibi anlamlara gelir. Dinî bir kavram olarak, farz namazlardan önce, namazın başladığını bildiren ve kametin lafızları aynen ezan gibi olup ilave olarak, "hayya ale'l-felâh" cümlesinden sonra, (قَدْ قَامَتِ الصَّلَوٰةُ) "Kad Kameti's-Salah" cümlesi eklenir. Ezan yavaş yavaş, kamet ise biraz daha seri bir şekilde okunur.

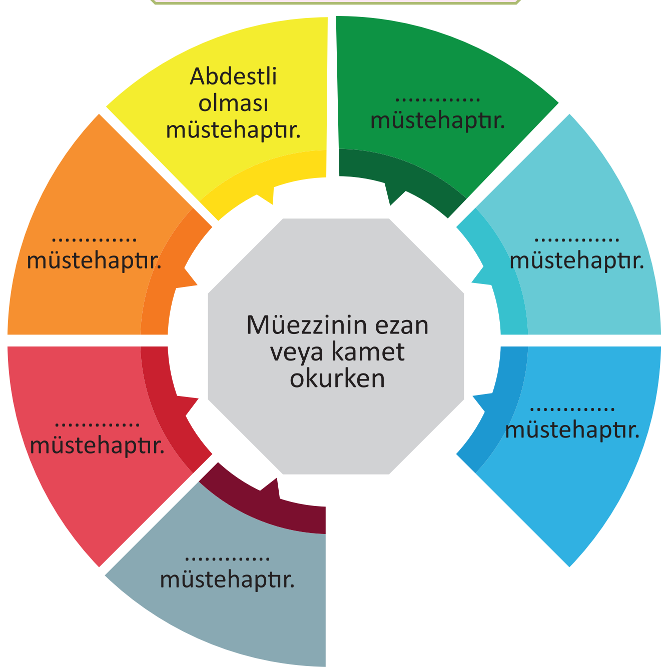
Kamet, tek başına veya cemaatle namaz kılarken namazın farzından hemen önce okunur. İster cemaatle, isterse tek başına kılınsın, her farz namazdan önce kamet getirmek sünnettir. Müezzin kamet getirdiği takdirde cemaatin ayrı ayrı kamet getirmesi gerekmez. Kaza namazlarında da kamet getirmek sünnettir.

Namaz vakitlerinde ezânı âdâbına uygun bir şekilde okumakla görevli kimse **müezzin** denir. Müezzinlik görevinin önemi ve faziletiyle ilgili olarak Peygamberimiz (s.a.v) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"Müezzinler kıyamet günü insanların en uzun boylu olanlarıdır."*[3] Bu yüzden Müslümanlar müezzinliğe özel bir önem vermişlerdir. Camiler için özel müezzinlik kadrosu da ihdas edilmiştir. Müezzinlerin ses güzelliği yanında, hafız olması, dini musiki bilgisi, fıkıh bilgisi gibi görevlerini icra ederken ihtiyaç duyacakları konularda yetkin olması da istenmiştir.

Müezzinin ezan okurken abdestli olması, yüksek yerde, ayakta ve kıbleye dönük bir şekilde yüksek sesle okuması, okurken şehadet parmaklarını kulak deliğine veya üstüne koyarak okuması, Hayye ale's-salâh derken yüzü sağa, Hayye ale'l-felâh derken sola çevirmesi, ezan bitimine kadar başka kelam konuşmaması, dikkatli, ihlâsla, doğru ve yavaş yavaş okuması müstehaptır.

Ezanı okuyanın kamet getirmesi, kamet getirirken de aynı şekilde kıbleye dönerek, ayakta, cemaatin duyacağı bir ses tonuyla ve ezana göre daha seri okuması müstehaptır. Hanefî mezhebine göre kamet lafızları da ezan lafızları gibi çift ama seri bir şekilde söylenir. (Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise ezan lafızları birer kez olup, "kad kameti's-salâh" sözü ve tekbirler çift söylenir.)

TAMAMLAYALIM

3 Müslim, Salat, 8.

Ezan ve kameti vaktinden önce okumak, ezan ve kamet okunurken konuşmak vb. davranışlar mekruh görülmüştür. Ezanı işiten kimselerin durup dinlemesi, konuşmayı kesmeleri ve ezana icabet etmesi müstehaptır. Peygamber aleyhisselam ezana icabet etmemizi öğütlemiştir.[4] Buna göre Müezzinin okuduğu cümleler aynen tekrar edilir. Ancak "Hayye ale's-salah" ve "Hayye ale'l-felâh" okunurken, "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh", sabah ezanında "es-salâtü hayrun mine'n-nevm" okunurken "sadakte ve berirte" denir. Birkaç camiden okunan ezanlardan sadece ilkine icabet edilir. İlim öğrenen ve öğretenler ile Kur'ân okuyanlar ezana icâbet etmeyebilirler. Bununla birlikte böyle kimselerin de ezanı dinlemesi daha efdâldir.

Ezan Duası

(اَللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَاماً مَحْمُودًا الَّذِى وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ).

"Ey şu eksiksiz davetin ve kılınacak namazın rabbi Allahım! Muhammed'e vesîleyi ve fazîleti ver. Onu, kendisine vaadettiğin makâm-ı mahmûda ulaştır, Muhakkak ki sen vaadinden dönmezsin." (Buhâri, Ezân, 8, Ebu Davud, Salât, 37.)

Ezan bitince Peygamberimize salât ve selam getirildikten sonra vesile duâsı okumalıdır. Çünkü Allah Rasûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: *"Ezânı duyduğunuz zaman siz de aynen (müezzinin) söylediklerini tekrar edin! Sonra bana salât ü selam getirin! Çünkü her kim bana bir kere salevât getirirse, Allah buna karşılık on salevât (rahmet) eder. Bunu tâkiben benim için vesîle isteyin. O (vesîle), cennette öyle bir derecedir ki, ancak Allah'ın kullarından birine verilir. İşte ben, o kul olmayı temennî ederim. Kim de benim için vesîle dilerse, ona artık şefâatim helal olur."*[5]

1.2. Namazın Farziyeti ve Önemi

İslam dininde namaz, imandan sonra üzerinde önemle durulan temel ibadetlerin başında yer alır. Namaz, akıllı ve ergenlik çağına girmiş her Müslüman'a farzdır. Namaz önceleri sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa ikişer rekât olarak kılınıyorken hicreten yaklaşık iki yıl önce miraçta beş vakit olarak kılınması emredilerek vakitleri ve rekâtları yeniden düzenlenmiştir.[6] Namazın farz oluşu bir ayette şöyle ifade edilmiştir:

"إِنَّ الصَّلاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا"

" ...Şüphesiz namaz müminlere vakitleri belli bir farzdır."[7]

Peygamberimiz de, "اَلصَّلاَةُ عِمَادُ الدِّينِ" *"Namaz dinin direğidir. "*[8] buyurarak namazın önemine dikkat çekmiştir.

"Kulun Rabbine en yakın olduğu yer secdedir..." (Müslim, Salât 215)

4 Müslim Salât, 12.
5 Müslim, Salât, 11
6 Buharî, Salat, 1.
7 Nisâ suresi, 103. ayet.
8 Tirmizî, İman, 8.

Namaz Allah'ın rızasını kazanmak için kılınır.

Namazda gözetilecek ilk amaç, Allah'ın emrini yerine getirerek onun rızasını kazanmaktır. Çünkü namaz, Allah'ın emri olduğu için yapılır. Allah'ın emrine itaat etmek, kulluğun gereğidir[9]. İnsanın yaratılış amacıdır. Namaz kılmanın asıl amacı Allah'ın rızasını kazanmaktır. Şu ayet bu durumu ifade etmektedir: **"De ki: Şüphesiz, benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi (olan) Allah içindir."**[10] Allah'ın rızâsı, ibadeti sadece Allah için yapmakla elde edilir. Namaz kılan mü'min aynı zamanda, ahirette cehennem azabından korunmayı ve cennete girmeyi de hedeflemiş olur. Bu gayeler dışında dünyevi menfaat elde etmek veya insanlara beğenilmek gibi amaçlarla ibadet yapmak, riya olup sevabını yok eder.

Yüce Allah gerçek manada huzur ve mutluluğa ulaşan mümin kullarının özelliklerini sayarken birinci sırada namaza yer verir. Kur'an'da Mü'minûn suresinin, 1 ve 2. ayetlerinde şöyle buyrulur: **"Gerçekten namazlarında huşu içinde olan müminler kurtuluşa ermiştir."** Huşu, Allah'ın yüceliği karşısında hissedilen büyük ve derin saygıdır. Bu duygu, namaz kılan kimseyi başka duygu ve düşüncelerden arındırarak sadece Allah'a bağlar.

Allah, insanı üstün özelliklerle belli bir amaç için yaratmıştır. Eğer insan yaratıcısı ile bağını koparırsa varlığının anlamını ve amacını kaybeder. Sevgili Peygamberimizin ifadesiyle namaz, insanın "Rabb'i ile konuşmasıdır."[11] Namaz kılan kimse bunu günde beş defa yapmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin."*[12] Namaz kılarak Rabb'imizi anmış, ona olan sevgimizi ve saygımızı dile getirmiş, aynı şekilde onun da sevgisini kazanmış oluruz. Allah, insanı en güzel şekilde yaratmış ve pek çok nimet vermiştir. İnsan bütün bu nimetler karşısında Rabb'ini anarak ona şükretmelidir. Namaz ibadeti Allah'a karşı yapılacak şükrün en kapsamlı ifadesidir. Kur'an'da bu husus şöyle dile getirilmiştir: **"…Beni anmak için namaz kıl."**[13]

Sahabe "Abdestte de israf olur mu?" diye sorduğunda, Peygamber "Evet, Akan bir nehirden abdest alsan bile." buyurmuştur." (İbn Mace, Taharet, 48)

Erkânına uygun şekilde namazı kılan, rükû ve secdeleri eksiksiz olarak yerine getiren kimseyi mağfiret edeceğine dair Allah'ın vaadi vardır. Peygamber Efendimiz bir gün yanındakilere şöyle bir soru sordu: *"Birinizin kapısının önünden bir ırmak geçse ve o kimse de orada günde beş kere yıkansa bedeninde hiç kir kalır mı?"* Onlar da *"Kalmaz."* diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz de şöyle buyurdu: *"İşte beş vakit namaz da bunun gibidir. Allah namaz sayesinde günahları siler ve temizler."*[14]

Namaz kılan insan, kendini Allah'a daha yakın hisseder, günah ve hatalardan uzaklaşır. Namaz, insanın duygu dünyasını

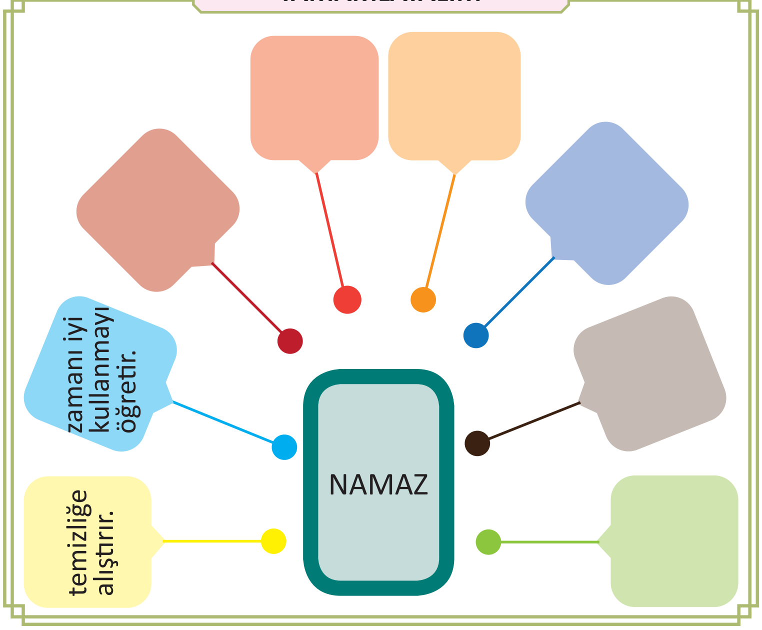
9 Zâriyat suresi, 56. ayet
10 En'am suresi, 162. ayet
11 bk. Buharî, Salat, 33.
12 Bakara suresi, 152. ayet.
13 Tâhâ suresi, 14. ayet.
14 Buharî, mevakît 6. Neseî, salat 7

zenginleştirir. Yüce Allah, **"Kendisini kötülüklerden arındıran, Rabb'inin adını anıp namaz kılan, mutluluğa ermiştir."**[15] buyurarak namazın önemini belirtmiştir. Sevgili Peygamberimiz de namazı gözümün nuru diyerek övmüş ve *"... Benim mutluluğum namazdadır."*[16] buyurmuştur.

Namaz, insana beden sağlığı kazandırır, temizliğe alıştırır. Namazdaki hareketler vücut adaleleri, kemik ve eklem bölgelerini kuvvetlendirir, yapılan belli egzersizler insanın dinç olmasını sağlar. Namaz, insanın daima temiz ve sağlıklı olmasını temin eder. Çünkü namaz kılan bir kimse abdest almak zorundadır, bu ise günde birkaç defa kirlenen organların temizlenmesi demektir. Ayrıca namazın sahih olabilmesi için; beden, elbise ve namaz kılınan yerin de temiz olması şarttır.

Namaz zamanı iyi kullanmayı öğretir. Zamanı doğru planlamak ve verimli şekilde kullanmak, hayatta birçok şeyi doğrudan etkiler. Özellikle başarılı olmak için zamanı doğru kullanmak şarttır. İbadetlerin yapılma zamanları, şekilleri, şartları Kur'an ve sünnetle tespit edilmiştir. Vakit namazları, her biri için belirlenmiş olan zamanlarda kılınır ve bunun dışına çıkılamaz. Beş vakit namazla zamanın akışını sık sık hatırlayan insanın, günlük işlerini planlaması daha kolay olur. Çünkü insan namazla zamanın değerini fark eder. Namazını kılan kimse, hem namazını hem de işlerini aksatmayacak şekilde davranır, dolayısıyla dünya ile ilgili işlerini de planlı ve programlı şekilde yürütür. Zamanı bilinçli kullandığı için de çalışmalarında verimliliği artar ve başarıyı yakalar.

TAMAMLAYALIM

Namazı terk etmek büyük günah sayılmıştır. Allah Teâlâ namazı terk edenleri bekleyen kötü durumu bize şu örnekle açıklamaktadır: **''Ashabu'l-yemin cennetlerdedir. Onlar suçlulara sorarlar: Sizi sakara (cehenneme) sürükleyen nedir? Suçlular şöyle cevap verirler: "Biz namaz kılanlardan değildik..."**[17] Başka bir ayet-i kerîmede gerçek mü'minlerin namazlarının hakkına riayet eden kimseler olduğu beyân buyurulur: **"Onlar namazlarını muhâfaza ederler."**[18]

Ebû Hureyre (r.a)'ın naklettiği bir hadiste şöyle buyurulur: *"Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey, farz namazdır. Eğer bu namazı tam*

15 A'lâ suresi, 14-15. ayetler.
16 Nesaî, İşretü'n- Nisâ, 1.
17 Müddessir suresi, 39-43. Ayetler.
18 Meâric suresi, 34. Ayet.

olarak yerine getirmişse ne güzel. Aksi hâlde şöyle denilir: "Bakın bakalım, bunun nafile namazı var mıdır? Eğer nafile namazları varsa, farzların eksiği bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır."[19]

Başka hadislerde bu husus şöyle açıklanmaktadır: *"Bilerek namazı terk eden kimseden Allah ve Resûlünün zimmeti (koruması) kalkar."*[20]

"Allah, kullarına beş vakit namazı farz kılmıştır. Küçümsemeden her kim bu namazları tam kılarsa, Allah ona kıyâmet gününde cennete koyacağına dâir kesin söz vermiştir. Kim de onları, hafife alarak eksik bir şekilde îfâ edip gelirse, Allah katında ona verilmiş bir söz olmaz. Dilerse onu azâblandırır, dilerse bağışlar."[21]

1.3. Namazla İlgili Hükümler

Namazın kişiye farz olmasının şartları, Müslüman olmak, buluğ çağına ulaşmak ve akıllı olmak üzere üç tanedir. Buna namazın **vücup şartları** denir.

Abdest, hükmi kirlilikten temizlenmenin yollarından biridir.

Namazın sahih ve eksiksiz bir şekilde kılınabilmesi için, bir takım farzları, vacipleri, sünnetleri ve âdâbı bulunmaktadır. Farzları yerine getirmemek namazın bozulmasına sebep olur. Vaciplerin terki ise, eğer unutma veya hata ile yapılırsa sehiv secdesi yapılması gerekir; bilerek terk edilmesi hâlinde namazın yeniden kılınması vacip olur. Sünnetlerinin ve âdâbının terk edilmesi ise, namazı bozmadığı gibi, sehiv secdesi veya kazası da gerekmez. Ancak bunların fazilet ve sevabını kaçırmış olur.

Namazın farzları on ikidir. Bunların altısı namazın dışında olup namaza başlamadan önce yapılması gerektiği için "namazın şartları" olarak isimlendirilir. Altısı da namazın içinde olup "namazın rükünleri" diye adlandırılır. Namazın geçerli olabilmesi için bu farzların yerine getirilmesi gerekir. Şafiî Mezhebinde bu on iki farza ilaveten namazın her rüknünde tuma'nine (ta'dîl-i erkân: bir süre beklemek) şartı aranır.

Namazın dışındaki farzlar (namazın şartları):

1. Hadesten Taharet; Hades hükmi kirlilik, hadesten taharet de bu kirlilikten temizlenmektir. Abdest ve gusül ile bu temizlik yapılmış olur.

Namaz kılmak için hükmî kirlilik denen "**hades**"ten yani abdestsizlik ve cünüplükten temizlik şarttır. İbadetlerin yapılmasına dinen engel oluşturan hades, küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılır.

19 Tirmizi, Salat 188.
20 İbn Hanbel, V, 238.
21 İbn-i Mâce, İkametü's-Salât 194.

Küçük Hades, *abdestsizlik hâlidir.* Abdesti bozan bir hâlin meydana gelmesiyle oluşur ve abdest almakla giderilir.

Büyük hades *ise gusül abdestinin olmamasıdır.* Cünüp olmakla ya da hayız veya nifas hâli ile meydana gelen hades olup gusül abdesti almakla giderilir.

Allah, namaz kılmak için abdest ve gerekli hâllerde guslü şart koşmuştur:

يَا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُ۫سِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِۜ وَاِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا...

Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: "Sizden biri abdest bozduğu zaman, abdest almadığı sürece Allah-u Teâlâ onun namazını kabul etmez" (Buhari, Vüdû 2)

"Ey iman edenler: Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerle birlikte ellerinizi, yıkayın. Başınızı meshedin. Bilek çıkıntılarıyla birlikte ayaklarınızı da yıkayın. Eğer cünüp iseniz iyice temizlenin..."[22]

Abdest, Gusül ve Teyemmüm

Abdest: Abdest; el, yüz ve ayakları ibadet maksadıyla yıkamak ve başa mesh etmektir. Abdest, Allah'ın emrini yerine getirme yönünden ibadet olduğu gibi maddi yönden de bir temizliktir. Abdest, insana sevap kazandırır, bazı günahların bağışlanmasına da vesile olur. Nitekim Peygamberimiz bu hususu şu hadislerinde ifade etmiştir: *''Kim, benim aldığım gibi abdest alırsa, geçmişte işlediği (küçük) günahları bağışlanır."*[23] ***"Hiç kimse yoktur ki güzelce abdest alsın, sonra namazı kılsın da o namaz ile bir sonraki namaz arasında işlemiş olduğu hataları bağışlanmış olmasın."***[24]

Abdest, namazın şartlarındandır.

Namaz kılmak, tilavet secdesi yapmak, Kâbe'yi tavaf etmek ve Mushafa dokunmak için abdest almak şarttır.

Abdestin farzları, Kur'an-ı Kerim'de Mâide suresi 6. ayette belirtilmektedir. Buna göre, abdestin dört farzı bulunmaktadır: Yüzü yıkamak, elleri ve kolları dirsekleriyle beraber yıkamak, başı meshetmek, ayakları aşık kemiğiyle birlikte yıkamak. Şafiî mezhebinde bu dördüne ilave olarak niyet ve tertip de abdestin farzların-

22 Mâide suresi, 6. Ayet.
23 Müslim, Taharet, 8.
24 Müslim, Taharet, 6.

dandır. Yıkanacak yerleri bir defa yıkamak farz, üç defa yıkamak ise sünnettir.

Abdestin sünnetlerinden bazıları şunlardır:	
Abdest almaya niyet etmek. Şafiî mezhebinde farzdır.	Yüzü, kolları ve ayakları üçer defa yıkamak,
Abdeste eûzü besmele ile başlamak,	Başın tamamını mesh etmek,
Elleri üç defa yıkamak,	Kulakları birer defa mesh etmek,
Ağza üç defa su vermek (mazmaza),	Organları yıkamada sıraya (tertibe) uymak, Şafiî mezhebinde ise farzdır.
Burna üç defa su çekmek (istinşak),	

Ayakları yıkamak abdestin farzlarından biridir.

Abdesti Bozan Şeyler	Abdesti Bozmayan Şeyler
İdrar veya dışkının vücuttan atılması; yellenmek.	Bir yaradan çıkan ancak etrafa yayılmayan sarı su veya kan.
Meni ve mezinin çıkması.	Elma gibi ısırılan bir şeyde görülen dişten gelen az bir kan belirtisi.
Kusmak.	Ağlamak, gözyaşı dökmek.
Tükürünce ağızdan tükürükten fazla kan gelmesi.	Parmak aralarındaki pişinti, mayasıl yaşlığı.
Vücudun herhangi bir yerinden çıkan kan, irin, sarı su gibi bir maddenin, çıktığı yerde kalmayıp az da olsa etrafına taşıp bulaşması.	Bilincini kaybetmeksizin oturduğu yerde uyuklamak. Şafiî mezhebine göre ön ve arka yoldan çıkmayan şeyler ve kusmak abdesti bozmaz.
Sarhoş olmak, aklı giderecek şekilde baygınlık geçirmek, çıldırmak, sara nöbeti geçirmek.	Namaz dışında gülmek.
Yatarak, yaslanarak, bir şeye dayanarak uyumak.	
Namazda iken yanındaki kimsenin duyacağı şekilde gülmek.	Şafiî mezhebine göre abdesti bozmaz.
Özür sahipleri için namaz vaktinin çıkmış olması,	
Şafiî mezhebinde nâmahremin tenine dokunmak da abdesti bozar.	

Özür Sahiplerinin Abdesti

Abdestini tutamayacak şekilde devamlı bir özrü bulunan kimseye özür sahibi denir.

Devamlı akan kan, çıkmasına engel olunamayan idrar, bir hastalık sebebiyle herhangi bir organdan gelen ve abdesti bozan necis akıntı, özür sayılan hâllerdendir.

- Özür sahibi olan kimse, her vakit namazı için ayrıca abdest alır. Bir abdestle iki vakit farz namazını kılamaz. Ancak, bir vakit içerisinde o vaktin farz namazını kılabildiği gibi kaza namazı ve nafile namazlar da kılabilir; Kur'an okuyabilir. (Şafiî mezhebinde olanlar her namaz için ayrı abdest alırlar.)
- Özürlünün abdesti vaktin çıkmasıyla bozulur. Meselâ; Özürlü, sabah namazı için abdest alsa güneşin doğmasıyla aldığı abdest bozulur. Bu nedenle özürlüler vakit girdiğinde abdest alırlar.

- Özür sahibinin abdesti, özür durumunun ortaya çıkmasına neden olan necasetin vücuttan çıkmasıyla veya elbiseye bulaşmasıyla bozulmaz.[25]
- Özür sahibi (müstehaza) olan kadına, hayız ve nifas hâlinde haram olan şeylerden hiçbirisi haram değildir.
- Özür durumu ilk ortaya çıktığında, namazı vaktin sonuna kadar geciktirerek kılmak müstehaptır. Özür durumunda bulunanlar, imamlık yapmamalıdırlar.

Gusül: Bütün bedeni gusül niyetiyle hiç kuru yer bırakmaksızın yıkamaktır. Gusül, bazı ibadetlerin yapılmasına engel oluşturan hâlleri ortadan kaldırması bakımından önemlidir. Cenab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de **"... Eğer cünüpseniz boy abdesti alın..."**[26] buyurmaktadır.

Hanefî mezhebine göre boy abdestinin üç farzı vardır: 1. Ağza bolca su verip boğaza kadar çalkalamak. 2. Burna su çekip içini iyice temizlemek. 3. Bütün bedeni, hiç kuru yer bırakmadan yıkamak.

Şafiî mezhebine göre niyet de farzdır. Vücuda bulaşan necaseti temizlemek şartır. Ağzı ve burnu temizlemek sünnettir. Çünkü Şafilere göre ağız ve burun vücudun iç kısmı kabul edilir.

Cünüp olma ve kadının hayız (âdet) hâlinin veya lohusalığının sona ermesi ile gusletmek farz olur. Cuma ve bayram namazları için gusül yapmak, hac ve umre için ihrama girmeden önce ve arefe günü vakfe için gusül yapmak ise sünnettir.

Cünüp, hayız ve nifas durumunda bulunan kimselere namaz kılmak, tilavet secdesi yapmak, camiye girmek, itikâf yapmak, Kâbe'yi tavaf etmek, Mushafa dokunmak, ayete el sürmek ve Kur'ân okumak haramdır. Âdet gören veya lohusa olan kadın bu maddelere ilave olarak oruç tutamaz, eşiyle cinsel yakınlıkta bulunamaz.

Cünüp olanın tıraş olması, saç, tırnak kesmesi mekruhtur. Hayızlı iken, bunlar mekruh değildir. Âdetli ve lohusa durumda iken kılınamayan namazlar kaza edilmez. Ancak tutulamayan Ramazan oruçlarının kaza edilmesi farzdır.

Âdâbına uygun bir şekilde şöyle gusül alınır: Gusle başlarken euzü besmele çekilir ve Allah rızası için gusletmeye, cenâbetten tahâretlenmeye niyet edilir. Eller ve avret bölgesi yıkanır, bedende necaset varsa temizlenir. Sonra abdest alınır. Ağza ve burna su verilir. Oruçlu olan kimse, boğazına suyun kaçmamasına dikkat eder. Abdest aldıktan sonra başa, sağ ve sol omuza su dökülüp her defasında beden ovulur. Saç diplerine su ulaştırmaya özen gösterilir. Kulakların içlerine, kapanmamış küpe deliklerine, gö-

25 Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s.69.
26 Mâide suresi, 6. ayet.

bek çukuruna ve bedenin diğer kısımlarına su ulaştırılır. Bedende kuru yer kalmamasına dikkat edilir. Suyu gereğinden fazla veya az kullanmak, guslederken konuşmak, dua etmek, bir özrü olmadığı hâlde başkasından yardım istemek gusülde mekruh olan davranışlardandır. Gusül almak, abdest yerine de geçer.

Teyemmüm: Hükmi temizlik su ile yapılır. Su ile temizlik imkânı olmadığında toprakla yapılır. Teyemmüm su bulunmadığı veya suyu kullanmaya imkân olmadığı zaman, hadesten temizlenmek niyetiyle toprakla veya toprak cinsinden temiz bir şeyle yüz ve kolları mesh etmeyi ifade eder. Rabbimiz Kur'anda teyemmümün farz olduğunu şu şekilde beyan etmiştir:

...وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا

"...Eğer hasta veya bir yolculuktaysanız yahut sizden biriniz ayak yolundan (tuvaletten) gelirse, yahut kadınlarınıza yaklaşıp da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla yüzlerinize ve ellerinize mesh edin (teyemmüm alın) Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır."[27]

Teyemmüm, temiz toprakla veya toprak cinsinden (kum, alçı, tuğla, mermer gibi) bir maddeyle yapılır. Toprak tozunun eseri üzerinde belli olan eşyalara vurularak da teyemmüm alınabilir. Şafiî mezhebine göre sadece toprakla yapılabilir.

Teyemmümü Mübah Kılan Hâller	**Teyemmümün Farzları** Teyemmümün farzı ikidir. Bunlar;
Abdest almak ya da gusletmek için yeterli miktarda suyun bulunmaması, mevcut olan su kullanıldığında susuz kalınacak olması.	1-Niyet etmek,
Suya ulaşılamaması.	2- Temiz toprakla yüzümüzü ve kollarımızı meshetmektir. Şafiî mezhebine göre bunlara ilave olarak tertip de farzdır.
Suyla abdest almanın veya gusletmenin sağlık açısından sakıncalı olması.	
Abdest veya gusül almaya gidildiğinde kılınacak olan cenaze namazına veya bayram namazına yetişilemeyecek olması.	
Burna üç defa su çekmek (istinşak),	

Mestler ve Sargılar Üzerine Mesh Etmek

Ayağı kaplayan, kendisiyle birlikte yürümek mümkün olan deriden yapılmış giyeceklere mest denir. Mestin, bir organın ya da yara ve benzeri şeyler üzerindeki sargının ıslak elle sıvazlanmasına da mesh denmektedir.

27 Nisa suresi, 43. ayet.

Dinimiz, meşakkat (edâ etmede güçlük) söz konusu olduğunda ibadetlerin yapılmasında kolaylıklar sağlamıştır. Su bulunmadığı ya da bulunup da kullanılamadığı zaman teyemmüm yapılması; mestler ve sargılar üzerine mesh edilmesi dinimizin sağladığı kolaylıklardandır. Mest üzerine mesh yapılabilmesi için önce abdest alınır, sonra bu abdest bozulmadan mestler giyilir.

Mestler abdestte ayağın yıkanması gereken bölümü örtmeli, ayağın küçük parmağı ölçüsü ile üç parmak yan yana sığacak kadar delik ve yırtık bulunmamalıdır.

Bir mestin müddeti, mukîm olanlar (memleketlerinde veya ikamet vatanlarında oturanlar) için bir gün bir gece, yani 24 saattir. Seferî olanlar için ise üç gün üç gece, yani 72 saattir.

Sargı Üzerine Mesh

Abdest veya gusül âzaları üzerinde sargı, alçı veya bandaj varsa ve bu sargıyı açıp altını yıkamak da mahzurlu ise, sargının üzerine meshedilir.

- Sargıların, kişi abdestli iken sarılmış olması şart değildir.
- Sargı üzerine bir defa mesh etmek yeterlidir.
- Açıkta olan yaraya, yanığa, rahatsız olan göz gibi bir organa meshetmek zarar verecekse o takdirde mesh de terk edilebilir.
- Kan veya cerahat sargının üzerine çıkarsa, abdest bozulur.
- Sargı açılıp yara kontrol edildikten sonra tekrar kapatılsa mesh bozulmaz. Ancak yara iyileştiği için sargı yerinden düşse mesh bozulur ve abdest almak icap eder.

Üzerine mesh yapılan sargı için, belli bir müddet yoktur. Yaranın iyileşmesine ya da sudan zarar görmeyecek hâle gelmesine kadar meshe devam edilebilir.

2. Necasetten Taharet: Necaset, hakiki ve maddi pislik, kirlilik demektir. Vücut, elbise ve çevredeki necis maddelerin tamamen temizlenmesi arzu edilen bir şeydir. Namaz kılacak kişinin, bedeninde, üzerindeki elbisede ve namaz kılacağı yerde, namaza engel olacak kadar pislik varsa temizlemesi gerekir.

Fakat bu her zaman mümkün olmayabilir. Bu durumda vücudumuzda, elbisemizde veya namaz kıldığımız yerde bir miktar necaset bulunması hâlinde namazın geçerli olup olmayacağı bu necasetin çeşidine ve miktarına bağlı olarak farklılık gösterir.

Buna göre namaza engel olması bakımından necaset iki kısma ayrılır:

1-Necaseti Galiza: Pis olduklarına dair kesin delil bulunan necasetlerdir. Bu pisliklerden katı durumda olan necasetlerin karpuz çekirdeğinden büyük bir yeri kaplaması (1 dirhem yani yaklaşık 3 gr bulunması), akıcı ve sıvı durumda olanların ise el ayası dediğimiz avuç içinden fazla bir sahayı kaplaması (yaklaşık 12 cm² olması) hâlinde namaz sahih olmaz. Namaz kılabilmek için bu miktara ulaşan pislikleri temizlemek farzdır. Bu tür necasetler şunlardır:

a. İnsan vücudundan çıkan kan, idrar, dışkı,
b. Bütün hayvanların akan kanları,
c. Eti yenmeyen hayvanların idrar ve dışkıları,
d. Tavuk, ördek ve kaz gibi kümes hayvanlarının pisliği,
e. Leş ve alkollü içkiler.

Namaz kılınan yer ve namaz kılan kişinin elbiseleri temiz olmalıdır.

2-Necaseti Hafife: Pis olduklarına dair kesin delil bulunmayan necasetlerdir. Pis olduklarına dair kesin delil bulunmayan-necasetlerdir. Hafif necaset bir organın 1/4'ünü kaplayacak kadar olursa namaza engel olur. Bu miktardan az olan necasetler namaza engel değildir. Bu tür necasetler şunlardır:

a. İğne ucu miktarındaki idrar serpintileri,
b. Yollardan sıçrayan çamur içindeki görülmeyen pislikler,
c. Kedi gibi hayvanların salyaları,
d. Güvercin ve serçe gibi eti yenen ve havada pisleyen kuşların tersleri,

Büyük ve küçük hacetini yaptıktan sonra avret yerlerini temizlemeye **istincâ** denir. İdrar sızıntısının tamamen kesilmesini beklemeye **istibrâ** denir. Biraz yürümek, öksürmek gibi hareketlerle istibrâ yapılabilir. İstincâ ve istibrâda temizlik zorunlu olmadıkça sol el ile yapılmalıdır.

Sıçrayan çamur namaza engel değildir.

3. Setr-i avret: Namaz kılacak kişinin vücudunda örtünmesi gereken yerleri örtmesi demektir. Erkeklerin göbek deliği ile diz kapağı arasını örtecek şekilde kıyafet giymesi farzdır. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: ***"Erkeğin avret yeri, göbeği ile diz kapağı arasıdır."***[28] Hanefîler erkekler için diz kapağını da avret sayarlar. Namazda omuzları da örtecek şekilde üst kıyafet giyilmesi sünnettir. Kadınlarda yüz ve ellerden başka (Hanefîlerde bir görüşe göre yüz, eller ve ayaklardan başka) vücudun her tarafının örtünmesi farzdır.

Namaz kılarken avret yerinin açılması ve bir rükün eda edecek kadar bir süre açık kalması namazı bozar. Namazın bozulması için avret yeri olan bir uzvun (organın) en az dörtte birinin açılması gerekir. Kolun ¼'i, bacağın ¼'i, başın ¼'i gibi. Bir organın dörtte birinden daha azı açılırsa bu açılan yerin miktarına göre

28 Ahmed b. Hanbel, II, 187

Namaz kılarken erkeklerin göbekle diz kapağı arasını örtmeleri farzdır.

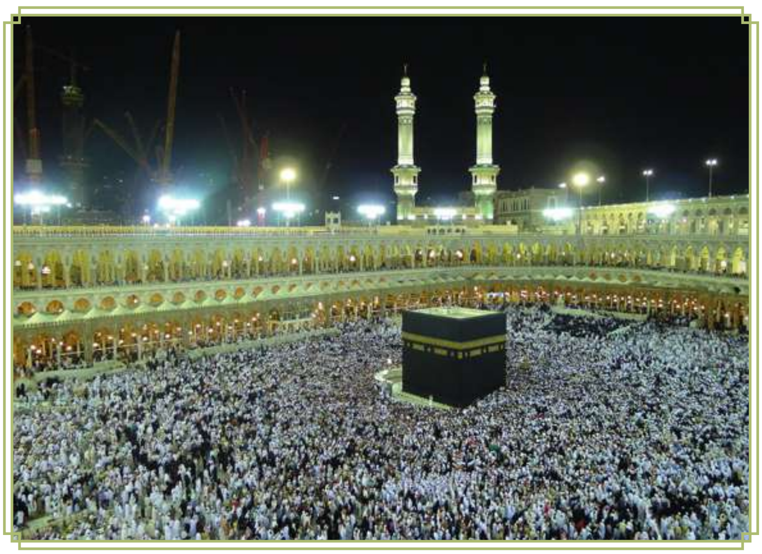
tenzihen mekruhtan tahrimen mekruha doğru değişir. Bu günah olmakla birlikte namaz fıkhen geçerlidir.

4. İstikbal-i Kıble: Namazda kıbleye yönelmek şarttır. Kıblemiz, Mekke'de bulunan Kâbe'dir. Kâbe'den uzakta olan kişi ise Kâbe'nin bulunduğu tarafa yönelir, yönünü o tarafa çevirir. Kıbleyi bilmeyenin sorması gerekir. İsabet etmezse namazı iade eder. Kâbe'nin bulunduğu noktadan 45 derece sağa ve sola sapmalar kıbleden sapma sayılmaz. Kendi araştırmalarıyla kıbleyi bulan, fakat isabet etmediği anlaşılan kimse namazını iade etmez. Namaz esnasında bilirse namazını bozmadan kıbleye yönelir.

5. Vakit: Farz namazlar için vakit şarttır. Namazları kendi vakitleri içinde kılmak şarttır. Vakti girmeden önce bir namazı kılmak geçersiz olduğu gibi, meşrû bir özür olmaksızın namazı vaktinden sonraya bırakmak da büyük günahtır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulur: **"Şüphesiz namaz, müminler üzerine belirli vakitlerde farz kılınmıştır."**[29] Namazı, vakti girince geciktirmeden kılmak daha faziletlidir.

Beş vakit namazın vakitleri;

Sabah namazının vakti: Fecr-i sadık denilen ikinci fecrin başlangıcından güneşin doğmasına kadar olan süredir.

Namazda kıble, Mekke'de bulunan Kâbe'dir.

Öğle ve Cuma Namazının Vakti: Güneşin günorta noktasından, batıya doğru kaydığı andan başlar, herşeyin gölgesinin iki misli olana kadar devam eder.

İkindi Namazı Vakti: Öğle namazı vaktinin çıkışı ile girer ve güneşin batışı ile biter. İkindi namazını güneş batarken kerehat vaktinde kılmak ise mekruhtur.

Akşam namazının vakti: Güneşin batmasıyla başlar, güneşin battığı tarafta görülen kızıllık kaybolana kadar devam eder.

Yatsı Namazının Vakti: Akşam namaz vaktinin çıkmasıyla başlar, ikinci fecrin doğuşuna (imsak) kadar sürer. Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmek müstahabdır. Gecenin yarısına kadar geciktirilmesi ise mubahtır. İkinci fecrin biraz öncesine kadar geciktirmek, bir özür olmadıkça, mekruhtur.[30]

29 Nisa suresi, 103. Ayet.
30 Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük İslam İlmihali, s.114.

Vitir Namazının Vakti: Yatsı namazından sonradır ve sabah namazının vaktine kadar devam eder. Bu namazı geceleyin, teheccüd ve Ramazan'da teravih namazından sonra en son namaz olarak fecre kadar geciktirmek evladır.

Teravih Namazının Vakti: Ramazan ayına mahsus olup, yatsı namazı kılındıktan sonra başlar ve sabah namazı vaktine kadar devam eder. Teravih namazı hem vitirden önce hem de vitirden sonra kılınabilir, fakat âdet olan, teravihi önce kılıp vitri sonra kılmaktır.

Bayram Namazının Vakti: Güneşin bir veya iki mızrak boyu yükselmesinden sonra (zaman olarak güneşin doğuşundan 45 dakika sonra) başlar, güneşin tam ortada olduğu istiva vaktine kadar devam eder.

Mekruh Vakitler: Hadis-i şerifte şöyle buyurulur: *"Üç vakit vardır ki, Rasûlullah bize, bu vakitlerde namaz kılmamızı ve ölülerimizi defnetmemizi yasakladı: Güneş doğduğu zaman yükselinceye kadar, güneş tepe noktasına geldiği zaman zevaline kadar, güneş batmaya meylettiği zaman."*[31] Buna göre:

Güneşin batma zamanına gurûp denir.

1. Güneşin doğmasından itibaren takriben kırkbeş dakikalık zaman,
2. Güneş öğle tepe noktasındayken (vakt-i istiva),
3. Güneşin batma zamanı (gurûb). Gurûb vakti, Güneşin sararıp veya kızarıp artık gözleri kırpıştırmadan rahatlıkla bakılacak hâle geldiği vakittir. Bu vakitte sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir.

BİLGİ KUTUSU

Bu vakitlerin dışında nafile namazların kılınmasının mekruh olduğu zamanlar vardır:

- Sabah namazının vaktinde (İkinci fecrin doğmasından güneşin doğacağı zamana kadar olan süre içinde), sabah namazının sünneti dışında nafile namaz kılmak mekruhtur.
- Sabah namazının farzından sonra güneş doğuncaya kadar herhangi bir nafile namaz kılmak mekruhtur.
- İkindi namazını kıldıktan sonra, güneş batıncaya kadar nafile namaz kılmak mekruhtur
- Akşam namazının farzından önce nafile namaz kılmak mekruhtur.
- Farz namaza durulmak üzere kamet getirilirken, nafile namaz kılmakla meşgul olmak mekruhtur. (sabah namazı hariç)
- Farz namazı kılmak için vakit daraldığı zaman.
- Cuma ve bayram namazında imam hutbe okurken nafile namaz kılmak mekruhtur.
- Hac'da Arafatta, imam hutbe okurken nafile namaz kılmak mekruhtur.
- Bayram namazlarından önce ve sonra camide nafile namaz kılmak mekruhtur.
- Arafat ve Müzdelife'de, birleştirilerek kılınan öğle ile ikindi ve akşamla yatsı namazı arasında nafile namaz kılınmaz.
- Abdesti sıkışmış iken nafile namaz kılmak mekruhtur.
- Kişiye sevdiği bir yemek getirildiği zaman nafile namaz kılması mekruhtur

31 Müslim Müsifirîn 293

Not: (Şâfiilere göre kaza namazları her vakit kılınabilir.)Tahrimen mekruh vakitler için söz konusu olan bu süreler Türkiye için söz konusu olup, güneş ışığının geliş açısına bağlı olarak ekvatora doğru yaklaşıldıkça 20 dakikaya kadar düşebilir.

İkindi namazının farzı, zaruri bir iş çıktığı için vaktinde kılınamamış ise gün batımına kadar kılınabilir. Ancak ikindiyi geciktirmek iyi değildir. Rasülullah –*sallallahü aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: "Bu vakitte kılınan namaz münafıkların namazıdır. Münâfık oturup güneşi bekler. Güneş, batmaya yüz tuttuğu zaman, çabuk olarak ikindiyi dört rekât kılar, Allah'ı çok az anar"*[32]

6. Niyet: Kalbin birşeye karar vermesidir. Hangi namazı kılacağını bilmek ve bu ibadeti Allah için yapmayı kalben dilemektir. Niyetin kalp ile yapılması esas olup; dil ile söylenmesi müstehaptır. Tekbirden sonra niyet yapılamaz. Niyetin tekbire yakın olması evlâdır. Tekbirle niyet arasında yemek, içmek, konuşmak gibi namaza uymayan bir bir şeyin girmemesi lazımdır. Cemaatle namaz kılan kimsenin "uydum imama" demeyi ihmal etmemesi gerekir. Geleneksel olarak kadınların cemaate katılması aslî değil ârızî bir durum olduğu için, arkada kadınların da bulunduğu bir cemaate imamlık yapacak kişinin, "Ene imâmun limen tebianî" (Ben, bana uyanlara imamım) diye niyet etmesi gerekir. İmamlık yapan kimsenin bu niyeti ihmal etmemesi gerekir.

Namazın Rükünleri:

1. İftitah Tekbiri: Niyetten hemen sonra "Allahu ekber" diyerek namaza başlamaktır.

2. Kıyam: Ayakta durmak demektir. Gücü yetenin farz veya vacip namazlarda başlangıç tekbiri ve her rekâtta Kur'an'dan okunması gerekli olan en az miktarı okuyacak kadar bir süre ayakta durması farzdır. Ayette **"…Huşû ile Allah'ın huzurunda kıyama durun."**[33] Ayakta durmaya gücü yetmeyen oturarak veya

LİSTELEYELİM

Namazın kılınmasının mekruh olduğu zamanları kısaca listeleyiniz.

- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………
- ……………………………………………………………………………………

32 İ. Malik, Muvatta', Kur'ân, 46.
33 Bakara suresi 238. ayet.

ima ile kılar namaz esnasında rahatsızlanan namazını oturarak tamamlayabilir.

3. Kıraat: Kur'ân okumak demektir. Kur'ân namazda ayakta kıyam hâlindeyken okunur.

Namazda kıyam, Kur'an-ı Kerim'den kıraatın yapıldığı rükundür.

Namazda kıraatın farz olan miktarı, üç ayet veya böyle üç ayet miktarı uzun bir ayettir. Nafile, vitir ve iki rekâtlı farz namazların her rekâtında kıraat farzdır. Üç ve dört rekatlı farz namazların her hangi iki rekâtında kıraat farzdır. İlk iki rekâtda okumak ise vaciptir.

Fatiha ve diğer sureleri, namazda dili kıpırdatmadan ve ses çıkartmadan zihinden tekrarlayarak okuma (kıraat) sayılmaz, yani böyle yapmakla namazın rüknü olan kıraat yerine getirilmiş olmaz. Kişinin kendi duyabileceği bir sesle, fısıldar gibi, harfleri yerlerinden çıkartarak ve eğer yanında başkaları varsa onları namazda rahatsız etmeyecek bir şekilde okuması gerekir.

Hanefî mezhebine göre imama tabi olan kişinin kıraat rüknünü yerine getirmek için sure veye ayet okuma yükümlülüğü yoktur. Diğer üç mezhepte ise asgari her rekâtta Fatiha okunur. Bu mezheplerde kıraat, imam tek başına kılan ve cemaat için de geçerlidir. İmama uyan da Fatiha ve zammı süreyi okur. (Şâfiilerde cehri namazlarda sadece Fatihayı okur). Şâfiii mezhebine göre Fatiha suresinden bir ayet olduğu için besmelenin okunması da kıraatın bir parçası olup namazın farzlarındandır.

Zelletü'l Kari (Okuyuş Hatası): Namazda kıraatı ifâ ederken Kur'ân'ın bir kelimesini dahi anlamı bozacak şekilde kasden değiştirilmesi hâlinde namaz bozulur. Kasıtsız olduğunda lafız Kur'ân lafızlarından değilse yine namaz bozulur. Fahiş hata yapsa, dönüp düzgün şekilde okursa namaz caiz olur. Şâfiii ve Hanbelîlere göre Fatiha dışındaki okuyuşlarda kasıtlı olmamak şartıyla meydana gelen hata sebebiyle namaz bozulmaz.

4. Rukû: Kıyamdan sonra elleri dizlere koyarak eğilmek ve **"sübhane rabbiyel azim"** diyecek kadar hareketsiz olarak durmaktır. Sırt ve baş düz bir şekilde bir süre beklemek, rukudan doğrulup secdeye varmadan önce bir süre kıyam vaziyetinde beklemek tadili erkanın bir parçası olduğundan Hanefîlere göre vacib, diğer mezheplere göre farzdır.

5. Secde: İtaat, eğilmek anlamlarına gelir. Hadis-i şerifte **"Secde, kulun Rabb'ine en yakın olduğu andır."**[34] buyurulmak-

34 Müslim, Salat, 215.

tadır. Peygamberimiz secdenin nasıl yapılacağıyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: **"Yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Bunlar; alın, iki el, iki diz ve iki ayağın parmak uçlarıdır."**[35] Rükûdan sonra secdeye gidip **"subhane rabbiye'l-a'lâ"** diyecek kadar durmak farzdır.

Namazda secde yaparken alın ile burnu yere koymak gereklidir.

6. Ka'de-i Ahîre (Son Oturuş): Namazın sonunda "Tahiyyat duasını" okuyacak kadar bir süre (teşehhüd miktarı) oturup beklemek namazın farzlarındandır.

Ta'dîl-i erkân: Rükunları düzgün, yerli yerinde ve düzenli yapmak, hareketlerde tam bir sükûnet sağlamaktır. Özellikle rükuda, rükudan doğrulmada, secdede ve iki secde arasındaki oturuşta söz konusu olur. Bunlar Hanefîlerde kuvvetli görüşe göre vaciptir. Diğer mezheplerde farzdır. İmam Ebû Yusuf ile Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ta'dîl-i erkân farzdır.

Namazın vacipleri ve sünnetleri
Namazın Vacipleri:

1. Namaza "Allahu Ekber" sözü ile başlamak.
2. Fatiha suresini her rekâtta okumak. Şafiî mezhebine göre farzdır.
3. Farz namazların ilk iki rekâtında, vitir ve nafile namazların her rekâtında Fatihadan sonra en az bir satır uzunluğunda sure veya ayet okumak. Fatiha'yı bu sure veya ayetlerden önce okumak.
4. Cemaatle kılınan namazlarda imamın sabah, akşam, yatsı, cuma ve bayram namazlarının birinci ve ikinci rekâtlarında, teravih namazı ile Ramazan'da teravihten sonra kılınan vitir namazının her rekâtında Fatiha ve sureyi açıktan okuması, öğle ve ikindi namazlarının bütün rekâtlarıyla, akşam namazının üçüncü, yatsı namazının son iki rekâtında kıraati gizli okuması. Cemaatin kıraat yapmaması. Münferid namaz kılanın gündüz kılacağı namazlarda kıraati gizli okuması.
5. Ta'dîl-i erkâna riayet etmek. Ta'dîl-i erkân, namazın rükünlerini yaparken hareketlerde tam bir sükûnet sağlamaktır. Mesela; rukûdan kıyama doğrulurken vücut dimdik bir hâle gelmeli, sükûnet bulmalı, en az bir kere; "Sübhânellâhi'l-azıym" diyecek kadar ayakta durup daha sonra secdeye varmalı iki secde arasında da bu şekilde durmalıdır. İmam Ebû Yusuf ile Şafiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ta'dîl-i erkân farzdır.

35 Buharî, Ezan, 133-134

6. İki secdeyi birbiri ardınca yapmak ve secdede alın ile beraber burnu da yere koymak.
7. Secde ayeti okursa namaz içinde secde etmek. Namazda secde ayeti okuduktan sonra aynı rekâtte kıraate devam edilecekse hemen direkt secdeye gidilir, tekrar ayağa kalkılarak kalan yerden kıraat tamamlanır. Secde ayeti kıraatin sonunda okunursa ayıca secde yapmaya gerek yoktur.
8. Oturuşlarda ettehıyyêtü duâsını okumak.
9. Birinci oturuşta teşehhüd miktarı yani ettehıyyetü okuyacak kadar beklemek. Üç veya dört rekâtli namazlarda birinci oturuşta ettehıyyêtü duâsını okuduktan sonra gecikmeden üçüncü rekâte kalkmak.
10. Namazın sonunda selam vermek.
11. Namazda yanılırsa sehiv secdesi yapmak.
12. Vitir namazında intikal (Kunut) tekbiri almak ve Kunut-duâsını okumak.
13. Bayram namazlarına özel ilave tekbirleri almak

Namazın vaciplerini kasten terk etmek namazı bozar. Fakat unutarak terk etmek veya geciktirmek "sehiv secdesi" (yanılma secdesi) yapmayı gerektirir.

"Namazın vaciplerini kasten terk etmek namazı bozar. Fakat unutarak terk etmek veya geciktrmek "sehiv secdesi" (yanılma secdesi) yapmayı gerektirir."

Namazın sünnetleri:

1. Beş vakit namaz ve Cuma namazı için ezan ve kamet getirmek.
2. Tekbirlerde erkekler için ellerin kulak memesine, kadınlar için ise omuz hizasına kadar kaldırılması (Şafiîlerde erkeklerin ellerini omuz hizasına kaldırması yeterlidir); eller kaldırılırken parmakların tabiî olarak açılması; bu durumda ellerin içinin veya yanının kıbleye çevrilmesi.
3. Cemaatin tekbirinin imamın tekbirine yakın olması.
4. Erkeklerin sağ elin baş ve serçe parmaklarıyla sol bileği kavrayarak diğer parmakları sol el bileği üzerine koyup göbek hizasında bağlaması; kadınların ise sağ eli solun üzerine koyarak göğüs üzerinde tutmaları.
5. Fatihanın sonunda hafif sesle âmin demek. Cehrî namaz kılınırken "Sübhâneke", "Eûzü-Besmele" ve "âmîn"i içinden okumak.
6. Sabah ve öğle namazlarında Fatiha'dan sonra uzunca, akşam namazında ise kısa sure okumak.
7. Rukûya varırken "Allahu ekber" demek.
8. Rükûda erkeklerin açık parmaklarla dizleri kavraması; kadınların ise bitiştirmeleri.
9. Rükû ve secdede okunan duaları en az üçer kere söylemek.
10. Rükûda erkeklerin dizlerini kırmadan sırtları düz olacak şekilde inciklerini dik tutmaları; kadınların ise dizlerini hafifçe kırarak sırtlarının yukarıya doğru hafif meyilli bulunması.

Erkekler secdede iken dikkat etmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır.

11. Kavme yapmak yani rükudan sonra doğrulmak, imamın rükûdan kalkarken "semiallahü limen hamideh" sözünü, tekbirleri, namaz sonunda selamı açıktan söylemesi, rükûdan kalkarken cemaatın "Rabbenâ ve leke'l-hamd" sözlerini gizlice söylemeleri; tekbirleri ve selamı gizlice edâ etmeleri.
12. Secdeye giderken sırasıyla dizleri, elleri, yüzü yere koymak, kalkarken de sırasıyla yüzü, elleri ve dizleri yerden kaldırmak.
13. Secdelerde yüzünü iki elleri arasına almak, elleri yüzün hizasında bulundurmak, ellerin dört parmağını birbirine bitiştirmek, eli kıbleye çevirmek ve yere yapıştırmak.
14. Erkeklerin secdede karnını uyluklarından, dirseklerini yanlarından ve kollarını yerden uzak tutması. Kadınların ise kollarını yerde ve vücuduna yakın tutması.
15. Celse yapmak. (İki secde arasında oturmak.)
16. Kâde'de erkeklerin iftiraş oturuşu yapması (sağ ayaklarını dikip parmakları kıbleye döndürerek, sol ayak üzerine oturması), kadınların ise teverrük oturuşu yapması (her iki ayağını sağa yatırıp parmak uçlarını kıble istikâmetine çevirerek kalçaları üzerine oturmaları).
17. Kâde'lerde ellerin kıbleye karşı konularak dizlerin üzerinde tutulması.
18. Teşehhüdlerde "Lâ ilâhe" denilirken sağ elin şehadet parmağının kaldırılması, "illallah" derken indirilmesi.
19. Farzların, vitrin, müekked sünnetlerin son kâdelerinde, gayrı müekked sünnetler ile nafile namazların her kâdesinde Tahiyyat'tan sonra Salli ve Barik dualarını okumak; bundan sonra da "Rabbena" veya benzeri bir duayı okumak.
20. Selam verirken başını evvela sağa sonra sola çevirmek. Selamda "Esselêmüaleyküm ve rahmetüllâh" demek.
21. Namazda yerine göre sütre kullanmak.

Tahiyyat Duası

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ. اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِىُّ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ. اَلسَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ. اَشْهَدُ اَنْ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ .

"Bütün (mübarek olan) tâzimler, övgüler, mülkler, kavlî, bedenî ve mali ibadetler Allah'a mahsustur. Ey Nebî! Sana selam olsun, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Selam bize ve Allah'ın sâlih kullarına olsun. Kesin olarak bilir ve yemin ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehâdet ederim ki Hz. Muhammed Allah'ın kulu ve resûlüdür."

(Buhârî, Ezân, 148, 150; Müslim, Salât, 55)

Namazın sünnetlerine uymakla namaz tamamlanmış olur. Bunların terki namaz sevabının azalmasına sebep olur.

Namazda, huzur, sükûnet ve haşyet içinde bulunmak, güzel bir kıyafetle namaz kılmak, kıyamda secde yerine; rükû'da ayakların ucuna; secdede burnun ucuna; oturuşlarda kucağa ve selamda da sağ ve sol omuz başlarına bakmak, ilk rekâtte okunan kıraatin ikinci rekâtten fazla olması, kavme durumunda elleri yana salmak, secdeden kalkarken elleriyle yere dayanmadan kalkmak, namazda esnemeyi gidermeye çalışmak müstehaptır.

Sünnetlere ve müstehaplara riayet edildiğinde namaz, Peygamber *-aleyhisselam-'ın tarif ettiği gibi kılınmış olur. Farzları, sünnet ve müstehaplarıyle* destekleme hâlinde namaz, mükemmel bir ibadet hâlini alır.

Namazda Mekruh Olan Davranışlar:

1. Namazı uygun olmayan bir yerde kılmak mekruhtur. Namazı yol üzerinde, hamam içinde, mezarlıkta (namaz için ayrılan yer hariç) hayvan kesilen yerde, sahibinin rızası olmayan yerde kılmak, ateşe karşı namaz kılmak, bir canlının resmi üzerine secde etmek ve önünde canlı resim bulunduğu hâlde namaz kılmak mekruhtur.
2. Başkasının yanına çıkamayacağı bir elbise ile namaz kılmak mekruhtur.
3. Sünnetlerine dikkat edilmeden kılınan namazlar mekruhtur.
4. Namazın şekil şartlarına dikkat etmemek mekruhtur. Mesela bir yere dayanarak namaz kılmak, erkeklerin secdede kolları yere koyması gibi namazın şekil şartlarına uymayan davranışlar mekruh sayılmıştır.
5. Namazda huşûyu azaltan düşünce ve hareketler mekruhtur. Tuvalet için sıkıştığı sırada, sofra hazırken namaz kılmak, namazda beden veya elbise ile oynamak, boynunu çevirerek bakmak, gözlerini yukarıya dikmek, gözleri yummak, işaretle selam almak, secde yerini düzeltmek, kıl koparmak, esnemek mekruhtur.
6. Kıraatin sıralamasında hata yapmak mekruhtur: İkinci rekâtta, birinci rekâtta okuduğu sure veya ayetten, Kur'an'daki sıraya göre bir önceki sure veya ayeti okumak, İkinci rekâtta, birinci rekâtta okuduğu surenin arkasındaki sureyi atlayarak okumak mekruhtur. (Fakat iki veya daha fazla sure atlamak mekruh değildir) İkinci rekâtı, birinciden üç veya daha fazla ayet okuyarak uzatmak, kıraati nafile namazların her çeşidinin ikinci rekâtında, vitir namazının da ikinci rekâtında birinci rekâtlardan daha uzun tutmak mekruhtur. Farz namazlarda ezberinde başka sure varken bir sureyi bilerek iki rekâtta da okumak mekruhtur.
7. Namazı insanların önünden geçebileceği bir yerde kılmak, önünden geçilmesi muhtemel hâllerde de sütre kullanmamak mekruhtur.
8. Saf arasında yer varken münferit namaza durmak mekruhtur.

Secdede ayağı yerden kaldırmak namazı bozan durumlardan biridir.

Namazı Bozan Durumlar:

İbadetlerin yerine getirilmesinde bilinçli olmak ve ciddiyet önemlidir. Namaz içerisinde yapılan bazı davranışlar veya isteğimiz dışında gerçekleşen bazı durumlar namazı bozar. Bozulan namazın yeniden kılınması gerekir. Bu nedenle namazı bozacak davranışlardan kaçınmalıyız. Namazı bozan davranışlar şunlardır:

1. Namazın farzlarında bir eksikliğin ortaya çıkması namazı bozar. Namazda abdestin bozulması, üzerinde namaza mâni bir pislik bulunmak, örtünmesi gereken yerin üç tesbih miktarı açık kalması, sabah namazını kılarken güneşin doğması, kıbleden göğsü çevirmek gibi. Namaz esnâsında özürlerin ortadan kalkması ile de namaz bozulur. Teyemmümle namaz kılanın suyu görmesi, mesh müddetinin sona ermesi gibi.
2. Namazda konuşmak, namazla ilgisi olmayan bir söz söylemek namazı bozar.
3. Namazda gülmek namazı bozar. (Namazda iken yanındakinin işiteceği şekilde sesli gülmek Hanefî mezhebine göre hem namazı hem abdesti bozar. Şafiî mezhebine göre sadece namazı bozar.)
4. Namaz esnasında birine selam vermek, başkasının verdiği selamı almak, birisine cevap niteliğinde bir ayet kadar okumak, dua âdâbına uygun olmayan bir şekilde dünya ile ilgili dua etmek namazı bozar.
5. Dışarıdan bakıldığında namazda olmadığı izlenimini verebilecek aşırılıkta el, kol ve beden hareketi yapmak namazı bozar. Namaz sırasında namaza ait olmayan bir iş yapmaya “amel-i kesîr” denir ki anlamı, çok iş demektir. El kol işareti yapmak, yürümek namazı bozar. (Öndeki safı doldurmak için adım atmak namazı bozmaz.)
6. Namaz esnasında uyumak veya bayılmak, namazı bozar.
7. Namazda, Kur’an’ı, anlamı bozulacak şekilde yanlış okumak namazı bozar. Manası değişecek şekilde Kur’ân’ı yanlış okumak namazı bozar ki buna: “zelletü’l-kârî” denir. Anlamı: “Okuyanın sürçmesi” yani yanlış okuması demektir. Kur’ân, kasten yanlış okunur ve bununla mana değişirse namaz bozulur. Ayrıca bir kelime yanlışlıkla ağızdan çıksa o kelime de Kur’ân’da yer almıyorsa namaz bozulmuş olur.
8. İmama uymuş olan kimsenin bir rükünde imamı geçmesi namazını bozar. İmamdan önce rukûya varmak ve secdeden başını kaldırmak gibi.
9. Secdede iken her iki ayağı birden yerden kaldırmak Hanefî mezhebine göre namazı bozan bir davranıştır..
10. Cemaatle kılınan namazda erkeğin yanında veya önünde bir kadının durması erkeğin namazını bozar. Buna “muhazât-ı nisa” denir. Erkeğin namazının bozulması için namazın rukûlu ve secdeli bir namaz olması, erkek ve kadın ikisinin de aynı namazı beraber kılması ve perde olmadan bir mekânda bulunması gerekir, erkeğin mahremi olması durumu değiştirmez.

Sehiv ve Tilavet Secdesi

Sehiv secdesi: Sehiv secdesi yapılması gereken durumlarda selam verildikten sonra sehiv secdesi yapmak Hanefîlerde vacip diğer mezheplerde sünnettir. Sehiv secdesi namazın farzlarının geciktirilmesi vaciplerin ise geciktirilmesi ve terk edilmesi sebebiyle gerekir. Sehiv secdesi yapması gereken kişi tek başına namaz kılıyorsa Tahiyyatı okuduktan sonra sağ ve sol tarafına ya da sadece sağ tarafına selam verip hemen peşpeşe iki secde yapar ve tekrar Tahiyyat ve Salli Barik dualarını okur. Önce sağ tarafına sonra da sol tarafına selam verir.

Secdede en az üç defa "Sübhâne rabbiyel A'la" deriz. Anlamı; Yüce olan Rabbimi her türlü noksanlıktan tenzih ederim' demektir.

Sehiv secdesi yapması gereken kişi, bunu unutarak selam verse, daha sonra sehiv secdesi yapması gerektiğini hatırlasa, selam verdikten sonra namazı bozan şeylerden birini yapmadığı müddetçe sehiv secdesi yapabilir.

Namazın sünnetlerini terk etmek mekruh olmakla birlikte sehiv secdesine gerek yoktur. Hanefîlerin dışındaki mezheplerde sehiv secdesi sünnettir.

Secdede en az üç defa "Sübhâne rabbiyel A'la" deriz. Anlamı; Yüce olan Rabbimi her türlü noksanlıktan tenzih ederim' demektir.

KARŞILAŞTIRALIM

	Yapılışı	Zamanı
Tilavet Secdesi	....	....
Sehiv Secdesi	....	....
Şükür Secdesi	....	....

Tilavet Secdesi: Tilavet okumak demektir. Tilavet secdesi de “okuma secdesi” anlamınadır. Kur’an’daki 14 secde ayetinden birisini okumak veya duymakla mükellef tarafından yapılması vâcib olan secdeye denir. Tilavet secdesi yapacak kişinin abdestli, üstünün başının temiz ve avret yerlerininde örtülü olması şarttır. Bir mecliste secde ayetinin birden fazla tekrarlanması hâlinde bir tilâvet secdesi yeterlidir. Birkaç secdenin bulunduğu çeşitli ayetleri okuyan kimsenin, meclis bir olsun farklı bulunsun, her bir ayet için ayrı bir tilâvet secdesi yapması vacib olur.

Secdeye varırken ve secdeden kalkarken Allahu ekber denilmesi ayrıca secdeden kalkıldığında

Seferilikte aslolan, kişinin yaklaşık olarak 90 km uzağa yolculuk etmesidir. Bu yolculuğu her türlü ulaşım aracı ile yapabilir.

"Semi'na ve ata'na gufrâneke Rabbena ve ileyke'l-masîr" "Senin bağışlamanı dilerim. Dönüş ancak sanadır." duasının okunması müstehaptır.

Şükür Secdesi: Sevindirici bir olay veya haber üzerine, bir musibetin, belânın def edilmesi üzerine Allaha karşı bir şükran, teşekkür duygusuyla yapılan secdedir. Bu secde müstehabtır. Namaz dışında uygun olan her vakitte yapılabilir. Peygamber *(s.a.v), sevindirici olaylar üzerine bunu yapmıştır. Ayrıca günahtan tevbe yapmak için, deprem ve felâket durumlarda Allah'a sığınmak için de secde yapmak müstehap kabul edilmiştir. Bu secdeler tilavet secdesi gibi yapılırlar.*

Özel Durumlarda Namaz

Seferîlik

Seferî olan kimse, mukîm bir imama uyarsa, namazını tam kılar.

Dînî bir terim olarak "seferîlik" belli bir mesafenin katedilmesidir. Bu mesafe yaya yürüyüşüyle üç gün üç gecelik bir mesafedir. Cumhurun (Şafiî, Malikî ve Hanbelîler) ictihadına göre ise, yaklaşık olarak 90 km'dir. Bu mesafeye yolculuk mesafesi denilmektedir.

Seferîlik, asli ikâmet yerinin meskenlerinin geride bırakılmasıyla başlar. Bir yerde 15 gün veya daha fazla ikâmet etmeye niyetlenilmesi yahut asli ikâmet yerine dönülmesiyle biter. Sadece vatan-ı süknâda ve yolculuk esnasında seferîlik hükümleri geçerlidir. 90 km.den az bir mesafeye yolculuk yapan kimse, dinen seferî olmadığı gibi, evinden çıkarken en az 90 kilometre uzağa gideceğine niyet etmeyen, fakat bu kadar veya daha fazla yol giden kimse de seferî sayılmaz. Vatan-ı aslide namazlar tam kılınır.

Yolculuk durumundaki sıkıntı, zorluk, yorgunluk ve yıpranma durumu dinimizce dikkate alınmış, bazı özel kolaylıklar getirilmiştir.

Seferî durumundaki kimse ayağındaki mestlere üç gün mesh edebilir.

Seferî olana Cuma namazı farz değildir. Ancak Cuma saatinde yolculuğa çıkmak iyi karşılanmamıştır. Cuma namazını kılarsa namazı geçerli olur. Seferî kişi Cuma namazını kılamadığı zaman öğle namazını kılmak zorundadır.

Seferî olan kimse dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılar.

Üç rekât olan Akşam ve Vitir namazı olduğu gibi kılınır. Müekked sünnetler, gayrı müekked sünnet hâline gelir. Sünnet namazları -bir ictihada göre sabah ve akşamın sünnetleri hariç- kılmayabilir.

Hanefî mezhebi, Hac'da Arafat ve Müzdelife dışında iki namazı cem etmeyi caiz görmez.

Seferî kimseye bayram namazları da vacib değildir. Fakat kılarsa namazı geçerli olur.

Namaz konusu dışında seferîlikle ilgili başka hükümler de bulunmaktadır. Mesela Ramazanda yolcu, orucunu tutmayıp erteleyebilir. Sonra kaza eder. Keza yolcuya kurban kesmek de vacib değildir.

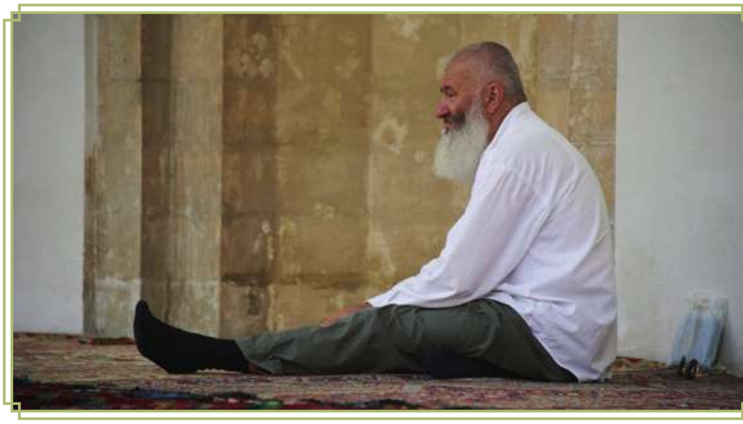
Hanefî mezhebine göre yolcunun, seferde, 4 rekât olan farz namazları 2 rekât kılması vaciptir. 4 rekât kılması mekruhtur. Malikî mezhebine göre, meşrû bir seferde 4 rekât farzları 2 kılmak sünnet, Şafiî ve Hanbelî mezhebine göre, meşrû seferde, 2 veya 4 kılmak caiz, iki rekât kılmayı tercih etmek evlâdır.

Hanefîlerde iki namazı cem etmek Hac'da Arafat ve Müzdelife dışında caiz değildir. Diğer mezhepler belli durumlarda caiz görür.

Seferî kimse, seferî olmayan mukîm bir imama uyarsa, namazı onunla beraber dört rekât kılar.

Seferîlikte durum müsait olmadığında nafile namazlar terk edilebilir.

Yolcuyken kazaya kalan dört rekâtlı farz namazlar ikâmet yerine dönülse bile iki rekât olarak kaza edilir.

Ayakta durarak namazı kılamayan kişi, oturarak kılabilir.

Hasta Olanların Namazı

Bu konuda bahsedilen hasta, ayakta namaz kılamayacak kadar bedenen rahatsız kişi veya ayakta namaz kılarsa hastalanacak, hastalığı artacak, hastalığının iyileşmesi uzayacak kimsedir. Ayakta durmaya gücü yetmeyen veya ayakta durması hâlinde hastalığının uzaması yahut da artmasından korkan bir hasta, oturduğu yerde rukû ve secdeleri yaparak namazını kılar. Oturarak namaz kılamayan, sırtüstü yatıp rukû ve secdeleri baş işareti ile yaparak namazını kılar. Çok yaşlı ve âciz olan hasta yan yatıp yüzünü kıbleye çevirerek veya sağ tarafına dönerek îma ile namaz kılar.

Geçmiş Namazların Kazası

Büluğa ermiş olan her Müslüman'ın namazları vaktinde kılması gerekir. Namazın vaktinde kılınmasına eda, vakti içinde eksik kılınan namazın yeniden kılınmasına iâde, vakit çıktıktan

sonra kılmaya ise kaza denir. Namaz, kaza edilmekle de yerine getirilmiş olur, fakat namazı bile bile vaktinden sonraya bırakmak büyük günahtır ve Cenab-ı Hak'tan af dilemek gereklidir.

Uyku, unutma, gaflet veya bir takım nedenlerle farz olan vakit namazları vaktinde kılamayan kişi, namazların kazasını kılabilir.

Kuran-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: **"Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır".**[36] Rasûlullâh -sallâllâhü aleyhi ve sellem-'e: "Amellerin en fazîletlisi hangisidir?" diye sorulmuş, O da cevâben: ***"Vaktinde kılınan namaz"***[37] demiştir.

Namazı vaktinde kılmayanlar ağır bir şekilde Peygamberimiz tarafından şöyle uyarılmıştır: **"Kişi ile küfre düşmek arasında namazı terk etmek vardır"**[38]

Namazını unutarak veya uyanamayarak vaktinde kılamayan kişinin bunu en kısa zamanda kaza etmesi gerekir. Bir namaz, kaza edileceği zaman kazaya kaldığı hâl dikkate alınır. Buna göre yolculukta kılınmamış bir namaz her nerede kaza edilecek olursa olsun seferîlik hükümlerine uygun kılınır. Seferî durumda iken kazaya kalmış öğle, ikindi ve yatsı namazlarının farzı iki rekât olarak kaza edilir. Mukim iken kazaya kalmış bir namaz da her nerede kaza edilecek olursa olsun ikamet hâlinde kılındığı gibi kaza edilir.

Beş vakit namazın farzlarının kazası farzdır. Vitrin kazası ise Hanefî mezhebine göre vaciptir. Sabah namazının sünneti ve farzı o günün istivâ vaktine kadar kaza edilebilir. Öğle ve Cumanın ilk sünnetleri, farzlarının edasından sonra son sünnetlerinden önce veya sonra kılınabilir. Diğer sünnetlerin ise kazası gerekmez. Namazları kazaya kalan kişinin namazlarını kaza etmesi, nafile namaz kılmasından daha hayırlıdır. Hanefî mezhebine göre ise kaza namazı olanın, vakti belli nafile namazlar ile revâtip sünnetleri terk etmesi doğru karşılanmamıştır.

Uyku, unutma, gaflet veya meşru olmayan nedenlerle farz namazları zamanında edâ etmeyen kişi için iki durum vardır: Bu namazların sayısı 5 veya daha az ise o kişiye "tertip sahibi" denir. Huşûlu olarak namazlarını kılıp tertip sahibi olarak bu dünyadan ayrılan üzerinde Allah ve Rasûlünün zimmeti söz konusu olacak ve bu durum cennete girmeyi kolaylaştıracaktır. Eda edemediği namazların sayısı 6 veya daha çok ise, bu kişi tertip sahibi değildir.

Kaza için belli bir vakit yoktur. Namaz kılınmayan üç vakit dışında, namazlar her zaman kaza edilebilir. (Şâfiilere göre kaza namazları her vakit kılınabilir.)

36 Nisa, 103.
37 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 5
38 Müslim, iman 134; Ebu Davud, sünnet.

Kadınlara Mahsus Hâllerde Namaz

Kadınların fıtri ve fizyolojik yapılarından kaynaklanan özel durumlar, onlara bazı dinî muafiyet ve yükümlülükler getirmiştir. Kadınlara mahsus hâller denince hayız, nifas ve istihâze terimleriyle ifade edilen üç durum kastedilir. Bunlar yaratılışları gereği kadınlardan belirli yaşlar arasında ve belirli periyotlarla gelen hayız kanı, doğumdan sonra belirli bir süre gelen nifas (loğusalık) kanı, bu ikisi dışında kalan ve genelde bir hastalıktan kaynaklanan istihâze (özür) kanıdır. Bu üç durum, temizlik, namaz, oruç, Kur'an okuma, hac, cinsî münasebet, boşanma gibi birçok hükümle irtibatlı olduğundan fıkıh kitaplarında ele alınır ve ayrıntılı biçimde incelenir.

Hayız, bir nevi abdestsizlik hâli, yani hükmi kirlilik (hades) veya mazeret kabul edilir. Hayızlı kadının namaz kılmasının ve oruç tutmasının câiz ve sahih olmadığında, yani hayzın bu iki ibadetin ifasına engel bir mazeret sayıldığında fakihler görüş birliğindedir. Hayız süresince terkedilen namazların kaza edilmesinin gerekmediği, oruçların ise temizlendikten sonra tutulacağı hususlarında da görüş birliği vardır. Bu konuda Hz. Peygamber'in bilgi ve onayı dahilinde cereyan eden uygulamalar esas alınmıştır.[39]

Hanefî mezhebine göre âdetin en az süresi 3, en uzun süresi 10 gündür. İki âdet arasında kalan en az temizlik süresi de 15 gündür. Şafiî mezhebinde ise hayzın en az süresi 1 gün, en çok 15 gündür.

Nifas, yani loğusalık, fıkıh dilinde doğumdan sonra gelen kan veya bu durumun sebep olduğu hükmi kirlilik (hades) hâlinin adıdır. Böyle kadına da loğusa tabir edilir. Hanefî ve Hanbelîler nifasın en uzun süresinin 40, Mâlikî ve Şafiîler ise 60 gün olduğu görüşündedir. Bu süreler tamamlanmadan da nifas kanı kesilebilir. O zaman fiilî durum esas alınır ve kanın kesilmesiyle nifas hâli dinen sona ermiş sayılır.

Kadınların hayız hâli ile ilgili dinî hükümler nifas için de geçerlidir. Nifas hâlinde kadınlara ibadetler konusunda muafiyet tanınır. Namaz kılamaz, oruç tutamaz, Mushaf'ı eline alamaz, Kur'an okuyamaz, mescide giremez, Kâbe'yi tavaf edemez, cinsel ilişkide bulunamaz. Bu sürede terkettiği namazları kaza etmez, fakat tutamadığı farz ve vacip oruçları sonradan kaza eder. Nifas hâli sona eren kadının gusletmesi gerekir. Gusletmedikçe belirtilen ibadetleri eda edemez.

İstihâze (özür kanı), rahim içi damarlardan hayız ve nifas hâli dışında ve bir hastalık veya yapısal bozukluk sebebiyle gelen kana denilir. Diğer bir ifadeyle istihâze, kadının âdet ve loğusalık dışın-

YORUMLAYALIM

Hanımların özel hâllerinde neden ibadet yapamadıklarını arkadaşlarınızla yorumlayınız.

39 Bk.Buhârî, Hayız, 20; Müslim, Hayız, 69; Ebû Dâvûd, Tahâret, 105.

daki kanamalarının genel adıdır. Fakihlerin, hayız ve nifasın âzami sürelerini belirleme çabalarının bir amacı da hayız ve nifas kanı ile istihâze kanını birbirinden ayırt etme konusunda kadınlara genel ve pratik bir ölçü vermektir. Bu konuda her bir kadının kendi tecrübe ve kanaatinin de önemli olduğunu, nihai olarak da tıp biliminin tesbitlerinin ölçü alınması gerektiğini belirtmek gerekir.

İstihâze kanı, dinmeyen burun kanaması, tutulamayan idrar veya bir yaradan sürekli kan akması gibi sadece abdesti bozan bir özür (mazeret) hâlidir. Bu durumdaki kadın gerekli maddi-bedenî temizliği yapar, tedbirleri alır ve özürlü kimselere tanınan ruhsat ve muafiyetleri kullanarak her bir namaz vakti için ayrı ayrı abdest alıp ibadetlerini eda eder. Alınan bu abdestle o vakit içindeki bütün farz, vacip ve nafile, eda ve kaza namazları kılabilir. Şâfiî ve Mâlikîler'e göre her bir farz namaz için ayrıca abdest almak gerekir.

1.4. Namaz Çeşitleri

Fıkıh mezheplerinin çoğuna göre namazlar farz ve nafile diye, Hanefîler ise farz, vacip ve nafile olmak üzere üçe; farz namazlar da, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Farz-ı ayn olan namazlar, her gün beş vakit kılınan namazlar ile Cuma namazı olup, buluğ çağına erişmiş, akıllı her Müslüman'a farzdır. Terk edilmesi, kılınmaması büyük günahtır. Günlük farz namazlar, sabah namazı 2 rekât, öğle namazı 4 rekât, ikindi namazı 4 rekât, akşam namazı 3 rekât ve yatsı namazı 4 rekât olmak üzere toplam 17 rekâttır. Cuma günleri öğle vaktinde kılınan Cuma namazı, cemaatla kılınmakta olup 2 rekâttır.

Farz-ı kifaye olan ise cenaze namazıdır. Müslümanlardan bir kısmı kıldığında diğerlerinden bu farz düşer. Kılınmadığında, o bölgedeki bütün Müslümanlar günahkâr olur.

Vacip namazlar, vacip oluşu kulun fiiline bağlı olmayan (li aynihî vacip) ve vacip oluşu kulun fiiline bağlı olan (li gayrihî vacip) olmak üzere ikiye ayrılır.

Li aynihî vacip, vitir namazı ve bayram namazları ile tilavet secdesidir.

Li gayrihi vacip, adak namazı, bozulan nafile namazının kazası ve sehiv secdesidir. Bunlar aslında vacip olmamakla birlikte, ya kişinin adamasıyla ve nafile olarak başladığı bir namazı bozmasıyla veya namazda yapmış olduğu bir hata sebebiyle vacip olmuştur.

Farz ve vacip namazların dışında kalan namazlar ise nafiledir. Nafileler, **revâtib** (sünnet) ve **regâib** (müstehap) olmak üzere ikiye ayrılır.

Revâtip namazlar (sünnet namazlar): Beş vakit namazların farzından önce veya sonra kılınan müekked ve gayr-ı müekked sünnetlerden ibarettir. Sabah, öğle ve akşam namazlarının sünnetleri, yatsı namazlarının son sünneti ve teravih namazı "sünnet-i müekkede", ikindinin ve yatsının ilk sünnetleri ise "sünnet-i gayri müekkede" namazlardır. Hanefî mezhebine göre kaza namazı kılması gereken kişinin bile revâtip sünnetleri terk etmesi doğru karşılanmamıştır.

Regâib namazlar (müstehap namazlar): Yukarıda belirtilen sünnetlerin dışında kalan tatavvu da denilen, müstehab veya mendub nevinden namazlardır. Bu namazlar halk arasında nafile namazlar olarak bilinir. Bunlar beş vakit namaza bağlı olmayıp diğer zamanlarda sevap kazanmak maksadıyla kılınan namazlardır. Kuşluk, istihare, teheccüd, hüsuf, kusuf, Tahiyyatul mescid, evvabin, tevbe, tesbih, ihrama giriş namazları gibi namazlardır.

Cuma Namazı: Hz. Muhammed aleyhisselam'ın Medine'ye hicreti sırasında Medine yakınlarında Ranuna Vadisinde bulunduğu sırada farz kılınmış, ilk Cuma hutbesi de orada Beni Sâlim Mescidinde okunmuştur.

Cuma namazı, hür, mukim ve sağlıklı olma gibi şartları taşıyan bütün Müslüman erkeklere farzdır. Ezan okununca, cuma namazı kılmakla mükellef olanların işlerini bırakıp camiye gitmeleri gerekir.

Cuma namazının farzı iki rek'attır ve hutbeden sonra kılınır.

Müslümanlar müezzin Cuma ezanını okuyunca Allah'ın; **"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olursanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır"**[40] emrine uyarlar.

Cuma namazını kılanlar hakkında Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse güzelce abdest aldıktan sonra cumaya gelir, susarak hutbeyi dinlerse, üç gün fazlasıyla bu cumadan diğer cumaya kadar olan zaman içindeki günahları bağışlanır."*[41]

Cuma namazı için özel itina göstermek, yıkanıp temizlenmek, tırnakları kesmek, dişleri fırçalamak, güzel koku sürünmek, iyi ve temiz elbiseleri giyerek camiye gitmek müstehaptır.

Cuma günü öğle namazı vaktinde köyün ya da mahallenin en büyük camisinde Cuma namazı kılınır. Önce dört sünnet kılıp hutbe için beklenir. Hutbe dinlendikten sonra Cumanın iki rekât farzı cemaatle kılınır. Farzdan sonra da dört rekât son sünnet kılınır.

ARAŞTIRALIM

Cuma namazı ile ilgili hükümlerde mezhepler arasında fark var mıdır? Araştırınız.

40 Cuma suresi, 9. ayet
41 Müslim, Cuma, 8

Cuma namazı kılınacak cami herkese açık olmalıdır. Cuma namazı İslam'ın şiârındandır, bu sebeple açıktan kılınması lazımdır. Cumanın geçerli olması için imamdan başka en az üç erkek cemaat bulunmalıdır. Bu görüş Ebû Hanife ile İ. Muhammed'in görüşüdür. Ebû Yusuf'a göre imam hariç iki erkek cemaat de yeterlidir. Malikîlere göre en az oniki, Şafiîlere göre en az kırk erkeğin bulunması gerekir.

Bayram, bayram namazından sonra başlar.

Bayram Namazı: Ramazan ve kurban bayramlarında kılınan iki rekâtlık namazdır. Hanefî mezhebinde Cumanın kendisine farz olduğu kimselere vaciptir. Şâfiii ve Malikîlere göre müekked sünnettir. Bayram hutbesi de Cuma hutbesi gibidir. Hüküm bakımından sünnettir. Namazdan sonra okunur. Şâfiiler'e göre kadınlar da bayram namazıyla yükümlü olur, münferiden de kılınabilir. Her rekâtında üçer fazla tekbir alınır. Bunlara zaid tekbirler denir. Birinci rekâtta kırattan önce ikinci rekâtta kırattan sonra alınır. Şâfiilerde birinci rekâtta yedi, ikinci rekâtta beş zaid tekbir alınır, her ikisi de kırattan önce alınır. Namazdan sonra imam minbere çıkar, oturmadan hutbe okur, hamdü sena yerine tekbir getirir. Namaza sonradan yetişen kimse iftitah tekbirini alır hemen zaid tekbirleri getirir, rükûda yetişen imama uyar tekbirleri rükûda getirir. İkinci rekâtta imama yetişen birinci rekâtı kendi kılar, zaid tekbirleri kırattan sonraya bırakır.

ARAŞTIRALIM

Cuma ve bayram namazlarında okunan hutbelerde dikkat edilmesi gereken hususları araştırınız.

Teşrik Tekbirleri: Kurban Bayramı'ndan bir gün önce Arafe Günü sabah namazının farzından sonra başlayıp bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar 23 vakitte farzlardan sonra getirilen tekbirlerdir. Kadın, erkek, mukim, seferî olsun, namaz kılmakla yükümlü herkes üzerine vacibtir. Çünkü ayette: **"Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin, tekbir alın."**[42] buyurulmuştur. Şâfiiler'de sünnettir. Teşrik tekbiri şöyledir:

اَللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ لَا اِلٰهَ اِلاَّ اللّٰهُ وَاللّٰهُ اَكْبَرُ اَللّٰهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

"Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Allah'dan başka hiçbir ilah yoktur. Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Her türlü hamd Allah içindir"

Vitir Namazı: Hadislerde sabah namazından biraz önceki zamanda kılınması istenen uyanmama ihtimaline binaen yatmadan önce kılınabileceği bildirilen günün son namazıdır. Ebu Hanife vacib, diğerleri müekked sünnet derler. Üç mezhebe göre fecirden sonra da sabahın sünnetinden önce kılınabilir. Akşamın

42 Bakara suresi, 203. ayet.

farzı gibi kılınır, üçüncü rekâtta rükûdan önce tekbir alınarak, Kunut duası okunur. Bu vaciptir. Tekbir ve Kunut terk edilirse sehiv secdesi gerekir. Hanefîler'de Kunut duası sadece vitir namazında okunur. Şâfiî ve Malikî'ye göre her zaman sabah namazının farzında rükûdan sonra ayakta Kunut duası okunur. Şâfiîlere göre sünnettir. Kunut okuyan imama sabah namazında uyan Hanefî cemaat susup bekleyebileceği gibi içinden Kunut duasını okuyabilir. Vitir namazı eda edilmediğinde kaza edilir.

Cenaze Namazı: Vefat eden bir Müslüman'ın cenaze namazını kılmak ve cenaze ile işlemlerini yürütmek o yöredeki Müslümanların bir kısmının üzerine farz-ı kifayedir.

Cenaze namazının kılınabilmesi için ölünün bedeninin yıkanmış ve kefenlenmiş olarak, cemaatin önünde bulunması gerekir.

Mekruh olan üç vaktin dışında her zaman cenaze namazı kılınır.

Cenaze namazının rukûnleri, dört tekbir ile kıyamdır. Selam vermek ise vaciptir. Cenaze namazı ayakta kılınmalıdır. Cenaze namazının rukû ve secdesi yoktur. Cenaze namazında cemaat şart değildir. Bir tek kadın veya erkek de yeterlidir.

Cenaze namazı için abdest almak gereklidir.

Diğer namazları bozan şeyler, cenaze namazını da bozar.

Cenaze, belirtilen tekfin - teçhiz işlemleri yapılıp namazı kılındıktan sonra kabre defnedilir. Defin işi zaruret olmadıkça geceleri yapılmaz.

Ölüm olayı herkesin başına gelecek olan, kaçınılması imkânsız bir ilahî kanundur. Ölünün ardından üzülmek, ağlamak normal ise de üstünü başını parçalayarak feryat figan etmek, taşkınlık yapmak ve dinde olmayan davranışlarda bulunmak doğru değildir. Ölünün akrabaları teselli edilir, onlara başsağlığına, taziye'ye gidilir.

Nafile (Regâib) Namazlar

İnsan, nafile ibadetlerle Allah'a yaklaşır. Bir hadis-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur: ***"..Kulum, bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, neticede muhabbetime nâil olur. Onu bir sevdim mi, artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himâyeme alır, korurum..."***[43]

43 Buhârî, Rikâk, 38

Müstehap olarak kabul edilen nafile namazların belli başlıları şunlardır:

Teravih Namazı: Ramazan ayı boyunca, yatsı namazından sonra kılınan nafile bir namazdır. Bu namaz sayesinde Ramazan geceleri ibadetle değerlendirilmiş olur.

"Teravih" kelimesi Arapça, "oturmak, istirahat etmek" anlamına gelen 'Tervihâ'nın çoğuludur. Teravih namazı her dört rekâtın sonunda oturulup biraz dinlenildiği için, bu adı almıştır. Genelde camide kılınmakla birlikte, evde de kılınabilir.

"Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir." (Buhârî, Ezân, 30)

Teravih namazı, kadın erkek her Müslüman için sünnet-i müekkededir. Bu namazdan sevap kazanılmak murâd edilecekse, acele edilmeksizin, okunan Kur'an ayetlerinin de tefekkürü yapılarak sükûnetle kılınmalıdır. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisinde buyurmuştur ki : ***"Kim inanarak ve sevabını yalnız Allah'tan bekleyerek Ramazan [teravih] namazını kılarsa, geçmiş günahları bağışlanır."***[44]

Teravih namazının vakti, yatsı namazından sonra başlar, sabah namazı vakti girinceye kadar devam eder. Yatsının farzı kılınmadan teravih namazı kılınamaz. Teravih namazı yatsıya tâbi bir sünnet olduğu için, vitir namazı teravihten sonra kılındığı gibi, önce de kılınabilir. Uygun olan, teravihi önce kılıp vitri sonra kılmaktır.

İslam ülkelerinin tümünde teravih namazı, cemaat ile, iki rekâtte bir selam verilerek toplamda 20 rekât olarak kılınmaktadır. Hz. Ömer'in (r.a.) uygulamasına binaen bütün mezheplerde temel kabul edilen 20 rekât kılma hükmünün yanında Malikî mezhebi'nde 36 rekât ve Şafiî mezhebinde 8 rekât da kılınabileceği ile ilgili görüşler de bulunmaktadır.

Hanefî mezhebine göre toplam 20 rekât olan teravih namazı, dört rekâtte bir tervihâ yapılarak 2'şer 2'şer kılınır. Tervihâ yapılırken salavat vb. okunur. İlk oturuşta salli bârik okumak şartıyla beş tervihâ yapıp 4'er rekât kılmak da caiz görülmüştür. Şafiî mezhebine göre 2'şer kılınır, 4'er rek'at şeklinde kılınamaz.

Tahıyyetü'l-Mescid: Ziyaret etme, itikâfta bulunma, ilim öğrenme vb. amaçla camiye giren kimsenin oturmadan önce iki rekât namaz kılması müstehaptır. Bu namaz Allah'ın mâbedine saygı ifade eder. Rasûlullâh (sav) buyurur: ***"İçinizden biri, bir***

44 Buhârî, Salâtü't-teravih, 1.

mescide girince oturmadan önce iki rekât namaz kılsın!”[45] Özellikle büyük bir camiye ziyaret amacıyla gidildiğinde tahıyyetü'l-mescid kılmaya gayret göstermelidir.

İnsanın her gün, her bir uzvu için sadaka vermesi gerekir. İki rek'at kuşluk namazı buna kâfi gelir.”
(Müslim, Müsâfirîn, 84)

Duhâ (Kuşluk) Namazı: Güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden yani güneşin doğması üzerinden takriben 45-50 dakika geçmesinden sonra başlayıp zeval vaktine kadar olan zaman içinde iki ile sekiz rekât arasında kılınan namaza duha namazı denir. Sekiz rekât kılınması daha faziletlidir. Hazret-i Âişe -radıyallahü anhâ- buyurur: *“Ben Rasûlullâh'ın duhâ namazı kıldığını bir kere gördüm. Bir daha hayat boyu onu terketmedim”.*[46]

Evvâbin Namazı: Akşam ile yatsı namazı arasında kılınan 2 - 4 veya 6 rekâtli bir namazdır. Hadis-i şerifte buyurulur: *“Kim ki akşam ile yatsı arasında namaz kılarsa, işte o evvâbîn (Allah'a dönenlerin) namazıdır.”*[47]

Teheccüd Namazı: Yatsı namazından sonra bir süre uyuduktan sonra kalkılıp kılınan gece namazıdır. En azı iki, en çoğu sekiz rekâttır, iki rekâtta bir selam verilerek kılınır. Gecenin son üçte bir vaktinde kılmak daha faziletlidir. Peygamber -sallâlâhü aleyhi ve sellem- Efendimiz şöyle buyurmuştur: **“Her kim geceleyin uyanır, hanımını da uyandırır ve iki rekât namaz kılarsa, Allah'ı çok zikreden erkekler ile kadınlardan yazılırlar.”**[48]

Kuşluk namazı, nafile namazlardan biridir.

Küsüf ve Husûf Namazları:

Küsuf namazı: Güneş tutulduğu zaman cemaatle veya tek başına iki rekât olarak kılınan bir namazdır.

Husûf namazı: Ay tutulduğu zaman iki veya dört rekât kılınan bir namazdır. Bu namaz cemaatle değil, evde tek başına kılınır.

Düşman bombardımanı ve deprem gibi doğa afetlerde güvenilir bir yerde ise güneş veya ay tutulmasında olduğu gibi Allah'a sığınılıp namaz kılınabilir.

Güneş tutulduğu zaman iki rek'at küsuf namazı kılınır.

Tesbih Namazı: Tesbih namazı, münferit olarak ve yılda veya ömürde bir kez kılınması tavsiye edilen dört rekâtli bir namazdır. Her rekâtında yetmişbeş kere: “Sübhânellâhi ve'l-hamdü lillahi vela ilahe illallahu vallahu ekber” diye tesbih okunarak edâ edilir. Sübhaneke'den sonra 15, rükûya eğilmeden önce, rükûda, rükûdan doğulunca, secdelerde ve celsede 10'ar kere bu tesbih söylenir.

45 Buhârî, Salât, 60.
46 Buhârî, Teheccüd, 5.
47 Tirmizi, Salat, 32.
48 Ebû Davud, Salat 307.

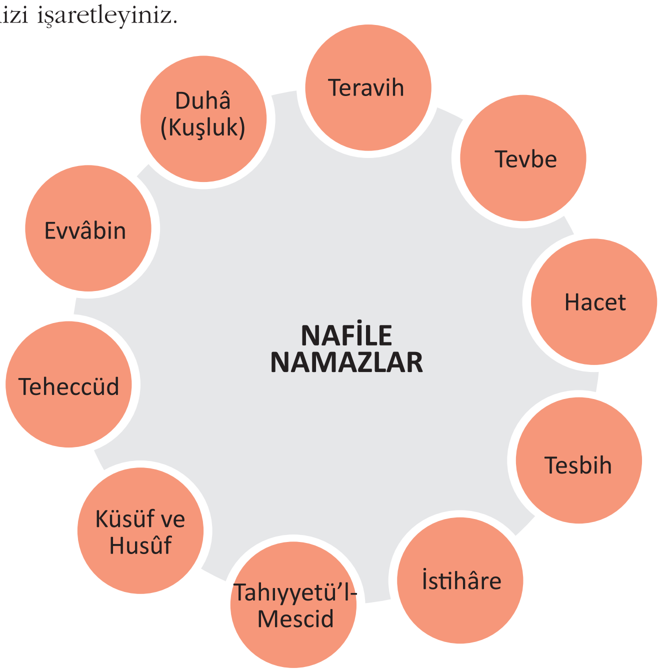
"Güneş ve ay hiçbir kimsenin ölümünden dolayı tutulmaz. Onlar ancak Allah'ın iki ayetidir. Onları gördüğünüzde hemen namaza durun." (Müsned-i Ahmed, 2/109; Sahihi İbn Huzeyme, 1370)

Tevbe Namazı: Bir Müslüman'ın günah işleyince pişman olup işlediği günahtan tevbe etmek için güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılması menduptur. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Herhangi bir kul, bir günah işlediği zaman güzelce abdest alır, sonra iki rekât namaz kılar ve günahtan bağışlanmasını dilerse, günahı bağışlanır."*[49]

İstihâre Namazı: İstihâre; bir işin yapılmasının hayırlı olup olmadığı hususunda, kalbin yatışması için kılınan iki rekat namaz ve ardından yapılan duadır. İstihare; hayırlı olanı istemek demektir. Bir kimse kendisi için önemli bir karar vereceği veya önemli bir tercihte bulunacağı zaman bazen eldeki verilerin yetersizliği sebebiyle dünya ve ahiret hayatı bakımından hangi tercihin hayırlı olacağını kestiremediği durumlarda başvurduğu çarelerden biridir.[50] İstihareden sonra ilk defa kalbe doğan şeyin hayırlı olduğu kabul edilerek ona göre hareket edilir. Câbir bin Abdullâh diyor ki: *"Allah Rasûlü -sallâllâhü aleyhi ve sellem-, bize Kur'ân'dan bir sure öğretir gibi istihâreyi öğretirdi..."*[51]

İŞARETLEYELİM

Kavram haritasında verilen nafile namazlardan bildiklerinizi işaretleyiniz.

Hacet Namazı: İki rekâtli bir namazdır. Allah Rasûlü -sallâllâhü aleyhi ve sellem-, kulun dünyevi ve uhrevi hacetlerine nâil olması bakımından Allah'a namaz ile ilticâ eylemesini beyân sadedinde şöyle buyurur: *"Her kimin Allah'tan bir dileği olursa yahut insanlardan herhangi birinden bir dileği bulunursa, önce güzelce abdest alsın ve iki rekât namaz kılsın. Sonra Allah'a hamd ve senâda bulunsun. Sonra Hazret-i Peygamber'e salât ü selam eylesin. Sonra da hacet duâsını okusun."*[52]

1.5. İmamet ve Cemaatle Namaz

"Cemaat" "Namaz kılarken imama uyan kişi veya kişiler" demektir. "İmam" kelimesi ise, önder, lider gibi manalara gelir, namaz kılarken cemaatın kendisine uyduğu kişi demektir.

49 İbn Mace, Salat 193
50 Komisyon, İlmihal, Türkiye Diyanet Vakfı, C 1, s. 518.
51 Buhârî, Teheccüd, 28.
52 Tirmizî, Salat 348.

İslam Dini, cemaatle namaz kılmaya büyük önem vermiştir. Cemaat, Cuma namazında sıhhat şartıdır. Bayram namazları ancak cemaatle kılınabilir. Beş vakit namaz ile cenaze namazında cemaat yapmak sünnet, teravih ve güneş tutulması namazlarında cemaatte bulunmak menduptur.

Beş vakit namazı cemaat ile kılmak müekked sünnettir.

Cemaatle namaza devam etmek çok faziletlidir. Ebû Saîd el-Hudrî radıyallahu anh'den rivayet edildiğine göre, Peygamber *-sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur: "Mescidlere devam etmeyi alışkanlık hâline getiren bir adamı gördüğünüz zaman, onun gerçek mü'min olduğuna şahitlik ediniz."*[53]

Cemaatle namaz kılan müminler tek başına namaz kılanlardan daha çok sevap kazanırlar. Bu konuda Sevgili Peygamberimiz şu müjdeleri vermektedir: *"Cemaatle kılınan namazın sevabı, tek başına kılınan namazdan yirmiyedi kat daha fazladır."*[54]

Mescide gitmeye engel olacak derecede ağır hasta olanlar, yürüyemeyecek derecede ihtiyar olanlar, iki gözü kör veya iki ayağı kesik olanlar, çamurlu ve çok karanlık bir yolda yürümek zorunda kalanlar, şiddetli soğuk, fırtına, sağanak yağmur ve aşırı sıcakta mescide gitmek zorunda kalanlar, hastaya refakat eden kişiler, seferî olanlar, can veya mal emniyeti tehlikede olan kişiler namazlarını tek başına kılabilirler.

Beş vakit namaz ile cenaze namazında cemaat yapmak müekked sünnettir. Teravih namazı hem tek başına, hem de cemaatle kılınabilir. Vacip olan vitir namazı sadece Ramazan ayında cemaatle kılınabilir. Namazların farzları cemaatle, sünnetleri ise tek başına kılınır.

KONUŞALIM

İslam dini neden cemaatle namaz kılmaya önem vermiş olabilir? Arkadaşlarınızla konuşunuz.

İmamın arkasındaki saflarda erkekler saf bağlar; sonra erkek çocuklar ve daha geride kadınlar saf tutarlar. Kadınların erkeklerin gerisinde saf tutması şarttır. Cemaatle namaz kılınırken bu şart yerine getirilmez, kadınlar erkeklerle arada bir engel bulunmaksızın aynı safta yan yana veya erkeklerin önünde bulunurlarsa(Muhâzât); sağında, solunda veya tam önünde kadın bulunan erkeklerin namazları bozulur.

Cemaatle namaz birlik şuurunu güçlendirir. Müslümanlar arası birlik ve beraberliği sağlar. Sosyal dayanışmayı gerçekleştirir, ırk, renk, dil ve ülke ayırımı gözetmeksizin müminlerin bir safta toplanmasına vesile olur. Cuma ve bayram namazı gibi toplu namazlar sayesinde toplum bir araya gelir, beraberlik ortaya çıkar ve düşmanlara karşı birlik mesajları verilir.

53 Tirmizî, Îman 8; İbni Mâce, Mesâcid 19
54 bk. Buhârî, Ezan 30; Müslim, Mesacid 42

İmamlık

Bir kimsenin cemaate namaz kıldırabilmesi için Müslüman, ergen, akıllı bir erkek olması, Fatiha suresi ile namaz kıldıracak kadar bazı sure ve duâları doğru bir şekilde ezberlemiş olması ve kendisinde bir özür olmaması gerekli görülmüştür. Cahil ve fasığın imamlığı mekruhtur.

İmama ilk rekâtın rukûsundan sonra uyan kimseye mesbûk denir.

Bir yerde resmi görevli imam bulunursa namazı o kıldırır. Eğer böyle bir görevli yoksa namaz kılmak üzere bir araya toplanmış olan cemaat arasında, imamlığa layık olanlardan birisi imam tayin edilir. Bir kimse başka mezhebe bağlı takvâlı bir imamın arkasında namaz kılabilir.

İmama uymaya iktida, uyana muktedi denir. Muktedinin namazının fıkhen geçerli olabilmesi için şu şartlar gerekir:

1. Namaza ve imama uymaya niyet,
2. İmamdan geride durmak,
3. İmamın namazı muktediden aşağı olmamalı (farz – nafile gibi) ,
4. Hanefî, Malikî ve Hanbelîlere göre imam ile muktedi aynı namazı kılmalılar. Şafiî mezhebine göre ise imam ile muktedinin namazlarının dış görünüş bakımından birbirine benzemesi yeterlidir,
5. İki saf arasında kadın safı olmamalı,
6. İmam lâhik veya mesbuk olmamalı,
7. Tekbirleri duymaya engel bulunmamalı,
8. İmam ile muktedi arasında makul mesafe olmalıdır.

İmamın Arkasında Namaz Kılanların Durumu

Namazın her rekâtında imama uyan müdriktir.

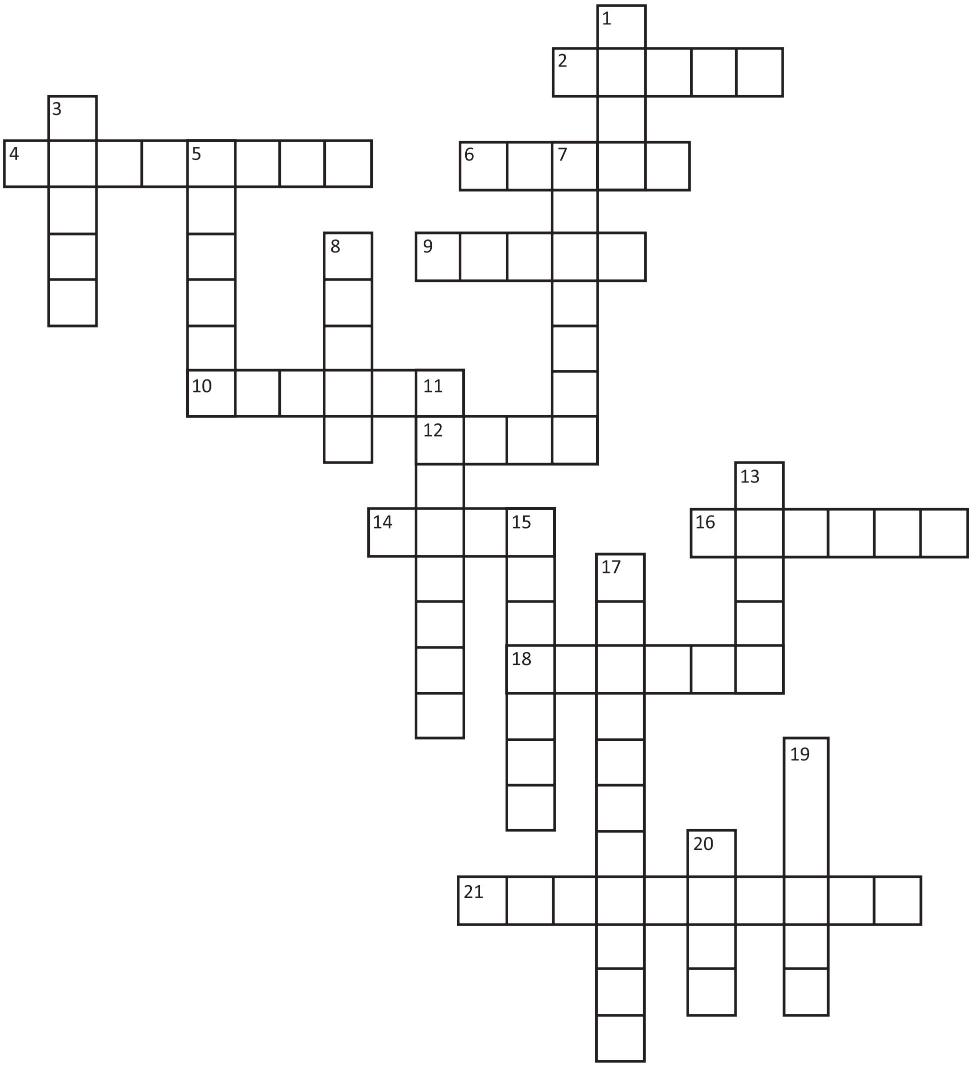
Muktedi için üç durum söz konusu olabilir:

1. **Müdrik:** Namazın her rekâtını imam ile beraber kılan kimseye denir. İmam rukûdan henüz doğrulmadan ayakta niyet edip tekbir alan ve rukûda imama yetişmiş olan kimse de o rekâta yetişmiş sayılır.
2. **Lâhik:** Namaza imam ile beraber başladığı hâlde; uyuklama, sıkışıklık gibi sebeplerle cemaati tamamen veya kısmen kaçıran kimseye "lâhik" denir.
3. **Mesbûk:** İmama ilk rekâtın rukûsundan sonra uyan kimseye denir. Mesbuk, imam sola selam verirken ayağa kalkar ve kılamadığı rekâtları kılarak namazı tamamlar.

Bir kimse camiye girdiğinde farza başlanmışsa sünnet kılmaya durmaz, hemen imama uyar. Cemaat sayısı bir kişi ise muktedî imamın sağında durur. Cemaat sayısı iki veya daha fazla ise muktedîler imamın arkasında saf bağlar.

BULALIM

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

Soldan Sağa

2. Boy abdesti.
4. Su bulunmadığı veya suyu kullanmaya imkân olmadığı zaman alınan abdest.
6. Müminin miracı olan ibadet.
9. Tek başına veya cemaatle namaz kılarken namazın farzından hemen önce okunur.
10. Namazda Kur'an okumak.
12. Namazlarının vaktinin girdiğini belli sözlerle ve özel bir şekilde ilan etmek, bildirmek.
14. Ayağı kaplayan, kendisiyle birlikte yürümek mümkün olan deriden yapılmış giyecek.
16. Farz ve vacip namazların dışında kalan namazlar.
18. Vücudun belli organlarını ibadet maksadıyla yıkamak ve mesh etmektir.
21. Namaz kılacak kişinin vücudunda örtünmesi gereken yerleri örtmesi.

Yukarıdan Aşağıya

1. Müslümanların her hafta cemaatle kılması zorunlu olan namaz. (...........Namazı)
3. Unutmak, yanılmak, gaflete düşmek gibi manalara gelen kelime.
5. İmama ilk rekâtın rukûsundan sonra uyan kimse.
7. Ezanı okuyan kişi.
8. Namazda ayakta durmak.
11. Yatsı namazından sonra bir süre uyuduktan sonra kalkılıp kılınan gece namaz.
13. Namazın Kur'an-ı Kerim'deki kelime anlamı.
15. Ramazan ayı boyunca, yatsı namazından sonra kılınan namaz.
17. Rükunları düzgün, yerli yerinde ve düzenli yapmaktır.
19. Namazın her rekâtını imam ile beraber kılan kimse.
20. Müslümanların kıblesi.

2. Zekât

2.1. Zekâtın Farziyeti ve Önemi

Kelime anlamı; temizlik ve bereket olan zekât, dinen zengin sayılan Müslüman'ın sahip olduğu malın bir bölümünü Allah rızası için belirli kişilere karşılıksız olarak vermesi anlamına gelmektedir.

Mâûn Sûresi

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

أَرَاَيْتَ الَّذ۪ي يُكَذِّبُ بِالدّ۪ينِۜ ﴿١﴾ فَذٰلِكَ الَّذ۪ي يَدُعُّ الْيَت۪يمَۙ ﴿٢﴾
وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْك۪ينِۜ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلّ۪ينَۙ ﴿٤﴾
اَلَّذ۪ينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَۙ ﴿٥﴾ اَلَّذ۪ينَ هُمْ يُرَٓاؤُ۫نَۙ ﴿٦﴾
وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm.
1. Baksana şu dini, mahşer ve hesabı yalan sayana!
2. O, yetimi şiddetle itip kakar.
3. Muhtacı doyurmayı hiç teşvik etmez.
4. Vay haline şöyle namaz kılanların:
5–7. Ki onlar namazlarından gafildirler (Kıldıkları namazın değerini bilmez, namaza gereken ihtimamı göstermezler). İbadetlerini gösteriş için yaparlar, zekât ve diğer yardımlarını esirger, vermezler.

Çok eski medeniyetlerden günümüze değin, fakirlik, bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Varlıklı kimseler, fakirlere çeşitli adlar altında yardım yapsalar da dünyada sistemli bir uygulama mevcut olmamıştır. İslam güneşinin ortaya çıkmasıyla ve zekât ve sadaka ile hükümler tedrici olarak geldikçe bu konuda çözüm üretilmiştir.

Mekke devrinde İslam, fakirlik meselesine eğilmiş, yoksulları doyurmayı, gözetmeyi, onlara giyecek ve mesken teminini teşvik etmiştir.[55] Ziraatçilerin hasat zamanı mahsulün hakkını vermeleri emredilmiştir.[56] Yine Mekke devrinde gelen ayetlerde "onlar zekâtı verirler" şeklinde ifadeler kullanılmış, zekât vermenin müminlerin tabiî vasıfları olduğuna işaret edilmiştir.[57] Zekâtın müesseseleşmesi ise Medine devrinde Müslümanların bir vatan, devlet ve iktidara sahip olmalarıyla söz konusu olmuştur. Ayet ve hadislerle zekât kesin olarak emredilmiş[58] hangi mallardan ne kadar ve kimlere verileceği, kimler tarafından toplanıp dağıtılacağı hakkında geniş bilgiler verilmiştir.[59]

Kur'an-ı Kerîm'de yirmi sekizi namazla birlikte olmak üzere muhtelif isimler altında otuz yedi yerde zekât emri bulunmaktadır.

İslam dininin beş temel esasından biri olan zekât, hicretin ikinci yılında Şevval ayı içinde kurumsallaşmıştır. Zekâtın farz olduğu kitap, sünnet ve icma ile sâbittir.

55 bk. Müddessir suresi, 38-46. ayetler ; Kalem suresi, 19-33. ayetler; Fecr suresi, 17-18. ayetler; Mâûn suresi, 1-7. ayetler
56 En'am suresi, 141. ayet
57 Mü'minûn suresi, 4. ayet; A'raf suresi, 156-157. ayetler; Fussilet suresi, 6-7. ayetler
58 Bakara suresi, 110. ayet; Tevbe suresi, 5, 138. ayetler.
59 Hayrettin Karaman, İslam'ın Işığında Günün Meseleleri, C 1, s.116

Allah Teâla (c.c.), pek çok ayette zekâtı emretmiştir:

وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

“Namazı kılın, zekâtı verin...”[60]

Zekâtın farz olduğu, hadislerde şu şekilde ifade edilmiştir: Abdullah b. Abbas radıyallahu anh'ın naklettiğine göre, Peygamber Efendimiz, civar kabilelere öğretmen olarak gönderdiği sahabilere şu hususları tembihlemiştir: *“Önce, Allah'tan başka bir ilah olmadığını anlatın; kabul ederlerse, benim Allah'ın kulu ve elçisi olduğumu söyleyin. Bunu da kabul ederlerse, günde beş vakit namaz kılmalarının farz olduğunu ve zenginlerinin malında fakirlerin hakları bulunduğunu anlatın.”*[61]

İnsan, sahip olduğu nimetlerin şükrünü yerine getirmelidir. Rabbimizin ihsan ettiği mal nimetinin en asgari şükrü zekât ile yerine getirilir. Bu yüzden Allah Teâlâ zekâtı fakirin hakkı ve zenginin yerine getirmesi gereken mecburi bir görev olarak emretmiştir. Kur'an-ı Kerîm'de bu husus şu şekilde belirtilmiştir:

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır.”[62] Zengin, fakirin bu hakkını ödemek mecburiyetindedir. Bu nedenledir ki, Hz. Ebu Bekir (r.a.), devlet başkanı seçildiği zaman zekât vermeyenlerle savaşmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Hz. Ebûbekir'in (r.a.) zekât vermekten imtina edenlerle mücadelesi şu şekilde olmuştur:

Resûlûllah (sallallahu aleyhi ve sellem) dünyadan gidip de ondan sonra Ebû Bekir halife seçildiği ve Araplardan bazıları tekrar küfre döndüğü zaman Ömer İbnü'l-Hattâb, Ebû Bekr'e (r.a.) şunları söylemiştir:

Resûlûllah (sallallahu aleyhi ve sellem) İnsanlar: Allah'tan başka ilâh yoktur deyinceye kadar (onlarla) çarpışmaya me'mur oldum; şimdi her kim Allah'tan başka ilâh yoktur derse malını ve canını benden korumuş olur. Ancak (ölümü) hak (eden bir suç) müstesna! Onun hesabı da Allah'a kalmıştır, buyurduğu hâlde sen nasıl oluyor da (zekâtını vermeyen) insanlarla savaşırsın?

Ebû Bekir (r.a.): “Vallahi namazla zekâtın arasını ayıranlarla mutlaka savaşacağım. Çünkü zekât, malın hakkıdır. Vallahi Resûlûllah'a (s.a.v.) verdikleri (basit bir) yuları dahi bana vermezlerse, vermediklerinden dolayı onlarla mutlaka savaşırım.” dedi.

Bunun üzerine Ömer İbnu'l-Hattâb: “Vallahi iyi anladım ki Allah Azze ve Celle Ebû Bekr'in kalbini savaş için açmış ve anladım ki bu savaş (kararı) yerinde bir kararmış” dedi.

(Müslim, İman, 8.)

Zekâtın şahsi, sosyal, ekonomik pek çok fayda ve hikmetleri mevcut olup fakirliğin ortadan kalkmasında etkili bir yöntemdir. Aynı zamanda sosyal bir yardımlaşma sistemidir. İslam Dinin-

60 Bakara suresi, 43, 110; Nisa suresi, 77; Nur suresi 65. ayetler.
61 Buhârî, Zekât, 1.
62 Zâriyat suresi, 19. ayet.

deki zekât ve diğer maddi yardımlaşma şekilleri, zengin ile fakir arasında servet farkından doğabilecek dengesizlikleri gidererek toplumda huzurun tesis edilmesini sağlar. Bu yüzden Rabbimiz Peygamberimizden zekâtın zenginlerden toplanıp fakirlere dağıtılmasını emretmiştir: **"Onların mallarından kendilerini temizleyip tezkiye edeceğin bir sadaka (zekât) al..."**[63]

Nebi (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e vali gönderirken kendisine şöyle buyurmuştur: *"Zenginlerinden zekâtı al, yoksullarına ver"*[64].

Zengin zekâtını vermediği takdirde ihtiyacını temin edemeyen fakir, zengine karşı husumet besler. Bu da toplumsal barışın bozulmasına yol açar.

BİLGİ KUTUSU

Fakir kalıp dilenmek yerine, zengin olup Allah için verebilmek için gayret göstermek gerekir. Bir hadis-i şerifte bu durum şöyle ifade edilir:

"Veren el, alan elden hayırlıdır."
(Buhari, Zekât 18; Müslim, Zekât 94.)

Veren el olabilmek için çalışmak gerekir. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kişinin bir ip alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, insanlara el açıp dilenmesinden daha hayırlıdır..."
(Buhari, Zekât 50)

YAZALIM

Aşağıdaki tabloya zekâtın bireysel ve toplumsal faydalarını yazınız.

Bireysel Faydaları	Toplumsal Faydaları

Zekât, İslam'ın köprüsüdür, zenginle yoksulu birbirine yaklaştırır. Zengin yardım etmenin sevincini yaşarken, yoksul da zengine karşı sevgi ve saygı duyar. Böylece herkesin birbirine sevgi ve saygı ile davrandığı, karşılıklı olarak güven duyduğu, kıskançlıkların ortadan kalktığı ve sosyal dayanışmanın en güzel bir şekilde uygulandığı huzurlu bir toplum meydana gelmiş olur.

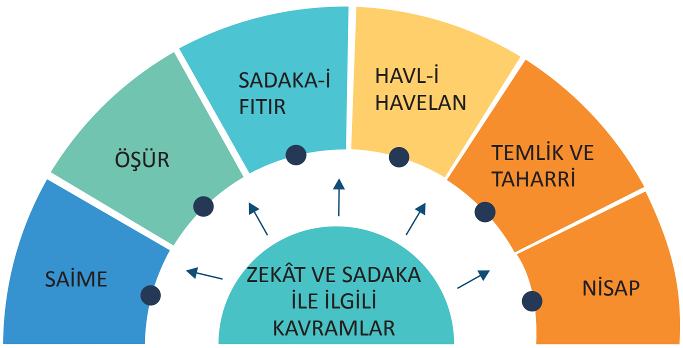
Zekât yastık altında atıl kalan altın ve paraların düşmanıdır. Piyasadan çekilip yastık altına konulan servetlerin zekâtı bu malların azalmasına sebep olur. İnsanlar buna engel olmak için para ve altınlarını ticaret ile artırma yoluna giderler. Böylece piyasayı canlanır.

İnsana malı veren Allah'tır. Rabbimizin verdiği her nimetin bir şükrü vardır. Sahip olduğumuz mal nimetinin şükrü zekât ile yerine getirilir. **"Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın..."**[65]

63 Tevbe suresi 103. ayet.
64 Buhârî, Zekât, l; Tevhîd, 1; Ebû Dâvud, Zekât, 5
65 Münafikûn suresi, 10. ayet.

Zekât vermeyip cimrilik edenlerşu ayet ile uyarılmıştır: **"Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları yakıcı azapla müjdele. Bu mallar, kıyamet gününde cehennem ateşinin içinde kızdırılacak, sahiplerinin alınları ve sırtları bu ateş ile dağlanacak ve bu sizin sadece kendiniz için biriktirdiklerinizdir. Biriktirdiklerinizin acısını tadın, denilecek."**[66]

2.2. Zekât ve Sadaka ile İlgili Kavramlar ve Hükümler

Zekât ve Sadaka ile İlgili Kavramlar

Zekât ibadetini iyi anlayabilmek için şu kavramları iyi bilmek gerekir:

Nisap, dinen zengin sayılmak için belirlenen miktara denir. İslam'da nisap miktarı ve daha fazla mala sahip olan, zengin; daha azına sahip olan ise yoksul sayılır.

Peygamberimiz bir kişinin dinen zengin sayılması için sahip olması gereken malları şu şekilde belirlemiştir. 595 gr. gümüş, 80,18 gr. altın veya bunun tutarında para, ticaret malı, 40 koyun veya keçi, 30 sığır, 5 deve.

Hâvâic-i Asliyye(Temel İhtiyaçlar): Bir kimsenin zengin olup olmadığına bakılırken hesap dışı tutulan asli ihtiyaç ve giderleridir. Bir kimsenin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yeme, içme, giyinme, barınma, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi ihtiyaçları şahsi kitaplar, meslek sahiplerinin kendi aletleri ve yaşama için zorunlu olan diğer şeylerdir.

Son dönemde ileri teknoloji ve lüks tüketim ürünleri piyasada artmaya başlamış, kişiler gösteriş amaçlı özel yapım ayakkabı ve telefonlar yaptırmaya başlamışlardır. Ayrıca lüks tablo, mücevher ve ilginç ürün koleksiyonları zenginler arasında bir tutku hâline gelmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Müslümanlar israfa girmeden rahat, konforlu bir yaşamı seçebilirler. Bu tarz lüks ürünlere, yat, tekne ve otomobillere sahip olan şahıslar, Kur'an-ı Kerim'e göre bu ürünlerin üzerinde fakirlerin hakkını da gözetmek zorundadırlar. Ancak lüks sınıfına girse bile, temel ihtiyaç görülerek alınan, sürekli kullanılan ve ticareti yapılmayan özel otomobillerden fıkhen zekât vermek gerekmez.

İnsanın yaşamındaki temel ihtiyaç ve giderlerine Hâvâic-i Asliyye denir.

66 Tevbe suresi, 34-35. ayetler.

Havl-i Havelan: Malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesi. Bir kişi, nisap miktarı para veya ticari mala sahip olup zengin sayıldığında bir hicrî yıl (355 gün) sonra zekât vermek ona farz olur.

"...Cömert ol ki; Allah da sana cömert olsun..." (Buharî, Zekât, 28)

Sâime: Senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlara denir.

Öşür: Kelime anlamı "onda bir" demektir. Fıkhi terim olarak toprak ürünlerinden verilen zekât anlamında kullanılır. Toprak, emek sarf edilmeden yağmur, nehir, dere ırmak kanalları ile sulanıyorsa 1/10'u, kova, dolap, motor veya ücretle alınan su ile sulanıyorsa 1/20'si verilir.

Sadaka-i Fıtr (fitre): "Fıtır" veya "fitre"-nin kelime anlamı; "oruç açmak, yaratılış, huy, ahlak ve tabiattır." Ramazanın sonuna yetişen zengin ve hür bir Müslüman'ın, fakirlere vermekle yükümlü olduğu sadakadır. Yaratılış sadakası anlamına gelir.

Zekât ve Sadaka İle İlgili Hükümler

Zekât ve sadaka ile ilgili fıkıh kitaplarında detaylı bilgiler mevcuttur.

Zekât verecek kişinin nisap miktarı mala sahip olması gerekir.

Zekâtı Kimler Verir?

Bir kimseye zekâtın farz olması, birtakım şartlara bağlıdır. Bu şartların bir kısmı zekât verecek kişiyle, bir kısmı zekâtı verilecek malla, bir kısmı da zekâtın sahih olmasıyla ilgilidir.

a. Mükellefte (Zekât Verecek Kişide) Aranılan Şartlar:

Aşağıdaki şartların tamamına sahip olan bir kimsenin zekât vermesi farz olur:

- **Müslüman olmak:** Zekât bir ibadet olduğu için Müslüman kadın da erkek gibi sorumludur. Müslüman olmayanlar zekât vermezler. Onun yerine başka vergiler verirler.
- **Âkil ve bâliğ olmak:** Akli melekesi olmayan delilere, muhâkeme gücü olmayan zekâ özürlülereve ergenlik çağına gelmemiş çocuklara zekât farz değildir. Ancak İmam Şafiî, zengin olan çocuğun malından, onun adına velisinin zekât vermesi gerektiğini söylemiştir. Günümüz âlimleri de çocuk veya akıl hastalarının mallarının çalıştırılarak gelir getirmesi durumunda işleten kişilerce, mallarının zekâtının verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir.

- **Hür olmak:** Köle ve câriyelerin zekât vermeleri farz değildir. Tutuklu ve mahkûm olup ceza evinde bulunan kimseler ise eğer diğer şartları taşıyorlarsa zekâtlarını vermelidirler.
- **Nisap miktarı mala sahip bulunmak:** Temel ihtiyaçlarından ve borçlarından başka en az nisap miktarı nâmi (artıcı) mala sahip olmaktır.

Nisap; dinimizce çeşitli mallar için konulmuş olan zenginlik sınırı ölçüsüdür. Peygamberimiz zamanında zekâta tabi mallar için tespit edilen nisap miktarları şöyledir:

Altın: 20 Miskal
(80.18gr.)

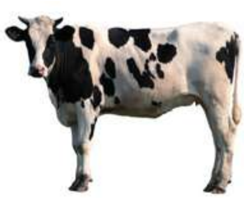
Para: 20 Miskal
(80.18 gr. altın değeri)

Gümüş: 200 Dirhem
(595 gr.)

Koyun ve Keçi:
40 Adet

Sığır, Manda:
30 Adet

Deve: 5 Adet

Toprak Ürünleri:
5 Vesk (825 litre)

b. Zekâtı Verilecek Malda Aranan Şartlar:

- **Malın, üreyip artan cinsten olması:** Malda üreme ve artma iki türlü olur:

  1- Hakiki (gerçek) nemâ (artma/üreme): Hayvanlar, yavrulamak; toprak ürünleri büyümek, artmak; ticaret malları ise günlük hayattaki emtia fiyatlarının artması suretiyle çoğalırlar.

  2- Takdirî (hükmi) nemâ (artma/üreme): Altın, gümüş ve para gibi geçerli ve kıymetli varlıklardaki üremedir. Döviz de bunlara dâhildir. Bunlar iktisadi açıdan potansiyel olarak nemâ (artma/üreme) özelliği taşırlar.

  Taşınır veya taşınmaz malların kira gelirleri de üreyen mal kabul edilir. Ticari taksinin gelirinden, ev veya iş yerinin kirasından zekât verilir.

Ticârî amaç için satımı veya kira geliri düşünülmeyen ev, arsa, dükkân, makine, alet, araba... gibi yatırım için elde tutulmayan malların kendileri zekâta tâbî değillerdir.

- **Malın mülkiyette olması:** Zekât verecek kimsenin, zekâtını vereceği mala tam olarak sahip olması ve onu istediği gibi kullanabilmesi gerekir. Zekâttaki tam mülkiyet şartı sebebiyle âlimler şu sonuçlara varmışlardır:

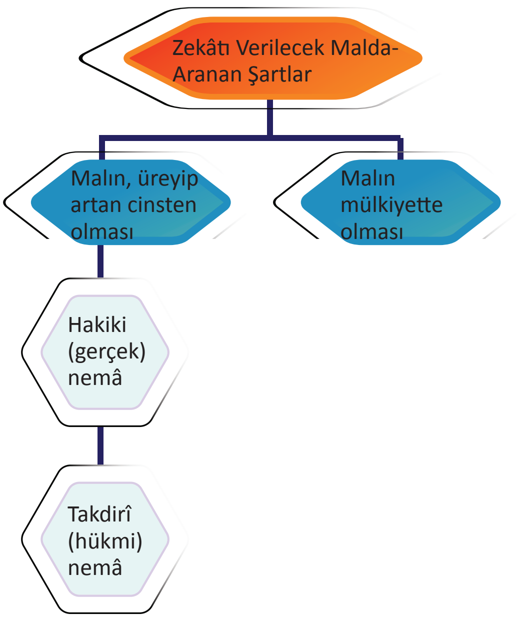
1- Zekât verileceği zaman mal, kişinin kendi tasarrufu altında olmalıdır. Kaybedilen, başkası tarafından el konulup gasp edilenmallar üzerinde tasarruf bulunmadığından zekâtları verilmez.

2- Zekât verileceği zaman mal, kişinin kendi tasarrufu altında olmalıdır. Kaybedilen, başkası tarafından el konulup gasp edilenmallar üzerinde tasarruf bulunmadığından zekâtları verilmez.

3- Bir şahsın mülkiyetinde bulunmayan malların zekâtı verilmez. Bu yüzden kamu menfaatinde kullanılan devlet mallarından, umûmî hayır işlerine vakfedilmiş vakıf mallarından zekât verilmez.

Günümüzde devlet tarafından tüzel kişi olarak kabul edilen şirketlerin zekât vermesi gerekmez. Ancak şirkete ortak olan gerçek kişiler, şirketteki hisselerini, sahip oldukları zekâta tabi diğer mallara eklerler.

4- Bir kişinin elindeki haram mal ve paralardan dolayı zekât gerekmez. Haram malın, sahibi mevcut ise sahibine verilmesi, sahibi mevcut değilse fakirlere dağıtılması gerekir. Helal olan mala, haram mal karışıp bunu ayırmak mümkün olmazsa, hepsinin zekâtını vermek lazımdır.

c. Zekâtın Geçerli Olması İçin Aranan Şartlar:

- Niyet şartı: Zekât ibadet olduğu için niyet şarttır. Yükümlünün, zekât için mal ayırırken veya ayırdığı malı zekât olarak verirken, buna kalbi ile niyet etmesi gerekir. Niyetin dil ile söylenmesi gerekmez. Bir fakire borç veren kişi daha sonra bunu zekâtına saysa caiz olmaz. Zira niyet ibadetin başında yapılmalıdır. Fakire mal verirken kişinin zekât verme niyeti olmadığından bu verilen zekâta sayılamaz.
- Malın kalitesi ile ilgili şartlar: Zekât olarak verilen malın, kullanılmayacak derecede eski ve düşük kalitede olmaması gerekir.Mükellef, zekât verdiği kimsenin zekât almaya ehil olup olmadığını araştırmalıdır.
- Temlik şartı: Temlik, zekât olarak verilecek mal veya paranın mülkiyetini zekâtı alan kimseye nakletmek demektir. Mükellef, zekât verdiği kimsenin zekât almaya ehil olup olmadığını araştırmalıdır.

Zekât Kimlere Verilir

Zekât verilecek kimselerle ilgili olarak Kur'an-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّٰهِ
وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

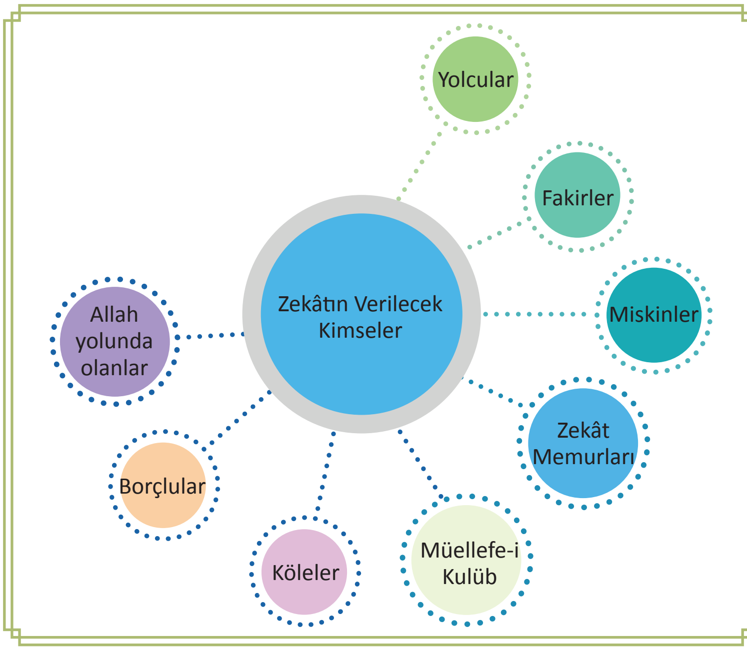
"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere, miskinlere, zekât toplayan memurlara, müellefe-i kulûb'a (gönülleri İslam'a ısındırılacak olanlara), kölelere, borçlulara, Allah yolundakilere, (yolda kalmış) yolculara mahsustur. Allah en iyi bilendir ve hikmet sahibidir."[67]

Bu ayete göre, kendilerine zekât verilecek kimseler şunlardır:

- **Fakirler:** Dinen zengin sayılacak, yani kendilerinin zekât vermeleri farz olacak kadar nisap miktarı mala veya paraya sahip bulunmayan, gelirleri ihtiyaçlarını karşılamayan kimselerdir.
- **Miskinler:** Hiçbir geliri veya malı olmayıp yiyeceği ve giyeceği şeyler için dilenmeye bile muhtaç durumda olan kimselerdir. Tedavi giderini karşılayamayan sakat ve hastalar, bakıma muhtaç yaşlılar, sığınmacılar, gelirleri olmayan mahpuslar bu grup içinde kabul edilmiştir.
- **Zekât memurları:** İslam devletinde zekât toplamakla görevli memurların maaşları zekât hesabından ödenir.
- **Kalpleri İslam'a Isındırılacak Olanlar (Müellefe-i kulüb):** Yeni Müslüman olmuş ve başkalarının da Müslüman olmasına etki edecek, sözü dinlenen kimselerdir. Bu kişilere zekât verilmesinin amacı, imanı zayıf olanların imanını kuvvetlendirmek, bir kısmının da kötülüğüne engel olmaktır. Peygamberimiz, Mekke'nin fethinde böyle kimselere zekâttan pay vermiştir.
- **Köleler (Esirler):** Hürriyete kavuşturmak amacıyla kölelere zekât verilmiştir.

67 Tevbe suresi, 60. ayet.

- **Borçlular:** Bunlar batık borçlulardır. Borcu mal varlığından fazla olup bu borcu kazancıyla ödeyemeyen kişilerdir.
- **Allah yolunda olanlar:** Bunlar Allah yolunda savaşan mücahitlerdir. Hacca gitmek için yola çıkıp da bu esnada muhtaç duruma düşenler, Allah için ilim tahsil eden fakir talebeler ve İslam dâvetçileride bu gruba girerler.
- **Yolcular (Yolda kalanlar):** Yolculuğu esnasında parası tükenen, bu nedenle yolda kalmış olan ve memleketine ulaşamayan kimselerdir. Bunlar, memleketlerinde zengin dahi olsalar, yolculukları sırasında muhtaç duruma düştüklerinden, bu yolculuklarını tamamlayıp memleketlerine dönmeleri için onlara zekât verilebilir.

Zekât, öncelikle malın bulunduğu yerde yaşayan fakir akraba, komşu ve meslektaşlara verilmelidir. Ancak o bölgenin dışında fakir akraba veya daha muhtaç kimseler varsa onlara da gönderilebilir.

Zekâtın tamamı bir kişiye verilebileceği gibi, birkaç kişiye de paylaştırılabilir.

TARTIŞALIM

Zekâtın, günümüzde kalbi İslam'a ısındırılacak gayrimüslime ve yanında kredi kartı bulunan turiste verilip verilemeyeceği hakkında arkadaşlarınızla tartışınız.

Zekât Kimlere Verilmez?

- **Bakmakla yükümlü olunan kişilere:** Bir kimse, kendi ana, baba, dede, nine, evlat ve torunlarına -bunlar yoksul olsalar da- zekât veremez. Karı ve koca birbirine zekât veremez.[68]
- **Zenginlere:** Nisap miktarı malı ve parası olan zenginlere zekât verilmez.
  Nisap miktarı mala sahip olmamakla birlikte geçimini rahat sağlayan insanlara da zekât verilmez.
- **Çalışıp kazanabilecek durumda oldukları hâlde tembellik edip, çalışmayanlara:** Allah Resûlü ***"Zekât, ne zengine ne de sakatlığı olmayan güçlü kişiye helal değildir"***[69] buyurmuştur.
- **Müslüman olmayanlara:** Zekât, gayrimüslimlere verilemez. Çünkü zekât, Müslüman fakirin hakkıdır. Zekât parasını içki, kumar gibi günah yolunda harcayacak veya israf edecek olan kimselere vermek de doğru değildir.
- **Cami, okul, çeşme, yol, köprü gibi yerlere:** Zekât, gerçek kişilerin hakkıdır. Tüzel kişiliklere veya bu gibi yerleri

68 Mehmet Erkal, "Zekât" md., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 44, s. 205.
69 Tirmizi, Zekât, 23; Nesai, Zekât, 90.

yapmak amacıyla zekât verilemez. Çünkü zekâtta kişiye temlik şartı vardır.

Devlete verilen vergiler zekât sayılamaz. Zekâtın verileceği sekiz sınıf Kuran'ı Kerîm'de belirtildiği için onu, bunun dışındaki yerlere harcama imkânı bulunmaz, fakat vergi böyle değildir. Ayrıca zekât ve verginin yükümlülükleri farklılık arz eder. Bu yüzden Müslümanlar vergi olarak verdiği meblağı zekâttan düşemez.

Zekât Kimlere Verilmez?

- Bakmakla yükümlü olunan kişilere
- Zenginlere
- Tembellik edip, çalışmayanlara
- Müslüman olmayanlara
- Cami, okul, çeşme, yol, köprü gibi yerlere

ÖRNEKLER BULALIM

Zekât zengine verilir mi? Zengin bir mü'mine, hangi durumlarda zekât verilebilir? Örnekler bulunuz.

BİLGİ KUTUSU

"(İnfâklarınızı), kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirlere verin! Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zannederler. Sen onları sîmâlarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı, hiç şüphesiz ki Allah bilir."
(Bakara suresi, 273. ayet.)

Zekâta Tabi Mallar

Bir ibadet olduğu için zekât, her çeşit ürün ve maldan verilmez. Kişilerin zenginliğini ortaya çıkaran ve piyasada ön planda olan mal ve ürünlerden verilir. Bu mal ve ürünler şunlardır:

a. Altın, Gümüş ve Nakit Para:

Altının nisabı yirmi miskal (81.18 gram) gümüşün nisabı iki yüz dirhemdir (595 gram). Para ve dövizler 81.18 gram altın değerine ulaştığında zekâta tâbidir. Bu miktardan daha fazla para, bir kişinin yanında, bankada vs. bulunur ve üzerinden de bir kamerî yıl geçerse kırkta bir yani % 2.5 zekât verir.

Nakit paranın zekât hesabı altın ile ölçülür.

Hanefî mezhebinde altın ve gümüş yatırım aracı kabul edildiğinden para gibi değerlendirilmiştir. Bu yüzden, başta kadınların zinet ve süs eşyaları olmak üzere kap-kacak, külçe ve tablo gibi her çeşit altın veya gümüş zekâta tabidir. İnci, zümrüt ve yakut gibi zinet ve süs eşyaları para gibi değerlendirilmediğinden, ticaret malı olmadıkları sürece zekâta tabi sayılmazlar.

Şafiî mezhebine göre kadınların süs amaçlı kullandıkları başta değerli taşlar olmak üzere altın ve gümüş takılar zekâta tabi değildir. Erkeklerin sahip olduğu altın ve gümüş mücevheratın zekâta tabi olduğunda ise icma' vardır.

Altın ve gümüş yatırım aracı olduğundan zekat % 2,5 'dur.

b. Ticaret Malları ve Hisse Senetleri:

Ticaret yoluyla kâr etmek için bulundurulan her çeşit mal, zekâta tâbi olur. Bunları sayı ile sınırlamak mümkün değildir. Konfeksiyon ürünleri, gıda maddeleri, inşaat malzemeleri, tekstil ürünleri, temizlik malzemeleri, marketlerde satılan mallar, acente ve galericilerin kendi mülkiyetlerinde bulunan araçlar vb. ticaret niyetiyle elde bulundurulursa zekâta tâbidir. Hangi cinsten olursa olsun ticaret mallarının değeri, altının nisabına ulaşırsa zekâtının verilmesi gerekir.

Ticaret mallarında zekât, kârdan değil sermayenin bütünü dikkate alınarak verilir. Tüccar zarar etse bile, malı nisabın üzerinde olduğu sürece zekâtını vermelidir.

Fabrika binası, makineleri, servis araçları gibi artıcı olmayan sabit sermaye üzerine zekât gerekmez. Fakat borçlar düşüldükten sonra ticarete konu olan nakit para, hammadde, mamul yada yarı mamul tüm ekonomik değerler, yılsonu değerleri üzerinden zekâta tabi olur.

Ticari amaçla elde tutulan ev, dükkan, iş yeri gibi binalar ve bütün gayri menkuller ile satmak için alınan ihtiyaç fazlası arabaların değerleri üzerinden 1/40 (yani % 2.5) oranında zekâtlarının verilmesi gereklidir. Bir mal satılmasa bile satış için ilan verilmiş veya satış için bir başkasına yetki verilmişse ticaret malı kabul edilir ve zekâta tabi olur.

DİKKAT EDELİM

Zekât mal olarak verilirken orta kalite ve değerde olandan verilir. Kalitesiz ve düşük değerde olandan verilmez. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ey inananlar! Kazandıklarınızın iyilerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan infak edin. Gözünüzü yummadan ve severek alamayacağınız derecede kötü ve değersiz şeyleri vermeye kalkmayın. Allah'ın müstağni ve övülmeye lâyık olduğunu bilin"[62]

BİLGİ KUTUSU

Alacaklar da zekâta tabidir. Bunlar üç türlüdür:

1. Kuvvetli alacaklar: Borç olarak verilen paralar, verilen krediler ve satılan ticaret mallarının bedeli olan alacaklar ile iş yerlerinin kiraları böyledir. Ele geçince 1/40 oranında zekât verilir.

2. Orta alacaklar: Bir iş veya hizmetin karşılığı olan alacaklardır. Tazminat, ev kirası gibi alacaklar bu gruptandır. Ele geçmedikçe zekât gerekmez. Tahsil edildiği zaman nisabı geçiyorsa hemen zekâtları verilir.

3. Zayıf alacaklar: Mal, hizmet veya menfaat karşılığı olmayan alacaklardır. Batık borçlar, miras ve kadının kocasından alacağı mehir bu türdendir. Bunlar, tahsil edildikten sonra nisaba eklenir.

70 Bakara suresi 267. ayet.

Menkul kıymetler borsasında alınıp satılmakta olan hisse senetleri ve tahviller, ticari bir mal kabul edildiğinden bunların değerleri üzerinden kırkta bir oranında zekâta tabidir.

Hissedarlar, finans kurumları ve şirketlerdeki hisselerinin değerini, zekâta tabi diğer mallar ile birlikte hesaplarlar ve yıl sonunda kırkta bir oranında zekâtlarını verirler.

c. Hayvanlar:

Üretmek, süt veya yün almak maksadıyla beslenen ve yılın yarıdan fazlasını kırlarda ve otlaklarda geçiren hayvana "sâime" denir. Bu türdeki koyun, keçi, sığır, manda ve develer sayıca nisap miktarına ulaştığı takdirde üzerinden bir yıl geçince zekâtlarını vermek gerekir. Sene başında nisap miktarında bulunan sâime hayvanlara yıl içinde satın alma veya yavrulama yoluyla başka hayvanlar ilave olursa yıl sonunda tüm hayvanların sayısına göre zekât verilir.

Koyun ve keçinin zekâtı; 40-120 arası için 1 koyundur. Hayvanların sayısı arttıkça zekatı düşmektedir. Bunu sebebini araştırınız.

Hayvanların zekâtlarında, belirlenen hayvanlar, zekât olarak verilebileceği gibi, değerleri de verilebilir. Zekât, hayvan olarak verildiği takdirde en düşüğü veya en iyisi değil, orta durumda olanı verilir.

Yılın çoğunu ahırda yemle beslenerek geçiren hayvana "alûfe" denir. Ticaret için, kurban olarak kesilmek için, alınıp satılan alûfe türündeki hayvanların zekâtı, ticaret malları gibi kabul edilir ve değerleri üzerinden % 2.5 oranında zekâtları verilir. Sırf yumurta, süt, et ve yavruları için ahırda yemle beslenen hayvanlar, satılmadıkları takdirde sermaye kabul edilir, sadece ticareti yapılan yumurta veya sütün zekâtları verilir.

Asli ihtiyaç kapsamına girdiğinden yük taşımak, binmek için beslenen at, katır, merkep vb. hayvanlar için zekât gerekmez. Câbir b. Abdullah "Çift süren öküzün zekâtı yoktur" demiştir.

ZEKÂTI			
Kim	Nelerden	Ne kadar	Kimlere verir?
Zengin olan her Müslüman	Altın, gümüş, nakit para, hisse senetleri ve ticaret malları	1/40 veya %2,5	Zekât; • Fakirlere, • Miskinlere, • Borçlulara, • Allah yolunda olanlara • Yolda kalmış yolculara • Kölelere, • Kalbi islama ısındırılmak istenenlere, • Zekât işlemlerini yürüten görevlilere verilebilir.
	Koyun ve keçi	40-120 arası için 1 koyun veye keçi	
	Sığır ve manda	30-40 arası için 2 yaşında bir dana	
	Deve	Her beş deve için1 koyun ve keçi	
	Toprak ürünleri	Toprak emek sarf edilmeden yağmur, nehir, dere ırmak kanalları ile sulanıyorsa 1/10'u, kova dolap, motor veya ücretle alınan su ile sulanıyorsa1/20'si verilir	
	Madenler	1/5	

Saime olan, yani yılın çoğunu kırlarda otlayarak geçiren atların da zekâtlarının verileceği bazı âlimlerce kabul edilmiştir. Bu âlimlere göre sayıları 5'ten fazla olan atların değerleri hesaplanır ve 40'ta biri (% 2,5) zekât olarak verilir. Alûfe olan ve ticari bir maksatla elde tutulan değerli atlar ise ticaret malları içinde kabul edilir ve bunlardan bir tane bile olsa -zekât nisabına ulaşabileceğinden-zekât vermek icab eder.

d. Maden ve Defineler (Rikâz):

Rikâz terimi, maden, define ve hazine gibi kendiliğinden yer altında bulunan veya insanlar tarafından yer altına gömülüp gizlenen her türlü kıymetli maden ve eşyayı ifade eder.

Zekâta tabi olan maden ve definelerde bir sene geçme şartı aranmaz. Elde edilir edilmez zekâtları verilir.

Kamu arazisinden çıkarılan altın, gümüş, bakır, kalay, nikel ve demir... gibi ateşte eritilebilen rikazdan 1/5 oranında zekât alınır. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Toprak altında bulunan maden ve kıymetli şeylerden beşte bir (humus) zekât vermek gerekir"*[71] Şahsa ait bir araziden çıkarılan maden ve defineler, İmam Azam'a göre diğer ticaret malları gibi normal zekâta tabi olur.

Hanefî mezhebine göre rikâz gelirleri, "fey" hükmünde kabul edilmiştir, bu sebeple kamu yararına olan her iş için harcanabilir. Diğer mezheplere göre ise rikâz gelirleri sadece zekâtın sarf yerlerine harcanır.

e. Toprak Ürünleri (Öşür):

Öşür, toprak ürünlerinden alınan zekâttır. Kur'an-ı Kerîm'de **"Meyve verdiği vakit meyvesinden yiyin, hasat günü ürünün hakkını (zekâtını) verin"**[72] buyurulmuştur.

Toprak ürünlerinde bir yıl geçme şartı yoktur, yılda çift ürün alındığında her "hasad zamanı" zekâtının verilmesi gerekir.

Bir öşür arazisi, yağmur veya nehir suyu ile sulanırsa ürünün onda biri zekât olarak verilir. Eğer arazi, su mo-

71 Buhari, Müsakat 3.
72 En'am suresi 141. ayet.

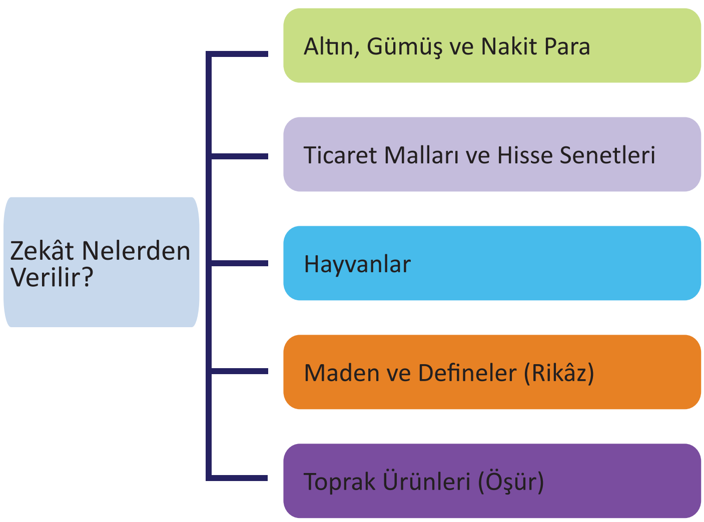
toru, satın alınan su vb. vasıtalar kullanılarak sulanırsa ürünün yirmide biri zekât olarak verilir. Allah ü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yağmur ve kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulak olan yerlerin ürünlerinden onda bir (öşür), hayvan gücü veya taşıma su ile sulanan topraktan ise yirmide bir zekât gerekir"*[73]

İmam Ebu Hanife'ye göre **"... Hasat günü ürünün hakkını (zekâtını) verin"**[74] ayetindeki kesin emir sebebiyle tarım ürünlerinde nisap aranmaz. İmam-ı Âzam'ın iki talebesi İmam Muhammed ile İmam Yusuf'a göre ise tarım ürünlerinde nisap beş vesk (yaklaşık 34 teneke ürün) olup, bundan daha az olan ürünlerde öşür gerekmez. Bu âlimler *"Beş vesk'ten az üründe zekât yoktur"*[75] hadisine göre hareket etmişlerdir.

PANO HAZIRLAYALIM

Zekât ve sadaka arasında fark var mıdır? Bu konuda bir pano hazırlayınız.

Balın zekâtı da toprak ürününün zekâtı gibi 1/10 oranında verilir. Çünkü arılar, arazilerden bal temin etmektedir. Ebu Hanife'ye göre balda nisap aranmaz, balın azından da çoğundan da zekât verilmesi gerekir. Ebu Yusuf'a göre beş vesk arpanın kıymetine ulaşmayan bal, zekâta tâbi değildir.

Zekât Ne Zaman Verilir?

Nakit para, altın, gümüş ve ticaret malları ile sâime hayvanlarda zekât vermek için bir yıl geçme şartı aranır. Malın üzerinden tam bir kamerî yıl geçmedikçe o mala zekât gerekmez. Madenler, tarım ürünleri ve meyvelerde ise yıl geçme şartı aranmaz. Madenler, ocaktan çıkarılınca; ekin ve meyveler de hasat edilince zekâtları verilir.

73 Buhâri, Zekât, 55; Müslim, Zekât, 8; Ebû Dâvud, Zekât 5, 12; Tirmizi, Zekât 14.
74 En'am suresi 141. ayet.
75 Buhârî, Zekât, 4.

Zekât mükellefleri zekât ibadetlerini eda etmede acele davranmalı, onu meşrû bir mazeret olmaksızın geciktirmemelidirler.

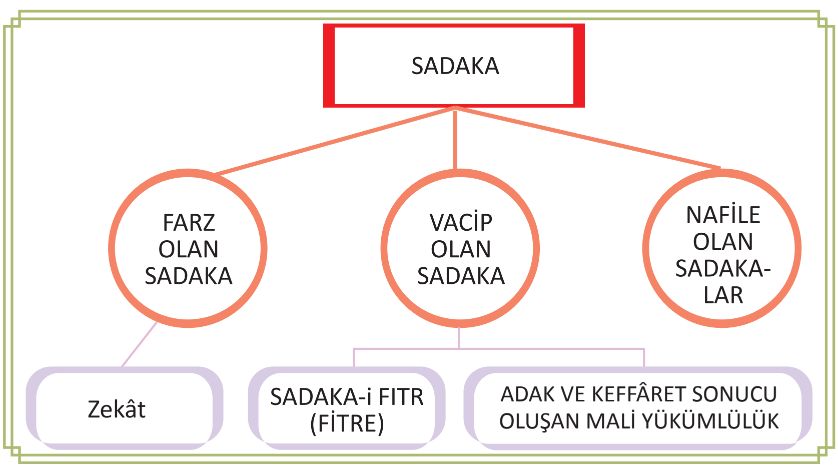
DİKKAT EDELİM

Zekât ödenme vakti gelince sadece Allah'ın rızâsına kavuşmak için verilmeli, "başa kakmadan" ve "ezâ vermeden" yerine getirilmelidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ey inananlar! Allah'a ve ahiret gününe inanmayıp, insanlara gösteriş için malını veren kimse gibi, sadakalarınızı başa kakma ve ezâ etmekle boşa çıkarmayın. Böyle kimsenin durumu, üzerinde toprak bulunan kayanın durumu gibidir. Sağanak yağan bir yağmur isabet ettiğinde onu sert kaya hâline getiriverir. Kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah inkâr eden kimseleri doğru yola eriştirmez"[68] .

Fıtır Sadakası ve Nafile Sadaka Çeşitleri

Sadaka, insanın malından sırf Allah rızası için yardımda bulunmasıdır. Gönüllü olarak fakirlere yapılan her türlü iyiliği, karşılıksız yardımlarıve harcamaları kapsar. Geniş bir anlamı olan sadakanın çeşitleri şunlardır:

Vacip olan sadakalar fıtır sadakası, adak ve keffâret sadakalarıdır.

Sadaka-i Fıtr: Fıtır sadakası, temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların, kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları her kişi için vermeleri gereken sadakadır. Hicretin ikinci yılında vacip kılınmıştır. Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre fıtır sadakası vermek farzdır.

- Sadaka-i fıtrı bayram namazı öncesinde veya bayramdan birkaç gün önce vermek gerekir. Böylece sadaka-i fıtr, fakirlerin ihtiyaçlarını gidererek bayram sevincine katılmasını sağlar. Bayram namazından sonra verilen fıtır sadakası edâ değil, kaza hükmündedir.

Fıtır sadakası, Allah Resûlü zamanında piyasada sürekli bulunan buğday, arpa, kuru hurma ve kuru üzüm gibi temel gıda ürünleri üzerinden hesaplanarak, kişi başına buğdaydan yarım sa' (yaklaşık 1,5 kg.), arpa, kuru

76 Bakara suresi, 264. ayet.

hurma veya kuru üzümden ise bir sa'[77]olarak tespit edilmiştir. Bu dört maddenin herhangi birine göre fıtır sadakasını vermek caizdir. Fitrede ölçü olan bu maddelerin ve miktarlarının tespitinden amaç, bir fakirin sabahlı akşamlı bir günlük yiyeceğidir. Ancak bu noktada kişinin kendi ekonomik durumunu dikkate alması müstehap olacaktır. Bu maddelerin bizzat kendileri yiyecek olarak verilebileceği gibi, değerleri hesaplanarak parası da verilebilir. Para vermek, fakir için daha makbuldür.

Bu sadakanın nisabı, asli ihtiyaçlardan sonra, kurban için öngörülen nisap miktarı mala sahip olmaktır. Sadaka-i fıtr, zekât gibi malın değil, canın zekâtıdır. Bu yüzden fıtır sadakasında akıl ve büluğ şart değildir. Kendi geçimini temin edebilen kimse, kendisi ile birlikte bâliğ olmayan çocuklarının ve hizmetinde bulunanların fıtır sadakasını vermelidir. Mal sahibi olmayan kadının fitresini kocası verir. Ergenlik çağına gelmiş, ancak henüz evlenip ayrı yuva kurmamış olan çocuğun fitresini de babası veya annesi verir. Akıl hastasının velileri onların mallarından fıtır sadakasını vermelidir.

Sadaka Allah rızası için yoksullara verilir.

Fıtır sadakası verirken bayram ihtiyacını karşılayamayan çocuklu aileler, öğrenciler ve miskinler tercih edilebilir. Fitreyi, yakınında muhtaç kimse varken daha uzakta bulunanlara vermek mekruhtur.

Bir kimse; anasına, babasına, dedesine, ninesine, çocuklarına, torunlarına, eşine ve bakmakla yükümlü olduğu diğer kimselere fitresini veremez. Fitre bir fakire verilebileceği gibi birkaç fakire de pay edilebilir. Ancak bazı fakîhler, bir fitrenin sadece bir kişiye verilebileceği görüşündedirler.

- Sadaka, Allah rızası için fakirlere, muhtaç kimselere, karşılıksız olarak verilen şey; yapılan yardım ve harcama, her türlü iyilik demektir. Bu yüzden herkesin sahip olduğu maddi manevi bir şeyi ihtiyaç sahipleriyle paylaşmasını ifade eder. Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"İçinde güneş doğan her gün, insanların her bir mafsalı için kendilerine bir sadaka gerekir. Meselâ; İki kişinin arasında adaletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek hayvana*

Sadaka taşı, müslüman toplumun birbirini gözetmesinin şahididir.

77 Sa': Bir hacim ölçüsü birimidir. Yaklaşık 2.75 litreye veya ağırlık olarak da 3 kg.'a tekâbül eder.

bindirmen veya eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Gelip geçene sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırman bir sadakadır"[78].

Bununla birlikte fıkıhta daha ziyade maddi yardım ve infak için kullanılmaktadır. Komşuların ihtiyaçlarını gidermek, yolcuları ağırlamak, ekinler ve meyveler toplandığı vakit bunlardan komşulara vermek, sıkıntı ve zarûret içinde bulunan Müslüman'a yardım etmek, nafile sadaka hükmündedir.

- **Sadaka-i Câriye:** Nafile sadakanın en güzellerinden biri, sürekli sevap getiren sadaka anlamına gelen sadaka-i câriyedir. Allah Resûlü sürekli ecir kaynağı olan amelleri bir hadis-i şerifte şöyle bildirmiştir: "İnsan öldüğü zaman ameli kesilir. Ancak üç şey bundan müstesnadır. Sadakayı câriye, kendisinden yararlanılan ilim veya kendisine hayır dua eden salih evlad."[79]
- İbadethâne, hastane, çeşme, köprü, aşevi, eğitim ve hayır kurumları yapıp, Allah rızası için buralara bağışta bulunarak bu güzel amel yerine getirilebilir. İnsanlar bu gibi yerlerden yararlandığı sürece bunları yaptıranlar, gerek sağlıklarında ve gerekse vefatlarından sonra ecir almaya devam ederler.

Bir malın gelirini sürekli olarak yoksullara tahsis etmek vakıftır.

- **Vakıf:** Kendisinden yararlanmak mümkün ve caiz olan bir malı, devamlı olarak Allah'ın mülkü kabul etmek ve gelirini, Allah rızası için hayır cihetine harcamak demektir.

Vakfetmek, bir malın gelirini sürekli olarak yoksullara tahsis etmek demektir. İslam dünyasında dinî, ictimaî hemen her sahada kurulmuş bulunan vakıflar büyük bir hizmet ifa etmişlerdir.

Vakıf, en eski dini müesseselerden biridir. Allah'ın elçisi (s.a.v.) Medine'deki yedi parça mülkünü vakfetmiştir. Ashâb-ı kiramın pek çoğu da mallarını vakfetmişlerdir. Hâlid bin Velid zırhını ve savaş atlarını, Hz. Ali Yenbu'daki bir araziyi ve bir çeşmeyi vakfetmiştir. Hz. Osman, susuzluk çekildiği bir sırada Medineli bir Yahudi'den Rume kuyusunu satın alıp, suyunu ebedî olarak topluma bağışlamıştır.

- **Karz-ı hasen:** Güzel ödünç demek olan karz-ı hasen, herhangi bir karşılık beklemeden maddi sıkıntı içinde bulunan bir kimseye borç vermektir.

78 Buhârî, Sulh, 11; Cihâd, 72,128; Müslim, Zekât, 56.
79 Dârimi, Mukaddime, 46.

İhtiyacı olup sıkıntıda olanı kurtarmak amacıyla ve geri ödenmesi noktasında sıkıştırmaksızın bir Müslüman'a borç vermek, sadakadan daha faziletlidir. Zor durumda kalıp Müslümanların kredi ve faiz batağına saplanmaması için karz-ı hasen uygulaması yaygınlaştırılmalıdır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim, din kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da ona yardımda bulunur. Kim, bir Müslüman'ın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun, kıyamet gününde bir sıkıntısını giderir."*[80]

- **İnfak,** nafaka verip geçimlerini sağlama anlamına gelip gerek akraba ve hısımlardan ve gerekse diğer insanlardan yoksul ve muhtaç olanlara para veya mâişet yardımı yaparak onların geçimini sağlamak demektir.

Aile fertleri ve akrabaları arasında ihtiyaç sahibi olanlara öncelik vermek daha faziletli kabul edilmiştir. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Bir kimsenin sarfedeceği en faziletli dinar, kendi aile fertlerine infak ettiği dinarla, Allah yolunda hayvanına ve yine Allah yolunda cihad edecek olan arkadaşlarına harcadığı dinardır."*[81]

"Bir kimsenin sarfedeceği en faziletli dinar, kendi aile fertlerine infak ettiği dinarla, Allah yolunda hayvanına ve yine Allah yolunda cihad edecek olan arkadaşlarına harcadığı dinardır."

Evin ihtiyacı için yapılan her türlü harcama başkalarına yapılacak yardım ve harcamadan önde gelir. Hadiste şöyle buyurulur: *"Bir Müslüman, aile fertlerinin geçimini, Allah'ın rızasını umarak sağlasa bu, kendisi için sadaka olur."*[82] Ayet-i kerîmede de şöyle buyurulur: **"...Anaya, babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya ve elinizin altında bulunan (hizmetçi ve benzeri) kimselere iyilik edin..."**[83]

Kadınların da infakta bulunması teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün kadınlara hitap ederek; *"Ey kadınlar topluluğu ziynetlerinizden de olsa sadaka verin"* buyurmuştur. Kadının zengin olup kocası fakir ise malından ona yardım yapması güzeldir. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Kocan ve çocuğun tasadduk etmeye en lâyık olan kimselerdir"*[84].

"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka veriniz ve çokca istiğfar ediniz..." (Buhârî, Zekât, 44)

80 Müslim, Birr, 58.
81 Müslim, Zekât, 38; İbn Mace, Cihâd, 4; Ahmed b. Hanbel, V, 279, 284.
82 Buhârî, Nefekât 1; Müslim, Zekât 49.
83 Nisa suresi, 36. ayet.
84 Ebû Dâvud, Zekât, 44; Talâk, 19.

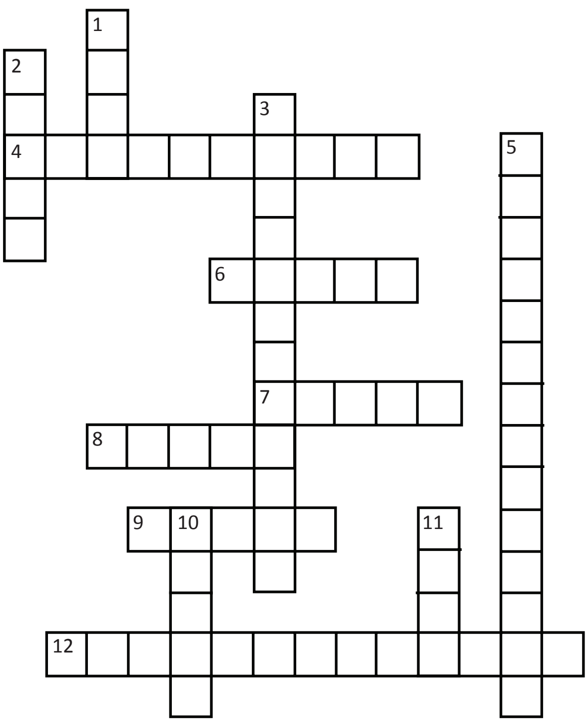
- **Îsâr:** Mü'min kardeşini kendine tercih etmek ve kendi ihtiyacı olduğu hâlde vermektir. İnfâkın en yüksek derecesi olan îsâr, cömertliğin zirvesidir. Çünkü cömertlik, malın fazlasından kendine lâzım olmayanı vermektir, îsâr ise kendisinin ihtiyacı olduğu hâlde verebilmektir.

Cenâb-ı Hak, Mekkeli muhâcirlerle evlerini paylaşan Ensâr-ı kirâmı şöylece methetmektedir: "... Kendileri zarûret içinde bulunsalar bile, onları kendilerine tercih ederler (îsâr ederler). Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."[85]

Özellikle savaş ve doğal afetler anında yapılacak infâk ve îsarlar hem sevap kazandırır, hem de mazlum ve ihtiyaç sahiplerinin sıkıntılarını gidermekte büyük bir katkı sağlar.

BULALIM

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

Sağdan-Sola

4. Herhangi bir karşılık beklemeden maddi sıkıntı içinde bulunan bir kimseye borç vermek.
6. Ramazan ayının sonuna yetişen zengin ve hür bir Müslüman'ın, fakirlere vermekle yükümlü olduğu sadaka.
7. Kendisinden yararlanmak mümkün ve caiz olan bir malı, devamlı olarak Allah'ın mülkü kabul etmek ve gelirini, Allah rızası için hayır cihetine harcamak.
8. Senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlara verilen ad.
9. Gerek hısımlardan ve gerekse diğer insanlardan yoksul ve muhtaç olanlara para veya mâişet yardımı yaparak onların geçimini sağlamak.
12. Sürekli sevap getiren sadaka.

Yukarıdan-Aşağıya

1. Toprak ürünlerinden verilen zekât.
2. Müslüman'ın sahip olduğu malın bir bölümünü Allah rızası için belirli kişilere karşılıksız olarak vermesi.
3. Malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesi.
5. Bir kimsenin zengin olup olmadığına bakılırken hesap dışı tutulan asli ihtiyaç ve giderleri.
10. Dinen zengin olmanın asgari sınırı.
11. Mü'min kardeşini kendine tercih etmek ve kendi ihtiyacı olduğu hâlde vermek, infâkın en yüksek derecesi.

85 Haşr suresi, 9. ayet.

3. Ramazan Ayı ve Oruç

3.1. Orucun Farziyeti ve Önemi

Oruç, Yüce Allah'ın rızasını da kazanmak için ibadet niyetiyle imsak vaktinden iftar vaktine kadar, yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır.[86]

Oruç kelimesi Farsça'dan dilimize geçmiş bir kelimedir. Bu kelimenin Arapça aslı "savm-sıyâm"dır. Sözlükte bu kelime "bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak, engellemek" anlamına gelmektedir.

Oruç manevi dünyamızı inşa eden temel bir ibadet olduğundan ilk insandan günümüze kadar emredilmiş bir ibadettir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."[87]

Peygamberimiz Medine'ye geldiği zaman Yahudilerin "aşûra" orucu tuttuklarını görmüş, kendilerine bu orucu niçin tuttuklarını sormuştur. Onlar, "Bugün hayırlı bir gündür, bu günde Allah İsrailoğullarını düşmanlarından kurtardı, Musa (a.s.), bu günde oruç tuttu" cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), "Biz Musa'ya sizden daha yakınız" demiş ve aşûra orucunu sahabiye de emretmiştir.[88]Allah Teâlâ Ramazan orucunu farz kılınca Rasûlullah (s.a.v.), *"Dileyen Aşûre günü oruç tutsun, tutmak istemeyen de tutmasın"* demiştir.[89]

Ramazan orucu, **"(Oruç), sayılı günler (dedir)…""…Sizden kim bu aya ulaşırsa oruç tutsun…"**[90] ayetleriyle hicretin ikinci yılında Bedir savaşı öncesinde Şaban ayında farz kılınmıştır. Rama-

86 Hasan Serhat Yeter, Fıkıh, s.175.
87 Bakara suresi, 183. ayet.
88 Buhârî,Savm 69; II, 251; Müslim, Savm 127; I, 795.
89 Ahmed bin Hanbel, VI, 244.
90 Bakara suresinin 183-184.)

zan orucunu tutmak, mükellef olan her Müslüman üzerine farz kılınmıştır. Orucun farziyyeti kitap, sünnet ve icma ile sâbittir. Orucu hafife almak veya farz olduğunu inkâr etmek, kişinin dinden çıkmasına sebep olur. Farz olduğuna inandığı hâlde özürsüz tutmayan kimse ise günahkâr olur.

Ramazan Kur'an, oruç, ibadet ve rahmetin ayıdır.

Kur'an-ı Kerîm'in inmeye başladığı hicri takvime göre yılın dokuzuncu ayı olan Ramazan dinimizce en kutsal ay kabul edilir. Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır: *"Ramazan ayı gelince cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincirlere vurulur."*[91]

Ramazan ayını iyi değerlendirmek gerekir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse, Ramazan ayının faziletine inanarak ve mükâfatını Allah'tan umarak oruç tutarsa o kimsenin geçmiş günahları affolunur."*[92]

Ramazanda ortaya çıkan manevi atmosfer ve huzur bütün mü'minleri kuşatır. Rahmet yayılır, bereket ve mutluluk tecellisi dünyada Müslüman toplumun bulunduğu her yerde hissedilir. Gündüz oruç tutulur, mukabeleler okunur. Yatsı namazından sonra teravih namazı kılınır. Fakirlere fıtır sadakası verilir. Bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi, bu ay içindedir. Dileyen itikâfa girer. Böylece Müslümanlar manevi bir eğitimden geçerler.

DEĞERLENDİRELİM

Yüce Allah, Kur'an-ı Kerîm'de,

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذٖى اُنْزِلَ فٖيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

"O Ramazan ayı ki, insanları irşad için, hak ile batılı ayırt eden, hidayet ve deliller hâlinde bulunan Kur'an onda indirildi. Onun için sizden her kim bu aya erişirse oruç tutsun…"
(Bakara suresi, 185. ayet.) buyurmuştur.

Bu ayet-i kerimeyi Ramazan Ayı'nın önemi açısından değerlendiriniz.

Oruç, Yüce Allah'ın emrine boyun eğmektir. Sırf Allah rızası için yerine getirilen çok faziletli bir ibadettir. Bu niyetle oruç tutanları Allah mükâfatlandıracaktır. Bir kutsi hadiste şöyle geçmektedir:

"Cenab-ı Hak (c.c.) buyurmuştur ki: *"Oruçlu kimse, benim rızam için yemesini içmesini, cinsî arzusunu bırakmıştır. Oruç sadece benim için yapılan bir ibadettir. Onun ecrini de ben veririm."*[93]

91 Buhârî, Savm, 5
92 Buhârî, Savm, 6; Müslim, Sıyâm, 203.
93 Müslim, Sıyâm, 162.

Oruç, mü'mini içgüdülerinin pençesinden kurtarır, rûhî olgunluğa kavuşturur. Gerçek anlamda oruç tutmak, ruhumuza, kalbimize ve azalarımıza da oruç tutturmaya çalışmaktır. Sadece yemeden içmeden uzaklaşmak değil, aynı zamanda nefsi de terbiye etmektir. Cenâb-ı Hakk'ın hoşnut olmadığı haramlardan uzaklaşmak, günaha sevk eden şeylere bakmamak, kul hakkı yememek, kendimizi kavgadan, yalan, dedikodu, küfür gibi şeylerden uzak tutmaya çalışmaktır.

Ömür, ibadetle değerlenir.

Bizim için en güzel örnek olan Allah Elçisi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim yalanı ve onunla ameli terketmezse (bilsin ki) onun yiyip içmesini bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur."*[94]

Oruç tutan kimse, Rabb'ine olan kulluk borcunu yerine getirmenin mutluluğunu duyar.

Oruç tutanların Allah katındaki mevkileri pek yüksektir. Hz Muhammed (s.a.v.) cennete girecek insanların dünyadaki amellerine göre değişik kapılardan davet edileceğini bildirmiştir. O kapılardan biri de oruç tutmayı sevenler için ayrılmış olan "reyyân" kapısıdır. "Oruçlular nerede?" şeklindeki çağrı üzerine onlar bu kapıdan girecekler ve daha sonra bu kapı kapatılacak, başkaları oradan giremeyecektir.[95]

Oruç tutan kimse nimetlerin kıymetini daha iyi anlar. Kıymet bilen bir insan da israf etmekten kaçınır.

Oruç, iradeyi güçlendirerek, nefsin isteklerinin kontrol altına alınmasını sağlar. Zorluklara ve musibetlere göğüs gerip karşı koyabilmek için sabırlı olmak gerekir. Oruç tutan kimse, elinin altında her türlü nimet bulunmasına rağmen iradesine hakim olur ve onlardan uzak durur. Böylece de sabırlı olmayı yaşayarak öğrenir. Allah Resûlü (s.a.v.): *"Oruç, sabrın yarısıdır."*[96] buyurmakla bu gerçeği dile getirmiştir. Oruçla yeme-içme hususunda irade hâkimiyetini temin eden kimse, Peygamberimizin de ifade ettiği gibi hayatın farklı yönlerinde bunun müspet yansımalarını görür:

LİSTELEYELİM

Oruç, sevabı en fazla olan ibadetlerdendir. Bir Hadis-i Kudsi'de Yüce Allah şöyle buyurur:

"Her bir iyilik için on mislinden yedi yüz misline kadar karşılık vardır. Fakat oruç başkadır. Çünkü oruç benim içindir, onun karşılığını ben vereceğim..."
(Müslim, Sıyâm, 164.)

Bir ibadet olarak oruca niçin fazla sevap verildiğini listeleyiniz.

- Riya pek karışmaz. Çünkü oruç tutan yalnızken bile su içemez.
- ....
- ....

"Oruç bir kalkandır. Oruçlu kimse kötü söz söylemesin ve cahillik yapmasın. Eğer herhangi bir kimse kendisiyle dövüşmeye yâhut sövüşmeye girişirse, ona iki defa 'Ben oruçluyum' desin."[97]

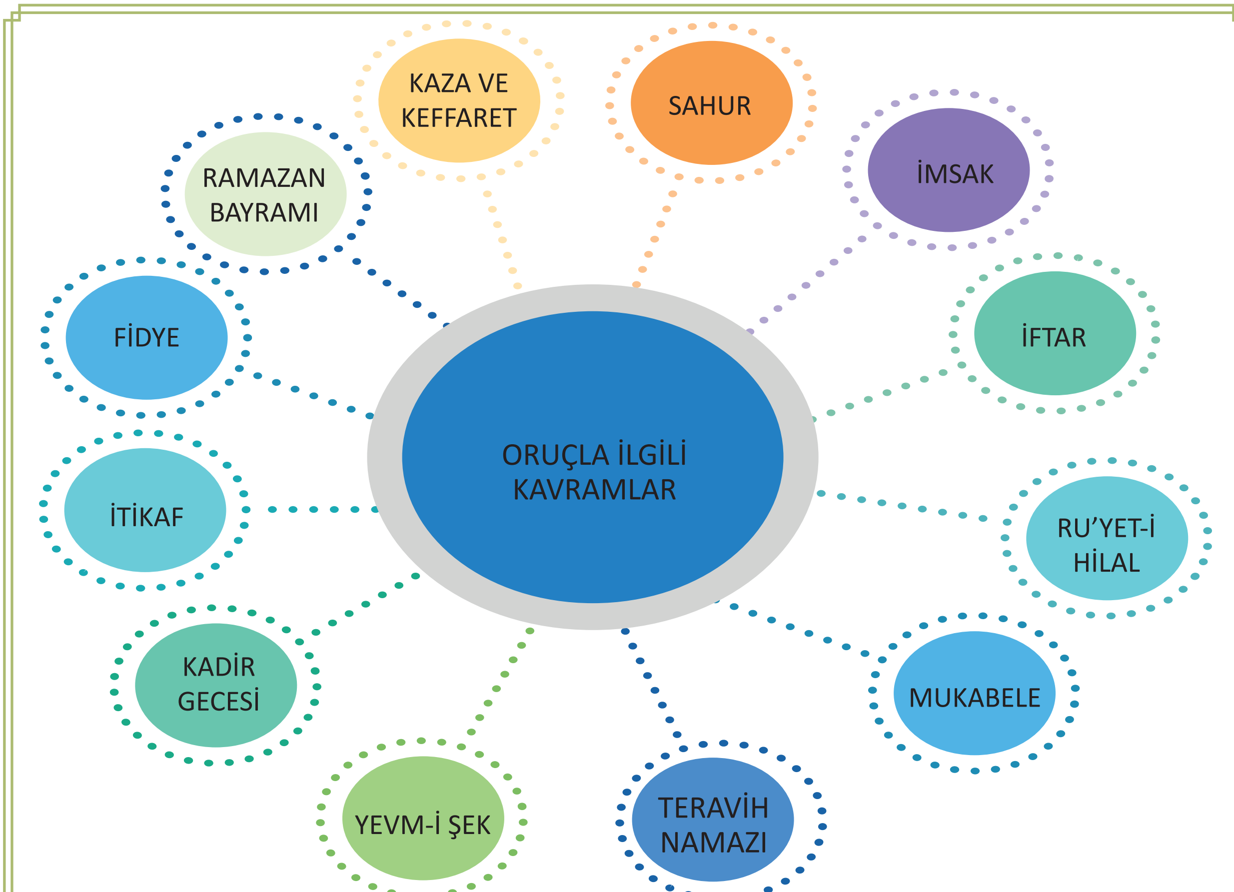
94 Buhari, Savm, 8, Edeb 51; Ebu Dâvud, Savm, 25; Tirmizî, Savm, 16.
95 Buhârî, Savm,4.
96 İbn Mâce, Sıyâm, 44.
97 Buhârî, Savm, 2.

Oruç, insanlar arasında yardımlaşmanın, fakirlerin derdiyle dertlenmenin önemini kavratan bir ibadettir. Oruç tutan kimse fakirlerin durumlarını daha iyi idrak eder. Onlara, yardım elini her zamankinden daha fazla uzatır.

Oruç, insan bedeninin dinlenmesini sağlar. Vücutta biriken fazla kilolar oruç sayesinde eritilir ve beden rahatlık kazanır. Bunun için Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *"Oruç tutun ki sıhhat bulasınız."*[98]

3.2. Oruçla İlgili Kavram ve Hükümler

Oruçla İlgili Kavramlar

Oruç ibadetini iyi anlayabilmek için şu kavramları iyi bilmek gerekir:

Sahur, imsak vaktinden önce, oruca hazırlık amacıyla yenilen yemektir. **"Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun"**[99] mealindeki ayet-i kerîmede sahur vaktine atıf yapılmıştır.

98 Taberânî, Savm, 5.
99 Bakara suresi, 187. ayet.

Peygamber Efendimiz sahur yemeğini çok önemsemiş, bir yudum suyla dahi olsa sahur yapılmasını tavsiye etmiştir. Bir hadiste *"Sahur yiyiniz. Zira sahur yemeğinde bereket vardır"*[100] buyurulmuştur.

İmsak, orucun başlama vakti olup tan yerinin ağarmaya başladığı zamandır. Hadislerde, sahur yemeğinin imsak vaktine yakın bir zamanda yenilmesi tavsiye edilir. İmsakla beraber artık oruç ibadeti başlamıştır. Ramazan ayında sabah ezanı, Müslümanların imsak vaktinden gafil olmamaları için, bu vakitte okunur.

İftar, akşam güneşin batmasıyla orucun açılmasıdır. Akşam namazını bildirmek üzere okunan ezan, aynı zamanda iftar vaktini de bildirmektedir. Bu vakitten itibaren oruç tutan kişi yiyip içebilir. Hadislerde iftar için acele edilmesi tavsiye edilmiştir: *"İnsanlar, iftarı yapmakta acele ettikleri sürece, hayır üzere devam etmiş olurlar."*[101] Peygamberimiz iftarını, akşam namazından önce su ve birkaç hurmayla açmıştır.

İftar Duası

اَللّٰهُمَّ لَكَ صُمْتُ وَبِكَ اٰمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَعَلٰى رِزْقِكَ اَفْطَرْتُ وَبِصَوْمِ غَدٍ
نَوَيْتُ فَاغْفِرْ لِى مَا قَدَّمْتُ وَمَا اَخَّرْتُ

(Buhâri, Bkz. Feth'ul-Bâri 1/13; Müslim 1/301.)

Anlamı:
"Allah'ım! Senin için oruç tuttum, sana inandım, sana dayandım, Senin verdiğin rızıkla orucumu açtım. Yarının orucuna da niyet ettim, benim geçmiş ve gelecek günahlarımı bağışla."

Ru'yeti Hilâl: Ramazan orucuna başlamak, bayramı belirlemek vb. durumları tespit etmek için ayın hareketlerini esas alan kamerî takvime göre hilalin gözetlenme işlemidir. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ***"Yüce Allah hilalleri vakit ölçüleri kıldı. O hâlde hilali görünce oruca başlayın, onu tekrar görünce iftar edin"***[102]

Mukâbele: Mukâbele, Kur'an-ı Kerîm'i bir kişinin okuyup, diğer insanların mushaftan takip etmesi ile beraberce hatim yapılmasıdır. Mukâbele geleneği Cebrâil'in (a.s.) Ramazan aylarında her gece Peygamberimiz'in (s.a.v.) yanına gelmesi ve o zamana kadar indirilmiş olan ayetleri karşılıklı okuyarak tekrar etmeleri uygulamasıyla ortaya çıkmıştır. Ramazan'da Kur'an-ı Kerim'in sesli okunması, dinleyenler üzerinde bir huzur hâli meydana getirir, sevap kazanmaya da vesile olur.

Ramazan ayında mukabele yapmak, Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetidir.

100 Buhârî, Savm, 20, Müslim, Sıyâm, 45; Tirmizî, Savm, 17; Nesâi, Savm, 18.
101 Buhârî, Savm, 45.
102 Ahmed bin Hanbel,Müsned, C. 4, s.321.

Yevm-i Şek: Şüpheli gün anlamına gelir. Kamerî ayların sonunu ve başını tespitte ihtilaf edilen gün demektir. Bu durumözellikle Şaban ayının 29. günü hava kapalı olup ertesi günün Ramazan ayının ilk günü olup olmadığı hususunda şüpheye düşülmesi ile Ramazan ayının 29. günü hilalin tespit edilememesi ve havanın kapalı olup ertesi günün Şevval ayının ilk günü olup olmadığı hususunda şüpheye düşülmesidurumunda yaşanır. Bu durumda bir önceki ay 30'a tamamlanır.

Ramazanın son on günü itikafa girmek sünnettir.

Kadir Gecesi: Kur'an-ı Kerîm'in indirildiği mübarek gece, Kadir Gecesi'dir. Allah Teâla onu Ramazan ayının geceleri içerisinde gizlemiştir. Kadir Gecesi'nin tam olarak hangi güne denk geldiği bilinemese de hadislerde bu gecenin Ramazan ayının son on günü içerisinde yer aldığı belirtilmiştir. Yaygın bir görüş olarak da Kadir Gecesi'nin Ramazan ayının 27.gecesine tekâbül ettiği düşünülmektedir. Sevap kazanmak amacıyla bu geceyi ihya etmek isteyenler Ramazan gecelerini ibadet ile geçirmeye özen gösterirler.

İtikâf, kelime olarak; bir yerde durmak, beklemek, sabretmek, bir yerden ayrılmamak anlamlarına gelir. Allah Resûlü (s.a.v.) Medine'ye hicretten sonra Ramazan'ın son on gününü itikâfta geçirirdi. Bu sebeple Ramazan ayının son on gününde ibadet niyetiyle bir insanın, belli kurallara uyarak ve bir mescitte inzivaya çekilerek itikâfa girmesi sünnettir. İtikâf sırasında kişi zamanını namaz kılarak, Kur'an okuyarak, zikrederek, duâ ederek ya da dini eserleri okuyarak geçirmelidir.

Ramazan ve Kurban Bayramı, dini bayramdır.

Fidye, sözlükte kurtuluş bedeli demektir. Dini ıstılahta herhangi bir mazeret sebebiyle Ramazan orucunu tutmayan kimsenin kaza edebilme ümidi de yoksa tutamadığı oruçların yerine geçmek üzere bedel olarak fakirlere para, yemek vs. vermesidir.

Ramazan Bayramı: Bir aylık oruç ibadetinden sonra kamerî aylardan şevval ayının birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde Müslümanların kutladığı dinî bayramdır.

Kaza: Yerine getirme, ödeme demektir. Zamanında yerine getirilememiş olan dinî görevlerin sonradan yerine getirilmesi için kullanılan bir kavramdır. Esas olan, ibadetlerin vaktinde ve şartlarına uygun olarak yerine getirilmesidir. Hiçbir ibadetin kazası, vaktinde yapılan bir ibadetle eş değerde değildir. Buna rağmen herhangi bir engel veya özür sebebiyle yerine getirilemeyen ibadetler sonradan kaza edilirler. Vaktinde kılınamayan namaz kılınır, tutulamayan oruç tutulur.

Keffâret: Yerine getirilmeyen bir ibadeti, işlenen bir günahı veya yapılan bir hatayı telafi etmek niyetiyleyapılması gereken mali veya bedenî ibadettir. Özürsüz olarak bozulan Ramazan orucunun keffâretini tutmak farzdır.

Oruçla İlgili Hükümler

Oruç tutan kişilerin yerine getirmesi gereken şartlar, orucu bozan ve bozmayan durumlar, bozulması durumunda yapılması gereken şeyler oruçla ilgili hükümleri oluşturur.

Orucun Şartları

1-Yükümlülük Şartları

- Müslüman olmak.
- Ergenlik çağına gelmek ve âkil olmak: Çocuğa ve akıl hastasına oruç farz değildir.

2-Geçerlilik Şartları

- Oruç tutmaya gücü yetmek: Çok yaşlı ya da hasta olan kimselerin oruç tutmaları gerekli değildir. Yaşlılar, tutamadıkları oruçların karşılığında fidye verirler. Hasta olan kişi ise tutamadığı oruçlarını sağlığına kavuşunca kaza eder. Kendisi veya çocuğu zarar görecek durumdaki hamile ve emzikli kadınlar, bu durumları devam ettiği sürece, oruçtutmayabilirler. Bu durumdaki kadınlar, oruçlarını daha sonra kaza ederler.
- Mukim olmak: Dinen yolcu hükmünde olan kişinin orucu zamanında yerine getirmesi gerekli değildir. Bu durumda tutamadığı oruçlarını daha sonra kaza eder. Ancak bu kimse, dilerse orucunu tutabilir.

DİKKAT EDELİM

Kaza orucuna İmsaktan önce niyet edilmelidir. İmsaktan sonra yapılacak niyet geçerli değildir.

3-Sıhhat Şartları

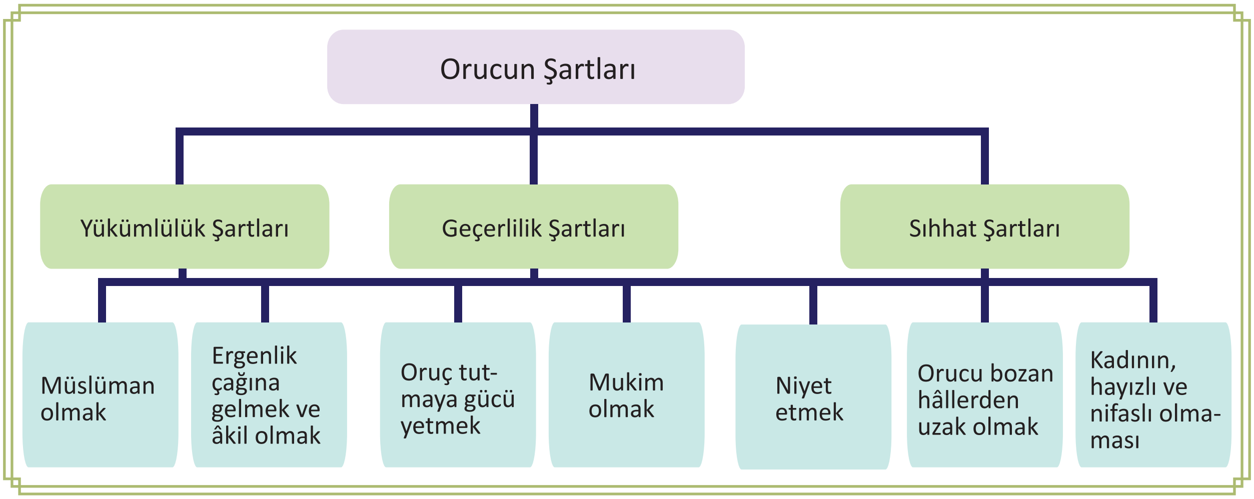
- Niyet etmek: Tutulacak olan oruca kalben niyet etmek, orucun sıhhati için şarttır. Niyeti dille söylemek ise sünnettir. Ramazan orucu, nafile oruç, günü belli adak oruçlarına istiva vaktine (yaklaşık öğle vaktinden bir saat öncesine) kadar; kaza, kefaret ve mutlak adak oruçlarına ise imsak vaktine kadar niyet etmek şarttır. Şafiî mezhebine göre Ramazan orucuna en geç imsak vaktinde niyet etmek zorunludur. Ramazan orucuna her gün kalben de olsa niyet etmek gerekir. (Malikî mezhebine göre Ramazan başındaki niyet yeterlidir.) Oruç tutmak amacıyla sahura kalkmak da niyet sayılır.

  Kaza orucuna imsaktan önce niyet etmek gerekir. İmsaktan sonra yapılacak niyet, geçerli değildir. Kaza oruçları için ‘Niyet ettim Allah rızası için kaza orucu tutmaya...’ diye niyet etmek yeterlidir. Bunun için kaza namazlarında olduğu gibi niyete ‘ilk’ veya ‘son’ ‘kaza orucu için’ ifadelerine de yer verilebilir.

İslam'ın her ibadetinde kalben niyet şarttır.

- Orucu bozan hâllerden uzak olmak: Tutulan orucun geçerli olması için yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak gerekir. Ayrıca yalan, gıybet, başkasına küfretmek gibi günahlardan sakınarak dili muhafaza etmek de oruçtan sevap kazanabilmek için şarttır.
- Kadının, hayızlı ve nifaslı olmaması: Bu durumdaki kadın, Ramazanda tutamadığı oruçları uygun bir vakitte kaza eder.

Orucu Bozan Durumlar

Bilerek yeme, içme orucu bozar.

Yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunmak orucu bozar. Burada yeme ve içme ifadesi yenilip içilmesi mûtat olan her şeyi ifade eder. Bunların dışında oruçluyken gıybet dedikodu gibi işlenen günahlar, orucun faziletini ve sevabını zedelemekle birlikte orucu bozmaz.

Orucu bozan durumların bir kısmı orucu bozup hem kaza hem de kefareti gerektirmektedir. Bir kısmı ise orucu bozup yalnız kazayı gerektirmektedir.

Orucu bozup hem kaza hem de kefaret gerektiren durumlar:

Oruç tutmakla yükümlü kimse, vaktinde niyetlenerek tutmakta olduğu bir Ramazan orucunu özürsüz olarak kasten bozarsa buna hem keffâret hem de bozulan her gün için bir gün de kaza gerekir. Keffaret sadece ramazan ayında bozulan orucun cezasıdır. Ramazan dışında ramazan orucunun kazasını yapan kişi orucunu bozarsa keffaret gerekmez sadece günü gün kaza gerekir. Ramazanda orucu bozup keffaret gerektiren durumlar şunlardır:

- Ramazan'da oruçluyken kasıtlı olarak yenilip içilebilecek bir şeyi yemek veya içmek. (Bu durumda Şafiî mezhebine göre keffaret gerekmez, gününe gün kaza gerekir.)

- Ramazan'da oruçluyken cinsel ilişkide bulunmak.(Bu durumda Şafiî mezhebine göre sadece erkeğe keffaret gerekir.)

Keffâret Ramazan ayında bozulan oruç için Ramazan'ın hürmetini ihlal etmenin cezasıdır. Ramazan dışında her hangi bir zamanda bozulan bir oruç için keffâret söz konusu olmaz.

Orucu özürsüz olarak bozmanın cezası olan keffâret, bir köle azat etmektir. Ancak günümüzde köle ve câriye bulunmadığından, keffâret olarak iki ay peş peşe oruç tutulmalı ve bozulan orucun kazası yapılmalıdır. Bu mümkün olmadığı takdirde, 60 fakiri sabahlı akşamlı bir gün veya bir fakiri 60 gün doyurmak gerekir. Bu yemeğin parasını fakire vermek de mümkündür.

Keffâret orucu, oruç tutmaya engel olmayan bir vakitte, iki hicri ay veya altmış gün peşpeşe tutulur. Buna ilave olarak bir gün de bozulan orucun kazası tutulur.

BİLGİ KUTUSU

Ashâb-ı kirâmdan Ebû Hüreyre'nin (r.a.) şu rivayeti keffâret orucuna dayanak teşkil etmektedir: "Adamın biri Rasûlullâh'a (s.a.v.) gelerek dedi ki:

- Ey Allah'ın Rasûlü mahvoldum!
- Seni mahveden nedir?
- Ramazanda oruçlu olduğum hâlde eşimle cinsel ilişkiye girdim.
- Bir köle azat edebilir misin?
- Hayır.
- Peşpeşe iki ay oruç tutabilir misin?
- Hayır.
- Altmış yoksulu doyurabilir misin?
- Hayır.

Peygamberimiz bir süre bekledi. Bu sırada Peygamberimize içi hurma dolu bir zembil getirildi. Peygamberimiz az önce soru soran nerede dedi. Adam buradayım dedi. Bunu al ve sadaka olarak dağıt diye buyurdu.

-Bizden daha yoksul birine mi vereceğim? Allah'a yemin ederim ki, bir uçtan bir ucuna Medine'de ailesi benden daha fakir bir kişi yoktur.

Adamın böyle demesi üzerine Rasûlullah (s.a.v), ön dişleri görününceye kadar güldü ve sonra şöyle buyurdu:

-Git de bunları ailene yedir."

(Buhârî, Savm, 30; Müslim, Sıyâm, 81)

Orucu bozup yalnız kazayı gerektiren durumlar:

- Ramazan dışında bir orucu kasıtlı olarak veya bir özür sebebiyle bozmak. (Nafile bile olsa başlanmış bir ibadeti kasıtlı bozmak doğru değildir)
- Sigara dumanını içine bilerek çekmek.
- Abdest alırken ağza ve burna verilen suyun hata ile yutulması. Aynı şekilde ağza giren kar, yağmur ya da dolu tanesinin yutulması.
- Gıda veya keyif verici enjeksiyonlar ile hastaya serum veya kan verilmesi orucu bozar. Ancak gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar, yemek ve içmek anlamına gelmediklerinden orucu bozmazlar.
- Su almaksızın deva veya gıda veren bir hapı yutmak.
- Yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozmak.
- Kendi isteği ile zorlayarak ağız dolusu kusmak.
- Başkasının zorlaması ile orucu bozmak. (Şafiî mezhebine göre bozmaz.)
- İmsak vakti geçtiği hâlde geçmediğini zannederek yiyip içmeye devam etmek.
- İftar vakti gelmediği hâlde geldiğini zannederek orucunu açmak.

Abdest alırken hata ile su yutmak orucu bozar.

Sayılan bu şeylerden birini yapan kimsenin orucu bozulur. Bununla birlikte orucu bozulan kimsenin akşama kadar oruçluymuş gibi davranması müstehaptır.

Özürlü veya özürsüz olarak oruç tutamayanlar gününe gün kaza ederler. Oruca niyet etmeyerek Ramazan günü yiyip içen kişi daha sonra kaza orucu tutar. Ancak özrü yokken Ramazan günü oruç tutmamak Allah'a isyan anlamı taşıdığından keffâreti dâhi söz konusu olmayan büyük bir günahtır.

"Herhangi bir özrü yokken Ramazan günü oruç tutmamak Allah'a isyan anlamı taşıdığından keffâret dâhi söz konusu olmayan büyük bir günahtır."

Kaza orucunu bozmak, Ramazan orucunu bozmak gibi değildir. Ramazan orucunu kasten bozmak keffâret gerektirirken kaza orucunu kasten bozmak yalnızca bir gün kazayı gerektirir.

Ramazan ayında ve oruç tutmanın mekruh olduğu günler dışında yılın her günü kaza orucu tutulabilir. Ayrı ayrı günlerde tutulabileceği gibi arka arkaya da tutulabilir.

Oruca niyetlenen kadın, gündüz hayız veya nifas olursa orucu bozulmuş olur. Hasta ve yolcu olup da oruç tutmayan kimselerin oruç tutanlara saygı icâbı Ramazan günü açıktan değil de gizli olarak yemek yemeleri uygundur.

ÖĞRENELİM

Orucu Bozmayan Durumlar

- Oruçlu olduğunu unutarak bir şeyler yemek ve içmek: Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Bîr kimse oruçlu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın, bozmasın. Çünkü onu, Allah yedirmiş, içirmiştir." *(Buhârî, Savm, 7.)*

- Abdestten sonra ağızda kalan ıslaklık.
- Boğaza toz ve duman girmesi, kulağa su kaçması.
- Dişleri arasında sahur yemeğinden kalan ve nohut tanesinden küçük kırıntıyı yutmak.
- Kendi isteği olmayarak kusmak, ağızdan dışarı çıkmayan kusuntuyu geri yutmak.
- Misvak kullanmak, macunsuz diş fırçalamak. (Diş macununun tat vermesi veya suyun boğaza kaçması ihtimalinden dolayı imsaktan önce diş fırçalamaya özen gösterilmelidir.)
- Gül, çiçek, esans, misk gibi güzel kokuları koklamak.
- Göze sürme çekmek.
- Mideye etkisi ulaşmayan bir ilacı sürmek veya damlatmak.
- Kan aldırmak, hacamat yaptırmak.
- Gündüz uyurken ihtilam olmak.
- Banyo yapmak. İhtilam olanın veya geceleyin cünüp olanın imsaktan sonra gusül abdesti alması da orucu bozmaz.

Not: Orucu bozmayan durumlarda orucun bozulduğunu zannederek yiyip içmek, kaza gerektirir.

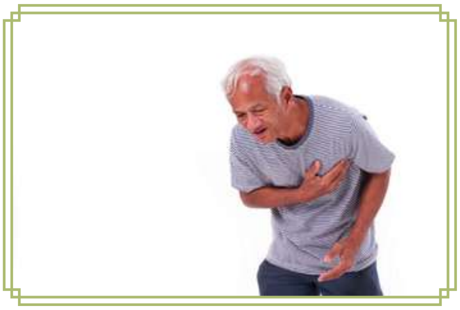
Oruçluyken gıybet etmek, yalan söylemek, tükürüğü ağızda biriktirip yutmak, gıda verme ihtimali olan yemek kokusunu veya sigara dışında bir kokuyu bilerek içine çekmek, abdest ya da gusülde ağza ve burna su verirken aşırı gitmek mekruhtur.

Oruçlunun kendisini oruç tutamayacak şekilde güçsüz duruma düşürecek kadar ağır iş yapması mekruhtur. Ancak ağır işte çalışmak zorundaysa o kimsenin çalışması mekruh değildir.

Oruç tutmamayı mübah kılan hâller:

Allah Teâlâ, kullarını güç yetiremeyecekleri şeylerden dolayı mükellef tutmamamıştır. Bu durum, oruç için de geçerlidir. Nitekim Cenab-ı Hak, oruç için tanınan kolaylıkları şu ayetlerinde belirtmektedir:

“Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (ihtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber, kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilirseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”[103]

Ramazan ayında ihtiyar ve şifa umudu kalmamış hastalar, oruçları için fidye verir.

Yolculuk	Ramazanda, on beş günden az kalmak üzere en az 90 kilometre mesafedeki bir yere yolculuk niyetiyle giden bir kimse oruç tutmayabilir. Ancak oruç tutması daha iyidir.
Hastalık	Hastalığın zarar vermesinden veya iyileşme sürecinin uzamasından korkan kimse oruç tutmayabilir. Böyle durumlarda, tutmakta olduğu orucu da bozabilir. Oruç tuttuğu takdirde hastalığının kendisine zarar vereceğini doktorun bildirmesi veya doktora gitme imkânı yoksa bunu kendisinin iyice hissetmesi gerekir.
Yaşlılık	Oruca dayanamayan yaşlılar oruç tutmayabilirler. Tutamadıkları oruçları kaza etme ihtimali olmayan yaşlılar, her günün orucu için bir fidye verirler.
Kadının emzikli veya hamile olması	Emzikli ya da hamile olan bir kadın, oruç tuttuğunda kendisine yahut çocuğuna zarar gelmesinden korkarsa oruç tutmayabilir.
Hayız veya lohusalık hâli	Bir kadın, oruçlu iken adet görmeye başlarsa veya doğum yaparsa orucunu bozar. Adet günlerinde ve lohusalığı süresince oruç tutmaz.
Düşmanla Savaşmak	Ramazan ayında düşmanla savaşan asker, oruç tuttuğu takdirde zayıf düşeceğinden endişe ederse oruç tutmayabilir.
Zorlanma veya tehdit altında kalma	Öldürülmek ya da yaralanmakla tehdit edilen kimse oruç tutmayabilir veya başladığı orucu bozabilir.
Şiddetli açlık veya susuzluk	Oruçluyken açlık veya susuzluk sebebiyle aklına veya vücuduna ciddî bir zarar geleceğinden korkan kimse orucunu bozabilir.

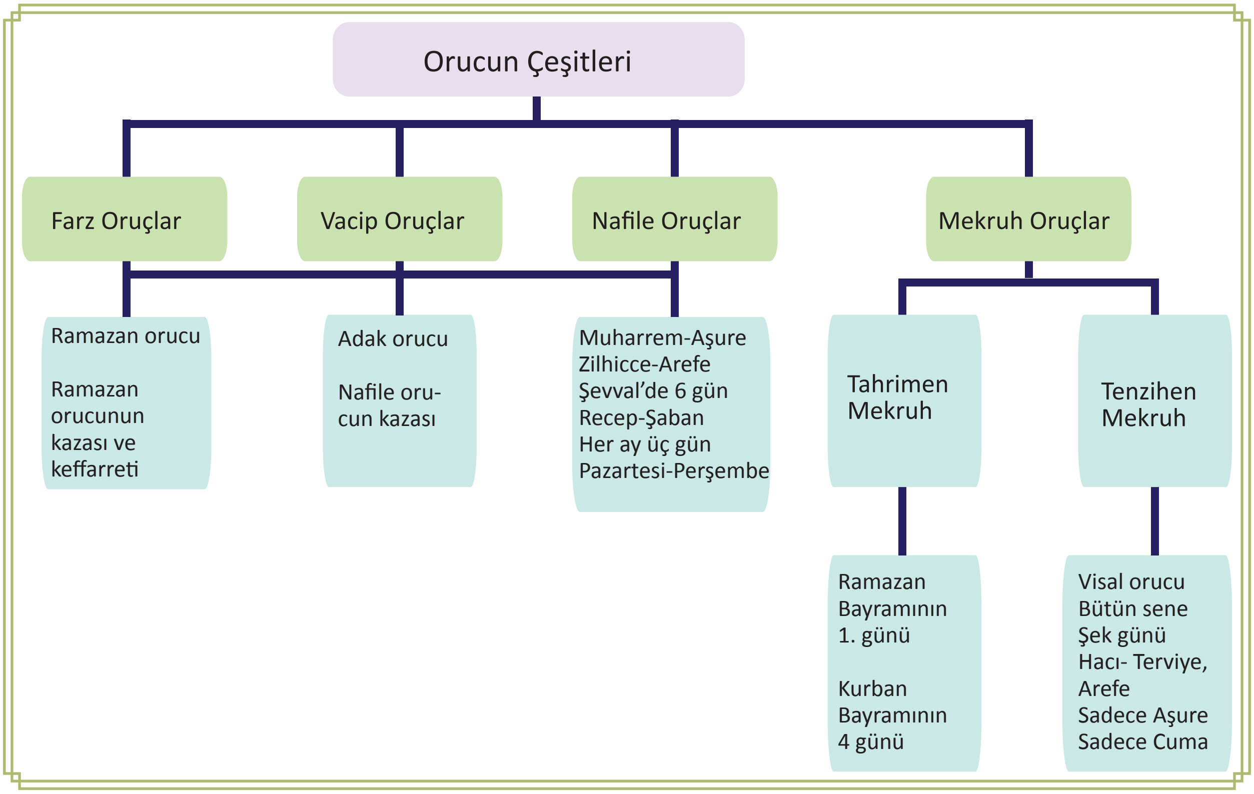
Orucun Fidyesi

Fidye, yaşlılık veya iyileşme ihtimali bulunmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutamayan kişinin, tutamadığı her gününe karşılık fakir bir kimseye sabah ve akşam yemek yedirmesi veya bu yemeğin bedelini o fakire para olarak vermesidir. Bu hususta Kur’an-ı Kerîm’de, **“Oruç tutmaya güç yetiremeyenler, bir fakir doyumu kadar fidye öder.”**[104] buyurulmaktadır.

Oruç tutmaya gücü yetmeyen düşkün ve yaşlı kimseler ile iyileşme ümidi olmayan hastalar, Ramazan ayının her günü için birer fidye verir. Fidye verecek olanlar, dilerlerse fidyenin hepsini bir fakire topluca verebilirler, dilerlerse de ayrı ayrı fakirlere dağıtabilirler. Bu fidyeler Ramazanın başlangıcında verilebileceği gibi, Ramazanın içinde veya sonunda da verilebilir. Fidye vermeye güç yetiremeyenler, tevbe edip Allah’tan af dilerler.

103 Bakara suresi, 184. ayet.
104 Bakara suresi. 184. ayet.

İyileşme ihtimali bulunmayan kişiler fidye verebildiğinden, fidye veren kişi şayet sonradan iyileşirse fidye verdiği oruçlarının kazasını da tutmak zorundadır.

3.3. Oruç Çeşitleri

a. Farz Oruçlar

- **Ramazan orucu:** Ramazan ayında oruç tutmak farzdır. Peygamberimiz, *"Hilali (ramazan hilalini) görünce oruca başlayın; onu tekrar (şevval hilalini) görünce bayram yapın. Eğer hava kapalı ise içinde bulunduğunuz ayı otuz güne tamamlayın"*[105] buyurarak bu oruca dikkat çekmiştir.

- **Ramazan orucunun kaza veya keffâreti:** Vaktinde tutulamayan ya da bir özürden dolayı bozulan Ramazan orucunun kazası ile özürsüz olarak bozulan Ramazan orucunun keffâretini tutmak farzdır.

b. Vacip Oruçlar

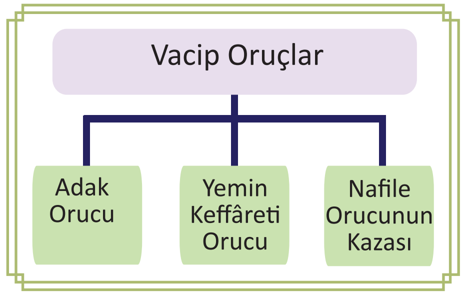
- **Adak orucu:** Adak orucu, bir kimsenin Allah rızası için tutmayı adadığı oruçtur. Bu oruç iki türlüdür:
  a. Şarta bağlı olarak adanan oruçtur. Mesela; "falan işim olursa Allah rızası için üç gün oruç tutacağım" diyen kim-

105 Buhârî, Savm, 11.

senin, şart gerçekleştiğinde adadığı orucu tutması gerekir. İmsak vaktine kadar bu oruca niyet edilmesi gerekir.
b. Adak orucunun ikincisi şarta bağlı olmaksızın adanan oruçtur ki, eğer tutulacağı gün belirtilmişse o günde, belirtilmemişse istenilen bir zamanda tutulması vacip olur. Bu oruca kuşluk vaktine kadar niyet edilir.

- **Yemin keffâreti orucu:** Yeminini bozan kimse keffâret olarak; ya bir köle âzat edecek ya on fakiri sabahlı akşamlı doyurmakla ya da on fakiri giydirmekle yükümlüdür. Eğer bunlara gücü yetmezse üç gün oruç tutması gerekir. Bu oruç için imsak vaktine kadar niyet edilmesi gerekir.
  Hanefî ve Hanbelîler'e göre bu üç gün orucun arka arkaya tutulması şarttır. İbn Mes'ûd mushafında "mütetâbiât (peşpeşe)" ifadesi bulunduğu için Hanefîler bu görüşü benimsemiştir. Şâfiîlere göre ise bu orucun peşpeşe tutulması gerekmez.

- **Nafile orucun kazası:** Hanefî ve Malikî mezhebine göre tutulmaya başladıktan sonra herhangi bir sebeple bozulan nafile bir orucun kazası vaciptir. (Şafiî ve Hanbelî mezhebine göre vacip değildir.) Bu oruçlar için imsak vaktine kadar niyet edilebilir.

c. Nafile Oruçlar

Farz ve vacip olan oruçların dışında tutulan oruçlara nafile oruç denir. Nafile oruçların sünnet, müstehap, mendup veya tatavvu olarak adlandırıldıkları da olur. Nafile oruç, mubah olan tüm günlerde tutulabilir. Ancak bazı günlerde oruç tutmak daha faziletli görülerek bugünlerde oruç tutmak sünnet veya mendup kabul edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) belli günlerde nafile oruç tutmuş ve ümmeti de nafile oruç tutmaya teşvik etmiştir. Nafile oruçlarda kuşluk vaktine kadar niyet edilebilir. Günü belli olan nafile oruçlar şunlardır:

- Her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmak.
- Ayda üç gün, özellikle kamerî ayların 13, 14 ve 15. günleri oruç tutmak.
- Muharrem ayında özellikle aşûre günü ve civarında oruç tutmak.
- Recep ve Şaban ayının bir kısmında oruç tutmak.
- Zilhicce ayının ilk günlerinde ve özellikle Arefe gününde oruç tutmak.
- Davud (as)'ın tuttuğu gibi gün aşırı oruç tutmak (Savm-ı Davud).

BİLGİ KUTUSU

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:
"Kim Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval ayından altı gün ilâve ederse, sanki yıl orucu tutmuş olur."
(Müslim, Sıyâm: 204)

Not: Kaza borcu olan, günü belli olmayan nafile bir orucu tutmamalı, önceliği kaza borcuna vermelidir. Günü belli olan ve burada zikredilen nafile oruçlar, kaza borcu olsa bile Hanefî mez-

hebine göre tutulabilir. Şafiî mezhebine göre ise zimmetinde ramazan orucunun kazası bulunan kişinin kaza orucunu tutmadan nafile oruç tutması mekruh görülmüştür.

MEKRUH ORUÇLAR

Tutulması herhangi bir sebepten dolayı mekruh kabul edilen oruçlar vardır. Bunlar, ikiye ayrılır:

Tahrimen Mekruh Oruçlar

Müslümanların bayram yaptığı anda, sevinçlerini paylaştıkları zamanlarda oruç tutması harama yakın mekruhtur.

Bu oruçlar iki vakitte söz konusu olur:

a. Ramazan Bayramı'nın birinci günü,

b. Kurban Bayramı'nın dört günü.

Ebu Ubeyd (r.a.) demiştir ki:

Hz. Ömer -radıyallahu anh- ile birlikte bayramda bulundum. Hutbeden önce namaz kıldırdı. Sonra kalkıp şöyle dedi:

"Şüphesiz Rasûlullah bu (bayram günlerinde) oruçları nehyetti. Çünkü Kurban Bayramı günü kurbanlarınızın etlerinden yiyeceğiniz gündür. Ramazan Bayramı ise, oruçlarınıza son verişinizdir."

(Müslim, Sıyâm 138)

Tenzihen Mekruh Oruçlar

a. Visal orucu (akşam iftar etmeksizin iki gün üst üste oruç) tutmak.

b. Savm-ı dehr (hiç ara vermeden bütün sene oruç) tutmak.

c. Sadece aşûre günü oruç tutmak.

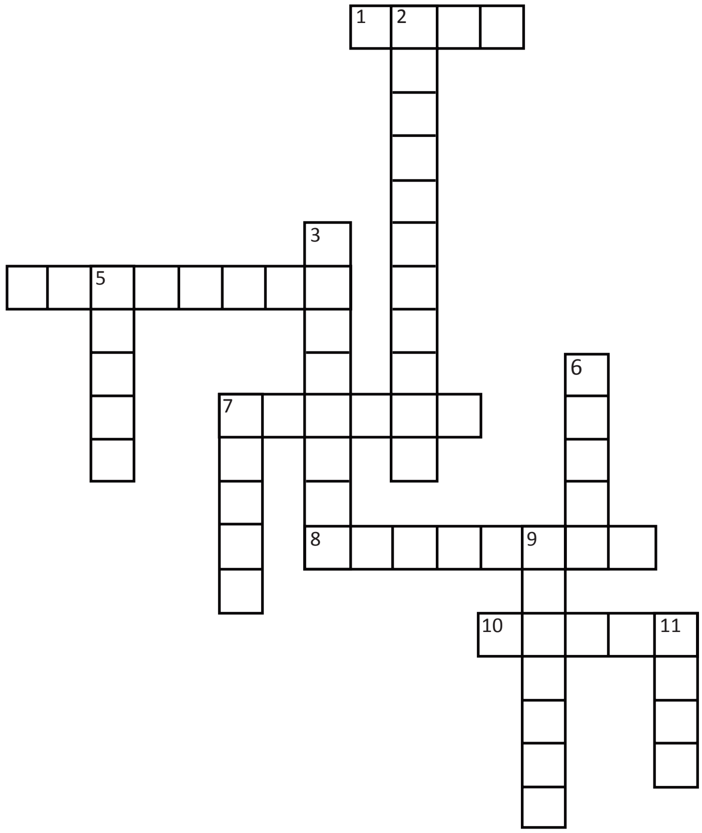
d. Şaban ayının son günlerinde özellikle Şaban ayının son günü olan şek günü (yevm-i şek) oruç tutmak.

e. Hacda bulunanların Terviye ve Arefe Günü (Zilhicce ayının 8. ve 9. günü) oruç tutması.

f. Cuma günü tek gün oruç tutmak. (Dinlerce kutsal sayılan günlerde tek gün oruç tutmak.)

BULALIM

Yandaki bulmacayı çözünüz.

Soldan-Sağa

1. İmsak vaktinden iftar vaktine kadar, yeme, içme ve birtakım ihtiyaçlardan Yüce Allah'ın rızasını da kazanmak için ibadet niyetiyle uzak durmak.

4. Kur'an-ı Kerîm'i bir kişinin okuyup, diğer insanların mushaftan takip etmesi ile beraberce hatim yapılması.

7. İbadet niyetiyle bir insanın, belli kurallara uyarak ve bir mescitte inzivaya çekilmesi.

8. Yerine getirilmeyen bir ibadeti, işlenen bir günahı veya yapılan bir hatayı telafi etmek niyetiyle yapılması gereken mali veya bedenî ibadet.

10. Orucun başlama vakti.

Yukarıdan-Aşağıya

2. Ramazan orucuna başlamak, bayramı belirlemek vb. durumları tespit etmek için ayın hareketlerini esas alan kamerî takvime göre hilalin gözetlenme işlemi.

3. Kamerî ayların sonunu ve başını tespitte ihtilaf edilen gün.

5. Kur'an-ı Kerîm'in indirildiği mübarek gece. (................ Gecesi)

6. Dini ıstılahta herhangi bir mazeret sebebiyle Ramazan orucunu tutmayan kimsenin kaza edebilme ümidi de yoksa tutamadığı oruçların yerine geçmek üzere bedel olarak fakirlere para, yemek vs. vermesi.

7. Akşam güneşin batmasıyla orucun açıldığı vakit.

9. Bir aylık oruç ibadetinden sonra kamerî aylardan Şevval ayının birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde Müslümanların kutladığı dinî bayram. (.................Bayramı)

11. Zamanında yerine getirilememiş olan dinî görevlerin sonradan yerine getirilmesi için kullanılan bir kavram.

4. Hac

"...Siz de İbrahim'in makamını bir namaz yeri edinin..."

4.1. Haccın Farziyeti ve Önemi

Haccın İslam'daki Yeri ve Önemi

"Hac" kelimesi sözlükte; saygı duyulan büyük ve önemli bir şeye yönelmek, ziyaret etmek, bir yere gidip gelmek anlamlarına gelir. Bir fıkıh terimi olarak hac; imkânı olan Müslümanların ihrama girdikten sonra Zilhicce ayının 8-12. günlerinde Kâ'be, Arafat, Müzdelife ve Mina'da belli dînî görevleri şart ve usulüne uygun olarak yerine getirmek suretiyle yaptıkları ibadettir. Bu ibadeti yerine getirene hacı denir. Hac, hicretten sonra 9. yılda farz kılınmıştır.

OKUMA PARÇASI

HACCIN TARİHİ:

Kâbe, yeryüzünde Allah'a ibadet için yapılan ilk mâbettir. Hazreti Adem ve Havva cennetten çıkarıldıktan sonra ilk defa Arafat vadisinde bir araya geldiler. Mekke vadisinde yeryüzünün ilk mabedini inşa ettiler. Nuh tufanında yıkılan kabe'nin bulunduğu Mekke, uzun yıllar metruk bir hâlde kaldı. Hazreti İbrahim Allah'ın emriyle hanımı Hacer'i ve oğlu Hazreti İsmail'i buraya yerleştirmiş, Rabbimiz onlara zem zemi ihsan etmiştir. Böylece Mekke yeniden canlanmış ve yerleşim yeri olmuştur. Hazreti İbrahim ile oğlu İsmail (a.s.) Kâbe'nin Hazreti Âdem zamanındaki temellerini bularak, Beytullah'ı yeniden inşa ettiler. Kâbe'nin yapımı tamamlanınca Cebrâil (a.s.) Hazreti İbrahim ve İsmail'e (a.s.) tavaf yapmayı ve diğer hac görevlerini öğretti. Hz. İbrahim de "Makam-ı İbrahim" denilen taşın üzerine çıkarak hac ibadetinin Allah'ın bir farzı olduğunu insanlara ilân etti. İşte o günden beri, bu davete uyan Müslümanlar hac vazifesini yerine getirmek üzere Mekke'ye akın akın gelmektedirler.

Kâbe, yeryüzünde Allah'a ibadet için yapılan ilk mâbettir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

Gerçek şu ki, insanlar için ilk kurulan Ev, Bekke (Mekke) de, o, kutlu ve bütün insanlar için hidayet olan (Kâbe)dir. Orada apaçık ayetler (ve) İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse, o güvenliktedir..... *(Al-i İmran Suresi, 96-97.ayetler.)*

"- Ey Rabbimiz! Ben, ailemin bir kısmını senin kutsal evinin yanında, ot bitmeyen, kurak bir vâdiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Namaz kılmaları için böyle yaptım. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara karşı sevgiyle doldur. Onları her türlü meyvelerle rızıklandır! Umulur ki onlar bu nimetlere şükrederler." *(İbrahim Suresi, 37.ayet)*

"İbrahim: «Rabbim! Burasını (Mekke'yi) emin bir şehir kıl, halkından, Allah'a ve ahiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır»..." *(Bakara suresi, 126.ayet)*

"Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de makam-ı İbrahim'i bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail'e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rükû ve secde edenler için evim'i (Kâbe'yi) temiz tutun, diye emretmiştik." *(Bakara suresi, 125.ayet)*

Yüce Allah, hacca davet etmesi için Hazreti İbrahim'e şöyle buyurdu:

"İnsanlara haccı ilân et. Gerek yaya ve gerekse binekler üzerinde uzak yolları aşarak senin bu çağrına gelsinler" *(Hac Suresi, 26-27. Ayetler)*

Haccın Farziyeti

Hac temel ibadetlerimizden birisidir. Gerekli şartları taşıyan Müslümanların ömründe bir defa yerine getirmesi farzdır. Haccın farz olduğu, kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Ciddi mazeretler dışında bu ibadeti geciktirmeden yerine getirilmesi tavsiye edilmiştir. İçerdiği faydalar ve hikmetler sebebiyle Müslümanlar nafile olarak da bu ibadeti yapma konusunda istekli davranmaktadırlar.

Gerekli şartları taşıyan Müslümanların ömründe bir defa yerine getirmesi farzdır.

Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

.....وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا.....

"....Hacca (gidip gelmeye) gücü yetenlerin Kâbe'yi haccedip ziyarette bulunması, Allah'ın, insanlar üzerindeki bir hakkıdır."[106]

Bu ayet nazil olduğunda Peygamber Efendimiz ashabına *" Ey insanlar! Hac size farz kılındı haccedin."* buyurmuştur.[107] Ayrıca Peygamberimiz hac için gerekli imkanlara sahip olan kişilerin bir an önce hac ibadetini yerine getirmesini istemiştir.[108] Bazı İslam âlimleri Haccın hicreti. 5. yılında farz kılındığını Peygamberimizin üç defa hac ibadetini yerine getirdiğini iddia etselerde genel kabul hac ibadetinin hicretin 9. yılında farz kılındığını ve Peygamber Efendimizin bir defa hac yaptığıdır.[109] Peygamberimiz vefatından önce yaptığı için bu hacca "veda haccı" denilmiştir.

Hacda namaz kılmak, kurban kesmek, tavaf etmek, yürümek, beklemek, taş atmak, traş olmak, belli bir kıyafet giymek gibi çok farklı davranışlar ibadet olarak yerine getirilmektedir.

Bedel Hac: Ölüm, yaşlılık, devamlı hastalık gibi bizzat hacca gidemeyecek kimselerin yerine vekâleten yapılan hac geçerlidir. Eda şartları dışında haccı için gerekli diğer şartları taşıyan kimselerin, üzerlerine hac farz olmuş olduğundan, bedel göndererek vekâleten hac yaptırmaları gerekir. Vekâleten yapılan hac ile bunların hac borçları eda edilmiş sayılır. Aynı şekilde umreye gidemeyen kimse de yerine kendi yerine birini vekâleten umreye gönderebilir.

"Hac ve umreyi Allah için tamamlayın."
(Âl-i İmran suresi 196. Ayet.)

BİLGİ KUTUSU

Hac Kimlere Farzdır:

1. Müslüman olmak.
2. Akıllı olmak.
3. Ergenlik çağına gelmiş bulunmak.
4. Hür olmak.
5. Haccın farz olduğunu bilmek.
6. Hac masraflarını karşılayacak kaddi birikimi olmak.
7. Haccı yapabilecek zamana yetişmiş olmak
8. Sağlıklı Olmak
9. Yol Güvenliğinin Bulunması

106 Âl-i İmran Suresi, 97. ayet.
107 Müslim, Hac, 412.
108 bk. İbni Mâce, Menâsik, 1.
109 Abdulkerim Özaydın, "Hac" md. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 14, s.388

Haccın birey ve toplum hayatındaki önemi

Hac ibadetini yerine getirme konusunda ihmalkâr davrananları Hazret-i Peygamber çok ağır bir şekilde uyarmıştır: *"Bir kimse, yiyecek, içecek ve binecek masraflarına sahip olup da Beytullâh'a gitmesi mümkün iken haccetmezse, onun Yahûdî veya Hristiyan olarak ölmesine hiçbir mânî yoktur!"*[110]

Hac ibadetini yerine getirirken Allah'ın emir ve yasaklarına karşı her zamankinden daha dikkatli davranırız. Bu da bizim söz ve davranışlarımızı kontrol altına almamızı sağlar.

Peygamberimiz buyurdular ki:

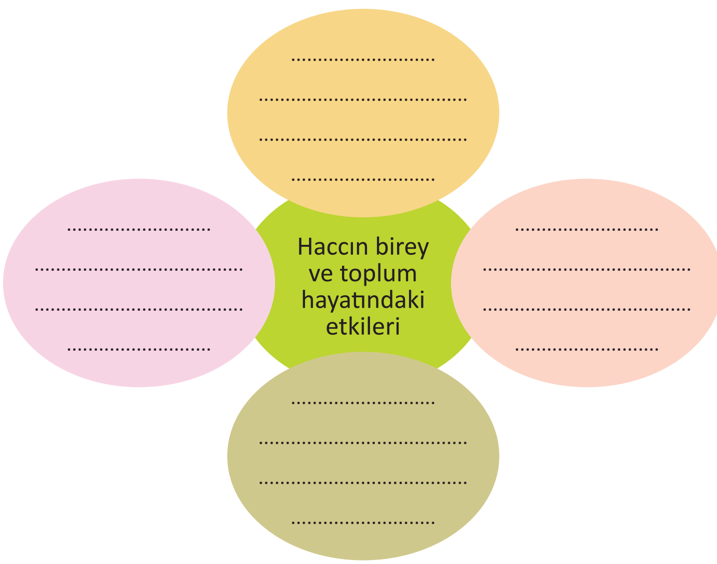
"Kötü söz söylemeden ve büyük günah işlemeden hacceden kimse, annesinden doğduğu gündeki gibi günahsız olarak evine döner."[111]

Peygamber Efendimiz sallallahü aleyhi ve sellem'e:
- En üstün amel hangisidir? diye soruldu.
- "Allah ve Resûlüne iman etmektir." buyurdu.
- Sonra hangisidir? denildi.
- "Allah yolunda cihad etmektir." buyurdu.
- Sonra hangisidir? denildi.
- "Makbul olan hacdır." buyurdu.

(Buhârî, Hac, 4).

TAMAMLAYALIM

Aşağıdaki kavram haritasını haccın birey ve toplum hayatındaki etkilerine uygun olarak doldurunuz.

Haccın içinde tavaf, sa'y, vakfe, kurban, şeytan taşlama gibi pek çok ibadet bulunmaktadır. Bu ibadetler hem sevap kazanmamızı sağlar, hem de bizleri günah kirlerinden arındırır.

Peygamberimiz buyurdular ki:

"İslam'a girmek, hicret etmek ve hac yapmak, geçmiş günahları ortadan kaldırır."[112]

Hac, farz olan görevler açısından bir haftadan daha az bir sürede tamamlanabilmektedir. Bununla birlikte İslamın doğduğu Kutsal topraklarda bulunan ziyaret yerlerini görme ve Mekke ve Medine'nin manevi ikliminden istifade edebilmek için uygulamada bir ay süren ve mânevî gelişimimizi sağlayan bir ibadettir. Hacda önceliğimiz bol bol ibadet yapmak olduğundan hayatımızın bu bir aylık dönemini en verimli şekilde geçirmeye çalışırız. Tavaflarımız, namazlarımız, Kur'an okumamız, zikirle meşgul olmamız, dualarımız yoğun bir ibadet ortamına girmemizi sağlar. Bu yoğunlukta bir ibadet bizim fikir, duygu ve düşüncelerimizi zenginleştirerek hayatımızı değiştirir. Hac bizi her yönden kuşatır ve özel bir eğitime tabi tutar. Bu yönüyle hac, bir eğitim ve ibadet kampıdır. Hacdan gelen insanlarda gördüğümüz güzel değişikliklerin sebebi budur.

110 Tirmizî, Hac, 3
111 Buhârî, Hac, 4
112 Müslim, Îmân 192

"Mebrûr (gereklerine uygun olarak yerine getirilmiş, günah ve isyan karıştırılmamış, ihlas ve samimiyetle yapılmış) haccın karşılığı, ancak cennettir."[113]

4.2. Hac ve Umreyle İlgili Kavram, Mekân ve Hükümler

Mikat Yerleri: Hac ve umre yapmaya niyet edenlerin ihrama girdikleri yerlere mikat denir. Hac veya umre yapmak için Mekke'ye doğru yola çakınların Mekke çevresinde ihrama girmeleri için belirlenmiş yerler vardır. Müslümanlar bu yerleri ihramsız olarak geçemezler.

Müslümanlar çeşitli bölgelerden hac için Mekke'ye gelir.

İki çeşit mikat yeri vardır.

1- Hill Bölgesi: Mekke'nin dışında başka şehir veya ülkelerden hac ve umre için gelenlerin ihramsız geçemeyecekleri bölgeye Hill denir.

Hill bölgesinin mikat yerleri beştir. Mekke etrafından bulunan muhtelif yönlerdeki sınırları gösteren bu yerlerin isimleri ve Mekke'ye olan uzaklıkları şu şekildedir.

Zülhuleyfe , Zat-ı Irk , Cuhfe , Karnu'l-menâzil ve Yelemlem.

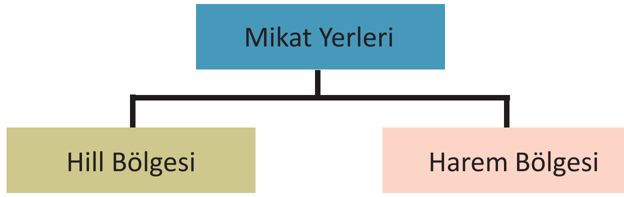
Kâbe merkez olmak üzere Mekke şehrini içine alacak şekilde çevreleyen bölgeye harem bölgesi denir.

2- Harem Bölgesi: Kâbe merkez olmak üzere Mekke şehrini içine alacak şekilde çevreleyen kutsal bölgeye denir. Bu bölgenin kendine has statüsü vardır. Otu koparılmaz, ağacı kesilmez, hayvanları avlanmaz. Gayrimüslimler bu alana giremezler.

Mekke şehri çevresinde bulunan muhtelif yönlerdeki sınırları gösteren bu yerler ve Kâbe'ye olan uzaklıkları şu şekildedir. Kâbeye en yakın olan ve umre için tercih edilen "Tenîm" denilen "Hz. Aişe mescidi". Bunun Tâif yönünde "Ci'râne" ve Cidde istikametinde Hudeybiye yakınlarında "Aşâir" , Irakyolu üzerinde "Seniyyetülcebel, Yemen yolu üzerinde "Edâetü'-leben" ve Arafat sınırında "Batn-ı Nemîre" mikat yeridir.[114]

Başka ülkelerden Mekke'ye gelenler hill bölgesinde ihrama girip Mekke'ye gelir ve görevlerini yapıp ihramdan çıkarlar. Bu kişiler artık Mekke'de ikamet ediyor sayılırlar. Bu yüzden tekrar umre yapmak isterlerse daha uzak olan hill bölgesinin mikat sınırlarına gitmezler. Yakın olan Mekke çevresindeki "Harem" bölgesinin sınırlarında bulunan mikat yerlerine giderek oradan ihrama girerler.

113 Buhârî, Umre 1
114 Mikat yerleriyle ilgili bakınız:http://www.startimes.com/?t=12847151

İhrama girmek: Hacc veya umre yapacak bir kimse mikat sınırına gelince ihrama girer. İhrama girmek haccın şartlarındandır (farz). İhrama girmeden hac ve umre yapılamaz. İhram'a girdikten sonra iki rekat ihram namazı kılınır (sünnet).

Haccın şartlarından biri olarak ihram, hac ya da umre yapmaya niyet eden kişinin, başka zamanlarda işlemesi mübah olan bazı fiil ve davranışları, belirli bir süre kendisine haram kılması, yasaklamasıdır. Buna "ihrama girme" denir.

Hac ve umre yapanların bazı davranışları kendilerine yasak etmeleri ve bu amaçla giydikleri kıyafete ihram denir. Erkekler iki parça havlu veya benzer bir kumaştan yapılan dikişsiz sade bir kıyafete bürünürler. Bu kumaşlardan belden aşağısına dolanarak örtündüğümüze izâr, belden yukarısını örttüğümüze ise ridâ denir. Bu ikisinin dışında iç çamaşır, çorap, şapka, eldiven, topuk ve parmak kısımları kapalı ayakkabı vs. hiçbir kıyafet giyemezler.

İHRAM YASAKLARI

1-Elbise Giymek:
İhrâmlılar, tam bir gün veya bir gece boyunca dikişli bir elbise giyerse yahut başını ve yüzünü örterse, ayakkabı giyerse kurban kesmesi gerekir. Bu yasak erkekler içindir. Kadınlar için yüzünü peçeyle örtme yasağı dışında bir sınırlama yoktur.

2-Kokulu Maddeleri Kullanmak:
İhrâmlı, vücuduna veya herhangi bir organının tamamına koku sürerse kurban keser. Bundan daha az miktarda koku sürenin sadaka vermesi gerekir.

3-Yağlanmak: (Krem sürmek)
Tedavi dışında, sırf süslenmek için, kokulu olmayan krem ve yağı vücuduna süren kimsenin durumu koku süren gibidir. Kullanılan krem, tedavi maksadını taşıyorsa, herhangi bir ceza gerekmez.

4-Tıraş Olmak veya Saçını Kesmek:
İhrâmlı olan kimse saçının veya sakalının dörtte birini veya daha fazlasını tıraş ederse, koyun veya keçi kurban etmesi gerekir. Dörtte birden azını keserse, sadaka verir, ihramlının yalnız bıyıklarını kesmesi de sadaka vermesini gerektirir.

5-Tırnaklarını Kesmek:
İhrâmlının, el yahut ayak tırnaklarının tamamını kesmesi koyun veya keçi kurban etmesini gerektirir. Daha azı için sadaka gerekir.

6-Cinsel Davranışlar:
İhrâmlı iken cinsî münasebette bulunmak yasaktır. Arafat'ta vakfeden önce bu yasağı işleyen kimsenin haccı geçersiz olur.

Topuk ve parmakları açık terlik, gözlük, saat, yüzük, kemer, para cüzdanı, şemsiye kullanabilirler.

Hanımların normal kıyafetleri ihram sayılır ve özel bir ihram kıyafeti yoktur. Hanımların sadece ihrama girmeye niyet etmeleri yeterlidir. Hanımlar sadece peçe takamazlar (farz).

İhramın Sembolik anlamı:

- İhram giymek kefen giymek gibidir. Her an ölüme hazırlıklı olmamız gerektiğini hatırlatır.
- Herkes aynı ihramı giyer. Çünkü hepimiz Allah (c.c.) katında eşitiz bu yüzden devlet başkanı da en fakir de aynı ihramı giymek zorundadır.
- İhram bir takva elbisesi olup bunu giyen kişinin normal insanlardan daha dikkatli olması gerekir. Hayvan veya bitki herhangi bir canlıya zarar veremez.

Niyet, hac veya umre'ye niyet etmek haccın rükunlarındandır. İhrama girdikten sonra umre veya hac için niyet edilir (farz).

Telbiye, hac veya umreye niyet ettikten sonra haccın bazı görevlerini yapıp bitirinceye kadar "lebbeyk" zikrini okumaya telbiye denir. Niyetten sonra telbiye zikrini okumak farzdır.

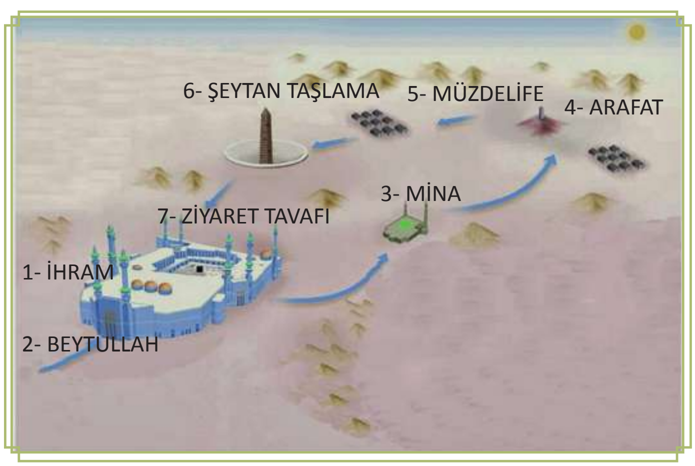
Lebbeyk zikri şu şekildedir:

لَبَّيْكَ اَللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ. لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ. اِنَّ الْحَمْدَ
وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ

Okunuşu: Lebbeyk, Allahümme lebbeyk, lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk lâ şerîke lek

Anlamı: Buyur Allah'ım emret ! (emrine amadeyim) Emret (Allah'ım). Senin eşin ve ortağın yoktur, emret! Hamd senin, nimet senin ve mülk de senindir. Eşin ve ortağın yoktur.

Hac Güzergahı

Hac görevlerinin yapılacağı yerler Mescidi Haram'dan başlayarak, Mina, Müzdelife ve Arafat olmak üzere 20 km uzunlukta bir alandır. Sırasıyla bu yerler ve bu yerlerde yapılan ibadetler ve hükümleri şu şekildedir.

Mescid-i Haram, Kâbe'nin çevresinde, geniş bir alan üzerine kurulmuş mescide, "Mescid-i Haram" denir. Mescid-i Haram'ın merkezinde Kâbe bulunur. Kâbenin etrafın-

da tavaf için ayrılmış bir alan bulunur ki buna metaf denilir. Metaf üstü açık bir alandır. Bu alanın dışında üstü kapalı olan kısım mesciddir. Bu mescidin ikinci ve üçüncü katlarında da tavaf için dar bir alan tahsis edilmiştir.

"Mescid-i Haram'da kılınan namaz, diğer mescitlerde kılınan namazlardan yüz bin kat daha faziletlidir." (İbn Mâce, Sünen, 1, 450)

Mescid-i Haram içerisinde bulunan mekanlar, Kâbe, Hicr-i İsmâil, Makam-ı İbrahim, Safa ve Merve, Zemzem kuyusudur.

Kâbe (Beyt-i atik), Müslümanların kıblesi olan, Mescid-i Haram'ın tam ortasında, köşeleri dört ana yöne denk gelecek şekilde taştan yapılmış binaya denir. Kâbe bir ayet-i kerîmede "eski ev" manasında "beyt-i atik" oharak da ifade edilmiştir ki yeryüzünde Allah'a adanan ilk mabeddir. 145 m^2 alan üzerine kurulmuş taş bir binadır. Üzeri siyah bir örtü ile örtülüdür. Örtüsü her sene hac mevsiminde yenilenmektedir. Kâbe'nin köşeleri yaklaşık olarak dört ana yönü gösterir. Köşelerden her birinin ayrı ismi vardır. Doğu köşesine "Hacer-i Esved" veya "Şarki", kuzey köşesine "Irakî", batı köşesine "Şâmî" ve güney köşesine de "Yemânî" denir.

> **"...ve Beyt-i Atîk'i (Kâ'be'yi) tavaf etsinler".**
> *(Hac Suresi, 29. ayet.)*

Hacer-i esved, Kâbe'nin güneydoğu köşesinde tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla Yerden 1,5 m. kadar yükseklikte bulunan özel bir muhafaza içinde yaklaşık 30 cm. çapında ve yumurta biçimindeki siyaha yakın koyu kırmızı renkte kutsal bir taştır. Hz. İbrahim Kâbe'yi inşa ettikten sonra tavafın başlangıç noktasını belirlemek üzere bu taşı Ebu Kubeys dağından getirmiştir.

Hicr-i İsmâil (Hatim), Kâbe-i muazzama'nın kuzey cephesinde yarım daire şeklinde bulunan bir sahanın ismidir. Hicr-i İsmail, 131 cm. yüksekliğinde ve yarım daire biçiminde bir duvarla çevrilidir. Burası Kâbenin içi sayılır.

Tavaf, Hacer-i esved hizasından başlayarak Kâbenin etrafında yedi kez dönerek yapılan ibadettir. Her bir dönüşe **şavt** denir. Yedi şavt bir tavaf eder. Bu şavtların dördü farz üçü vâcibtir.

İsti'lam, tavafa başlamadan önce Haceri esvedi selamlamaya denir. Kâbe etrafındaki tavaf Haceri esved hizasından başlar. Haceri esvedi selamlama mümkün olursa bu taşın öpülmesiyle olur. Bu mümkün olmazsa eller bu taşa sürülüp avuç içlerimizin öpülmesiyle olur. Bu da mümkün olmazsa ellerimizi haceri esvede doğru kaldırmak suretiyle **"Bismillahi Allahuekber"** diyerek avuç içlerimizi öpmekle olur.

Kudüm tavafı, Kâbeye ilk sefer gelenlerin yaptıkları tavaftır. İfrad ve Kırân haccı yapanların Mekke'ye gelince Kâbeyi tavaf etmeleri sünnettir.

Temettü haccı yapanlar umre yapmaya niyet ettiklerinden Mekke'ye gelince yaptıkları ilk Kâbetavafı umrenin farzı olan tavaftır. Bu aynı zamanda kudüm tavafı yerine de geçer. Ayrıca kudüm tavafı ismiyle bir tavaf yapmazlar.

Tavaf haccın farzlarından biridir.

Umrenin tavafı mutlaka ihramlı olarak yapılır. Kudüm tavafı da ihramlı olarak yapılır.

Ziyaret tavafı (İfada tavafı), Haccın farz olan tavafıdır. Haccı ifrad'ın farz olan tavafı ihramlı yapılır.

Haccı kıran ve haccı temettu'nun farz olan tavafları ihramsız olarak yapılır. Çünkü bu tavaflar minada şeytan taşlayıp, kurban kesip traş olup ihramdan çıktıktan sonra yapılır.

Nafile tavaf, Mekke'de bulunanların hac ve umre dışında yaptıkları tavaflara denir. Nafile tavaf yapmaya niyet edilerek yapılır ve bitince tavaf namazı kılınır. Bu tavaflar ihramsız olarak yapılır.

Veda tavafı, kişinin Mekke'yi terk etmeden önce yaptığı son tavaftır. Kişi bir umre yapıp sonra Mekke'yi terk edecekse veda tavafı ihramlı olmuş olur. Nafile bir tavaftan sonra terk edecekse ihramsız olabilir.

Tavafta Izdıba yapmak, Erkeklerin ihramlarının bir ucunu sağ kolun açık kalabilmesi için sağ kolunun altından alıp sol omuz üzerine atmasına denir. (sünnet)

Makam-ı İbrahîm

Tavafta "Remel" yapmak, ızdıba yapan bir erkeğin tavafın ilk üç şavtında adımları kısaltmak omuzları silkelemek suretiyle süratli ve çalımlı bir şekilde yürümesine denir. (sünnet)

Tavaf namazı, Tavafın yedi şavtı da bitince iki rekât tavaf namazı kılmak vâcibtir. Bu namazın tavaf biter bitmez Makâmı İbrahim'de veya Haremi Şerifin Beytullaha en yakın olan bir yerinde kılınması müstehaptır. Kalabalık dolayısıyla Harem-i Şerifde kılınamazsa uygun bir yerde kılınabilir. Makâm-ı İbrâhim kutsal bir emanet olup O'nun kıymetiyle ilgili Rabbimiz şöyle buyurmuştur: "**Biz Kâbe'yi insanlar için, sevap kazanılan bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de Makam-ı İbrâhim'i namazgâh**

edinin!"[115] Tavaf namazı, kerahet vaktine rastlıyorsa, ertelenir ve uygun bir vakitte kılınır. Tavaf bittikten sonra Zemzem içmek sünnettir.

Makamı İbrahim, Kâbe'nin inşası sırasında Hz. İbrâhim'in üzerine çıkıp duvar ördüğü ve üstünde insanları hacca davet ettiği kabul edilen taş veya onun bulunduğu yerdir.

Safa ve Merve

Safa ile Merve arası yaklaşık 350 metre olup sa'y yapılan bu alana "**mes'a**" denir.

Sa'y umrenin farzlarından, haccın vaciplerindendir.

"Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın kutsal yerlerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa artık bu ikisini (Safa ve Merve'yi) sa'y etmesinde kendisi için bir sakınca yoktur..."[116]

Sa'y, Sa'y Safa ve Merve arasında gidip gelmek şeklinde yapılan bir ibadettir. Sa'y Safa Merve arasında 4 gidiş 3 geliş toplam 7 seferdir. Sa'y umrenin farzlarından haccın vaciplerindendir.

Sa'y müstakil bir ibadet değildir. Ya hac veya umre ile birlikte yapılır. Bu yüzden kişinin tek başına nafile bir sa'y yapması söz konusu değildir.

Hacı adayları Arafat Vakfesi'nde

Hervele, Safa ile Merve arasında Safa tepesine yakın bir yerde iki yeşil sütunun (direk)bulunduğu bir yer vardır. Erkekler bu direklerin arasında, koşar adımlarla yürürler. Buna "Hervele" denir. (sünnet)

Sa'yın sembolik anlamı, Hazreti Hacer, Safa ile Merve arasında su aramıştı. Biz de Allah'ın rızasını arayacağız

Zemzem Hacer validemizin hiç beklemediği bir anda Hazreti İsmail'in ayaklarının dibinde çıkmıştı. Biz de hayır ve rahmetin hiç beklemediğimiz yerden gelebileceğine inanırız.

Arafat, Kâbenin yaklaşık 20 km güney doğusunda ova görünümünde düz bir alanın adıdır.. Hz. Adem ile Havva'nın cennetten indirildikten sonra arefe gününde arafatta buluştukları rivayet edilmiştir.

Arafat Vakfesi Haccın farzlarındandır. Hz. Peygamber "Hac Arafattır"[117] buyurmuştur. Arefe günü öğlenden bayram günü imsak vaktine kadar kısa bir süre Arafat'ta bulunmak farzdır. Öğle namazı vaktinden başlayıp güneş batıncaya kadar olan vakitte Arafat'ta vakfe için bulunmak ise vaciptir.

115 Bakara Suresi, 125. Ayet.
116 Bakara Suresi, 158. Ayet.
117 Tirmizi, Hac, 57.

Arefe günü telbiye getirilerek Arafat'a gidilir ve orada öğle ile ikindi namazları birleştirilerek öğle namazı vaktinde kılınır ki buna "cem-i takdim" denir.

Müzdelife vakfesi, haccın vaciplerindendir.

Arafat'ın sembolik anlamı: Kıyâmet günü kabirlerimizden kalkacak, mahşer meydanında toplanacağız. Arefe günü Arafat-ta, o mahşer gününü yaşarız. Allah'ın huzurunda gözyaşı döker, bizi bağışlaması için en içten duygularla O'na yalvarırız.

Müzdelife, Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır.

Müzdelife Vakfesi, Müzdelife'de vakfe yapmak haccın vaciplerinden olup bayram gecesi, gece yarısından itibaren güneşin doğuşuna kadarki süre içerisinde yapılır. Bu süre içinde kısa bir an burada bulunan kimse vakfe görevini yerine getirmiş sayılır. Müzdelife'de yatsı vaktinde, akşam ve yatsı namazı birleştirilerek "cem'i te'hir" ile kılınır.

Müzdelife'nin sembolik anlamı: Bir insan seli hâlinde hacıların Arafat'tan ayrılıp Müzdelife vakfesi için meş'ari harama akın etmesi kıyamet günü insanların hesaba çekileceği yere doğru bir sel gibi akmasını anımsatır. Mahşer gününü ve yerini bu dünyada yaşamış gibi oluruz.

Mina, Müzdelife ile Mekke arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. Kurban Bayramı günleri (Zilhicce 10, 11, 12 ve 13) Mina'da şeytan taşlama, kurban kesme ve tıraş olmak üzere yapılması gereken 3 görev vardır. Mina'da Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'i kurban etmek istemiştir ki günümüzde bu olayı sembolize eden beton bir yapı bulunmaktadır.

Şeytan Taşlamak (Remy-i Cimar), haccın vaciplerinden olup Mina'da bulunan cemre denilen duvarlara taş atmak suretiyle yapılan bir ibadettir. Cemerât 3 tanedir. Kâbe istikametindeki büyük cemre hemen yanındaki orta cemre ve Müzdelife tarafındaki küçük cemredir.

Bayramın birinci günü sadece büyük cemreye 7 taş atılır. Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde ise sırasıyla küçük, orta ve büyük cemrenin her birine yedişerden 21' er taş atılır.

Şeytan taşlamanın sembolik anlamı: Kötülükleri, haksızlıkları, zulmü ve zorbalığı protesto anlamı taşır. Şeytan taşlayan hacı, bu hareketiyle şeytana, şeytanın yoluna uyanlara ve bütün kö-

RÖPORTAJ YAPALIM

Çevrenizde hacca veya umreye gitmiş biriyle röportaj yapınız. Daha sonra bu röportajdan edindiğiniz izlenimleri arkadaşlarınızla paylaşınız.

tülüklere karşı çıkışını sergilemiş ve kendisinin de bundan böyle asla şeytana uymayacağını ortaya koymuş olmaktadır.

Hac Kurbanı, Temettu ve Kıran haccı yapanların, bayram günü hac kurbanı (şükür hedyi) kesmeleri vaciptir. Kurbanlar Mina'da kesilmektedir.

Tıraş Olup İhramdan Çıkma, bayramın birinci günü Mina'da yapılması gereken görevlerden birisi de tıraş olup ihramdan çıkmaktır.

Haccın Çeşitleri ve Yapılışı

Haccın Çeşitleri:

A. Hükmü Yönünden Haccın çeşitleri:

- Farz olan hac: Şartlarını taşıyan Müslümanların ömründe bir defa hac yapması farzdır.
- Vacip Olan hac: Başlamışken yarım bırakılan nafile haccın yeniden yapılması vaciptir
- Nafile olan hac: Farz haccı yerine getirmiş kişilerin bundan sonra yapacakları hac nafile olur.

B. Yapılış Yönünden Haccın Çeşitleri:

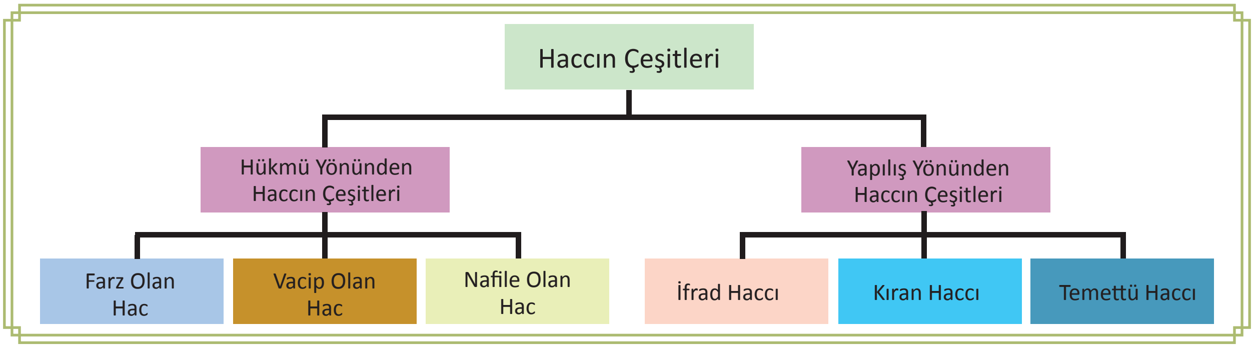
- İfrad Haccı: Umresiz yapılan hacdır. Hacdan önce umre yapmaksızın hac niyetiyle ihrama girilir ve yalnızca hac yapılırsa ifrad haccı yapılmış olur.
- Kıran Haccı: Umre ve hac: Bir ihramla hem umre ve hem haccı yapmaya denir. Umre ve hac arasında ihramdan çıkılmaz.
- Temettü Haccı: Umre ve hac: Umre ve haccın ayrı ayrı iki ihramla yapılması ve umreden sonra ihramdan çıkılması şeklinde yapılır.

Hanefîlere göre Haccın farzları	Şafiîlere göre haccın farzları
1- İhrama girmek (Şart) 2- Arafatta vakfe yapmak (Rükun) 3- Farz tavafı yapmak (Rükun)	1- Niyet ile ihrama girmek, 2- Arafat'ta vakfe yapmak, 3- Kâbe'yi tavaf etmek 4- Safa ile Merve arasında sa'y etmek. 5- Tıraş olmak, en az üç kıl kesmek 6- Rükünler arasında tertibe riâyet etmek
Hanefîlere göre Haccın vacipleri	**Şafiîlere göre Haccın vacipleri**
A-Müstakil Vacipler 1- Sa'y 2- Müzdelife vakfesi 3- Minada şeytan taşlama 4- Tıraş olmak 5- Veda tavafı **B. Hac ibadetinin (menasikinin) vacipleri** 1- İhrama mikat yerinden girmek (Şartın vacibi) 2- İhram yasaklarına uymak (ihramın vacibi) 3- Arafatta öğlenden akşama kadar bulunmak (vakfenin vacibi) 4- Her tavaftan sonra iki rekât tavaf namazı kılmak (tavafın vacibi)	1- Mîkatta İhrama Girmek 2- Geceleyin bir süre Müzdelife'de bulunmak 3- Cemrelere Taş Atmak 4- Teşrik Günleri'nde Mina'da Gecelemek 5- Veda Tavafı Yapmak

Haccın vâciblerinden herhangi biri terkedilirse hac geçersiz olmaz; ancak bunlardan birini kasten terkeden kimse günahkâr olur ve ceza kurbanı (koyun veya keçi) kesmesi gerekir.

Bir özür dolayısıyla haccın vâciblerinden birini terkeden kimseye, hiçbir şey gerekmediği gibi, günahkâr da olmaz.

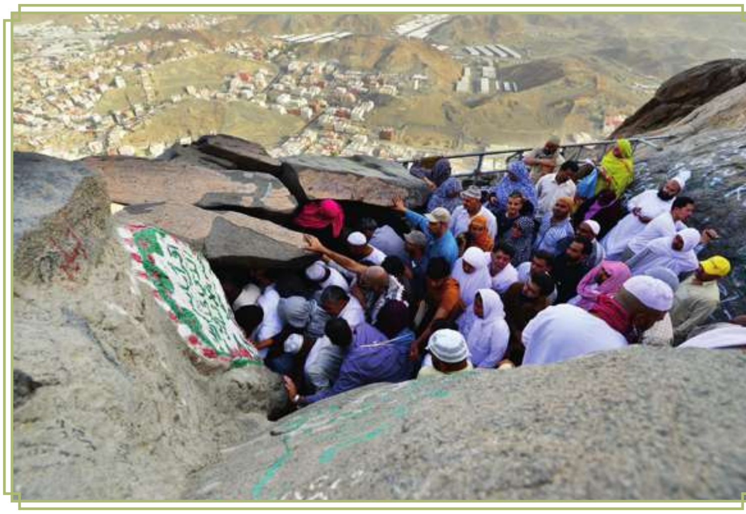
Türkiye'den giden hacılar genellikle "Temettu Haccı" yaparlar. Temettu haccında önce umre yapılır, peşinden de hac yapılır.

1. Umre:	2. HAC:
İhrama Girilir (farz) İhram namazımızı kılınır (sünnet), Niyet edilir (farz) Telbiye getirilir (farz) Umrenin tavafını yapılır (umrenin farzı) 2 Rekât tavaf namazı kılınır (vacip) Safa ile Merve arasında sa'y yapılır (vacip) Traş olup umreden çıkılır (vacip)	İhrama girilir (farz) İhram namazı kılınır (sünnet) Niyet edilir (farz) Telbiye getirilir (farz) Arefe günü öğlenden akşam namazına kadar vakfe yapılır (Farz) Müzdelifeye gider orada vakfe yapılır (vacip) Bayramın 1. günü Akabe cemresini (büyük şeytan) taşlanır (vacip) Minada kurban keser veya kestirilir(vacip) Traş olup ihramdan çıkarılır (vacip) Ziyaret (ifada) tavafını yapılır (farz) İki rekât tavaf namazı kılınır (vacip) Haccın sa'yini yapılır (vacip) Bayramın 2.,3.,4.günleri sırasıyla küçük, orta ve büyük cemreye 7'şer taş atılır (vacip) Mekke'yi terk etmeden önce veda tavafı yapılır (vacip)

<u>Mekke ve Medine'deki ziyaret yerleri</u>:

Hac ve umre vazifesinin yapılması için yukarıda tanıttığımız yerleri ziyaret ederek buralarda gerekli ibadetlerin yapılması gerekir. Bununla birlikte Mekke ve Medine'de önemli olayların gerçekleştiği, islam tarihinde hatırası bulunan, kutsal sayılan daha başka yerler de bulunmaktadır. Hac ve umreye gidenlerin buraları da ziyaret etmesi tavsiye edilmiştir. Bu yerleri kısaca şu şekilde tanıtabiliriz.

İlk Vahyin geldiği Hira mağarası

Mekkedeki Ziyaret Yerleri:

Hira mağarası: Mekke yakınlarındaki Nur dağında bulunan bir mağaradır. Peygamber Efendimiz'e "Oku!" emriyle başlayan ilk vahiy burada gelmiştir.

Sevr mağarası: Peygamber Efendimizin Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında üç gün gizlendiği yerdir.

Cennetü'l-muallâ mezarlığı: Başta Hz. Hatice validemiz olmak üzere bazı sahabilerin kabirleri burada bulunmaktadır.

Medine'deki ziyaret yerleri:

Mescid-i Nebi: Peygamber Efendimizin Medine-i Münevvere'ye geldikten sonra yaptırdığı ilk mescittir. Bu mescidin yapımında bizzat kendisi de çalışmış, mübarek omuzlarında kerpiç taşımıştır. Peygamberimiz bu mescitte sahabe'i kirâma on yıl namaz kıldırmıştır. Sahabe, Peygamberimizin sohbetleriyle bu mescitte yetişmiş ve kıyamete kadar insanlık için yol gösteren yıldızlar olmuşlardır.

Medine, Peygamberimizin kabrinin ve Mescid-i Nebi'nin olduğu şehirdir.

Kuba Mescid'i

Ravza-i Mutahhara: Peygamber Efendimizin kabrinin bulunduğu yerdir. Mescid-i Nebî'deki yeşil kubbenin altındadır. Peygamber Efendimizin kabrinin yanında Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer'in kabirleri vardır. Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret ettiğimizde, tıpkı onu hayattayken ziyaret ediyormuş gibi davranırız. Mescid-i Nebî'nin kapısından sessizce ve saygılı bir şekilde gireriz. Ravza-i Mutahhara'ya yaklaşır, Peygamberimize salâvat okuyup selam veririz.

Cennetü'l-Bakî: Mescid-i Nebî'nin doğu tarafında bulunan kabristandır. Peygamberimizi görme mutluluğuna ulaşan, onun sohbetlerini dinleyen ve İslam için her türlü fedakârlığa katlanan binlerce sahâbi efendilerimizin kabri buradadır. Ayrıca Peygamberimizin neslinden bazı İslam büyüklerinin, Peygamberimiz'in hanım ve kızlarının kabirleri de buradadır. Peygamberimiz sık sık Bakî mezarlığını ziyaret eder, vefat eden Müslümanlara dua ederdi.

Kuba Mescidi: Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye hicreti esnasında yapılan bu mescit islam tarihinde yapılan ilk mescittir.

Uhut Şehitliği: Uhut şavasında şehit düşen sahabilerin kabirleri burada bulunmaktadır.

Yedi Mescitler: Hendek savaşında gruplar hâlinde namaz kılınan, karargâh merkezleri olan yerlerde yapılan mescitlerdir.

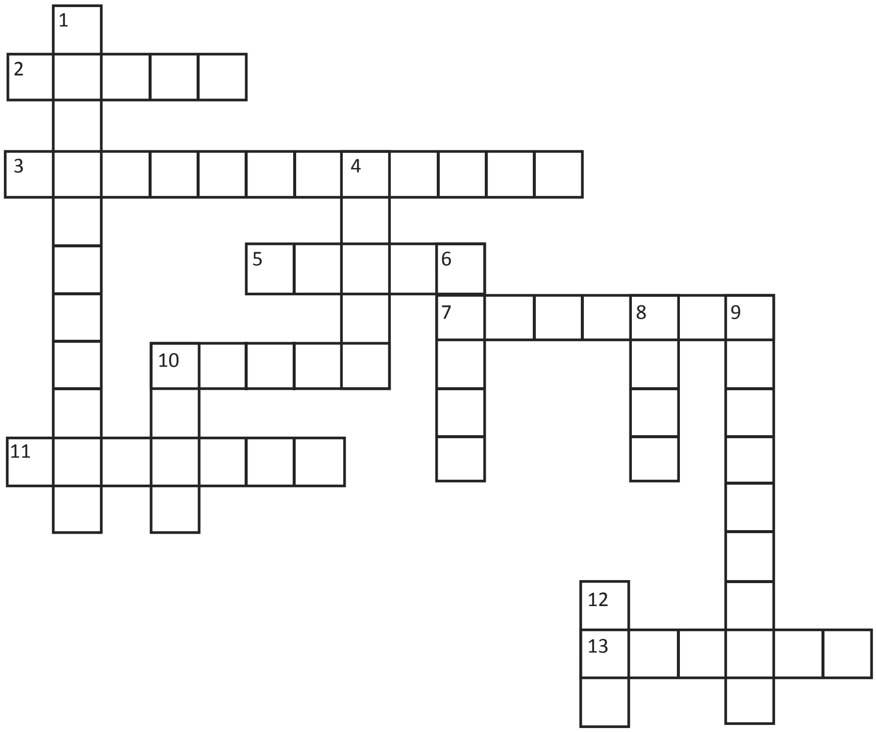
Kıbleteyn Mescidi: İslam tarihinde Kıblenin Mescidi Aksa'dan Kâbe'ye çevrildiği yerdir.

Kıbleteyn Mescidi'nin yerine inşaa edilen mescid.

BULALIM

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

Soldan Sağa

2. Hacer-i esved hizasından başlayarak Kâbe-nin etrafında yedi kez dönerek yapılan bir ibadet.

3. Kâbe'nin çevresinde, geniş bir alan üzerine kurulmuş mescid.

5. Hac ve umre yapanların bazı davranışları kendilerine yasak etmeleri ve bu amaçla giydikleri kıyafet.

7. Kâbe'nin inşası sırasında Hz. İbrâhim'in üzerine çıkıp duvar ördüğü ve üstünde insanları hacca davet ettiği kabul edilen taş veya onun bulunduğu yer. (Makam-ı ....)

10. Kâbeye ilk sefer gelenlerin yaptıkları tavaf. (............Tavafı)

11. Hac veya umreye niyet ettikten sonra haccın bazı görevlerini yapıp bitirinceye kadar "lebbeyk" zikrini okuma.

13. Kâbe'nin yaklaşık 20 km güney doğusunda ova görünümünde düz bir alanın adı.

Yukarıdan Aşağıya

1. Kâbe'nin güneydoğu köşesinde tavafın başlangıç noktasını belirlemek amacıyla Yerden 1,5 m. kadar yükseklikte bulunan özel bir muhafaza içinde yaklaşık 30 cm. çapında ve yumurta biçimindeki siyaha yakın koyu kırmızı renkte kutsal bir taş.

4. Kâbe merkez olmak üzere Mekke şehrini içine alacak şekilde çevreleyen kutsal bölge. (............ Bölgesi)

6. Hac ve umre yapmaya niyet edenlerin ihrama girdikleri yer.

8. Mekke'nin dışında başka şehir veya ülkelerden hac ve umre için gelenlerin ihramsız geçemeyecekleri bölge. (............Bölgesi)

9. Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır.

10. Mescid-i Haram'ın tam ortasında, köşeleri dört ana yöne denk gelecek şekilde taştan yapılmış dikdörtgen biçiminde bir bina.

12. Safa ve Merve arasında gidip gelmek şeklinde yapılan bir ibadet.

5. Kurban

5.1. Kurbanın Vücubiyeti ve Önemi

Kurban: Sözlükte yaklaşmak, Allaha yakın olmaya vesile olan şey anlamına gelir. Fıkıh ıstılahında ise kurban; Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve ona olan bağlılığımızı ifade etmek üzere Kurban Bayramı günlerinde ibadet niyeti ile belirli hayvanları keserek yapılan ibadettir.

Kurbanın kesilmesi, Cenab-ı Hakk'ın emridir.

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes"[118] Ayrıca Peygamberimiz de önemine binaen kurban kesmeyenleri ağır bir şekilde uyarmıştır. ***"Kim genişlik ve imkân bulur da kurban kesmezse bizim namazgâhımıza yaklaşmasın."***[119] Hanefîler bu delilleri gerekçe göstererekkurban kesmenin vacip olduğu görüşündedir. Şafiîler ise kurban kesmenin sünnet-i müekked olduğunu söylerler.

İbadetler Rabbimizle bağımızı güçlendirir, bizi manevi olarak yüceltir. Kurban ibadeti de tıpkı diğer ibadetler gibi manevi dünyamızı zenginleştirir ve daha güçlü hâle getirir. Yüce Allah, emirlerine gönül hoşluğu ile boyun eğenleri sever. Kendisine ibadetedenlerden razı olur. Biz de kurban keserek Allah'ın bir emrini yerine getiririz.Bu davranışımız Allah'ı çok memnuneder. Bizi Allah'a yaklaştırır ve O'nun yüce katındaki değerimizi artırır. Peygamberimiz buyurmuştur ki: *"Âdemoğlunun, Kurban Bayramı gününde Allah'a yaklaşmak için yapacağı en faziletli ibadet kurban kesmektir. Kesilen kurbanın kanı daha yere düşmeden, kurban kesen kimse Yüce Allah'ın katında yüksek bir makama ulaşır. Bu bakımdan, kurbanlarınızı gönül hoşluğu ile kesiniz."*[120]

Allahu Teâlâ Hz. İbrahim'i (a.s.) kurban emriyle imtihan etmiş o bu imtihandan başarıyla çıkmıştır. Rabbimiz bu hususu şöyle ifade etmiştir: *"Ey İbrahim! Rüyanda emredileni yerine getirerek bizim emrimize bağlılığını gösterdin. Bu apaçık bir imtihandı. Biz oğlunun yerine büyük bir kurban verdik."*[121] Kurban kesen kişi Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. İsmail (a.s.) gibi Allah'ın (c.c.) emirlerine uymaya her an hazır olduğunu sembolik olarak göstermiş olur. Rabbimiz tıpkı Hz. İbrahim'i (a.s.) imtihanında başarılı olduğu

118 Kevser suresi, 3. ayet.
119 İbn Mâce, Edâhî, 2.
120 Tirmizi, Edahi, 1.
121 Sâffât suresi, 105-107. Ayetler.

için ödüllendirdiği gibi bizi de Kurban emrini yerine getirdiğimiz için ahirette ödüllendirecektir.

Kurban bize, Allah'ın (c.c.) verdiği nimetleri başkalarıyla paylaşma alışkanlığı kazandırır. Kurban Bayramı'nda kestiğimiz kurbanların etlerini fakirlerle paylaşır, onları sevindiririz. Biz de, hem bu dünyada onları sevindirmenin mutluluğunu yaşar, hem de güzel bir ahiret hayatı için sevap kazanırız. Bir hadiste şöyle buyrulmaktadır. ***"Peygamber Efendimizin âilesi bir koyunkesmişti. Koyunun kürek kemiği hariç diğer etleri fakirlere dağıtılmıştı. Peygamberimiz bir ara: "Koyun etinden geriye ne kaldı?"diye sordu. Hazreti Aişe: "Sadece bir kürek kemiği kaldı."*** cevabını verdi. *Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v) ahiretteki sevabı hatırlatarak şöyle buyurdu: "Desene bir kürek kemiği hariç, hepsi bizim oldu*!"[122]

Bayramlarda büyüklerimizi ziyaret ederiz.

Toplumda zenginlik ve fakirlikten dolayı insanlar arasında kıskançlık, hased, kendini büyük görme, kibirlenme gibi sosyal-ahlaki problemler ortaya çıkabilir. Zekât ve kurban gibi ibadetlerle zengin ve fakir arasında bir iletişim kurulur. Bunun neticesi olarak zenginlerde kibir ve büyüklenme fakirlerde ise hased ve kıskançlık gibi kötü duyguları tedavi edilmiş olur. Sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunur.

İslam dini fakir ve muhtaç olanların gözetilmesini bunların ihtiyaçlarının giderilmesini temel bir kural olarak kabul etmiştir. Oruç ibadetiyle fakirlerin hâlini anlayan Müslüman, verdiği zekâtla onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışır. Kurban da tıpkı zekât gibi fakir ve muhtaç olanların korunup kollanmasını sağlayan bir ibadettir. Bu yönüyle kurban fakirlik probleminin çözüm yollarından birisi olarak önemli bir etkiye sahiptir. Özellikle hayır kurumları tarafından vekâlet yoluyla kurban bağışlarının toplanarak ihtiyaç sahibi insanlara ulaştırılması fakirlikle mücadelede önemli bir görev icra etmektedir.

Kurban, toplumsal dayanışmanın bir örneğidir.

Kurban Bayramı'nda yapılan karşılıklı ziyaretler ve ikramlar, insanları daha çok kaynaştırır. Toplumda sevgi, dayanışma ve yardımlaşmayı kuvvetlendirir. Rabbimiz bu konuda şöyle buyurmaktadır: **"...Allah'ın adı anılarak kesilen kurbanların etinden hem kendiniz yiyin, hem de yoksula ve fakire yedirin."**[123]

122 Tirmizî, Sıfâtu'l-Kıyâme, 33
123 Hac suresi 28. ayet

OKUMA PARÇASI

ADEM (A.S.)'DAN GÜNÜMÜZE KURBAN YOLCULUĞU

Kurbanın insanlık hayatındaki kutsal yolculuğu Hz. Âdem (a.s.) ile başlar. Hz. Âdem'in(a.s.) iki oğlu Hâbil ve Kâbil, Allah'a (c.c.) bağlılıklarını ifade etmek üzere kurban takdim ederler. Hâbil, Kurban için mallarının arasından en iyi ve gösterişli olanı seçerken, Kâbil ise isteksiz bir şekilde en kötü ve cılız olanı seçer. Üstelik onu da gönül rızasıyla seçmemiştir. Bunun üzerine Allah Teâla Hâbil'in gönül rızasıyla ve Allah'ın rızasını kazanmak için kestiği kurbanını kabul eder. Çünkü ***"Allah ancak takva sahiplerinin, yani O'nun rızasını gözetenlerin ibadetlerini kabul eder".***

İnsanlık tarihinde meşhur olmuş bir başka kurban hadisesine Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu Hz. İsmail'in (a.s.) hayatında şahit oluruz. Bu hadise, insanoğlunun kurbanla imtihanıdır.

Bir babadan, oğlunu kurban etmesi istenmektedir. Allah Teâla, Hz. İbrahim'den (a.s.) oğlu Hz. İsmail'i (a.s.) kurban etmesini emretmiştir. Allah Teâla'nın bu isteğine Hz. İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.) derin bir teslimiyet gösterir. Şeytan'ın onca vesvesesine rağmen, ne baba ne de oğul bu emri yerine getirme konusunda en ufak bir şüphe ve tereddüt yaşar. Ve nihayetinde biri evladı, diğeri canı ile imtihan edilen bu iki peygamber Yüce Mevla tarafından, selamlar eşliğinde büyük bir kurbanla mükâfatlandırılır. Allahu Teâlâ da Hz İbrahim'e (a.s.), oğlunun yerine kurban edilmek üzere iri bir koç hediye eder. Böylece kurban, İbrahim'i teslimiyet ve İsmail'i sabrın ilahi tasdike uğramış en canlı ve kutsal ifadesi olmuştur. Hz. Peygamber bu vurguya dikkat çekerek şöyle buyurur: "***Kurban, babanız İbrahim'in sünnetidir (ondan beri devam eden bir ibadettir.)"***
(İbnMâce, Edhî, 3).

Hz. Âdem'in(a.s.) hayatında başlayıp oradan Hz İbrahim'e (a.s.) uzanan kurban ibadeti, günümüze kadar her dönemde ve hemen hemen her ümmet için bir ibadet şekli olarak varlığını sürdürmüştür. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

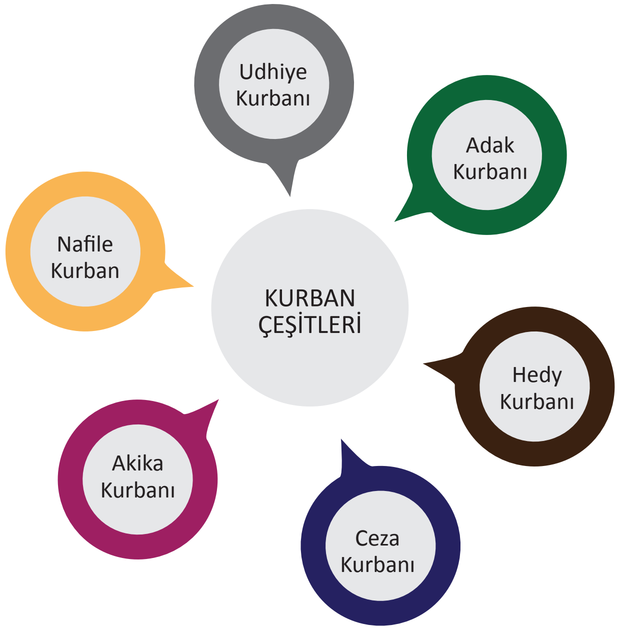
"Biz her ümmete (gönderdiğimiz dinde), kendilerine rızık olarak verdiğimiz behimeler (dört ayaklı, çift tırnaklı belli hayvanlar) üzerine Allah'ın adını anıp kurban kesmeyi vecibe kıldık"
(Hâc suresi 34.ayet)

(Recep Özdirek, Kurban İbadeti, sh: 13-16, Erkam Yayınları, 2007)

5.2. Kurbanla İlgili Hükümler

Kurban Çeşitleri: Allaha yaklaşmak için kesilen farklı kurbanlar vardır. Bunların kesilme sebebi, hükümleri ve etlerinin kesen tarafından yenilip yenilmemesi yönüyle bir takım farklı hükümleri vardır. Bu kurbanlar şu şekildedir:

- Udhiye Kurbanı: Kurban Bayramı günlerinde kesilen kurbana denir. Şartlarını taşıyan kişi için bu kurbanı kesmek vaciptir. Kesen kişi ve yakınları bu kurbanın etini yiyebilir.
- Adak Kurbanı: Bir kimsenin bir işinin olması durumunda kurban kesmeyi adaması şeklinde olur. Bu kurban da vaciptir ve bunun etini kesen kişi ve yakınları yiyemez.
- Hedy Kurbanı: Temettu ve Kıran haccı yapanların kesme-

leri vacip olan kurbandır. Etini kendisi ve yakınları yiyemezler.

- Ceza Kurbanı: Hac esnasında kurban kesmeyi gerektiren bir davranışta bulunanların kesmesi gereken kurban olup vaciptir. Etini kendisi ve yakınları yiyemez.
- Akika Kurbanı: Çocuğu olan kimsenin Allah'a şükür amacıyla kurban kesmesidir. Bu kurban sünnet olup, kesen kişinin kendisi ve ailesi bu kurbanın etini yiyebilir.
- Nafile Kurban: Herhangi bir vakitte Allah rızası için kesilen kurbandır. Bu müstehap olup kurbanın etini kesen kişi ve yakınları yiyebilir.

Kurban Kesmekle yükümlü olmanın şartları:

Müslüman olmak: Kurban bir ibadet olduğu için Müslüman olmayanlar için dini bir yükümlülük değildir.

Akıllı ve Büluğ çağına ermiş olmak: Kişinin bir ibadetten sorumlu olabilmesi için akılı ve büluğ çağına ulaşmış olması gerekir.

Zengin olmak: Bir kişinin, nisap miktarı mal ya da paraya sahip olması gerekir. Burada nisabı istiğna kastedilmektedir.

Mukim olmak (seferî olmamak): Kurban Bayramı günlerinde seferî (yolcu) kimsenin kurban kesmesi vacip değildir.

Hangi hayvanlar kurban olarak kesilebilir:

Kurban olarak kesilebilecek hayvanlar Kur'an'da "behîme" kavramıyla ifade edilir. Konuyla ilgili ayet-i kerîme şu şekildedir: **"….. Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği behimetü'l enam (denilen hayvanları) belirli günlerde kurban ederken Allah'ın adını ansınlar. Bu hayvanların etinden hem kendiniz yiyiniz, hem de sıkıntı içinde bulunan yoksullara yediriniz"**[124]. En'am suresinin 143 ve 144. ayetlerinde ise bu hayvanların koyun ve keçi, deve ve sığır şeklinde ifade edilmiştir.

Kurban Olarak Kesilebilecek Hayvanlar, Yaşları ve Kaç Kişi Kesebileceği		
Kurbanlığın Cinsi	***Yaşı (en az)***	***Kesebilen Kişi Sayısı***
koç, koyun, keçi, teke	1	1
inek, dana	2	1-7
deve	5	1-7

124 Hac suresi, 28.ayet.

Kurbanın ibadet niyetiyle kesilmesi şarttır. Kur'an'da kesilen kurbanlık hayvanların et ve kanlarının değil bu kesimi yapan Müslüman'ın niyet, takva ve bağlılığının Allah'a ulaşacağı bildirilmiştir. Niyette önemli olan kalbin niyetidir, dil ile açıkca söylenmesi gerekmez. Ortak kesilen kurbana bütün ortakların ibadet niyeti ile katılmaları şarttır.

Kurbanlığa mani özürler:

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: ***"Dört özellik kurbanlıklarda caiz değildir. Açıkça belli olan körlük, açıkça belli olan hastalık, belli olan topallık, iliği kurumuş derecede zayıflık."***[125] Hadiste belirtilen bu dört özellikten hareketle fıkıhçılar şu özürü bulunan hayvanların kurban olmayacağına hükmetmişlerdir. İki gözü veya bir gözü kör olmak, dişlerinin çoğu düşmüş olmak, kulaklarının yarısından fazlası kesilmiş olmak, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırılmış olmak, kulağının veya kuyruğunun yarısından çoğu veya memelerinin başları kopmuş bulunmak, doğuştan kulakları veya kuyruğu bulunmamak, ayağı kesilmiş olmak. Kurban Allah'a(c.c.) takdim edilen bir hediyedir. Bu derece kusurlu olan bir hayvan Yüce Allah'a kurban olarak takdim edilemez.

Kurban Kesmenin Vakti ve Şekli

Kurban, Kurban Bayramı'nın birinci, ikinci ve üçüncü günlerinde kesilebilir. Konuyla ilgili olarak, sahabeden Abdullah b. Ömer (r.a.), Peygamberimiz'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu belirtmiştir: "***Kurban kesme üç gündür. Bu günlerin en faziletlisi ilk gündür***"[126]. Şafiî mezhebine göre dördüncü gün de kurban kesilebilir.

Kurban Bayramı günlerine **"teşrik günleri"** denilir. Bu günlerde farz namazlardan sonra teşrik tekbiri getirilir.

اَللهُ اَكْبَرُ اَللهُ اَكْبَرُ لاَ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ اَللهُ اَكْبَرُ، وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
"Allahuekber, Allahuekber, lâ ilâhe illallahu vallahuekber, Allahuekber ve lillâhi'l-hamd."
Allah en büyüktür, Allah en büyüktür, Allah'tan başka ilah yoktur ve Allah en büyüktür, Allah en büyüktür ve hamd Allah'a mahsustur.

Kurban, şehirlerde veya bayram namazı kılınan diğer yerleşim merkezlerinde, bayram namazından sonra kesilir. Bayram namazı kılınmayan yerlerde ise sabah namazı vaktinden itibaren kesilebilir.

Kurbanlık hayvanın boynunun çene ile birleştiği yerden kesilmesine "***zebh***" denilir ve koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların bu şekilde kesilmesi sünnettir. Hayvanların boynun göğse birleştiği yerden kesilmesine de "***nahr***" denilir ve devenin bu şekilde kesilmesi sünnettir.

125 Ebû Dâvûd, Edâhî, 6.
126 Malik, Muvatta, Dahâyâ, 12.

Kesimin İslami kurallara uygun olmasına "***tezkiye***" denir. Bunun için hayvanın atar ve toplar damarı ile yemek ve nefes borularının kesilmiş olması gerekir. Hayvanın kesiminden önce mutlaka besmele çekilmesi yani "bismillahi Allahu ekber" denilmesi gerekir. Besmelenin kasten terkedilmesi, yapılan kesim işlemini ibadet olmaktan çıkaracağı gibi, hayvanın etini de murdar (haram, yenilemez) kılar. Konuyla ilgili olarak ayet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: **"Allah adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin"**[127]

Kurban olarak kesilecek hayvan sol yanı üzerine boğazı kıbleye gelecek şekilde yatırılır, gözü bir bez ile örtülür, teşrik tekbirleri okunduktan sonra "**Bismillahi Allahu Ekber**" denilerek kesilir.

Kurban mali bir ibadettir. Mali ibadetler bizzatmükellef tarafından yapılabileceği gibi bir başkasına vekâlet vermek suretiyle de yapılabilir. Dolayısıyla kişinin, kurbanlık hayvanı bizzat kendisininalıp kesmesi zorunlu değildir. Peygamber Efendimiz de bazen kendi kurbanını bizzat kendisi kesmiş bazende Hz. Ali'a (r.a.) vekâlet vererek kestirmiştir. Hz.Ali (r.a.) vekil olarak bu kurbanları keserken de, Peygamberimiz kurbanlarınınbaşında bulunmuştur.

Kurban eti genellikle üç parçaya ayrılır ve bir bölümü fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilir. Bir bölümü akraba, komşu ve misafirlere ikram edilir, bir kısmı da ev halkına bırakılır. Bununla birlikte kurbanın tamamı fakirlere verilebildiği gibi, eş, dost ve akrabası fazla olan kişiler kurban etini pişirip tamamını onlara ikram edebilirler.

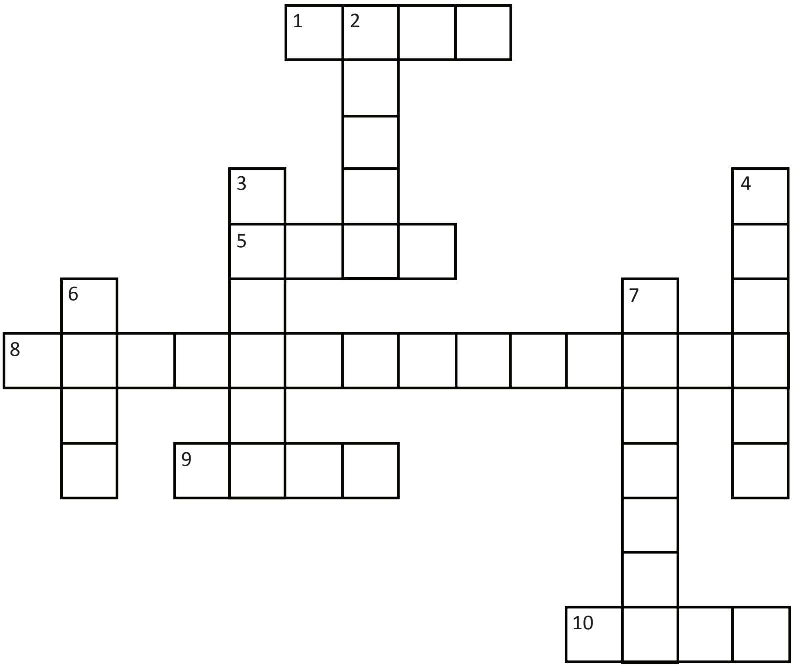
TAMAMLAYALIM

127 En'am suresi, 121.ayet.

BULALIM

Aşağıdaki bulmacayı çözünüz.

Soldan sağa

1. Kurbanlık hayvanın boynun göğse birleştiği yerden kesilmesi.

5. Bir kimsenin bir işinin olması durumunda kurban keseceğini söylemesi.

8. Kurban Bayramı günleri. (Bu günlerde farz namazlardan sonra tekbir getirilir.)

9. Kurbanlık hayvanın boynunun çene ile birleştiği yerden kesilmesi.

10. Temettu ve Kıran haccı yapanların kesmeleri vacip olan kurban.

Yukarıdan Aşağıya

2. Çocuğu olan kimsenin Allah'a şükür amacıyla kurban kesmesi.

3. Herhangi bir vakitte Allah rızası için kesilen kurban.

4. Kurban Bayramı günlerinde kesilen kurban.

6. Hac esnasında kurban kesmeyi gerektiren bir davranışta bulunanların kesmesi gereken kurban

7. Kesimin İslami kurallara uygun olması.

6. Cihad

Cihad sözlükte „çaba sarfetmek, gayret göstermek, zahmet çekmek" anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise; ilahi mesajı insanlara duyurmak, nefse karşı mücadele etmek ve Allah'ın (c.c) dinini yüceltip yaymak için elden gelen çabayı göstermektir.[128] Cehd kökünden türeyen mücahede kelimesi ise insanın şeytanla, nefsiyle ve cephede düşmanla yaptığı çatışma ve mücadeleyi ifade eden bir kavramdır.[129]

Geniş manasıyla ***cihad;*** *Allah (c.c) yolunda canla, malla, sözle, fiil ile mücadele etmeyi kapsamaktadır.* Bu manasıyla cihad; hem ekonomik, hem kültürlerarası hem de silahla yapılan mücadeleyi içermektedir.[130] Hz. Peygamber'in (s.a.v) insanın kötülük yapmaya çağıran nefsiyle mücadelesini cihad sayması cihadın geniş anlamına işaret etmektedir.[131] Cihad dar manasıyla Allah (c.c) yolunda savaşmayı ifade etmektedir. **"Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri ve sabırlıları belli etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız."**[132] ayetinde cihad Allah (c.c) yolunda savaş anlamında kullanılmıştır.

İslam dini Müslümanlara güç ve imkânları ölçüsünde dinin esaslarını insanlara ulaştırma sorumluluğu yüklemektedir. Bir kötülük veya günahla karşılaşan kişi bunu eliyle ya da diliyle engellemelidir.[133] Bu sorumluluk **emr-i bil maruf nehy-i anil münker** kavramı ile ifade edilmektedir. Müslüman olmayanlara İslam'ı tanıtarak onları Müslüman olmaya veya Müslüman oldukları hâlde günah işleyenleri doğru olana çağrıya **davet**; bu amaçla yapılan dinî çalışmalara **irşad** denilmektedir.[134]

"Cihad, genel seferberlik ilan edilmediği sürece farz-ı kifâyedir. Ülkenin işgal altında olması sebebiyle seferberlik kararı alınması durumunda cihad farz-ayn olur." bu ifade fon üzerine yazılaldır.

Cihad, genel seferberlik ilan edilmediği sürece *farz-ı kifâyedir.* Ülkenin işgal altında olması sebebiyle seferberlik kararı alınması durumunda cihad *farz-ayn* olur ve herkes gücü ölçüsünde elinden geleni yapmakla sorumludur. [135]

Silahlı cihad, devletin yapması gereken bir mücadele yöntemidir. Günümüzde cihad kavramını kullanan şiddet hareketleri birçok açıdan meşru değildir. Cihad adı altında şiddet içerikli eylemlerin en sakıncalı yönü İslama uymayan pek çok şeyin din adına yapılmasıdır. Terör gruplarının İslami söylemleri kullan-

128 Özel, Ahmet, „Cihad", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 527.
129 Uludağ, Süleyman, „Mücadele" TDV İslam Ansiklopedisi, C 31, s. 206.
130 Topaloğlu, Bekir, „Cihad", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 534.
131 Tirmizî, Fedâilü'l-Cihad, 2.
132 Âl-i İmran suresi, 142. ayet.
133 bk. Müslim, İman, 20.
134 Heyet, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 174.
135 Özdemir, Ahmet, „Günümüzde İslam Dünyasındaki Şiddet ve Saldırıların Meşruiyet Sorunu", JASSS, sayı: 27, s. 78.

ması, Müslümanları kendi kavramlarını kullanmaktan uzaklaştırmamalı aksine kavramların doğrusu âlimler tarafından yazılıp anlatılarak halk aydınlatılmalıdır. Silah kullanma yetkisi sadece kamu otoritesine ve denetimine aittir. Kontrolsüz gruplarınsilahlı yöntemleri toplumda terör ve kaosa sebep olup can ve mal güvenliğini ortadan kaldırır, Müslümanların dünya kamuoyundaki imajına ve kimliğine zarar verir, suçsuz ve masum insanları mağdur eder. Sömürgeci devletler bu grupları yönlendirmekte, kullanmakta ve kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmakta islam ülkelerinin maddi kaynaklarını sömürmektedir. Günümüzde islam ülkelerinin tarumar edilmesinin şekli gerekçesi cihad kavramını istismar edenlerin davranışlarıdır.

6.1. Cihadla İlgili Temel Kavram ve Hükümler

Cihad, Allah için yaşamak ve fedakarlıktır.

Allah (c.c) yolunda savaşmayı ifade etmek üzere cihad kavramının yanında gazâ ve fetih kavramları da kullanılmıştır. **Gazâ**, din için yapılan savaş anlamında kullanılmıştır. **Fetih**, ülke ve şehirleri i'la-yi kelimetullah amacıyla İslamiyete açma anlamında kullanılmıştır.[136] Hz. Peygamber'in (s.a.v) bizzat sevk ve idare ettiği savaşlar için **gazve**, kendisinin katılmadığı askerî seferlere ise **seriyye** denilmektedir.[137] Fıkıh kitaplarında savaş ahkâmı genellikle **siyer** ve **megâzî** başlığı altında ele alınmıştır.

İki düşman grubun birbiriyle savaşması **harp** (muharebe) ve **kıtal** kavramları ile ifade edilmektedir. Bu kavramlar meşru veya gayri meşru her türlü savaş için kullanılmaktadır. Cihadı, Allah (c.c) yolunda savaş manasıyla aldığımızda muharebenin cihadın yöntemlerinden biri olduğu gürülecektir.

Gayrimüslimlerden savaş yoluyla elde edilen mallar, esirler ve araziler **ganimet** olarak kabul edilir. **"Artık elde ettiğiniz ganimetlerden helal ve temiz olarak yiyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah bağışlayan, merhamet edendir."**[138] Ganimetin beşte biri beytülmala ayrılır, geri kalan kısım savaşa katılanlar arasında taksim edilir. **Fey**, ganimetten daha geniş bir kavram olup savaş yapılmaksızın gayrimüslimlerden alınan malları ifade etmektedir. İslam devletinin gayrimüslim tebaadan aldığı cizye, harac ve ticaret vergileri için de fey kavramı kullanılmaktadır.[139] **Cizye**, gayr-i müslimlerden canlarını, mallarını korumak ve inançlarını özgür-

136 Fayda, Mustafa, „Fetih", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 467.
137 Algül, Hüseyin, „Gazve", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 488.
138 Enfal suresi, 69. ayet.
139 Fayda, Mustafa, „Fey", TDV İslam Ansiklopedisi, C 12, s. 511.

ce yaşamalarına karşılık olarak çalışabilir durumda olan erkeklerden alınan baş vergisidir.[140] **Harac** ise, gayrimüslimlerden alınan, miktarı şartlara göre belirlenen toprak vergidir.[141]

Savaş esirleri, ganimetin bir parçasıdır. Düşman askeri esir alındıktan sonra onunla ilgili karar verme yetkisi şahıslarda değil kamu otoritesindedir. Esirlere yapılacak muamele hakkında maslahata ve kamu yararına en uygun şekilde karar verilmesi esastır. Haklarında karar verilinceye kadar geçen süreçte esirlerin temel ihtiyaçlarının karşılanıp, onlara işkence ve kötü muameleden uzak durulması gerekir.

Savaşı Meşru Kılan Sebepler

İslam'da niyet, yapılan davranışın meşruiyet bakımından değerlendirilmesinde belirleyici bir unsurdur. Bu yüzden toprak, mal, şan ve şöhret kazanmak veya insanları sömürmek amacıyla yapılan tüm savaşlar cihad ile elde edilecek sevabı ortadan kaldırır.[142]Savaşı meşru kılan başlıca sebepler şunlardır.

1- Savunma amaçlı savaş: Ülkenin saldırıya uğrayıp zarurât-ı diniyyeden olan din, can, mal, nesil ve aklın korunması amacıyla savaş yapılması fakihlerin ittifakı ile meşrudur.

2- Uluslararası güvenlik amaçlı savaş: Bazı ülke ve grupların bir bölge veya tüm dünyayı tehdit eden faaliyetleri karşısında savaş meşru olur. İnsanların mal ve can güvenliğini tehdit eden nükleer, kimyasal, terörist faaliyetlere üs olma gibi fitne ve zulme engel olup uluslararası güvenliğin sağlanması amacıyla savaş yapılması da meşrudur.

3-Devlete karşı silahlı ayaklanma ve isyan suçu fıkıhta **bağy** olarak isimlendirilmektedir. Bağy suçunu işleyenlere karşı savaş yöntemi dâhil olmak üzere gerekli tüm tedbirleri almak devletin hakkıdır. Ülkemizde 15 Temmuz 2017 de yaşanılan devlete isyan hareketi bağy suçuna bir örnektir. Devletin düzenini yıkmaya çalışanlara ve alternatif paralel yapılanma içine girenlere karşı gerekli tedbirleri alıp bu isyan hareketini bastırmak devletin hem hakkı hem de vazifesidir.

İrtidat fıkhi terim olarak bir Müslüman'ın İslam dininden çıkmasını ifade eder. Bu kişiye **mürted** denilmektedir. Fakihler dininden dönüp düşman safına geçen, İslam dinine zarar verebilmek için fırsat kollayan mürtedler ile savaş yapılabileceğini kabul etmişlerdir. Nitekim Hz. Ebu Bekir hilafetinin ilk yıllarında irtidat hareketlerini bastırmak üzere orduyu sevketmekte hiç tereddüt etmemiştir.

---

140 Heyet, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 51.

141 Heyet, *Dinî Terimler Sözlüğü,* s. 121.

142 bk. Buharî, Cihad, 15.

4- İslamın tebliğ edilmesine engel olanlarla savaş: İnanç ve fikir hürriyeti kapsamında Müslümanların dinlerini yaşamalarına ve tebliğ etmelerine engel olanlara karşı Müslüman devletler muhtelif yöntemlerle mücadele edebilirler. Özellikle bu ülkelerde Müslümanlara zulmedilmesi, can ve mal güvenliklerinin olmaması durumunda Müslüman devletlerin bu ülkeye baskı yapması ve Müslümanların hamisi olarak siyasi, sosyal, ekonomik ve nihayet askeri mücadele yöntemleri izleyebilirler. Özellikle tebliğ amaçlı savaş daha ziyade ilmi ve fikri cihad şeklinde gerçekleşmesi gerekir. Bugün İslam'ı dünyada hâkim kılmak için yapılması gereken Müslüman olmayanlarlaa silahlı mücadele değil; ilimde, teknikte, ekonomide, sanatta ilerlemeler kaydederek her alanda güçlü olup dünyada söz sahibi olmaktır.[143]

Savaşta Uyulması Gereken Kurallar:

İslam dininde, hayatın her alanına dair uyulması gereken kural ve ilkeler bulunmaktadır. Dünyadaki milletlerin, hedefledikleri amaçlara ulaşmak için her türlü mücadeleyi meşru gördükleri dönemlerde bile Müslümanlar savaş esnasında belirli kurallara uymakla sorumlu olmuşlardır.

Savaşta yapılması yasak olan davranışlar şunlardır:

- **İşkence Yapmak:** Hz.Peygamber (s.a.v) ordu komutanlarına verdiği talimatta ölülerin organlarını keserek vücut bütünlüğüne zarar verilmesini (müsle)[144] ve düşman askerlerinin yakalandıktan sonra yakılarak öldürülmesini yasaklamıştır.[145]
- **Savaşa Katılmayanlara Saldırmak:** Savaşa katılmayan kadınların, çocukların, yaşlıların, din adamlarının, çiftçilerin, elçilerin ve hastaların öldürülmesi caiz değildir. Peygamberimiz (s.a.v) savaşta öldürülmüş bir kadını görmesi üzerine bunun yasak olduğunu bildirmiştir.[146] Savaşın sona ermesi ve fethin gerçekleşmesi durumunda da bu sınıfların zarar görmemesi sağlanmalıdır. Fatih Sultan Mehmet Bosna ruhbanlarına verdiği emannamede "Kiliselerinizde korkusuzca ibadet ve memleketimizde korkusuzca ikamet edin. Ne vezirlerimden ne de halkımdan kimse bunları incitmesin ve rencide etmesin. Allah'a, Peygamber'e,

Peygamberimiz savaşta sivillere zarar verilmemesini emretmiştir.

143 Özdemir, İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku, Murat Kitabevi, Ankara 2017, s. 104.
144 bk. Müslim, Cihad, 110.
145 bk. Buharî, Cihad, 147.
146 bk. Müslim, Cihad, 8.

ARAŞTIRALIM

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul emannamesinde gayrimüslimlere tanıdığı hak ve özgürlükleri araştıralım.

Kur'an'a ve kuşandığım kılıca yemin olsun ki, canları, malları ve kiliseleri bana itaat ettikleri sürece güvencem altındadır."[147] diyerek fetih hareketlerinin esas gayesinin dünyada huzur ve güvenin sağlanması olduğunu göstermiştir.

- **Tabiat Varlıklarına ve Hayvanlara Zarar Vermek:** Savaş esnasında kesilmesine bir ihtiyaç olmayan ve kendisinden yararlanılan hayvanlara ve bitkilere zarar vermek caiz değildir. Hz. Ebu Bekir, ordu komutanı olarak görevlendirdiği Üsame b. Zeyd'e hayvanlara ve ağaçlara zarar verilmemesi talimatı vermiştir.[148]

6.2. Mekki ve Medeni Ayetlerde Cihad

Hz. Peygamber (s.a.v) İslam'ın açıkta davet emrini aldıktan sonra, hac için Mekke'ye gelenlerle irtibata geçerek İslam'ın Mekke dışında duyulmasını sağlamıştır.[149] Mekke döneminde gönüllerin kazanılması ve İslam'ın sözle anlatılması esas olup savaş anlamındaki cihad emredilmemiştir. Bu dönemde Resûlullah (s.a.v) sabırlı olmakla ve risaleti tebliği edip müşriklerden yüz çevirmekle emrolunmuştur: **"Sana emrolunanı açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir."**[150]

"Cihad eden, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnidir."[151], **"Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz, Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir."**[152] ayetlerinde olduğu gibi bazı Mekkî surelerde cihad kelimesi geçmekle birlikte burada Allah (c.c) yolunda savaş anlamında olmayıp kişinin inancını yaşamak uğruna gösterdiği fikri çabayı ifade etmektedir. Mekke döneminde nazil olan Furkan suresinde kâfirlere karşı Kur'an ile cihad yapılması da bu kapsamdadır.[153]

"Yüce Allah buyuruyor ki;"Bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz, Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir"
(Ankebût Suresi, 69.ayet)

Medine'ye hicretle birlikte Müslümanlar İslam'ın yaşanmasında ve diğer insanlara tebliğ edilmesinde elverişli imkânlara kavuşmuşlardır. **seriyye** ve **gazveler** bu dönemde gerçekleşmiştir. Medine döneminde nâzil olan ayetlerde düşmanlık gösteren kâfirlere karşı çok çetin bir mücadele içinde olmanın gerektiği beyan edilmiştir.[154] Bu dönemde nâzil olan ayetlere baktığımızda cihad konusunda aşama aşama hüküm verildiği (tedricilik) görülmektedir.

Müslümanlar Medine'de bir güç oluşturmaya başlayınca gerek Mekke ve gerekse çevredeki müşrik kabileler bundan rahatsız olmuşlar ve Müslümanların daha fazla güçlenmemesi için savaş dahil bir takım planlar yapmaya başlamışlardı. Peygambe-

147 Fatih Sultan Mehmet 4 Nisan 1478 tarihli Bosna Emannamesi.
148 İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, s. 335.
149 İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, C 1, s. 174.
150 Hicr suresi, 94. ayet.
151 Ankebut suresi, 6. ayet.
152 Ankebut suresi, 69. ayet.
153 bk. Furkân suresi, 52. ayet.
154 bk. Tevbe suresi, 73. ayet.

rimiz hem Medine'nin güvenliğini sağlamak ve hem de düşmanlara karşı boy göstermek amacıyla seriyyeler düzenlemiştir. Bu yönüyle seriyyeler Medine tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

"Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter."[155] ayeti ile saldıranlara karşı silahlı mücadele için izin verilmiş; **"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın, aşırı gitmeyin. Doğrusu Allah aşırı gidenleri sevmez."** ayeti ile de savunma savaşı yapılması emredilmiştir. Daha sonra nâzil olan ayetlerde ise bir kayıt olmaksızın mutlak ifade ile Allah yolunda cihad emredilmiştir: "**Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."**[156] **"Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer (küfürden) vazgeçerlese, şüphesiz ki Allah onların yaptıklarını hakkıyla görendir."**[157]

"...Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir."

Mekkî ve Medenî surelerdeki cihad kavramını genel olarak değerlendirdiğimizde şu sonucu çıkarmak mümkündür. İslam esaslarını tebliğ edip insanları İslam dinini benimsemeye davet etmek, insanın kendi nefsinden başlayarak ailesinde, ülkesinde ve dünyada Allah'ın hükmünün en üstün olması için çaba göstermek temel amaçtır. Bu amaca ulaşabilmek için zaman ve şartlara en uygun araçlar kullanılarak hareket etmek gerekir.

Hz. Ömer'in Emannamesi

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

Bu sözleşme, müminlerin emiri ve Allah'ın kulu Ömer tarafından İliya halkına verilen bir emandır. Onların canlarına, mallarına, kiliselerine, haçlarına, yerleşik ve göçebe olan bütün fertlerine verilen bir teminattır. Kiliseleri mesken yapılmayacak, yıkılmayacak ve kısmen dahi olsa işgal edilmeyecektir. İçindeki kutsal eşyalara dokunulmayacaktır. Mallarına el sürülmeyecektir. Kimse dinî inançlarından dolayı zorlanmayacak, kendilerine asla zarar gelmeyecek ve yurtlarına Yahudiler iskân olunmayacaktır. Buna karşılık onlar da cizye vereceklerdir. Bunlardan kim yurdunu terk etmek isterse, gideceği yere kadar mal ve can emniyeti sağlanacaktır. Yurdunda kalmak isteyenler ise, güvende olacaklardır ve cizye vereceklerdir. Dileyen Rumlarla gidecek, dileyen de toprağına dönecektir. Hasat elde edinceye kadar onlardan bir şey istenmeyecektir. Bu, Allah'ın Resûlü'nün, halifelerin ve müminlerin Kudüs halkına verdiği güvenlik ahdidir. Cizye ödedikleri müddetçe geçerlidir. „

155 Hac suresi, 39. ayet.
156 Bakara suresi, 244. ayet.
157 Enfal suresi, 39. ayet.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Hades ve necasetin tanımını yapınız.
2. Mezheplere göre abdestin farzlarını belirtiniz.
3. Gusülsüz helal olmayan hususları açıklayınız.
4. Seferîlik ve seferî ne demektir? Bu konuda bildiklerinizi söyleyiniz.
5. Kendilerine zekât verilebilecek sekiz grubu defterinize yazınız.
6 Fıtır sadakasının nisâbını öğreniniz. Nelerden verilebileceğini miktarlarıyla belirtiniz.
7. Orucu bozan kimseye hangi hâllerde keffâret gerekir?
8. Keffâret nasıl yerine getirilir? Belirtiniz.
9.İtikâf nedir? Nasıl yapılır? Araştırınız.
10.Yapılış yönünden haccın kısımlarını söyleyiniz.
11. Umrenin anlamı ve hükmü nedir? Ne zaman yapılır? Kısaca bilgi veriniz.
12. Kurbanın kelime anlamı ile kurban ibadeti arasındaki bağlantıyı açıklayınız.
13. İslam savaş esirlerine nasıl davranır. Araştırınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi gusül yapmanın mecbur olmadığı bir durumdur?
A) Hayız hâlinin devam etmesi
B) Cinsel ilişkiye girme
C) Yeni Yahudi olma
D) Meninin çıkması
E) İhtilam olma

2. Abdestsiz olan kimse aşağıdakilerden hangisini yapabilir?
A) Mushafa dokunmak
B) Kur'an-ı yüzünden okumak
C) Mushafa bakmak
D) Bir kitapta yazılı ayete el sürmek
E) Secde yapmak

3. Kerahat vaktinde hangi namazın farzı kılınabilir?
A) Sabah namazı
B) Öğle namazı
C)İkindi namazı
D) Akşam namazı
E) Yatsı namazı

5. Aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?
A) Namazda bütün tekbirler "Allahü ekber" denilerek getirilir
B) Bütün dört rekâtlı farz namazlar aynı şekilde kılınır
C)Bütün gayri müekked sünnetler aynı şekilde kılınır
D) Bütün farz namazların ilk oturuşunda sadece Tahiyyat okunur
E) Beş vakit namazın tüm rekâtlerinde Fatiha okunur

6. Zekât bazı kimselere ve yerlere verilemez. Aşağıda yazılı olan yerlerden hangisine zekât vermemiz mümkün olabilir?
A) Geçimini rahat sağlayan insanlara
B) Dedemize
C) Torunlarımıza
D) Okul ve camilere
E) Babasının maddi desteğini esirgediği üniversiteli öğrenciye

7. Emekle sulanan toprak ürünlerinde hangi oranda zekât vermek gerekir?
A) 1/5 B) 1/10 C) 1/20 D) 1/40 E) 1/50

8. Aşağıdakilerden hangisi orucu bozup yalnız kazayı gerektiren bir durumdur?
A) Kendi isteği olmaksızın az kusmak.
B) Dişleri misvaklamak.
C) Oruçlu olduğunu unutarak yiyip içmek.
D) Vaktin geldiğini zannederek oruç açmak.
E) Banyo yapmak.

9. Aşağıdakilerden hangisi vacip kabul edilen bir oruçtur?
A) Arefe günü oruç tutmak.
B) Aşure günü oruç tutmak.
C) Adak orucu tutmak.
D) Ramazan orucunun keffâretini tutmak.
E) Ramazan Bayramı'nın 1. günü oruç tutmak.

10. Vakfe nerelerde yapılır?
A) Mina ve Müzdelife'de
B) Arafat ve Müzdelife'de
C)Safa ve Merve'de
D) Arafat ve Mina'da
E) Mekke ve Medine'de

11. Kurban Bayramı'nın birinci günü temettü ve kıran haccını edâ edenler sırasıyla hangi işleri yaparlar?
A) Akabe cemresini taşlama, Kurban kesme, Saç traşı, İfada tavafı
B) İfada tavafı, Kurban kesme, Akabe cemresini taşlama, Saç traşı
C) Saç traşı, İfada tavafı, Akabe cemresini taşlama, Kurban kesme
D)Kurban kesme, Saç traşı, Akabe cemresini taşlama, İfada tavafı
E) Saç traşı, Kurban kesme, Akabe cemresini taşlama, İfada tavafı

12. Aşağıdakilerden bilgilerden hangisi yanlıştır?
A) Kurbanlar; yalnızca koyun, keçi, davar, sığır ve deve cinsinden olan hayvanlardan kesilir
B) Kurban yükümlüsünün Müslüman, akıl sahibi olması ve hür olması gerekir
C)Hayvanı kesmeden canlı olarak veya bedelini yoksula vermekle kurban ibadeti yerine getirilmiş olur
D) Hayvan, kanı akıtılmadan öldürülecek olursa bu hayvan kurban yerine geçmez
E) Büyük baş hayvanlar yedi kişiye kadar ortak kesilebilir

C. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanı "D", yanlış olanı ise "Y" ile işaretleyiniz.

(.......) Mükellef olan kimse işinin yoğunluğundan dolayı namazı vaktinde kılmak zorunda değildir, müsait olunca kılar.

(.......) Hanefî mezhebine göre Kur'ân'da yer almıyan bir kelime namazda yanlışlıkla ağızdan çıksa namaz bozulmuş olur.

(.......)Cuma namazı gündüz kılındığından imam açıktan kıraat yapmaz.

(.......)İmam Cuma hutbesini okurken cemaat cep telefonuna gelen mesaja bakabilir

(.......)Dinin, mallar için koymuş olduğu belli bir ölçü ve miktara nisap denir.

(.......) Oruca niyet etmeyerek Ramazan günü yiyip içmek hem kaza hem keffaret gerektirir.

(.......) Oruç tutarken gusül abdesti almak veya banyo yapmak orucu bozar.

(…….) Fıtır sadakasını, yakınında muhtaç kimse varken daha uzakta bulunanlara vermek mekruhtur.
(…….) Yalnız hac niyetiyle ihrama girip umre yapmadan tamamlanan hacca kıran haccı denir.
(…….) Mina, Mekke ile Müzdelife arasında, Harem sınırları içinde bulunan bir bölgedir.
(…….) Akika kurbanın etinden, sahibi ve ev halkı yiyemez.
(…….) Altı ayını doldurmuş olup bir yaşında koyun kadar semiz ve iri olan kuzular kurban edilebilir.
(…….) Savaşta gayrimüslimlerden savaş yoluyla elde edilen mallar, esirler ve araziler ganimet olarak kabul edilir.

Ç. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun ifadelerle doldurunuz.

(İtikaf, bağy, ihram, dinar, sahur, rikaz, dirhem, temel ihtiyaçlar, zelletü'l-kâri, vesk, müellefe-i kulub)
1.Namazda kıraatı ifâ ederken okuyuşta hata yapmaya ……………….……………..denir.
2. Bir kimsenin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin yeme, içme, giyinme, barınma, sağlık, eğitim ve ulaşım gibi ihtiyaçlarına ……………….……………..denilmektedir.
3. Peygamberimiz zamanında, altın para için …………………, gümüş para için ……………..……. kullanılmış, tarım ürünleri için 5 ………………zekât nisâbında sınır kabul edilmiştir.
4.Zekât sekiz gruptan birine ulaştırılır. Bu gruplardan biri, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler yani ……………………….………………dur.
5. Yer altına insanlar tarafından gömülmüş defîne ve hazinelere ……………………..……..denir.
6. Oruç tutmak için gece yenilen yemeğe …………………adı verilir.
7.…………………mescitte ibadet maksadıyla durmaktır.
8.Hac ve umre yapanların bazı davranışları kendilerine yasak etmelerine …………………denir.
9.Devlete karşı silahlı ayaklanma ve isyan suçu fıkıhta …………………olarak isimlendirilmektedir.

5. Ünite:
MUAMALÂT VE UKÛBÂT

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. Nikâh, mehir, miras, mülkiyet hukuku kavramlarının anlamlarını öğreniniz.
2. Aile hayatının fert ve toplum açısından önemini araştırınız.
3. Suç ve ceza ilkeleriyle ilgili bir ayet bulunuz.
4. Mülk edinmenin İslam'daki konumunu araştırınız.
5. Faizin topluma zararlarını araştırınız.

1. Sosyal Hayat

İnsan toplum içinde yaşar, çevresiyle ilişki içerisinde olmak zorundadır. Sosyal hayatta birçok konu fıkıhla doğrudan ilgilidir. Selamlaşma, tesettür, müzik, günlük hayat, aile ve ticari hayatla ilgili helal haramlar bu konu başlığı altında incelenmiştir. Bu yüzden fıkıhta muâmelât (sosyal hayat) en geniş konu olarak karşımıza çıkar.

BİLGİ NOTU

Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakmamıştır.
Tirmizi, Birr 33.

1.1. Aile Hayatı ve Hükümleri

İçinde doğup büyüdüğümüz hayata katıldığımız toplumun en küçük yapı taşı ailedir. Ne kadar sağlam olursa toplum da o kadar güçlü ve sağlam olur. İslam Dini bunun için aile hayatının kurulmasına ve sağlıklı yürümesine önem vermiş, bunu sağlamak için de bazı kurallar koymuştur.

NOT EDELİM

İslam, ilke olarak evliliğin mutluluk ve kalıcılık esası üzerine kurulmasını istemiş, bunu sağlamak için bazı tedbirler öngörmüştür. Bunlar;
- Evlenecek olanların baş başa kalmayacakları bir ortamda birbirlerini görmeleri,
- Erkeğin evleneceği kadına denk (küfüvvet) olması,
- İlke olarak birbirlerini beğenmiş olanların mutlu ve kalıcı bir evlilik yapıp yapamayacaklarını anlamak için bir evlilik vaadi sayılan kısa bir nişanlılık sürecini değerlendirmeleri, şayet olumlu kanaat oluşursa nikâhlanıp evlenmeleridir.

İslam, evlilik hayatının da mutlu ve huzurlu sürebilmesi için bazı kaideler getirmiştir. Bunlar;
- Ailede eşlerin birbirlerine karşı sevgi ve saygı içerisinde olmaları,
- Kadının kocasına itaatkâr, kocanın karısına şefkatli yaklaşması,
- Kadın ve erkeğin ailenin mahremiyetini ve saygınlığını korumaları,
- Eşlerin çocuk sahibi olma hakları, cinsel ihtiyaçların aile içerisinde karşılanması,
- Kocanın ailenin geçimiyle sorumlu tutulması, kadının da çocukların bakımını üstlenmesi,
- Çocukların anne-babasına karşı hürmetli olması, anne babanın da çocuklarını terbiye edip yetiştirmesi.
- Ailede fertler akrabalık bağlarını korumalıdır.

Evliliğin Sorumlulukları

Evliliğin erkek için mali olarak *mehir* ve *nafakadan* oluşan iki sonucu vardır.

Mehir, kocanın eşine verdiği veya taahhüt ettiği para yahut maldır. Mehir nikâh akdi sırasında konuşulmasa bile kadın evlilikle mehire hak kazanır.

İslam Hukuku mal ayrılığını esas kabul etmiştir. Bu yüzden ailede herkesin malı şahsidir. Mehir, kadının malıdır ve eşi razı ol-

madıkça kocasının onda bir tasarrufu söz konusu değildir. Rızası olmadan kimse onu alamaz.

İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre mehir, nikâh akdinin rükün veya şartlarından değildir. Bu yüzden mehirsiz akdedilecek nikâh geçerli olur ve kadın emsal mehire hak kazanır. Ancak Malikîler mehri, nikâhın bir rüknü sayarlar.

Akit sırasında tarafların konuşarak belirledikleri mehre, ***mehr-i müsemma*** denir. Mehir, peşin ödenebileceği gibi sonraya da bırakılabilir. Peşin ödenecek olana, **mehr-i mu'accel**, sonraya bırakılana ise ***mehr-i müeccel*** denir. Mehir belirlenmemiş ise kadın benzer şart ve konumda bulunan emsallerinin aldığı ölçüde bir mehre hak kazanır. Buna da ***mehr-i misil*** denir.

PAYLAŞALIM

Bir koca eşine taahhüt ettiği mehiri vermez ise günah işlemiş olur mu? Görüşlerinizi arkadaşlarınızla tartışınız. Defterinize yazınız.

Zifaf veya sahih halvet ile kadın tam mehre hak kazanır. **Sahih halvet** kimsenin göremeyeceği ve istekleri dışında kimsenin giremeyeceği kapalı veya kapalı sayılan bir yerde yalnız kalmaları erkek ve kızın başbaşa kalma durumudur.

Nafaka, dinen evin reisi kabul edilen erkeğin ailenin tüm fertlerinin geçim masraflarını üstlenmesidir. Burada nafakadan kasıt evlilik nafakasıdır. Evleninceye kadar kız çocuğun, yetişkin oluncaya kadar erkek çocuğun nafakasını da baba karşılar.

Eşin, bütün masrafları kocaya aittir.[1] Kocanın zengin veya fakir olması hükmü değiştirmez. Nafakanın kapsamına yiyecek, içecek, tedavi, ilaç ve bazı durumlarda hizmetçi masrafları girer. Mesken temini ve tefrişi de kocaya aittir.

Boşanma durumunda iddet süresince koca tarafından kadına ödenmesi gereken nafakaya boşanma nafakası denir. Koca, iddet sonrasında kadına nafaka ödemek zorunda değildir.

1.1.1.Nikâh

Nikâh, şer'an aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını sürekli birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eden bir kavramdır.

Peygamberimiz "Nikâh benim sünnetimdir..." buyurmuştur.

Bütün ilahî dinlerde kadın-erkek beraberliğini meşru kılan tek yol nikâh olduğundan onsuz birliktelikler zina kabul edilmiş ve cezası da oldukça ağır tutulmuştur.

Yine bütün semavi dinlerde insanda en güçlü ve en inatçı dürtünün şehvet olduğu dikkate alınarak kadın-erkek ilişkilerinde belli bir mesafenin korunması yönündeki hükümlere ağırlık verilmiştir. Evlilik ile bu dürtü kontrol altına alınarak sağlam bir zemine oturtulmuştur.

1 Bakara suresi, 232. ayet.

İslam'ın iki ana kaynağında Müslümanlar evlenmeye teşvik edilmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ
اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.[2]

Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur:

اَلنِّكَاحُ سُنَّتِى فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى

"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir";[3]

"Ey Gençler! Sizden kimin evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin."[4]

Nikâhın Rükün ve Şartları

Evlenmenin gerçekleşmesi için nikâh şarttır. Nikâhın gerçekleşmesi için de aşağıdaki rükün ve şartların gerçekleşmesi gerekir:

- Tarafların, evlenme ehliyetini haiz olmaları; evlenmelerine bir engel bulunmaması;
- Nikâh sırasında şahitlerin bulunması, nikâh akdinin aynı mecliste olması;
- Karşılıklı beyanlarının (icap-kabul) evlendiklerini kesin olarak gösterecek şekilde ifadeye yansıması;
- **Velâyet**: Evlenmede velinin söz sahibi olmasıdır. Kızın velisi babası, dedesi, abisi vs. olabilir. Evlilik her ne kadar bir erkek ve kadın arasında olsa da kız ve erkeğin ailesini etkilediğinden İslam hukukçuları özellikle kızın ailesinin nikâha müdahil olabileceğini söylemişlerdir. Bu şart Malikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlere göredir. Ebû Hanîfe'ye göre kızın evleneceği erkek kıza denk değilse (küfüvvet yoksa) kızın velisi evliliği feshettirebilir. Ancak aileyi rencide edecek bir durum bulunmadığında tam ehliyetli kızın evliliğinde kız veliden daha çok söz sahibidir.

2 Nûr Suresi (32)
3 Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5.
4 Buhârî, "Savm", 10, "Nikâh", 2, 3; Müslim, "Nikâh", 1, 3.

Muharremât (Evlenme Engelleri)

Evlenme engelleri *sürekli* ve *geçici* olmak üzere iki grupta ele alınır.

Sürekli Evlenme Engelleri

- Kan hısımlığı,
- Evlenmeden doğan hısımlık,
- Emzirmeden doğan süt hısımlığı (radâ).

LİSTELEYELİM

Nikâh ile ilgili şartları aşağıda boş bırakılan yerlere yazınız.

1. Tarafların evlenme ehliyetini haiz olmaları.
2. ……………………………………………………………………
3. ……………………………………………………………………
4. ……………………………………………………………………

Süt akrabalığı: İslam Dini'ne göre bir kimse ile sütü emziren anne ve ailesi arasında süt akrabalığı oluşur. Süt emmenin evlenme engeli olabilmesi için Malikîler, Şâfi'îler ve Hanbelîlere göre, hısımlık doğuran sütün ilk iki yaş içinde emilmesi gerekir. Ebû Hanîfe'ye göre ise emme süresi 30 aydır. Hanefîlere göre bir sefer, Şâfiîlere göre en az beş kere emen çocukla süt annesi ve ailesi arasında evlenme engeli ortaya çıkar.

1970'li yıllarda ortaya çıkan farklı annelerden alınan sütlerin karıştırılıp korunduğu **süt bankalarında** toplanan sütlerden içen çocukla süt veren kadınlar arasında süt hısımlığının oluşup oluşmadığı İslam âlimleri arasında tartışılmıştır. Fıkıh Akademisi'nin 22-28 Aralık 1985 tarihinde Cidde'de düzenlenen toplantısında süt bankasına süt veren annelerin belirlenmesindeki güçlük sebebiyle süt hısımlarının bilinmesinin mümkün olmayacağı, bilinmeden haram olan evlenmelere yol açabileceği, bu sebeple süt bankasından süt almanın haram olduğu sonucuna varılmıştır.

Geçici Evlenme Engelleri

- Müslüman erkek müşrik kadınla, Müslüman kadın da Müslüman olmayanlarla evlenemez.
- Evli ve iddet bekleyen kadınla evlenilemez.
- Koca üç talakla boşadığı kadınla evlenemez.
- Bir kadın bir erkekten fazla kişiyle, aynı anda evlenemez.
- Bir adam aynı anda kadının teyze, hala ve kız kardeşi ile evli olamaz.

1.1.2. Boşanma

Talak, kocanın tek taraflı irade beyanıyla eşini boşamasıdır. Talak, "sen benden bir talak ile boşsun" gibi *sarih* (açık), "kendine artık başka koca ara" gibi *kinaye* (üstü kapalı) kelimelerle söz konusu olabilir.

NOT EDELİM

Talak: Kocanın tek taraflı irade beyanıyla eşini boşamasıdır.

Kural olarak boşama yetkisi kocaya ait olmakla birlikte evlenirken veya daha sonra dilerse bu konuda karısını da yetkili kılabilir. Buna ***muhayyerlik*** denir. Ayrıca kadın boşanmak için mahkemeye müracaat edebilir. Buna binaen mahkemenin evliliği sona erdirmesine ***tefrik*** denir.

İslam dininde boşanmalar hoş karşılanmamakla birlikte evlilik akdi taraflar için çekilmez ve katlanılamaz bir hâl almışsa bir çözüm yolu olarak meşru kılınmıştır. Bu durumda da boşanmanın iyilik ile yapılması Kur'an-ı Kerim’in emridir.[5]

Boşamanın Sorumlulukları

İddet, evlilik birliği sona erdiğinde kadının beklemesi gereken süreye denir. Sağlıklı bir kadın için boşama sonrası kadının beklemesi gereken süre Hanefîlere göre üç hayız, Şâfi‘îlere göre üç temizlik dönemidir. Görüş farkı ilgili ayette[6] geçen kurû’ kelimesinin yorumundan kaynaklanmaktadır.

Evlilik birliği kocanın ölümü ile sonuçlanmışsa kadın bir başkası ile evlenebilmek için dört ay on gün iddet bekler.[7] Kadın hamile ise iddeti doğumla son bulur.[8]

Kadın kocası tarafından boşanmış ve hayız görüyor ise beklemesi gereken süre[9] Hanefîler ve Hanbelîlere göre üç hayız, Malikîler ile Şâfiîlere göre üç temizlik dönemidir.

Hayız görmeyen veya yaşlılığından dolayı hayızdan kesilmiş olan kadınların iddeti üç aydır.[10]

DEĞERLENDİRELİM

اَلطَّلَاقُ مَرَّتَانِۖ فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍۜ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَأْخُذُوا مِمَّٓا اٰتَيْتُمُوهُنَّ
شَيْـًٔا اِلَّٓا اَنْ يَخَافَٓا اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِۜ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللّٰهِۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا
افْتَدَتْ بِهٖۜ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوهَاۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir. (Bakara suresi, 229. ayet.)

Yukarıdaki ayeti boşanmanın şartları bakımından değerlendiriniz.

5 Bakara suresi, 229. ayet.
6 Bakara suresi, 228. ayet.
7 Bakara suresi, 234. ayet.
8 Talâk suresi, 4. ayet.
9 Bakara suresi, 228. ayet.
10 Talâk suresi, 4. ayet.

İddet bekleyen kadına, boşayan kocası dışında açıktan ya da ima yoluyla bile olsa evlilik teklifinde bulunulamaz. Vefat iddeti bekleyen kadına ise üstü kapalı şekilde evlilik teklifinde bulunmada bir sakınca yoktur.[11]

Evlilik birliğinin sonlamasından sonra küçük çocuğun bakım ve terbiyesi **(hidâne)** ilke olarak anneye, velayeti babaya aittir.

1.1.3.Miras

Bir insan öldüğünde öncelikle dört şey yapılır. İlk olarak cenazesinin teçhiz ve tekfini yapılır. Ardından mal varlığından (terike) borçları ödenir. Peşinden mal varlığının 1/3'ünü geçmeyecek ölçüde vasiyetleri yerine getirilir.

Bir kimse mirasçıya vasiyette bulunamadığı gibi mirasçılar dışında yapacağı vasiyet de 1/3'ten fazla olamaz. Vasiyetin ifası ile birlikte geriye kalan malı, mirasçıları arasında usulüne uygun şekilde paylaştırılır.

Mirastan kimin ne kadar pay alacağı bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiştir. Mirasçılar kendi rızaları doğrultusunda diledikleri şekilde mirası paylaşabilirler. Ancak aralarında uyuşmazlık çıkması durumunda Kur'an-ı Kerim'in belirlediği payın dışına çıkamazlar.

Mirasçılık sebepleri kan bağı, evlilik ve veladır.

Mirasçı olana **vâris**, kendisine mirasçı olunana da **mûris** denir.

Fıkıh kitaplarında miras hükümleri **ferâiz** başlığı altında ele alınır. Kelime olarak ferâiz, paylar / hisseler demektir.

Mirasçılık işlemlerinin doğması için şu şartların yerine gelmesi gerekir:

- Kendisine mirasçı olunacak kişi (mûris) ölmüş olmalıdır.
- Mûris öldüğünde vâris sağ olmalıdır.
- Mirasa engel hâller bulunmamalıdır. Vârisin, bir an önce mirasa konmak amacıyla murisini öldürmesi, muris veya vâristen birisinin Müslüman olmaması, babası tarafından nesebi reddedilen çocuğun nesebinin kendisine bağlanamaması mirasa engel sebeplerdendir.

NOT EDELİM

Miras: Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk.

LİSTELEYELİM

Mirasçılık işlemlerinin doğması için gerekli olan şartları aşağıda boş bırakılan yerlere yazınız.

1. Kendisine mirasçı olunacak kişi ölmüş olmalıdır.
2. ….
3. ….

Miras hakkı, bizzat Kur'an-ı Kerim tarafından belirlenmiştir.

11 Bakara suresi, 235. ayet.

2. Ekonomik Hayat

Yüce Allah insanı belli fıtrat (ölçü) üzerinde yaratmıştır. Beslenme, barınma, giyinme, güvenlik, manevi ve estetik ihtiyaçlar insanın yaratılışından gelen doğal/fıtri özellikleridir. Bu ihtiyaçlar yeterince karşılanmadığında insan mutsuz olur. Beslenme, barınma, giyinme ve korunma ihtiyacı, ekonomik faaliyetler sonucunda karşılanır.

İnsanoğlu hayatını sürdürürken *mala* ihtiyaç duyar ve mal edinmek için ticari faaliyetlere girişir. Mala ulaşma ve elden çıkarmada dinimizin meşru kıldığı yahut yasakladığı eylem ve tutumların bilinmesi ticari faaliyette bulunan her Müslüman için farzdır.

İnsanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için ürün ve hizmetlerin alınıp satılmasına **ekonomi** denir. Dinimiz her alanda olduğu gibi ekonomik hayatımız için de bazı düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelere uyduğumuz takdirde ekonomik sıkıntılarla karşılaşılmaz. Allah'ın koyduğu kanunlara göre işleyen bir ekonomi, toplumların mutlu ve güçlü olmasının anahtarıdır.

Aşağıda yer alan ayet-i kerîmeler, bu düzenlemelerden bir kısmını bize bildirmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا لَا تَأْكُلُٓوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَح۪يماً

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.[12]

2.1. Mülkiyet Hukuku

Evrendeki bütün varlıkların asıl Malikî, sahibi Yüce Allah'tır.[13] Allah göklerde ve yerdeki bütün varlıkları insanların hizmetine sunmuştur.[14] Bu nedenle insanın varlıklar üzerindeki sahipliği, malikliği doğrudan değil O'nun izin ve imkânı ile dolaylıdır.

BİLGİ NOTU

رِجَالٌۙ لَا تُلْه۪يهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَاِقَامِ الصَّلٰوةِ وَا۪يتَٓاءِ الزَّكٰوةِۙ يَخَافُونَ يَوْماً تَتَقَلَّبُ ف۪يهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُۙ

"Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar." (Nur suresi, 37. ayet.)

Mal sahibi, mülk sahibi,
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan, mülk de yalan,
Var biraz da sen oyalan!..

12 Nisa suresi, 29. ayet.
13 Maide suresi, 120. ayet.
14 Casiye suresi, 13. ayet.

Mülkiyet ile en geniş anlamda kişi ile eşya/mal arasındaki hukuki bağ kastedilir. Bu bağ ile insanın eşya üzerindeki tasarruf hak ve yetkisinin sınırları belirlenir. **Terim olarak** mülkiyet "sahibine eşya üzerinde en geniş yetkileri sağlayan, başkasının o varlıkta tasarruf ve müdahalesine engel olma hakkını veren hukuki bağ"a denir.[15]

Mülkiyet konusu tarihte çok büyük tartışmalara neden olmuştur. Geçen yüzyılda ortaya çıkan ve yüzbinlerce insanın canına mal olan *kapitalizm*, *komünizm* ve *sosyalizm* gibi ideolojilerin temelini mülkiyet tartışmaları oluşturur.

Beşerî sistemlerde var olan her isteğe göre mutlak tüketim anlayışı, İslam ekonomisinde yoktur. Çünkü israf kategorisine girecek lüks tutkusuna din cevaz vermemektedir. Ayrıca aşırıya kaçan lüks tüketim harcamaları; fiyatların yükselmesine ve dar gelir sahiplerinin ezilmesine sebep olacağından farklı bir mesuliyet gerektirir. Dolayısıyla bu tür uygulamalarda bir haksızlık ve zulüm söz konusudur ve İslam buna izin vermemektedir.

Beşerî sistemlerde mal, istenildiği gibi tüketilebilir. Fakat İslam, toplumu gözeterek zekât, vakıf gibi mükemmel müesseseler kurmuş, harcamada asla israfa kaçmama gibi beşerüstü ve net prensipler koymuş, tüketimin ancak meşru yoldan yapılabileceği beyan edilmiştir. Bu durum, iyi ve etkin kullanılabildiğinde insanlar için değişmez güzelliklerin ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır.

İktisatçılar, malı "insan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadî değeri olan şeyler" diye tanımlarlarken İslam fıkhında **mal** "elde edilip ihtiyaç zamanı için biriktirilmesi ve normal olarak yararlanılması mümkün ve caiz olan her şeydir" diye tanımlanmaktadır.

Fıkıhta bir şeyin mal olarak kabul edilmesi için başlıca *üç şart* aranır. *Birincisi*; o şeyin elde edilip biriktirilebilir olması, *ikincisi*; kendisinden yararlanmanın mümkün olması, *üçüncüsü* ise, dinimizde haram kılınmamış olmasıdır. İçki, domuz eti ve leş gibi İslam'ın normal durumlarda faydalanılmasını haram kıldığı şeyler mal kapsamında değerlendirilmez.

İslam mala değer vermiş, onu önemli bir konuma yerleştirmiştir. "Bir lokma bir hırka" anlayışı İslam'ın dünyalığa ilişkin yaklaşımı ile örtüşmez. Ayette işaret edildiği gibi, insan hem bu dünyanın hem ahiretin güzelliklerine ulaşmak için çalışmalıdır.[16] Başka bir ayette malın insanlık için hayat kaynağı, ayakta durabilme vesilesi kılındığı bildirilir.[17] Mal ve varlık olmadan ne sağlık, ne din ne de vatan korunabilir.

AYET

"De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin." (Ali İmran suresi 26. ayet)

BEYİN FIRTINASI YAPALIM

Mülkiyet hakkı olmayan bir toplumda ortaya çıkabilecek sorunlar üzerine beyin fırtınası yapınız. Çıkan sonuçları tahtaya sıralayınız.

15 Ahmet, Yaman-Halit, Çalış, İslam Hukukuna Giriş, İstanbul 2012, s. 267.
16 Bakara suresi, 201, 202. ayetler.
17 Nisa suresi, 5. ayet.

BİLGİ KUTUSU

Bir Müslüman, vücudunu helal gıda ile beslerken sağlığına da dikkat etmelidir. Günümüzde genetiği ve öz nitelikleri ile oynanmış bazı gıdalar, insan vücuduna zarar verebilmekte bu ürünler obezite gibi rahatsızlıklara da sebebiyet vermektedir.

Günümüzde birçok ülke fakir oldukları için yabancıların dini, kültürel ve askerî baskıları altında ezilmektedir. İktisat eğitimine önem veren ülkeler dünyanın ekonomik ve finansal sistemlerine hükmetmekteler. Mal önemli olduğu gibi aynı zamanda insanlık için bir *imtihan* vesilesidir.[18] Mal konusundaki emir ve yasaklara dikkat edilmezse imtihan kaybedilir. Malın kazanılması ve harcanması sürecinde Allah'ın koyduğu kurallara riayet edilmelidir. İnsan mal ve varlık üzerinde emanetçidir; dünya nimetlerinden "helal ve temiz olmak"[19] şartıyla yararlanabilir. İnsan mala aşırı düşkünlük gösterip onun esiri olursa o mala değil, mal ona hükmetmiş olur.

İslam'da aslolan malın meşru, helal yollarla mülkiyete girmesi, haram yollarla girmemesidir.

2.2. Helal Kazanç

Helal kazanç, Dinimizin meşru gördüğü çerçeveler içerisinde elde edilen gelir ve bu gelirle kazanılan rızık demektir.

Meşru yollardan elde edilmiş her gelir, helal kazançtır. Yüce Allah (c.c.), iyi, temiz ve insan sağlığına yararlı olan şeyleri helal; kötü, pis ve zararı olan şeyleri de haram kılmıştır. Yüce Allah şöyle buyrulmaktadır:

Helal kazanç, kişiyi helal yollara sevk eder.

يَسْاَلُونَكَ مَاذَا اُحِلَّ لَهُمْ قُلْ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

"Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, De ki: Size temiz ve hoş olan şeyler... helal kılındı..."[20]

Bir Müslüman'ı diğer insanlar arasında en üstün ve en temiz yapan husus, onun İslam'ın emirlerine uygun olarak yaşaması, temiz ve helal gıda ile beslenmesidir. Kazanca haram karışınca bereket gider.

Cenâb-ı Hak, Peygamberlere:

"Ey peygamberler! Temiz ve helal olan şeylerden yiyin, iyi ve faydalı işler yapın!"[21] buyurmuştur. Mü'minlere de:

"Ey îmân edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin!"[22] buyurmuştur."

18 Enfâl suresi, 28. ayet.
19 Bakara suresi, 168. ayet.
20 *Maide suresi 4. ayet.*
21 Mü'minûn suresi, 51. ayet.
22 Bakara suresi, 172. ayet.

Helal gıda ile beslenen kişi Allah'a isyankâr olamaz. Haram yollardan kazanılmış paranın ise hayrı olmaz. Helal kazanç, kişiyi helal yollara sevk eder. Helal lokma, insanı istikâmet üzere yönlendirirken haram lokma insanı Hak'tan uzaklaştırır. Bu hususta Rabbimiz (c.c.) şöyle buyurmaktadır.

يَاأَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَتَّبِعُوا
خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır."[23]

Müslüman, çalışmadan başkalarının sırtından veya gayri meşru yollardan kazanç elde etmekten şiddetle sakınmalı; kazancının nasıl ve nereden geldiğine dikkat etmeli, hem kendini hem de aile fertlerini helal gıda ile beslemelidir.

İnsandaki mal sevgisi, mala olan düşkünlük onun fıtratından gelir. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını olsa mutlaka bir üçüncüsünü ister; onun gözünü ancak toprak doyurur".*[24] Bu yüzden Müslüman, dünya hayatını sonsuz gibi görüp, sürekli mal arttırma hevesine kapılmamalıdır, hırs ve duygularına kapılıp mal konusunda aşırı gitmemelidir.

Malın kazanılması ve harcanması sürecinde Allah'ın koyduğu kurallara riayet edilmelidir. İnsan mal ve varlık üzerinde emanetçidir; dünya nimetlerinden "helal ve temiz olmak" şartıyla yararlanabilir.

Bu noktada Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.v.) şu hadisini iyice özümsememiz gerekmektedir:

اِنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ وَاِنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشْتَبِهَاتٌ
لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأَ
لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ ، وَمَنْ وَقَعَ فِى الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِى الْحَرَامِ
كَالرَّاعِى يَرْعَى حَوْلَ الْحِمٰى يُوشِكُ اَنْ يَرْتَعَ فِيهِ
أَلاَ وَاِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى أَلاَ وَاِنَّ حِمَى اللّٰهِ مَحَارِمُهُ

"Helal olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helal mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konulardan sakınan-

23 Bakara suresi, 168. ayet.
24 Buharî, Rikak, 10.

lar, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli konulardan sakınmayanlar ise gitgide harama dalar. Tıpkı sürüsünü başkasına ait bir arâzinin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu arâziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arâzisi vardır. Unutmayın ki, Allah'ın yasak arâzisi de haram kıldığı şeylerdir..."[25]

2.3. Akitler

İslam'da meşru mal edinme yöntemlerinin başında akit (sözleşme) gelir.

Akit **terim olarak** "tarafların icap ve kabulünün akit konusu üzerinde hukuki sonuç doğuracak şekilde birbirine bağlanmasıdır" şeklinde tanımlanır.[26]

Alış veriş insan yaşamının bir parçasıdır.

Kur'an-ı Kerimde **"Ey iman edenler! Akitlerin gereğini yerine getiriniz"**[27] denilerek verilen ticari söz ve senede sadık kalınması istenir.

Alış veriş insanlık tarihinin başlangıcından itibaren malların değişiminde kendisine başvurulan bir sözleşme yöntemidir. Çünkü her insanın ihtiyaç duyduğu bütün mal ve hizmetleri bizzat kendisinin üretmesi mümkün olmadığı gibi, ürettiği her şeyi kendisinin tüketmesi de söz konusu değildir. İnsan ürettiği ihtiyaç fazlası malı verip başkasının malını alması gerekir. Bunun en elverişli yolu da karşılıklı rızaya dayalı alım-satım akdidir. Aksi hâlde toplumda kargaşa meydana gelir[28].

İnsanlığın ticari işlemlerini genelde alış veriş simgelediği ve dünyevi kazancı tek hedef kabul edenleri uyarıp onlara gerçek kazancı göstermeyi amaçladığı için Kur'an, sık sık alış veriş konusuna temas etmiştir. Diğer taraftan Kur'an, alış verişin kişileri Allah'ı hatırlamaktan alıkoymamasını istemekte[29], Cum'a ezanının okunmasıyla alış verişin bırakılıp namaza gidilmesini emretmektedir.[30]

Kur'an'ın faizle alım-satımı birbirinden ayırması, alım-satımı helal faizi haram kılması da dikkat çekicidir[31].

2.4. Karz

Karz, bir kimseye faydalanmak ve mislini iade etmek üzere bir malı vermektir. Karz ancak misli ve tüketilir mallarda söz konusu olabilir.

25 Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107.
26 Cürcânî, et-Ta'rîfât, (thk. İbrahîm el-Ebyâr), 1. Basım, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-Arabî, 1405, "A-k-d"md.
27 Maide suresi, 1. ayet.
28 İbnu'l-Hümâm, Fethu'l-kadîr, I-X, 2. Basım, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y., VI, 247.
29 Nûr suresi, 37. ayet.
30 Cum'a suresi, 9. ayet.
31 Bakara suresi, 275. ayet.; Rûm suresi, 39. ayet.

Karz-ı hasen, Kur'an ve hadislerde tavsiye edilen bir yardımlaşma çeşididir. Yüce Allah, geri hiçbir şey almamak üzere verilen sadakanın karşılığını kat kat vereceğini beyan ettiği gibi, "**Kimdir o, Allah'a güzel bir borç verecek olan ki, Allah da onun verdiğini kat kat artırsın ve onun için değerli bir mükâfât versin?**"[32] ayetiyle maddi bir karşılık beklemeksizin, dengini geri almak üzere verilen ödüncün mükâfatını kat kat vereceğini haber vermektedir.

Karz-ı hasen, Müslümanları faize bulaşmaktan alıkoyar ve sosyal yardımlaşma sayesinde ülfet ve muhabbeti artırarak Müslümanları birleştirir.

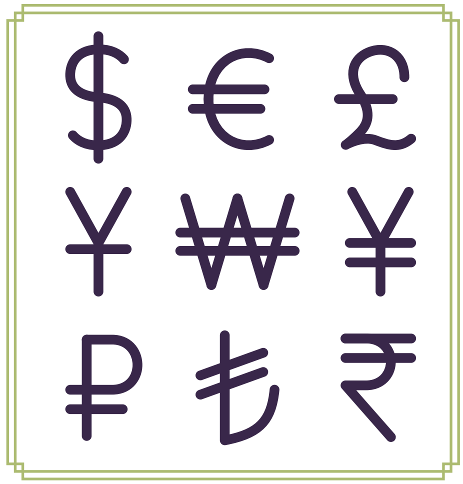
"Bir malı, parayı borç veya ödünç vermek, onu sadaka olarak vermekten hayırlıdır."[33]

Karz-ı hasen sadakadan efdaldir. Çünkü sadaka muhatabı incitebilir. sadaka isteyen bunu ihtiyacı olmadan dilenebilir; ödünç isteyen sadece ihtiyacı olduğundan dolayı ister. Ancak ödünç vermek, geri dönüşü olduğu için incitmez. Karz-ı hasen, çalışmayı ve alın teriyle kazanmayı teşvik eder. Ödünç veren (mukriz), ödünç alanı (mustakriz) zorlamayıp ödemesini kolaylaştırdığı oranda fazileti de artacaktır. Ancak mustakrizin borcunu ödemesi gereklidir.

"Borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet veren veya borcunun bir kısmını bağışlayan kimseyi Yüce Allah Cehennem ateşinden korur."[34]

Karz-ı hasen daha çok darda olanların ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılır. Bununla, kısa süreli ihtiyaçlar, dar gelirlilerin âcil sıkıntıları veya ticaretle uğraşanların geçici ve kısa süreli finansman açıkları karşılanır.

Karzın meşru kılınış amacı dışına çıkılarak, onun gelir amaçlı kullanılmasına, başka bir ifade ile faiz beklentili borç alış verişi işlemine **Karz-ı ribevî** denir. Karzın gelir amaçlı olarak kullanılması ise dinimizde kesin olarak yasaklanmıştır.

Aldığımız borç, bir emanettir. Geri ödememiz gerekir.

BİLGİ KUTUSU

Faiz yiyenler ahirette acı bir azap ile karşılacaklardır:

اَلَّذٖينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ اِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذٖى يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا اِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَاَمْرُهُ اِلَى اللّٰهِ وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فٖيهَا خَالِدُونَ

"Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alış veriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalacaklardır." (Bakara suresi, 275.)

32 Hadîd suresi, 11. ayet.
33 Ahmed bin Hanbel, Müsned, C 1, s. 463; Suyutî, Câmiu's-Sağîr, C 2, s. 86
34 Buharî, Büyû', 17; Müslim, Zühd, 74

2.5. Sarf

Sarf, iki paranın birbiri ile değiştirilmesi işlemine denir. Altını altınla, gümüşü gümüşle, TL'yi TL ile veya altını gümüş, TL'yi başka bir ülke parası ile değiştirme işleminden her biri sarf kabul edilir. Para bozma işiyle uğraşan kişiye **sarraf,** bu mesleğe **sarraflık** denir.

Sarf, meşru bir alım-satım akdidir. Hz. Peygamber para alış verişinden ibaret olan sarf'ı yasaklamamış fakat dikkat edilmesi gereken bir takım kurallara işaret etmiştir. Sarfla ilgili hadislerden bir kaçı şöyledir:

"Altına karşılık altın misli misline ve peşin olarak; gümüşe karşılık gümüş misli misline ve peşin olarak satılmalıdır"[35].

"Altın ve gümüşten peşin olmayanı peşin olan karşılığında satmayınız."[36]

2.6. Faiz

Faizin Arapça karşılığı ribadır. **Riba**; sözlükte, artmak, çoğalmak, fazlalaşmak gibi manalara gelir. Fıkıhta **faiz** gelir amaçlı borç işlemi yahut işlemde şart koşulan karşılıksız fazlalık şeklinde tanımlanır.

Faiz, Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı şekilde işlenmiş ve kesin olarak yasaklanmıştır.

Peygamberimizden (s.a.v.) de faizle ilgili çok sayıda hadis nakledilmiştir:

"Faiz -şirk, sihir, haksız yere adam öldürme, yetim malı yeme, savaştan kaçma ve namuslu kadına iftira etme gibi-mahvedici yedi büyük günahtan biridir."[37]

"Faizi yiyen, yediren, şâhitlik ve kâtiplik eden Allah'ın rahmetinden mahrum kalır."[38]

"Faizcilikle zenginleşen kişinin sonu mutlaka fakirliktir."[39]

Sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mali/finansal aracı kurumu olan bankaların bir kısmı bu işi faiz temelli olarak, bazıları da ortaklık ve ticaret temelli olarak yapmaya çalışırlar. Tasarrufların faizli kredi ilişkisi çerçevesinde toplanıp değerlendirildiği sisteme **kredi sistemi**; ortaklık ilişkisi çerçeve-

TARTIŞALIM

Faiz, Banka, Sigorta, Borsa kavramlarının İslam dinindeki yerini arkadaşlarınızla tartışınız.

35 Buhârî, Büyû 78; Müslim, Müsâkât 81,83,85,90.
36 Buhârî, Büyû 78; Müslim, Müsâkât 75, 76.
37 Buhârî, Vasâya, 2.
38 Müslim, Müsâkât, 105,106.
39 İbn Mâce, Ticâret, 58.

sinde toplanıp ticaret veya ortaklıklar yoluyla işletildiği sisteme ise **ortaklık sistemi** adı verilir[40].

2.7. Borsa

Borsa ticarete konu olan malların alım - satım işlemlerinin yapıldığı kurumsal piyasadır. Borsalar, genellikle üyeleri tarafından kurulan ve kâr amacı gütmeyen kooperatif anlayışına dayalı çalışan organizasyonlar olarak ortaya çıkmıştır. Yaklaşık üç asır bu anlayışla faaliyet gösteren borsalar, 1990'lı yılların başında değişmeye başlamıştır. Günümüzün önde gelen büyük borsalarından her biri kâr amaçlı birer anonim şirkettir. Ticaret ve finans piyasalarının kalbi artık borsalarda atmaktadır. Gelişmiş, gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerin hemen hepsinde ekonomik seviyeleri ile paralel nitelikli borsalar faaliyet göstermektedir. Ülkemizde borsa denince Borsa İstanbul A.Ş. (BİST) akla gelir. BİST tarihi geçmişi bakımından dünyadaki ilk borsalardan biridir.

Ülkemizdeki Borsa İstanbul A.Ş.'nin kısaltması BİST şeklindedir.

Borsalarda temelde iki kâğıt el değiştirir. Bunlardan biri **borç senetleri** diğeri **hisse senetleri**dir. Borç senetleri vadelerine göre tahvil ve bono olarak ikiye ayrılır. Vadeleri bir yıldan az olan borç senetlerine **bono,** bir yıl ve üzeri olanlara ise **tahvil** denir.

Borsada el değiştiren diğer evrak ise hisse senedidir. Büyük işletmelerin piyasadan sermaye toplamak için, şirket varlığının belli bir kısmını evrak hâline getirip piyasalara sürmeleri ile ortaya çıkan ve sahibine o işletmede hissesi oranında sahiplik, ortaklık hakkı veren senetlere **hisse senedi** adı verilir.

BİLGİ KUTUSU

...لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ

Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Müminler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin".[42] Hz. Peygamberimiz de bir hadisinde şöyle der: "İslam'da, zarar verme ve zararı zararla karşılama yoktur."[43]

Borsalarda gerek borç gerekse hisse senetleri üzerinde çok çeşitli işlemler yapılmaktadır. Bu işlemlerin büyük kısmı faiz temellidir. Piyasaya süren şirketin ana faaliyet alanı meşru ise ve bu şirket faizli kredi alma yahut faizle kredi verme gibi işlemlerden de uzak duruyorsa, yani gelirlerine haram karıştırmıyorsa, bu tür şirketlerin hise senetlerinin alınabileceği konusunda genel kanaat vardır. Ancak bahsedilen kriterlerin sağlıklı olarak tespiti oldukça güçtür. İslam hukukuna göre tarafları beklenmedik zarar ve mağduriyetlere iten her türlü bilinmezlik, kapalılık ve risk mümkün olduğunca önlenmeye çalışılmıştır. Açıklık, dürüstlük ve güvenin hakim olacağı bir ticarî hayat benimsenmiştir.

2.8. Sigorta

Sigorta hastalık, sakatlık ve ölüm gibi insan hayatına yönelik tehlikeler/risklerle yanma, kırılma, çalınma, kaybolma, hasar görme, yok olma, kullanılamaz hâle gelme gibi eşyaya yönelik risklerin ortaya çıkması hâlinde tazmin edilmek üzere belli bir ücret (prim) karşılığında sigorta şirketi ile yapılan sözleşmeye denir.

40 Orman, Sabri, Kur'an ve İktisat, s.245-258; Bayındır, Abdulaziz, Ticaret ve Faiz, s.11.

Sigortada hedef, riskten korunmak değil, muhtemel riskin ortaya çıkması durumunda onu tazmin ettirerek zararı telafi etmektir.

Günümüzde iki tür sigorta uygulaması vardır.

Bunlardan birisi **ticari temelli sigorta** diğeri ise **yardımlaşma esaslı** sigortadır.

Ticari sigorta uygulamasında şirket sigorta ettirene belli bir ücret karşılığında sigorta ettirilen şey için güvence/tazmin taahhüdü satmaktadır.

Sigortanın diğer türü yardımlaşma esaslı olanıdır ki buna günümüzde **tekâfül esaslı sigortacılık** adı verilmektedir.

Tekaful sistemi "**İyilikte yardımlaşın günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın**" ayeti[41] ile Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabeden nakledilen çok sayıda örnek uygulamaya dayandırılır.

Sigortada asıl olan, faizle işletilmeyen sigorta sistemidir. Bununla birlikte sahip olunan malların çeşitli hasar ve zarara karşı korunması amacıyla sigorta veya kasko edilmesi, zaruret nedeniyle caizdir. Para verip karşılığında para alma esasına göre işleyen hayat sigortası ise, hasar ve zarar gibi telafi amaçlı bir durum söz konusu olmadığından, caiz değildir.

BİLGİ NOTU

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun sigorta ile ilgili, 07.04.2005 tarihli 64 nolu kararı da şu şekildedir:

a) Genel olarak, sosyal sigortalar, karşılıklı sigortalar ve ticarî sigortaların caiz olduğuna,
b) Kâr payı esasına dayalı çalışan birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminin ise, yatırılan primlerin, dinen helâl olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz olduğuna,
c) Konusu din tarafından yasaklanmış olan sigortanın caiz olmadığına karar verilmiştir.
(DİB, İlmihâl, C 2, s. 464)

2.9 . Enflasyon

Enflasyon, fiyatlarda görülen sürekli artışa denir.

Enflasyon meselesi daha çok borç ödemelerinde fıkhi bir sorun olarak karşımıza çıkar. Borç verildiğinde enflasyon farkının talep edilip edilemeyeceği günümüzün önemli sorularındandır.

Borç ödemede temel prensip, ödemenin borca denk olmasıdır. Buna **mümâselet** (denklik) denir. Bu, evrensel bir prensiptir. Çünkü hiç kimse hakkının, sebepsiz yere başkasına geçmesini kabul etmez. Borcu eksik ödeyen alacaklının malını haksızlıkla yemiş, fazla ödemeye zorlananın malı da haksız yolla yenmiş olur. Altın ve gümüş gibi paralarda enflasyon konusu gündeme gelmez. Asıl mesele itibarî değere sahip kâğıt paralardır. Kâğıt paranın değerini belirleyen onun satın alma gücüdür.

Normal mallarda borçlar misilleriyle ödenir. Kâğıt paralarda ise mümâselet ancak onların satın alma gücü yani kıymetleriyle belirlenebildiği için kâğıt para ile olan borçlar da onların ödeme günkü kıymetleriyle ödenmelidir.

BULALIM

Hz. Peygamber çarşıda ıslak buğdayı, çuvalın altında kuru buğday ile kapatarak sattığı malın hatasını gizlemek suretiyle halkı aldatmaya çalışan kişiye:

مَنْ غَشَّنَا فَلَيْسَ مِنَّا

"Bizi aldatan bizden değildir" buyurmuştur.
Bu hadiste hileli satışlarla ilgili anlatılmak istenen nedir?[44]

41 Maide suresi, 2. ayet.

2. 10. Hileli Satışlar

İslam'da haksızlığa yol açıcı bütün yollar mümkün olduğunca engellenmeye çalışılmış ona göre kurallar konulmuştur. Bu kuralların önemli kısmı alış verişlerde uygulanan bazı yanıltıcı, hileli davranışlara yöneliktir.

Allah Teâlâ hileli satışları yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulur:

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ
﴿٢﴾ وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾

"Ölçü ve tartıda hile yapanların vay hâline! Onlar, insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü tam yaparlar; kendileri onlara bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik yaparlar."[42]

2.11. Karaborsacılık

İleride bulunmayacağı veya pahalılaşacağı düşüncesiyle çok mal yığarak piyasada sıkıntıya yol açma durumudur. Karaborsacılık yapanın temel hedefi stok ettiği mallardaki fiyat artışından haksız kazanç sağlamaktır.

Karaborsacılık, yapan, Allah katında sorumludur.

Karaborsacılık fıkıh ilminde **ihtikar** kavramı ile ifade edilir. İmam Ebu Yusuf'a göre, sadece yiyecekler değil, bütün ihtiyaç maddeleri bu amaçla saklanırsa karaborsacılık hükümleri geçerlidir. Karaborsacılık, **tahrimen mekruh** olup bunu yapan kimse Allah katında sorumludur.

Karaborsacılık, haksız bir kazanç yoludur. Halkın ihtiyacı olanmalı; az bir müddet olsa bile, saklayıp halka zarar veren kimse günah işlemiş ve ahirette azabı hak etmiş olur. Karaborsacılık yapan, kendi menfaati için başkalarını zarara ve sıkıntıya sokan, içinde yaşadığı topluma zulüm ve haksızlık eden kimsedir. Dürüstlükle ve ahlaki değerlerle bağdaşmayan, din kardeşliği anlayışına ters düşen karaborsacılık ve vurgunculuk, Müslümana asla yakışmayan çirkin bir iş, kötü bir davranıştır.

Peygamber Efendimiz karaborsacılık hususunda şu uyarıyı yapmıştır: *"Mal getirip de bunu piyasaya süren kişi (Allah tarafından) rızıklandırılır. İhtiyaç duyulan malı saklayıp yüksek fiyat arayan karaborsacı ise Allah'ın lanetine uğramıştır."*[44]

"İhtikâr yapan suçludur."[45]

42 Mutaffifin suresi, 1-3. ayetler.
43 Müslim, İmâm, 164; Ebû Dâvud, Büyu', 50.
44 İbn Mace, Hadis no: 2153-4.
45 Müslim, Sahih, "Müsâkât", 130.

2.12. Yapay Olarak Fiyatlarla Oynama

Yapay olarak fiyatlarla oynamak, helal olmayan haksız kazanç yöntemlerindendir.

Yapay olarak fiyatlarla oynama yöntemlerinden biri **müşteri kızıştırmakt**ır. Bu yöntemde, mal almaya niyetli olmayan biri, satıcının yanına gelir, sanki satın alacakmış gibi gibi davranarak malı metheder ve diğer müşterileri heyecana getirip fiyatın artmasını sağlar. Allah'ın Elçisi bu tür bir yöntemi yasaklamıştır.[46] Çünkü bu uygulamada kişi gerçekte satın almak istemediği bir malın fiyatını yapay şekilde yükseltmekte, böylece satıcının haksız yere fazla kazanç sağlamasına, müşterinin ise zarara uğramasına sebebiyet vermektedir.

SIRALAYALIM

Kısas ve Diyet cezası gerektiren suçları sıralayınız.
1. ....
2. ....
3. ....

3. İslam Ceza Hukuku: Ukûbât

İslam'ın gönderilişinin en önemli gayesi insanın *can, akıl, din, nesil* ve *mal güvenliğini* sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için çok sayıda emredici ve yasaklayıcı hüküm konulmuş, suçlara karşı belli cezalar öngörülmüştür.

Ceza sözlük anlamıyla bir şeyin bedeli ve karşılığı, eylem olarak da "iyi veya kötü olan bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek" anlamına gelir. Fıkıhta ceza dünyevi veya uhrevi nitelikli özendirici veya caydırıcı yaptırımlardır. Özel anlamda ise ceza ile "dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi yaptırım" ifade edilir.

İslam ceza hukukunda suçlar ve bunlara taktir edilen cezalar ana hatlarıyla üç bölümde incelenir:

a) Had cezasını gerektiren suçlar ve cezaları,
b) Kısas ve diyet cezalarını gerektiren suçlar ve cezaları,
c) Tazir cezasını gerektiren suçlar ve cezaları.

a. Had Cezasını Gerektiren Suçlar ve Cezaları

Had, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli (vacib) bulunan sınırlı ve belli cezadır. Haddi gerektiren suçlar Hanefîlere göre beş, cumhura göre ise yedi tanedir. Bu suçlar şunlardır:

1. Hırsızlık (Sirkat),
2. Yol kesmek veya eşkıyalık (Hirabe),
3. Zina,

46 Bedâi', c. V, s. 232.

4. İffete iftira (Kazf),
5. Şarap (içki) içmek,
6. Dinden dönmek (İrtidat veya Ridde),
7. Meşru Yönetime Karşı Başkaldırı, İsyan (Bağy).

b. Kısas ve Diyet Gerektiren Suçlar ve Cezaları

Kısas ile fıkıhta suçluya, yaptığı eylemin aynısı tatbik edilerek cezalandırılması kastedilir. Başka bir ifade ile **kısas,** insanın hayatı veya vücut bütünlüğüne karşı yapılan saldırının misli ile cezalandırılması şeklinde tanımlanır.

Fıkıhta kısas gerektiren suçlar iki başlık altında ele alınır: *Birincisi* kasten adam öldürmek; *ikincisi* ise, müessir fiil ile kasten yaralama ve sakatlama olaylarıdır.

Kasten adam öldürme suçunu işleyen kişiye kısas uygulanır. İlgili ayette şöyle denir: **"Ey iman edenler! Adam öldürmelerde size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın".**[47] Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayet edilen konuyla ilgili bir hadis ise şöyledir: **"Kim kasten öldürülürse, bunun cezası kısastır".**[48] Kasıt benzeri ve hatâen öldürmelerde kefareti katil, diyeti ise katil'in ailesi yahut bağlı bulunduğu topluluk öder ki bunlara âkıle adı verilir.

Öldürme dışında kasten yaralama, organlara zarar verme gibi müessir fiillerde suça göre kısas söz konusu olur. Haklı bir gerekçe olmaksızın bir insanın bedenine eziyet veren veya sağlığını ihlal eden ancak ölümüne yol açmayan bir fiilin bilinerek ve istenerek işlenmesine kasten müessir fiil denir. Kasten müessir fiillerde suçun unsurları sabit olduğunda faile işlediği suça göre kısas cezası uygulanır.

Diyet, "bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması ya da yaralanması durumunda ceza ve kan bedeli olarak mağdura ya da onun mirasçılarına ödenen mal veya paradır". İslam hukukunda diyet ile ilgili düzenlemelerin kaynağı Kur'an-ı Kerim[49] ve ilgili hadislerdir.

Kısas, kasıtlı olarak işlenen öldürme ve yaralama suçlarında uygulanırken, suç kastının bulunmadığı müessir fiiller sonucu meydana gelen öldürme ve yaralamalarda diyet cezası uygulanır.

c. Tazir Suç ve Cezaları

Tazir' kelimesi **sözlükte**, men etmek, engel olmak, kınamak, dövmek manalarına gelir.[50] **Terim** olarak, dinin yasakladığı fakat

LİSTELEYELİM

İslam ceza hukukunun temel ilke ve kavramlarını listeleyelim.

1. ....
2. ....
3. ....
4. ....
5. ....
6. ....

47 Bakara suresi, 178. ayet.
48 Ebu Davud, Diyat, 5
49 Nisa suresi, 92. ayet.
50 Firuzâbâdî, Kâmûsu'l-Muhît, C. II, s. 91.

belirli bir ceza koymadığı suçlardan dolayı verilen önleyici, ıslah edici, caydırıcı ve terbiye edici cezalardır.

Bu cezaların temelini Kur'an'da örnekler hâlinde verilmiş olan bazı uygulamalar ve emri bil maruf nehyi anil münker ilkesi oluşturur. Kur'an ceza sisteminde bütün suç ve ceza türleri tek tek sayılmamış, bunun yerine genel ilkeler verilerek suç ve ceza tespitinin "evrensel ölçüleri" belirlenmiştir. Bu cezaların düzenlenmesi devlet başkanına veya hakime bırakılmıştır.

Had ve kısas cezaları sınırlı sayıda iken tazir cezaları belirli bir sayı ile sınırlı değildir. Ta'zir cezası hadd, kısas ve diyeti gerektiren suçların dışında bütün suçlar için tatbik olunur.

Suç ve Cezalarda Genel İlkeler:

İslam'da cezalar, belli ilkeler doğrultusunda belirlenmiştir. Bunların en başta gelenleri *adalet, beraet-i zimmet, suçun şahsiliği, suç ve cezada denklik, kanunilik, genellik* ve *cezai sorumluluk ilkesi*dir.

Suç ve cezalara ilişkin ilkelerin başında **adalet** gelir. Adalet, hak sahibine hakkını vermek, hak ve hukuka uygun hüküm vermekdir. Adalet prensibi hukuka bağlı kalmayı ve hakkaniyete uymayı gerektirir.

Beraet-i zimmet, tersi kanıtlanmadıkça insanların suçsuz sayılması gerektiği ilkesidir. Örneğin bir kişi hırsızlıkla suçlanıyorsa kanıt bulunana kadar o adam hırsız kabul edilmez ve ceza uygulanamaz.

Cezanın suçu işleyene uygulanacağı ilkesine **şahsilik** ilkesi denir. Kur'an-ı Kerîm'de değişik vesilelerle hiçbir mükellefin başkasının işlediği suçun sorumluluğunu taşımayacağı belirtilir.[51] Peygamberimiz de "babanın suçundan evladının, oğlun suçundan babanın ceza görmeyeceğini" bildirmiştir.[52]

Suçun ağırlığı ne kadar ise ceza da o oranda olmalıdır. Buna hukukta **denklik** "mukabele bil-misil ilkesi" denir. Kur'an-Kerim'de denklik ilkesi ile ilgili şöyle buyrulur: **"Size kim saldırırsa, siz de ona, size yaptığı saldırıya denk bir saldırı yapın."**[53]

"Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim affeder ve arayı düzeltirse onun ödülü Allah'a aittir".[54]

51 En'âm suresi, 164. ayet.; Fâtır suresi, 18. ayet.; Necm suresi, 38-39. ayetler.
52 Ebu Davûd, Diyat, 2.
53 Bakara suresi, 194. ayet.
54 Şurâ 40. ayet

Hz. Peygamberimiz de konuya ilişkin olarak *Veda haccında* **"İslam'da can, mal, özel hayat vb. okunulmaz kılınmıştır; bunlara saldırı olduğunda, saldırgana karşı, yaptığına denk bir saldırı hakkı tanınmıştır"** buyururken ayetteki denklik ilkesini hatırlatmıştır.[55]

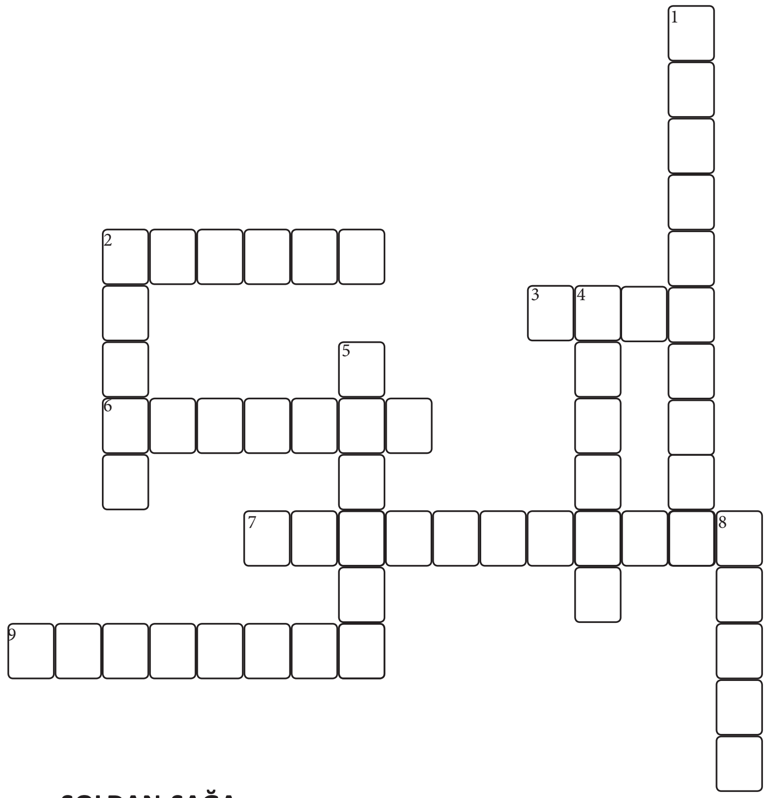
Sadece kanunda belirtilen fiillerin suç sayılması ve bu fiillere ancak kanunda belirtilen cezaların verilmesine **kânunîlik** ilkesi denir.

Diğer bir ilke ise **herkesin kanunlar karşısında eşit olması**dır. Buna cezanın genelliği ilkesi denir. Bu bakımdan İslam'da hiçbir şahsa veya zümreye ilke olarak dokunulmazlık veya ayrıcalık tanınmamıştır.

Cezai sorumluluk ise, bir kişiye ceza uygulanabilmesi için onun temyiz gücüne sahip olması ve ergenlik çağına ulaşmış bulunması gerekir. Ergenlik çağına gelmemiş çocuklara had ve kısas cezaları uygulanmaz.

55 Buhari, Hacc, 132.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

SOLDAN-SAĞA

2. Hz. Peygamber'den Kur'ân dışında nakledilen söz, fiil ve onaylar.

3. Şâri tarafından bağlayıcı bir şekilde ve kesin delil ile emredilen ve ifade ettiği anlamda tereddüt bulunmayan eylemler.

6. Kişinin haklara sahip ve borçlarla yükümlü olma yeteneği.

7. Bütün dinî ve fıkhi hükümlerin temel kaynağı.

9. Mürsel maslahatlara göre hüküm vermek.

YUKARIDAN-AŞAĞIYA

1. Kötülüğe giden yolların kapatılması.

2. Şâri'in varlığını hükmün varlığı, yokluğunu da hükmün yokluğu için alamet kıldığı durum.

4. Şâri'in, normal durumlarda bütün mükellefleri dikkate alarak bildirdiği daimî hükümler.

5. Allah ve Resûlü'nün, kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarz yapılmamasını istediği fiiller.

8. Allah veya Resûlü'nün, mükellefi yapıp yapmamakta serbest bıraktığı fiiller.

B. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Nikâh ve talak ile ilgili kavramları yazınız.
2. Nikâh ve talak ile ilgili hükümleri delilleriyle birlikte yazınız.
3. Miras ile ilgili kavram ve hükümleri yazınız.
4. Kur'an-ı Kerimden, İslam'ın mülkiyet ile ilgili hükümlerini içeren ayetler bulunuz.
5. İslamın ekonomik hayatla ilgili düzenlemeleri nelerdir. Örneklerle açıklayınız.
6. İslam hukukunda suç ve cezalara ilişkin temel ilkeleri yazınız.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam hukukunda suç ve cezalara ilişkin temel ilkelerden birisi değildir?

A) Denklik
B) Kanunilik
C) Şahsilik
D) Eşitlik
E) Ayrıcalık

2. Aşağıdakilerden hangisi tanımı " işlemde şart koşulan karşılıksız fazlalık" olan kavramdır?

A) Sarf
B) Enflasyon
C) Faiz
D) Sigorta
E) Karz

3. Aşağıdakilerden hangisi mirasçılık işlemlerinin doğması için yerine gelmesi gereken şartlardandır?

A) Mûrisin sağ olması
B) Vâris ile mûrisin kan bağı olması
C) Mûrisin mal varlığının 1/3'ünü fakirlere dağıtılması
D) Mirasa engel hâller bulunmaması
E) Kocanın eşini boşaması

Ç. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanı "D", yanlış olanı ise "Y" ile işaretleyiniz.

(.......) Talak, aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eden bir kavramdır.

(.......) Tahkîm, Kur'an-ı Kerim aile içi uyuşmazlıkların çözümünde tarafların ailelerinden birer hakem tayin edilmesi ve aradaki problemin bu yolla çözülmesidir.

(.......) Mehir, bir malı başka bir mal ile ebedi şekilde değiştirmektir.

(.......) Mûris öldüğünde vâris sağ olmalıdır.

(.......) İslamda özel mülkiyet yasaklanmıştır.

SÖZLÜK

A

adalet: Doğruluk, eşitlik, denklik, aşırılıktan uzak ve dengeli olma, her şeye hakkını verme. Bir işi yerli yerine koyma, hak sahibine hakkını verme, hak ve hukuka uygunluk.

akika: Yeni doğan çocuk nedeniyle Allah'a şükür olarak doğumunun yedinci gününde kesilen kurban.

akit: 1. Sözleşme, antlaşma, yeminleşme. 2. Hukuki sonuç doğurmak amacı ile iki veya daha çok kimsenin veya kuruluşun karşılıklı olarak birbirine uygun görüş bildirmesi ile gerçekleşen işlem, mukavele, kontrat.

amel: 1. Yapılan iş, eylem, fiil. 2. Bir kural veya dinî emrin yerine getirilmesi. 3. Dünya ve ahirette ceza veya mükâfat konusu olan her türlü iş ve davranış.

Arafat: Haccın farzlarından biri olan "vakfe"nin yapıldığı Mekke'nin doğusunda bulunan yer.

azimet: Allah'ın yapılmasını emrettiği ve yapılmasını istediği konularda tam bir titizlik gösterip bu emir ve yasaklara içtenlikle ve kararlılıkla uyma. Kur'an-ı Kerim'in gerek inanç, gerek ibadet gerekse haram ve helal konularında emirlerine titizlikle uymak azimettir. Azimetin sınırlarını Allah ve Peygamberi belirler.

B

bağy: Meşrû devlete karşı silâhla isyan etme. Meşrû idarecinin, yönetiminden duyulan rahatsızlıklardan hareket ederek, kendilerince doğru olduğuna inandıkları düşünceleri istikametinde, itaatten ayrılmak ve aynı görüşü taşıyan diğer kişilerle birlikte devlete isyan etmek.

bain talak: Karıyı kocasından ayıran evlilik hayatını sona erdiren ve yeni bir nikâh yapmadan tekrar evlilik hayatına dönülmeyen boşama.

bayi: Alış veriş akdinde satıcı olan kişi.

beraeti zimmet: Aksi ispatlanana kadar herkesin suçsuz kabul edileceğini ifade eden genel bir hukuk kuralı.

C

Cemerat: Hacıların Kurban Bayramı günlerinde Mina'da şeytan taşlama yerleri. Büyük, orta ve küçük cemre olmak üzere üç cemre vardır ve üçüne birden verilen ad.

cizye: 1. Vergi. 2. Geçmişte Müslüman devletlerde, gayrimüslimlerin canlarını, mallarını, namuslarını korumak ve inançlarını özgür bir şekilde yaşamaları için devletin sağlamış olduğu imkânlara karşılık çalışabilir durumda olan erkeklerinden almış olduğu vergi.

D

deyn mülkiyeti: Ücret, haraç, cizye, zekât, nafaka ve diyet gibi her türlü Kişinin ödemesi gerekli olan mali borç.

diyet: 1. Bedel., 2. Kan bedeli, tazminat. 3. İslam hukukunda, öldürme ve yaralamalarda suçlunun veya velisinin, mağdurun kendisine veya yakınlarına ödemek zorunda olduğu bedel, kan parası.

E

eda: 1. Bir borcu ödeme, bir görevi hakkıyla ifa etme. 2. İslam dininin yapılmasını emrettiği bütün ibadetlerin ve yüklediği sorumlulukların şartlarına uygun olarak vaktinde yerine getirilmesi.

efâlimükellefin: 1. Dinen sorumluluk çağına gelmiş bireylerin iyi ve kötü olan bütün davranışları ve bunlarla ilgili hükümler. 2. Allah'ın yapınız veya yapmayınız şeklinde isteklerine muhatap olan insanların yapmış olduğu iş ve davranışlar.

ehlihadis: 1. Hadis bilgini, hadisçi, muhaddis, hadis ilimleriyle uğraşan kimseler. 2. Hadislere göre tutum ve davranışlarını düzenlemeye çalışan kimseler.

Ehli eser: Hadis ehli, hadis âlimi.

Ehli rey: Görüş sahibi. Hadisler yanında re'ye de önem verdikleri için Kûfe merkezli Hanefî mezhebine verilen ad.

ehliyet: 1. Yeterlilik, elverişlilik, liyakat. 2. Kişinin hukuki haklardan yararlanmaya ve bu hakları kullanmaya elverişli olması. 3. Allah'ın koymuş olduğu dinî, hukuki emir ve yasaklarla yükümlü olma durumu, mükellefiyet.

F

faiz: 1. Fazlalık, artma, çoğalma, nema, riba. 2. Hizmet ve emek karşılığı olmaksızın paranın kullanılmasına karşılık olarak elde edilen ve dinen yasal olmayan her çeşit kazanç. 3. Borç alacak ilişkisinde borçlunun, süresi dolan borcunu ödeyememesi durumunda sürenin uzatılmasına karşılık ödemeyi garanti ettiği fazlalık, para.

fakih: 1. Din bilgini, fıkıh âlimi, müctehid. 2. İslam fıkhını iyi bilen ve kendisine sorulan konular hakkında fetva verme ve çözüm önerme yetkisine sahip olan kimse. 3. Dinî hükümler konusunda derin anlayış ve kavrayışı olan, insanın lehindeki veya aleyhindeki hükümleri delilleriyle ortaya koyabilecek ölçüde fıkıh ilminde uzmanlaşan kimse.

farz: İslam dininde mükelleflerden yapılması kesinlikle istenen ve terk edilmesi günah olan fiiller, emirler.

feraiz: 1. Hisseler, paylar. 2. İslam hukukuna göre mirasçıların her birine düşen payları ayrıntılı biçimde inceleyen ilim dalı, feraiz ilmi.

fidye: 1. Kurtuluş bedeli, kurtulmalık. 2. Kefaret. 3. Dince geçerli bir nedenden dolayı ibadetlerde meydana gelen bir eksikliğe karşılık olarak verilen mal, para.

fitre: 1. Ramazan Bayramı sadakası, şükür sadakası, sadakayıfıtır. 2. Gücü yeten Müslümanların sağlıklı olmalarının bir şükrü olarak ramazan ayının sonuna kadar fakirlere ödemekle yükümlü oldukları sadaka.

fukaha: bkz. Fakih. Fakihler, fıkıh bilginleri, İslam hukukçuları.

G

ganimet: Savaş sırasında Müslüman olmayan düşman ordusundaki askerlerden alınan her türlü mal ve esirler.

gayrimüslim: 1. İslam dinini hak din olarak kabul etmeyen, mümin olmayan. Yahudi, Hristiyan, Sabii, Mecusi.

gayri menkul mal: Bina, dükkan, ev, arsa ve benzeri şekilde taşınmaları imkansız mal.

gayri mütekavvim: Dinen yararlanılması mubah olmayan mal.

gazve: 1. Savaş, fetih, fetih hazırlığı, askeri saldırı. 2. Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin sevk ve idare ettiği savaşlar.

H

haccıifrad: İhrama girerken yalnız hacca niyet edilip içerisinde umre yapmanın olmadığı ve kurban kesmenin gerekmediği hac türü.

haccıkıran: İhrama girilirken hac ve umreye birlikte niyet edilip önce umrenin yapıldığı, sonra da ihramdan çıkılmaksızın hac görevlerinin yerine getirildiği ve kurban kesmenin de vacip olduğu hac türü.

haccıtemettü: Niyet edilerek önce umre için ihrama girilip umre tamamlandıktan sonra ihramdan çıkılarak aynı yılın hac ayı içerisinde ikinci kez ihrama girilmek suretiyle yapılan ve kurban kesmenin de vacip olduğu hac türü.

haceriesvet: Tavafın başlangıç yerini göstermek üzere Kâbe'nin güneydoğu köşesinde bulunan, yerden 1.5 metre yüksekliğinde, oval biçiminde, hafif kırmızı ve sarı damarcıkları bulunan, 30 cm. çapında oldukça parlak siyah bir taş.

had: 1. İslam dininin koyduğu helal haram sınırları, ölçüleri. (Hududullah) 2. Kur'an-ı Kerim ve sünnette suçlular için öngörülen, miktarı dince belirlenmiş ve tanımlanmış ceza, müeyyide, yaptırım.

hadesten taharet: 1. Kişinin manevi kirlilik durumundan temizlenmesi. 2. Namaz kılacak kişi abdestsiz ise abdest alması; cünüp olanın cünüplük, hayız olanın hayız, lohusanın da lohusalık durumundan temizlenmesi, gusül abdesti alması.

halvet: 1. Dinen evlenmelerinde bir sakınca olmayan bir erkekle bir kadının bir yerde üçüncü bir şahıs olmadan baş başa kalmaları. 2. Nikâh yapıldıktan sonra ve zifaftan önce kadın ve erkeğin baş başa kalmaları.

haraç: 1. Ticari mallardan alınan gümrük veya pazar vergisi. 2. Tarihte gayrimüslimlerden alınan ve miktarı şartlara göre belirlenen toprak vergisi.

haram: 1. Dinen sorumluluk çağında ulaşmış olan herkese, Allah'ın yapılmasını kesin olarak yasakladığı söz ve davranış.

harem: 1. Korunan yer, korunan şey, yasak bölge. 2. Hac ve umre için ihrama girilen yerlerden itibaren Mekke'de Kâbe'ye doğru olan kısım, Kâbe ve çevresi. 3. Mekke ve Medine'nin sınırları, Hz. Peygamber tarafından belirlenen çevresi.

havaiciasliye: 1.Sıkıntıların giderilmesi ve hayatın devamı için insanın muhtaç olduğu temel ihtiyaç maddeleri. 2. Zekâta tabi olmayan temel ihtiyaç maddeleri.

havlihavelan: 1.Zekâtı verilecek bir ticaret malının üzerinden bir kamerî yılın (yaklaşık 354 gün) geçmesi.

hayız: 1. Kadınların ay hâli, âdet görmesi, aybaşı.

hedy: Hac yapan kişinin haccın sonunda Allah için kestiği kurban

hervele: 1. Hac ve umre yaparken Kâbe'nin yakınındaki Safa ile Merve tepeleri arasında yer alan iki yeşil direk arasında erkeklerin koşmaları veya canlı ve diri bir biçimde yürümeleri.

Hicaz: Arabistan Yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan, Mekke ve Medine ile hac ve umre yapacakların ihrama girecekleri yerleri de içine alan coğrafi bölge.

Hicri İsmail: Hatim bk. Hatim

Hatîm: Kâbe ile kuzey tarafındaki yarım daire şeklinde ve bir buçuk metre yüksekliğindeki duvarın arasında kalan yer, Hicr.

hil: 1. Mekke'nin haremini belirleyen işaretlerin dışında kalan bölge. 2. Savaş yapılması yasak olan zilkade, zilhicce, muharrem ve recep dışındaki aylar.

Hirabe: Eşkiyalık veya haydutluklarda bulunma. Soygunculuk, yol kesicilik.

hüküm: 1. Karar verme, idare etme. 2. Allah'ın, sorumluluk çağına gelmiş insanların inanç, ibadet, ahlak ve davranışlarına dair yapınız veya yapmayınız şeklindeki emirleri, yasakları.

hülle: Kocasından kesin olarak boşanıp ayrılmış olan bir kadının boşandığı kocasına tekrar dönebilmek amacıyla bir başka erkekle, anlaşmalı bir şekilde geçici olarak nikâhlanması, evlenmesi.

I-İ

ızdıba: Hac ve umrede erkeklerin, Tavafa başlamadan evvel sağ omuzlarını dışarıda bırakacak şekilde ihram giymesi.

İade: Eksik veya geçersiz bir şekilde yapılan bir işlemin vakti içinde tam ve geçerli bir şekilde yeniden yapılması.

icap: Alış-verişte alıcı veya satıcıdan birisinin akit kurmak üzere ilk defa söylediği söz.

icma: 1.Bir konuda fikir birliği etme, ortak karar verme. 2. Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde fıkıh âlimlerinin Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hareketle bir konuda görüş birliğine varmaları.

ictihad: 1. Dinî konularda kıyas yoluyla yeni sonuçlar elde etme, hüküm çıkarma, istinbat.

iftar: 1. Oruç tutan bir kimsenin güneşin batıp akşam vaktinin girmesiyle beraber yiyip içmeye başlaması, başladığı orucunu bitirmesi.

ihram: 1. Yasaklama, haram kılma, haramlaştırma. 2. Hac veya umreye niyet eden kimsenin diğer zamanlarda yapması helal olan bazı davranışları, bu ibadetlerin esaslarını veya bütün adabını tamamlayıncaya kadar kendisine haram kılması.

ikrah: 1. Zorla iş yaptırma, bir kimseyi inanç konularında istemediği bir sözü söylemeye veya bir işi yapmaya zorlama. 2. Bir kimseyi öldürmek veya organlarına zarar vermek ya da malını yok etmek üzere korkutarak isteği dışında bir iş yapmaya zorlama.

ima: 1. İşaret etme, dolaylı anlatım, üstü kapalı belirtme. 2. Geçerli bir özrü veya hastalığı bulunan Müslüman'ın kılmak istediği namazının rükû ve secdelerinin yerine geçmek üzere baş ve gözüyle yaptığı işaret.

imam: 1. Önder, lider, rehber, devlet başkanı. 2. Büyük İslam bilgini ve mezhep kurucusu. 3. Camilerde cemaate namaz kıldıran ve başta Kur'an-ı Kerim bilgisi olmak üzere diğer İslami ilimlere sahip kişi.

imsak: 1. Oruca başlama zamanı. 2. Oruçlunun ikinci fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar ibadet etme amacıyla yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durması.

infak: 1. Karşılıksız yardım, sadaka verme. 2. Kişinin kendisi, ana ve babası, çocukları ve eşi için yapmış olduğu her türlü meşru harcama. 3. Gerek akrabalardan gerekse diğer insanlardan yoksul ve muhtaç

olanlara maddi yardım yaparak onların geçimini sağlamaya yardımcı olma.

irtidat: 1. Dinden dönme, dinden çıkma, küfür, riddet. 2. Müslüman bir kimsenin İslam dininin kurallarından birini veya tamamını inkâr etmesi yahut İslam'ın dışında herhangi bir dine girmesi veya ateist olması.

isar: 1. Bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme. 2. Kişinin, kendi ihtiyacı varken başkalarına yardımda bulunarak özverili davranması, onları kendisine tercih ederek fedakârlık yapması.

istihaze: 1. Kadının rahminden hayız ve nifas hâlleri dışında, genellikle de bir hastalık sebebiyle akan kan, özür kanı.

istihsan: 1. Bir şeyi iyi ve güzel görme, rağbet etme, tercih etme. 2. Fıkıh âliminin özel bir delile dayanmak suretiyle genel fıkıh kurallarından ayrılması. 3. İslam fıkhında birey veya toplum herhangi bir meselede sıkıntıya düşünce müçtehidin insanlar için en kolay olanı almak amacıyla kıyası terk etmesi. 4. Müçtehidin bir meselede icma, zaruret, örf, maslahat gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hatıra gelen çözümden vazgeçerek hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesi; açık kıyasa karşı gizli kıyası tercih etmesi.

istinbat: 1. Müçtehidin, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden ve Hz. Peygamber'in sünnetinden insan hayatının inanç, ibadet, ahlak ve muamelat alanlarıyla ilgili hükümler çıkarması, dinî sonuçlara varması.

istishab: 1. Sabit olan bir hükmün, değiştiğine delil bulununcaya kadar, olumlu veya olumsuz hâliyle devam etmesini kabul etme.

itikâf: 1. Bir Müslüman'ın, beş vakit namaz kılınan bir camide ibadet amacıyla bir süre bulunması. 2. İbadete açık olan bir mescitte, kişinin Allah'ın rızasını kazanmak için ramazanın son on gününde ibadet niyetiyle kalması.

K

Kâbe: M.S. 605 yılında yeniden yapılırken malzeme eksikliğinden dolayı yapı daraltılmış ve Hatîm denilen yer dışarıda kalmıştır. Burası Kâbe'nin içinden sayılır. Tavafın, Hatîm'in dışından yapılması zorunludur. Hatîm'de namaz kılmak Kâbe'nin içinde namaz kılmak gibidir.

kabul: Alış-verişte alıcı veya satıcıdan birisinin akit kurmak üzere ikinci olarak söylediği söz. İcabın onaylandığını ifade eden söz.

ka'de: Namazda ikinci ve dördüncü rekâtlardan sonra "Ettehiyyatü" duasını okuyacak kadar oturma.

ka'deyiahire: Namazın sonunda "Ettehiyyatü" duasını okumak için oturma, son oturuş.

kadı: 1. Hâkim, yargıç. Hukuki anlaşmazlıkları ve davaları İslam fıkhına göre karara bağlamak için devletçe tayin edilen görevli, hâkim

karzıhasen: 1. Güzel ödünç, dinin emirlerine uygun bir biçimde borç verme. 2. Hiçbir kişisel kazanç veya çıkar gözetmeksizin, ihtiyaç sahibi kişilere Allah rızası için verilen borç, karşılıksız verilen para.

kaza: 1. Yerine getirme, ödeme. 2. Zamanında yerine getirilememiş olan dinî görevlerin sonradan yerine getirilmesi.

kazf: Namuslu bir erkek veya kadına zina iftirasında bulunma veya bir kimsenin soyunun bozuk olduğunu iddia etme.

kefaet: 1. Eşitlik, denklik, benzerlik, yeterlilik, küfüv. 2. Evlenecek olan kadın ile erkek arasında dinî, ahlaki, ekonomik ve sosyal bakımdan olması gereken yakınlık ve denklik.

kefaret: 1. Yerine getirilmeyen bir ibadeti, işlenen bir günahı veya yapılan bir hatayı telafi etmek umuduyla kesilen kurban, verilen sadaka veya tutulan oruç. 2. Dinin koymuş olduğu yasakları çiğnemek suretiyle veya yanlışlıkla ya da bir zorunluluk sonucu işlenen bir günahın bağışlanması için yerine getirilmesi gereken mali veya bedenî ibadet.

kısas: 1. Aynıyla karşılık verme, herhangi bir hakkı aynıyla ödeme, misilleme yapma, eşitleme. 2. Kasıtlı adam öldürme ve yaralamalarda suçlunun işlemiş olduğu suça aynı cinsten denk bir cezanın verilmesi.

kıyas: 1. Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özellik ve benzerliğe dayanarak Kur'an-ı Kerim veya sünnette hükmü belirtilen bir meseleye göre belirleme.

küfüv bk. kefaet.

küfüvvet bk. kefaet.

L

lahik: 1.Namaz kılmaya imamla başladığı hâlde unutma, uyku, gaflet, abdestinin bozulması veya herhangi bir özür sebebiyle namaza ara vererek namazının bir kısmını imam ile birlikte kılamayan kimse.

M

mahcur: 1. Engellenen, kısıtlı, kayıtlı. 2. Çocukluk, akıl hastalığı, bunaklık, savurganlık ve aptallık gibi sebeplerden dolayı sözlü veya fiilî olarak yapacakları hukuki işlemleri sınırlanan, engellenen kişi.

maslahat: 1. İnsanlığın yararına olan şeyler. 2. Varlığı insanlık için zorunlu olan; dini, canı, soyu, aklı ve malı korumakla ilgili olarak Allah'ın koyduğu temel ilkeler.

mehir bk. mihr.

mihr: Müslüman bir erkeğin nikâh sırasında evleneceği hanıma verdiği veya vermeyi kabul ettiği mal ya da para, mehir, sadak.

mekruh: 1. Yapılması dince hoş görülmeyen (şey). 2. Yapılmaması kesin olmayan delillerle yasaklanmış (söz ve davranışlar).

menkul mal: Bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olan mal.

mesalihimürsele: Hakkında ayet, hadis, icma ve kıyas gibi emir veya yasak edici dini bir delil bulunmayan ve İslam dininin ruhuna uygun olan faydalı şeylere göre hüküm verme veya davranma.

mesbuk: 1. Cemaatle kılınan namazın birinci rekâtını kaçırıp namazın arasında veya sonunda imama uyan kimse.

mest: Topukları örtecek biçimde ayaklara giyilen ve belli mesafede yola dayanıklı, bağsız olarak ayakta durabilecek şekilde kalın, suyu hemen içine çekmeyen, deri veya keçe gibi maddelerden yapılan bir çeşit ayakkabı.

Metin: Temel konuları ele alan fıkıh kitabı

mikat: 1. Hac ve umre yolculuğuna çıkanların Mekke çevresinde ihrama girmek zorunda oldukları sınırlar, yerler.

Mina: Mekke ile Arafat arasında bulunan ve hacıların kurban kesip sonra da şeytan taşladıkları yer.

miras: Ölen kimsenin, hukuken akrabası olan kimselere belli ölçüler içerisinde paylaştırılmak üzere bıraktığı para ve her türlü taşınır, taşınmaz mal(lar).

miskin: 1. Hiçbir şeyi bulunmayan, yiyeceği ve giyeceği için başkalarına muhtaç olan. 2. Kendisini geçindirecek zenginliğe sahip olmayan; ancak durumu da bilinmediği için kendisine sadaka verilmeyen ve kendisi de sadaka istemeyen kimse.

muhalaa: Kadının kocasına ödediği bir bedel karşılığında evlilik bağının sona erdirmesi.

muharremat: İslam dinine göre kendileri ile evlenilmesi geçici veya ebedî olarak yasaklanmış kadınlar.

muhayyerlik: Bir işi yapıp yapmamakta serbestlik.

mukabele: 1. Hafızların cami ve mescitlerde cemaate dönerek Kur'an-ı Kerim okurken cemaatin de mushafları açarak takip etmeleri şeklinde gerçekleşen bir okuma biçimi.

mukallit: İslam dininin inanç, ibadet ve muamelat ile ilgili alanlarında Kur'an-ı Kerim ve sünnetten hüküm çıkarma yetki ve becerisi olmadığı için müctehid olan bir İslam âliminin görüşlerine göre hareket eden kişi.

muris: Vefat edip miras bırakan kişi.

mübah: Dini bakımdan yapılıp yapılmaması eşit olan şeyler.

müdrik: Namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları imam ile beraber kılan kimse.

müellefeyikulub: Henüz Müslüman olmadıkları için İslam'a girmeleri umulan veya Müslüman olmalarına rağmen İslam inancının gönüllerine daha da yerleşmesini sağlamak amacıyla zekâttan kendilerine pay ayrılan kimseler

müfsit: 1. Başlanan bir ibadeti bozan veya dinin onay vermiş olduğu hukuki bir işlemi geçersiz kılan iş, söz, davranış.

müftü: 1. İslam fıkhı ile ilgili konuların hükmünü açıklamaya yetkili olan İslam âlimi, fıkıh bilgini. 2. İslam fıkhı ile ilgili açıklık olmayan konularda Kur›an-ı Kerim ve sünnetten çözümler sunabilen, ictihad yapabilen din bilimleri uzmanı, müctehid.

mükellef: 1. Sorumluluk ve yükümlülük taşıyan kişi. 2. Akli dengesi yerinde, ergenlik çağına ulaşmış, dinin emir ve yasakları karşısında sorumlu bulunan erkek ve kadın.

mükreh: Öldürülme, organları kesilme veya malına zarar verilmekle tehdit edilerek dinen yükümlü olmadığı bir işi yapmaya zorlanan, tehdit edilen kişi.

mümeyyiz: Doğru ile yanlışı, hak ile batılı ayırt edip lehine ve aleyhine olan hak ve sorumluluklara sahip yedi ile on iki yaş arasındaki çocuk.

mürabaha: Maliyetin üzerine bir miktar kar konularak yapılan satış.

mürtet: 1. İslam dinini terk edip başka bir dine geçen, din değiştiren kimse.

müsaveme: Bir malı kaça mal olduğuna bakmaksızın pazarlık yaparak satın almak.

müstehab: 1. Allah'ın farz kılmaksızın kullarını yapılmasına teşvik ettiği şey; farzlardan ve vaciplerden ayrı olarak yapılan ve kaynağını Hz. Peygamber'in davranışlarından alan, onun da bazen yapıp bazen de terk ettiği fiiller. 2. Dinin yapılmasını hoş gördüğü, tavsiye ettiği ama yapılmasını zorunlu kılmadığı işler.

müşteri: Bir malı satın alan kimse.

mütearız: Birbirine zıt ve muhalif olan.

ütekavvim: Dinen yararlanılması mubah olan veya bilfiil elde edilmiş mal.

müzdelife: Hac ibadeti sırasında hacıların vakfe yapmak üzere geceyi geçirdikleri Arafat ile Mina arasındaki yer.

N

nafaka: 1. Bir şahsın normal ölçülerde, temel ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan harcama, geçimi için ayrılan para. 2. Yetim, yaşlı ve yoksul kimseler veya boşanmış olduğu hâlde kocalarıyla henüz ilişkileri tam olarak kesilmemiş olan kadınlar için belirlenen yiyecek, giyecek, ev ve benzeri şeyler veya bunları karşılayacak para.

Nas: Kur'an ayetlerine ve hadislere verilen ortak ad. Vahiy ile sabit olan ifade.

necaset: 1. Dince pis sayılan, elle tutulabilen, gözle görülebilen, ağırlığı ve hacmi olan kan, idrar, dışkı, leş gibi şeyler.

nema: zekât malının artıcı olması

nesh: 1.Değiştirme, yok etme, nakletme, iptal, bir şeyin başka bir şeyin yerine konulması, kaldırma, hükümsüz kılma. 2. Dinî bir hükmün sonradan gelen dinî bir hükümle ortadan kaldırılması, geçerliliğine son verilmesi.

nifas: bk. lohusalık.

nisap: Zekât ve fıtır sadakası verebilmek, hacca gidebilmek, kurban kesebilmek ve diğer bazı mali ibadetleri yerine getirebilmek için Allah ve Resûlü tarafından belirlenen dinen mali yeterlilik ve zenginlik ölçüsü.

Ö

örf: 1. Aklın ve dinin iyi ve güzel bulduğu, akıl tarafından reddedilmeyen güzel şeyler. 2. Toplumun alışkanlık hâline getirdiği söz veya davranış olarak sürdürdüğü durumlar.

öşür: 1. Toprak mahsullerinden, gümrüklerden ve devlet arazilerinden alınan vergi, toprak mahsullerinin zekâtı.

özür: 1. Kusur, sakatlık, bozukluk, eksiklik, elverişsizlik. 2. İbadetlerin tam olarak ve vaktinde yapılmasına engel olan durum.

R

rada: 1. Süt emme, emzirme, emzirmeden doğan süt hısımlığı. 2. Bir kadının kendi sütü ile bir başkasının çocuğunu iki yaşını bitirene kadarki süre içerisinde bir veya birkaç kez emzirmesi veya çeşitli biçimlerde sütünü vermesi.

remel: Hacda ihramın bir ucunu sağ koltuğun altından alıp sol omzun üzerine atmak suretiyle, tavafın ilk üç dönüşünde adımları kısa atarak, omuzları silkeleyerek süratli bir biçimde yürüme.

remyicimar: bk. şeytan taşlama

riba: bk. faiz.

rici talak: Yeni bir nikâh ve mehre gerek olmadan tekrar evlenebilecekleri şekilde boşanmak.

rikaz: 1.Yer altından çıkan altın, gümüş ve diğer madenler. 2. Müslüman olmayanların kendi elleri ile toprağın içine gömdükleri hazine, define.

ruhsat: 1. Dinen yükümlü sayılan kişilerden özel durum ve zorunluluk zamanlarında dinî görevlerini hafifletmek, güçlüğü ortadan kaldırmak amacıyla Allah ve Resûlünün koyduğu geçici hükümler, mubah kılıp izin verdikleri şeyler.

S-Ş

sadakayıcariye: 1. Yol, köprü, çeşme, cami, aşevi, hastane ve okul gibi hayır kurumları. 2. Müslüman bir kişinin insanlığın yararlanması için ortaya koyduğu keşifler ve bilimsel çalışmalar. 3. İnsanlığın yararına sunulmak için meydana getirilen dinî, ilmî, kültürel ve tarihsel eserler.

sadakayıfıtır : bk. fitre.

sahur: 1. Oruç tutan Müslümanların imsak vaktinden (tan yerinin ağarmasından) önce yedikleri yemek. 2. sahur yemeğinin yenildiği vakit.

saime: Mükâfat için veya yapılan iyilik karşılığı olarak verilen hediye yahut para. çoğunlukla kır ve meralarda otlayan evcil hayvanlar.

sarf: Para cinslerini birbiriyle değiştirme işlemi.

savm: bk. oruç.

say: 1. Hac veya umre ibadeti sırasında Kâbe'nin yanında bulunan Safa ile Merve tepeleri arasında dört gidiş, üç geliş olmak üzere yedi kez gidip gelme.

seddizerayi: 1. Kötü, çirkin iş ve davranışları, harama giden yolları engelleme. 2. Kur'an-ı Kerim ve sünnette yasaklanmış olan şeyleri işlemeye sebep olacak yolları ortadan kaldırma, engelleme.

sehiv secdesi: 1. Yanılma, unutma secdesi. 2. Bir namazın vaciplerinden birini unutarak veya hatalı olarak terk eden veya erteleyen ya da namazın farzlarından birini geciktiren kişinin bu hatasına bedel olarak namazın sonunda yapması gereken iki secde.

seriyye : 1. Hz. Peygamber'in kumanda etmediği küçük askeri birlik, öncü kuvvet, akıncı birliği. Hz. Muhammed'in kendisinin katılmayıp askerî sancağı arkadaşlarından birine vererek onun komutası altında gerçekleştirdiği askerî ve siyasi manevralar, çarpışmalar.

setriavret: Müslüman erkek ve kadınların namazda ya da dinen evlenmesi yasak olmayan kişilerin yanında örtülmesi gereken yerlerini örtmeleri, dinin belirlediği avret yerlerini kapatmaları.

sirkat: Hırsızlık, çalma. Başkasına ait bir malı mülk edinmek, gizlice alma.

sünni: 1. Sünnete bağlı, sünnetle ilgili. 2. İnanç ve uygulama ile ilgili konularda ehlisünnet denilen Selefilik, Eşarilik ve Maturidilik gibi inanç ekollerine veya Hanefîlik, Malikîlik, Şafiîlik ve Hanbelîlik gibi İslam fıkıh ekollerine göre hayatını düzenleyen kimse.

şâri: 1. Kanun koyucu, din gönderen, haram ve helali belirleyen. 2. (Büyük Ş ile) "Din ve ilahî yasalar gönderen; ibadetlerin şeklini, niteliklerini ve vaktini belirleyen." anlamında Allah.

şer'î: 1. Şeriatla ilgili ve şeriata uygun olan. 2. Söz ve davranış olarak dine uygun olan, dinin onayladığı.

İslamiyetin temel kurallarına ve İslam dininin emrettiği hayat tarzına uygun olan.

şeriat: 1. Kur'an-ı Kerim ve sünnet. 2. Allah'ın peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği dini kurallar bütünü.

T

tadili erkan: Namazda rükûyu güzelce yapma, rükûdan sonra doğrulup bir müddet bekleme, secdeleri gereği gibi yerine getirip iki secde arasında bir müddet oturma gibi namazla ilgili tüm hareketleri Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yerli yerince acele etmeden ve tam olarak uygulama.

tahiyyetülmescit namazı: Camiye veya mescide giren kimsenin, namaz kılmanın doğru olmadığı vakitlerin dışında, Allah'a duyduğu sevgi ve saygının bir göstergesi olarak onun hoşnutluğunu kazanmak için kıldığı nafile namaz.

talak: 1. Boşama, serbest bırakma, sözleşmeyi iptal etme, ayrılma. 2. Evli eşlerin evliliği sona erdirmeleri, evlilik anlaşmasını bozmaları.

tazir: 1. İslam hukukunda, dinin miktarını belirlemediği bazı suçlara devlet yetkililerinin vermiş olduğu caydırıcı nitelikteki ceza(lar).

teabbüdi: Allah'a kulluğun gereği olan, sebeb ve hikmeti imandan dolayı olan, Gerekçesi (illeti) akılca kavranamayan hükümler.

tedriç: Bir işin zaman içinde yavaş yavaş, aşama aşama meydana gelmesi.

telfik: 1. Fıkıhta, taklit yoluyla bir mesele veya amel üzerinde iki veya daha fazla mezhebin farklı hükümlerini birleştirerek uygulama.

temyiz: 1. Yetişkin bir kişinin veya henüz bülüğ çağına ulaşmamış bir çocuğun iyi ile kötüyü, faydalı ile zararlıyı kendi lehinde ve aleyhinde olan durumları ayırt edebilmesi.

tereke: 1. Terk edilenler, geride bırakılan mallar. 2. Ölünün mirasçıları arasında paylaşılmak üzere bırakmış olduğu para dâhil taşınır ve taşınmaz mallar, miras.

teşrik günleri: Kurban Bayramı'nın birinci gününden sonraki üç güne verilen ad; Kurban Bayramı'nın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri.

teşrik tekbiri: Kurban Bayramı'nın bir gün öncesi olan arife gününün sabah namazından başlayıp bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar okunan tekbirlere denir.

tilavet secdesi: Kur'an-ı Kerim'deki secde ayetlerinden birisini okuyan veya duyan kimsenin yapması gereken secde.

U

ukubat: Günahkârlara ahirette verilecek olan ilahî cezalar. İslam fıkhında dinin koymuş olduğu emir ve yasaklara uymayanlara verilecek olan cezalar, hukuki yaptırımlar.

V

vakfe: 1. Haccın farzlarından birisi olarak Mekke'nin Arafat denilen bölgesinde Zilhicce'nin dokuzuncu gününe rastlayan arife günü öğle vaktinden Kurban Bayramı'nın ilk günü güneş doğuncaya kadar bir müddet bekleme.

vâris: 1. Mirasçı, mirasta pay hakkı olan kişi. 2. Ölen kişiye yakınlığından dolayı onun mal varlığına mirasçı olan kimseler, akrabalar.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, (nşr.: A. M. Şâkir), Kahire, h.1375–77.

Akyüz, Vecdi, **Mukayeseli İbadetler İlmihâli**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Apaydın, H. Yunus, **İslam Hukuk Usulü**, Kimlik Yayınları, Kayseri 2016.

Armağan, Servet, **Anahatlarıyla İslam Hukuku (Temel Bilgiler-Kaynaklar)**, Akademi Yay., İzmir 2009.

Atar, Fahrettin, **Fıkıh Usûlü**, İFSAV Yay., İstanbul 1988.

Bayındır, Abdulaziz, **Ticaret ve Faiz (Ortaklık Sistemi ve Kredi Sistemi)**, İstanbul, 2002.

Bayındır, Servet, **İslamî Finans-2, Para ve Sermaye Piyasaları**, İstanbul, 2015.

Bilmen, Ö. N., **Büyük İslam İlmihâli**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

Buharî, **Sahih-i Buharî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Cici, Recep, **Kolaylık Prensibinin Hukuki Hayata Yansıma Biçimleri: Hanefî Mezhebi Örneği**, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005, s. 61-88.

Cürcânî, **et-Ta‘rîfât**, (thk. İbrahîm el-Ebyâr), Beyrut, h. 1405.

Çeker, Orhan, **Fıkıh Dersleri-I**, Seha Neşriyat, İstanbul 1996.

Dâmâd Efendi, **Mecmau'l-Enhûr fî Şerhi Mülteka el-Ebhûr**, İstanbul, h.1316.

Darimi, Sünen-i Dârimi ve Tercümesi, (Çev:Abdulah Parlıyan)Konya Kitapçılık, Konya 2011.

Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle İslam İlmihali**, Erkam Yay., İstanbul 2005.

Ebû Davud, **Sünen-i Ebû Davud ve Tercümesi**, (Çev:Abdulah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya 2007.

Ebû Zehra, Muhammed, **el-Ahvâlü'ş-şahsiyye**, Dâru'l-fikri'l-Arabî, Kâhire 1957.

Ebû Zehra, Muhammed, **Usûlü'l-fıkh**, Tebliğ Yay., İstanbul ty.

el-Cezîrî, Şeyh Abdurrahman, **Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı**, (Tercüme: Hasan Ege), Bahar Yay. İstanbul 1995.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh İlmine Giriş**, Dem Yay., İstanbul 2009.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü**, Rağbet Yay., İstanbul 1998.

Ersoy, Mehmet Akif, **Safahat**, (neşr: M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, 2007.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed, el-Müstasfâ: **İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi**, (Türkçesi: Yunus Apaydın), Rey Yay., Kayseri 1994.

Gözler, Kemal, **Hukuka Giriş**, Ekin Yayınları, Bursa 2010.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir, **İslam Hukuk Felsefesi**, (çev. Vecdi Akyüz-Mehmed Erdoğan), İklim Yay., İstanbul 1988.

İbn Mâce, **Süneni İbn Mâce Tercemesi**, (Çev:Abdulah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya 2005.

Kahraman, Abdullah, "İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler Ve Taabudiyyâtın Sahası Üzerine", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı: 2, 2003, s. 25-57.

Kahraman, Abdullah, **Fıkıh Usulü**, Rağbet Yay., İstanbul 2010.

Karagöz İsmail, Mehmet Keskin, Halil Altuntaş, **Hac ilmihâli**, Ankara, 2007.

Karaman, Hayreddin, **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

Karaman, Hayreddin, **Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar**, İz Yay., İstanbul 2007.

Karaman, Hayreddin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, Nesil Yay., İstanbul 1986.

Karaman, Hayrettin, **İslam Hukuk Tarihi**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1986.

Karaman, Hayrettin, **İslam Hukukunda Ictihad**, İstanbul, 1996.

Kâsânî, **Bedâi'ü's-sanaî' fî tertîbi'ş-şerâi'**, Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-İlmiyye t.y.

Komisyon, **İlmihâl (Heyet)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

Komisyon, **İslam Hukukuna Giriş**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir 2013.

Komisyon, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İstanbul 2007.

Köse, Saffet, **İslam Hukukuna Giriş**, Hikmetevi Yay., Konya 2012.

Malik bin Enes, **Muvatta**, (çev.: Komisyon), Beyan Yayınları, İstanbul, 1994.

Müslim, **Sahih-i Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Nesâî, **Sünen-i Nesâî Tercümesi**, (Çev:Abdulah Parlıyan) Konya Kitapçılık, Konya 2005.

Orman, Sabri, "Kur'an ve İktisat", **Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-II,** 1. Basım, İstanbul: İSAV Yay., 2001.

Özdirek, Recep, **Kurban İbadeti**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2007.

Şaban, Zekiyüddin, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, çev. İbrahim Kafi Dönmez, T.D.V. Yay., Ankara 2105.

Şener, Mehmet, **İslam Hukukunda Örf**, İzmir 1987.

Şerbâsî, Ahmet, **Sorulu Cevaplı İslam Fıkhı**, Özgü Yayıncılık, İstanbul 2010.

Şimşek, Murat, **Hukuki Tasarruflarının Kaynağı Olarak Hz. Peygamberin İctihadı**, İHAD, sy. 14 (2009).

Şirbinî, (Çev:Soner Duman), **Muğni'l-Muhtâc (Delilleriyle Büyük Şafiî Fıkhı)**, Mirac Yayınları, İstanbul, 2014.

Tahâvî, **Şerhu Maanî'lâsâr**, (thk. M. Zihnî en-Neccâr), Beyrut, h.1407.

Tirmizî, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Topbaş, Osman Nuri, **İslam İman İbadet**, Erkam Yayınları, İstanbul 2000.

Yaman, Ahmet, **Makâsıd ve İctihad**, Yediveren Yayınları, Konya 2002.

Yaman, Ahmet-Halit Çalış, **İslam Hukukuna Giriş**, İFAV Yay. İstanbul 2012.

Yazıcı, Seyfettin, **Temel Dini Bilgiler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Yeter, Hasan Serhat, **Fıkıh**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2016.

Yılmaz, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yay, Ankara 2005.

Yusuf Kerimoğlu, **Kelimeler Kavramlar**,İnkılap yay. İstanbul, 1983.

Zeydan, Abdülkerim, **el-Medhal li'd-Dirâseti'ş-Şerîati'l-İslamiyye** Dersaâdet, İstanbul ty.,

Zeydan, Abdülkerim, **el-Vecîz fî Usîli'l-Fıkh,** Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2011.

Zühaylî, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslamî ve Edilletüh,** Dâru'l-fikr, Dımeşk 1989.

Zühaylî, Vehbe, **İslam Fıkıh Ansiklopedisi,** (Tercüme: Heyet), Risale yayınları, İstanbul, 1994.

ANSİKLOPEDİK KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmet, “Hâkim”, XV, TDV İslam Ansiklopedisi, 1997.

Apaydın H. Yunus, “Hacir” , TDV İslam Ansiklopedisi, XIV, 1996.

Apaydın, H. Yunus, “İctihad”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXI, 2000.

Bardakoğlu, Ali, "Hanefî Mezhebi", TDV İslam Ansiklopedisi, XVI, 1997.

Çağrıcı Mustafa, “Adalet”, TDV İslam Ansiklopedisi, I, 1988.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Maslahat” TDV İslam Ansiklopedisi, XXVIII, 2003.

Dönmez, İbrahim Kâfi, “Örf”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXIV, 2007.

Karaman, Hayreddin, “Fıkıh”, TDV İslam Ansiklopedisi, XIII, 1996.

Özel Ahmet, “Fıkıh”, TDV İslam Ansiklopedisi, XIII, 1996.

Özen Şükrü, “İbn Şübrüme”, TDV İslam Ansiklopedisi, XX, 1999.

Özen, Şükrü, “İstislâh”, TDV İslam Ansiklopedisi, , XXIII, 2001.

Sinanoğlu, Mustafa, “Teklif”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXX, 2011.

GÖRSEL KAYNAKÇA

http://diyanetvakfi.org.tr/Media/files/Oruc_Sikca_Sorulan_Sorular.pdf

http://ilamtv.com/kategori/sorularla-islam/fikih-sorulari

http://www.dinihaberler.com.tr/haberler/fetvalar

http://www.diyanet.gov.tr/dinibilgiler

http://www.fetvakurulu.com

http://www.fetvameclisi.com

http://www.mollacami.net

https://sorularlaislamiyet.com